

pos.

69

5209

VALENTIA CAVALLI
MCCC
SVM PRIVILEGIO REGIS

Path 325.

Il 5 3740

Med
Diact.

Dysertatio

Or

DISSERTATIO

DE

HYGIEINE,

TUENDÆ SANITATIS,
& præcavendorum imminentium
morborum præcepta tradens.

R

OPUS

Clinicis curandæ procerum valetudini
præpositis inprimis utile,

Nec non Literatis omnibus Viris.

*Ab ipsomet Autore, quantâ potuit diligentia,
emendatum.*

VALENTIÆ CAVARUM,
Apud J. GILBERT, propè Universitatem.

M. DCCX.

CUM PRIVILEGIO REGIS.

DISSERTATIO

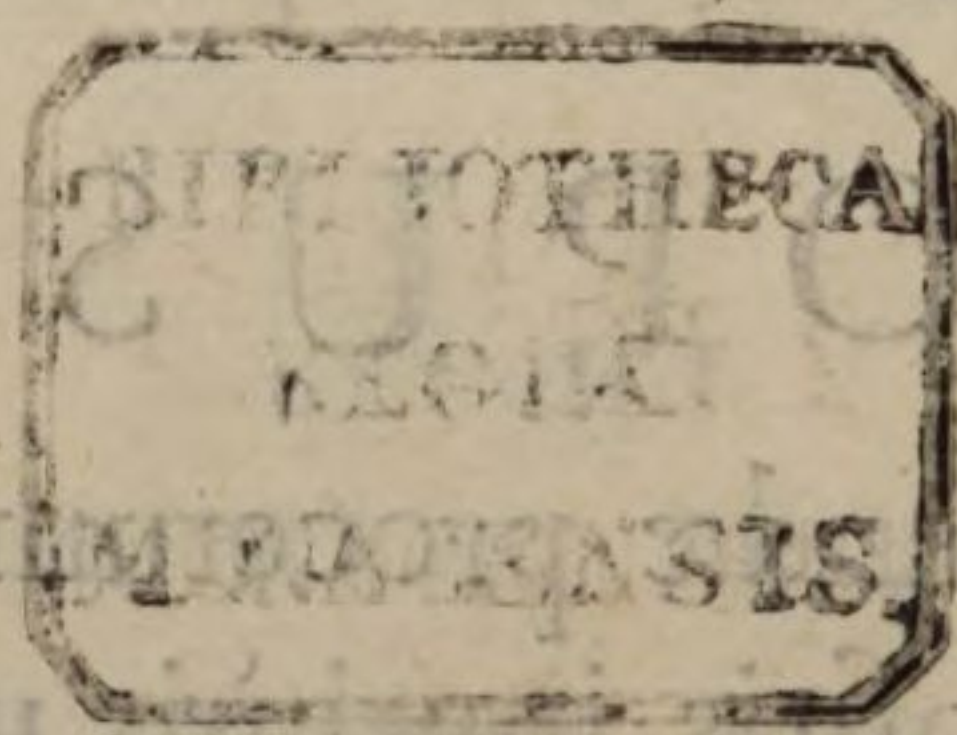
DE

HYGIENE

TUENDAE SANITATIS

SCIENTIA

INSTITUTIONES

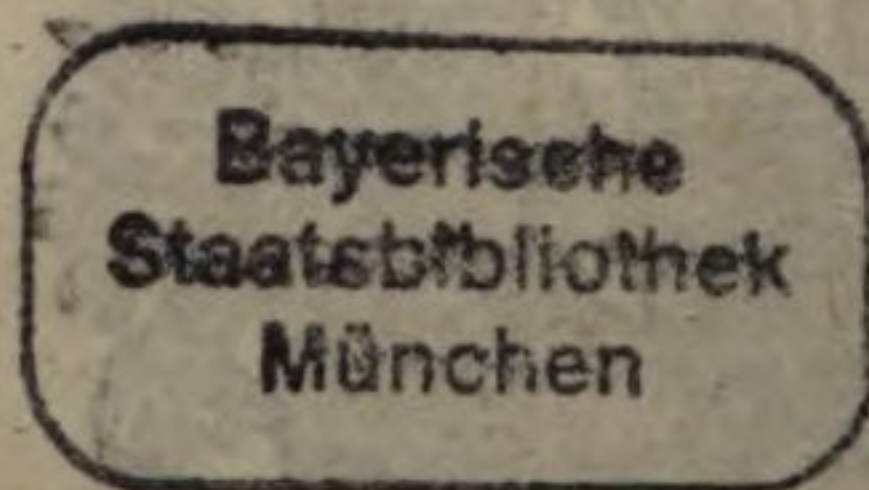

CLINICIS

PROFESSORIS

NEC NON LICEATIS OMNIBUS VIBIS

AD IPSAM HANC, QUAE HIC HABETUR, DISCIPLINAM

VALENTINUS CAVARIUM

APUD J. GILBERT, PROPE UNIVERSITATEM

M. D. C. X.

COMPTON PRINTER REGIS

ILLUSTRISSIMO,

Reverendissimoque Domino D.
JOANNI DE CATELLAN,
Episcopo, & Comiti Valentiniensi,
Soyonensium Principi, Regi à
Sanctioribus Consiliis, nec non
Almæ Universitatis Valentinae
Cancellario.

PRÆSUL ILLUSTRISIME,

*Tàm tenuis Opusculi fronti tantum præpo-
nere nomen nunquàm ausus fuissèm, nisi ad
audendum me tua invitasset humanitas. Cum*

*inter privata colloquia animadvertissem
Salernitanis CELSITUDINEM TUAM
non indelectari Versibus, quippe quos sapius
in ore habebat, meritò non ei ingratum fore
dixi Libellum tot salutaria celeberrimæ
Scholæ præcepta continentem.*

*Cui meliori jure, quæso, studiorum meorum
primitias consecrare debui, quàm eruditissimo
Cancellario, & Patrono Universitatis, in
qua natus sum, & educatus. Solemne istud
fidei, & observantiæ meæ monimentum
postulabat ejus dignitas: ad perpetuum illud
obsequii mei argumentum me gratus insuper
inclinabat animus tot, & tantorum memor
beneficiorum, quibus me devinctum tenet,
& quæ nunquàm è mente excident, dùm
vita suppeditabit.*

*Boni igitur consule, ECCLESIAE ET
ACADEMIAE PRINCEPS MERITISIME,
qualecunque munusculum istud tibi oblatum,
non accipientis quidem amplitudini, sed do-
nantis tenuitati respondens. Si tibi æquissimo
rerum aestimatori probata fuerit mea de
Hygieine Dissertatio, plus de uno suffragio
tuo, quàm de mille aliis gloriabor, tuoque
munitus præsidio censorum judicium minimè
pertimescam. Sin verò tibi parùm commen-*

EPISTOLA:

V

dabilis videatur, tua comitatis erit (ut confido) excusare errata, quæ sagacitatem tuam fugere non potuerint. Absit, ut præcepta, quæ inibi trado, tibi tradita velim; neque enim tantum mihi sumo, & arrogo, ut te etiam in iis, quæ ad Medicas partes spectant, à me erudiri posse arbitrer. Sunt sublimia quædam ingenia, quæ velut Divino Spiritu afflata forent, supra humanam aciem sapere videantur, & quibus natalitia sidera adeò propitia fuere, ut nihil ab aliis, & omnia à se ipsis discant: tam vasta, tantæque capacitatis, ut quaslibet scientias gremio suo complecti queant. Singulari isto charactere supernus donorum omnium Largitor tuam insignivit mentem, Sacrarum, & politiorum Literarum varietate confertissimam, profanas musas casto fœdere cum Apostolica Doctrina sine ejus majestatis detrimento conjungentem, & mirabili arte humanas cum Divinis notiones sine confusione miscentem.

Regulæ ergò ad tuendam sanitatem à me præscriptæ tyronibus duntaxat, & inexercitatis prodesse poterunt, tibi verò nulli planè usui erunt, quippè ad omnes disciplinas nato, ad quas perdiscendas non alio, quàm te ipso tibi opus est magistro. Diu est quòd bene

valendi artem calles. Frugalem vitam, & laboribus exercitam (in qua Hygieines cardo vertitur) natura ab incunabulis sine ullo praeceptore te docuit : mores ad honestatis, & religionis normam compositos liberalis dehinc tibi suggessit educatio, rectaeque rationis suase-re consilia : quod reliquum est pietas perfecit.

His gradibus ad summum honorum fastigium ascendisti, ANTISTES REVERENDISSIME. Illa ipsa est pietas, quae te ad Episcopalem evexit dignitatem. Ad ingenii excellentiam, ad Sermonis elegantiam, & urbanitatem, potissimumque ad vitae integritatem attendit Regum omnium in hominum delectu perspicacissimus, & in munerum distributione circumspectissimus, cum te Augustissimorum Nepotum suorum institutioni praefecit, quorum teneros, & dociles animos unâ eâdemque operâ & iis disciplinis, & iis moribus imbuiisti, qui magnos, & simul Christianos Principes decent : ut dubium sit, an ex LECTORE Auditoribus plus utilitatis accesserit, an ex Auditoribus LECTORI plus gloria. Quod verò medias inter aula corrup-telas, dum illam frequentares, haecenus illibatam servaris innocentiam, instar re-fluarum quarundam aquarum nativam suam

inter falsas aquoris undas dulcedinem retinentium, Divinae gratiae profectò beneficium debes.

Verùm ex quo Valentiniensis Ecclesiae clavum tenere cœpisti, te semper bonum Pastorem, qualem Sacri postulant Codices, & tuo Ministerio dignum ubicunque prœbueris: nimirum in Divinis Mysteriis celebrandis assiduum: gregis tibi commissi regimini jugiter invigilantem: in peragrandâ Diœcesi, in perlustrandâ caula indefessum: ubique Parochis Apostolica Doctrinae semina, ubique ovibus pastoralis pietatis vestigia relinquentem. Divi Pauli documentis obtemperans preces, & blandos hortatus inter monitiones citra acerbitatem, & objurgationes citra contumeliam interseris, atque solerti hac agendi ratione extra legem viventes ad resipiscentiam sensim reducis. Sed quod magis admirandum videtur, illud est zeli, & prudentiae æquilibrium à pluribus ignoratum, & tibi perspectum: justa est illa lenitatis, & severitatis mensura, quam pauci novere, & quâ in omnibus sermonibus tuis tam appositè uteris. Sic zelum prudentiâ temperas, & moderaris, ut nunquàm scientiæ, & charitatis fines transgrediatur: sic zeli stimulis prudentiam

concitās, ut ardua quæque posthac moliri audeat. Non usque eò descendit lenitas tua, ut excusatione carentibus culpis ignoscat: nec usque eò progreditur severitas tua, ut inveniā dignas animadvertat.

In Homiliis tuis, in Apostolicis Mandatis, in Pastoralibus Epistolis, in omnibus demum scriptis tuis ab ipsiusmet sapientia, & charitatis Spiritu utique dictatis reconditissima emicat Doctrina: elucet paterna erga dilectas oves viscera, quas non tantum salutaribus verbis pascis, sed quibus insuper ad virtutis iter factis, & exemplo in ducem præs, pro quibus nec vigiliis, nec laboribus parcis, imò pro quibus (quod longè majus est amoris argumentum) sanguinem, si opor-teret, fundere non recusares.

Longā sanè lucis usurā dignus est ille Pastor, qui tot & tantis eminet dotibus. Si quantum gregi tuo ad suam expediret salutem, & quantum ego optarem, per Divinam benignitatem vivere tibi liceret, Mathusaleos certè viveres annos. At cum multo brevior sit modò quàm olim mortalium ætas, faxit saltem immortalis Deus, cujus est humanorum dierum terminum definire, ut iis, quos ab omni ævo tibi concedere

*decrevit, suaviter, tranquille, & salu-
briter fruaris, dum te Cœlum terris eripiat.
Hæc sunt sincera vota in intimis concepta
præcordiis, quæ pro tua valetudine, quâ
nihil probis omnibus subditis tuis charius
esse debet, & antiquius, quotidie Deo
nuncupat,*

PRÆSUL ILLUSTRISIME,

CELSITUDINI TUÆ,

*Addictissimus, & obse-
quentissimus cliens.*

H. L. B.

INDEX

Rerum, quæ in hoc continentur Opusculo.

A utoris monitum ad Lectorem.	p. xvij.
Prefatio ad Hygieinem.	p. i.

SECTIO PRIMA.

De Aëre.

CAPUT I. De Aëris necessitate.	9.
CAPUT II. De Aëris substantia.	11.
CAPUT III. De Aëris temperie, & qualitatibus.	14.
CAPUT IV. De mutatione Aëris ab anni tempestati- bus profecta.	19.
CAPUT V. De Vere.	20.
CAPUT VI. De Æstate.	23.
CAPUT VII. De Autumno.	24.
CAPUT VIII. De Hyeme.	26.
CAPUT IX. De mutatione Aëris à Ventis inducta.	28.
CAPUT X. De Aëris mutatione ex Regionum dis- crimine.	34.
CAPUT XI. De Aëris mutatione ex peculiari loco- rum situ.	41.
CAPUT XII. De Aëris mutatione à syderibus orta.	47.
CAPUT XIII. De vestibus ad arcendas aëris inju- rias aptioribus.	49.
CAPUT ULTIMUM. De Hypocaustis, & Balneis.	54.

SECTIO SECUNDA.

De Potu, & Cibo.

CAPUT I. De Alimentorum in universum necessitate,	
---	--

I N D E X.

<i>natura, & speciebus.</i>	xj 58.
CAPUT II. De Potûs utilitate.	60.
CAPUT III. De Aqua.	62.
CAPUT IV. De Vîno.	69.
CAPUT V. Utrius, aque, an vini potus ad sanita- tem præstet.	77.
CAPUT VI. De quibusdam aliis potulentis Li- quoribus.	81.
CAPUT VII. De Cibis esculentis in universum.	85.
CAPUT VIII. De Cibis singulatim, ac primò de frugibus & pane.	88.
CAPUT IX. De Leguminibus.	104.
CAPUT X. De Radicibus.	109.
CAPUT XI. De Oleribus.	117.
CAPUT XII. De Fructibus.	129.
CAPUT XIII. De quadrupedum carnibus.	145.
CAPUT XIV. De quadrupedum partibus.	156.
CAPUT XV. De terrestrium Animalium lacte, & ejus partibus.	160.
CAPUT XVI. De Avibus.	170.
CAPUT XVII. De Avium partibus, & excre- mentis.	179.
CAPUT XVIII. De Piscibus, & eorum partibus.	185.
CAPUT XIX. De Alimentorum qualitatibus.	200.
CAPUT XX. De Alimentorum quantitate.	203.
CAPUT XXI. De modo in usu Alimentorum adhi- bendo, & primò de eorum præparatione.	211.
CAPUT XXII. De condimentis in genere, & de quibusdam in specie.	215.
CAPUT XXIII. De idoneo edendi tempore.	223.
CAPUT XXIV. De ordine in cibis servando.	236.
CAPUT XXV. De dieta unicuique sexui conve- niente.	239.

CAPUT XXVI. <i>De diata singulis temperamentis consentanea.</i>	242.
CAPUT XXVII. <i>De diata singulis etatibus congruente.</i>	247.
CAPUT XXVIII. <i>De servanda diata per singulas anni tempestates.</i>	252.
CAPUT ULTIMUM. <i>De consuetudine.</i>	255.

SECTIO TERTIA.

De excretis , & retentis.

CAPUT I. <i>De excretis.</i>	261.
CAPUT II. <i>De retentis.</i>	264.
CAPUT III. <i>De venere.</i>	269.

SECTIO QUARTA.

De motu , & quiete.

CAPUT I. <i>De motu.</i>	279.
CAPUT II. <i>De modo in exercitiis adhibendo.</i>	284.
CAPUT III. <i>De quiete.</i>	287.

SECTIO QUINTA.

De somno , & vigilia.

CAPUT I. <i>De somno.</i>	290.
CAPUT II. <i>De vigilia.</i>	298.

SECTIO ULTIMA.

De animi pathematis.

CAPUT I. <i>De affectibus appetitûs concupiscibilis.</i>	301.
CAPUT ULT. <i>De affectibus appetitûs irascibilis.</i>	310.

ERRATA.

Pagin.	Linea.	Errata.	Correctio.
2	11	nullatenus	nullomodo
10	5	nequidem inter dormiendum abstinere	ne inter dormiendum quidem abstinere
13	25	stragnantium	stagnantium
Ibid.	32	epidemicos	epidemios
14	13	illa	dele.
15	1	exuperentiam	exuperantiam
22	9	illæ	dele.
29	19	Cheledonium	Chelidonium
30	21	epidemicæ	epidemiæ
32	4	mucilentis	macilentis
38	26	anteponandam	anteponendam
42	25	tum	tam
43	9	præruptes	præruptos
45	2	pituiosis	pituitosis
49	20	nequidem nominare	ne nominare quidem
53	18	futurarum	futurarum
55	11	deshonestent	dehonestent
68	6	fæditatibus	foeditatibus
70	10	ad hæc	adhæc
78	19	orbi	orbis
79	11	deficerent	deficerentur
86	1	lenitas	levitas
91	7	quod	quos
118	26	oxulis	oxalis
120	10	bugloſſo	bugloſſo
122	6	calidiorum	calidorum
127	3	illud	dele.
133	13	planæ	planè
138	13	facietatem	satietatem
140	14	venenena.	venena
151	12	tomacinæ	tomacinas
Ibid.	18	repudienda	repudianda
158	10	næc	nec
162	8	ophtalmiæ	ophthalmiæ

Pagin.	Linea.	Errata.	Correctio.
170	27	ampulati	amputati
179	26	cortunices	coturnices
180	27	membraneis	membranis
185	21	illi	dele.
187	32	quam illi	dele.
193	13	aquæâ	aqucâ
199	1	murenæ	murænæ
225	22	quidem	quidam
231	2	consuetudinis	consuetudinis
246	4	assumpti	absumpti
Ibib.	15	nimiò	nimio
254	30	nedùm	ne dùm
261	12	dicefferint	discefferint
265	6	hemorrhoides	hæmorrhoides
274	5	illæ	dele.
277	26	temporis temporis	unum dele.
284	22	committunt	committant
292	17	illapsam	illapsum
293	1	ille	iste
303	9	concupiscibiles	concupiscibilis.

Cacogrophias, accentus malè notatos, & reliqua menda, quæ vel Typographi, vel Correctoris incuriâ irrepperint, condonet quæso, & excuset eruditus Lector.

P R I V I L E G E D U R O Y.

L O U I S par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre : A nos amez & feaux Conseillers, les Gens tenans nos Cours de Parlement, Maîtres des Requêtes ordinaires de nôtre Hôtel, Grand Conseil, Prevôt de Paris, Baillifs, Senéchaux, leurs Lieutenans Civils & autres nos Justiciers qu'il appartiendra, SALUT. Le Sieur H. L. B. Nous aiant fait remonter qu'il desiroit faire imprimer un Livre intitulé *Dissertatio de Hygieine*, s'il Nous plaisoit lui accorder nos Lettres de Privilege sur ce necessaires : Nous avons permis & permettons par ces Presentes audit Sieur H. L. B. de faire imprimer ledit Livre, en telle forme, marge, caractere, & autant de fois que bon lui semblera ; & de le faire vendre & debiter par tout nôtre Royaume, pendant le temps de dix années consécutives, à compter du jour de la datte desdites Presentes. Faisons défenses à toutes Personnes de quelque qualité & condition qu'elles soient, d'en introduire d'impression étrangere dans aucun lieu de nôtre obéissance ; & à tous Imprimeurs, Libraires & autres, d'imprimer, faire imprimer, vendre, faire vendre, debiter ni contrefaire ledit Livre, sans la permission expresse, & par écrit, dudit Sieur Exposant, ou de ceux qui auront droit de lui, à peine de confiscation des exemplaires contrefaits, de quinze cens livres d'amende contre chacun des contrevenans, dont un tiers à Nous, un tiers à l'Hôtel-Dieu de Paris, l'autre tiers audit Exposant, & de tous dépens, dommages & interests ; à la charge que ces Presentes seront enregistrées tout au long sur le Registre de la Communauté des Imprimeurs & Libraires de Paris, & ce dans trois mois de la datte d'icelles ; que l'impression dudit Livre sera faite dans nôtre Roïaume, & non ailleurs, en bon papier & en beaux caracteres, conformément aux Reglemens de la Librairie ; & qu'avant que de l'exposer en vente, il en sera mis deux Exemplaires dans nôtre Bibliothèque publique, un dans celle de nôtre Château du Louvre, &

un dans celle de nôtre très-cher & feal Chevalier, Chancelier de France, le Sieur Phelypeaux, Comte de Pontchartrain, & Commandeur de nos Ordres ; le tout à peine de nullité des Presentes : Du contenu desquelles Nous mandons & enjoignons de faire jouir ledit Exposant, ou ses aiant cause, pleinement & paisiblement, sans souffrir qu'il leur soit fait aucun trouble ou empêchement. Voulons que la copie desdites Presentes, qui sera imprimée au commencement ou à la fin dudit Livre, soit tenue pour dûement signifiée ; & qu'aux copies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers-Secretaires, foi soit ajoutée comme à l'Original. Commandons au premier nôtre Huissier ou Sergent, de faire pour l'exécution d'icelles, tous Actes requis & nécessaires, sans demander autre permission, nonobstant Clameur de Haro, Charte Normande, & Lettres à ce contraires : CAR TEL EST NÔTRE PLAISIR. Donné à Versailles le treizième jour de Juillet, l'an de grace mil sept cens dix, & de nôtre Regne le soixante-huitième. Par le Roy en son Conseil, Signé, FOUQUET. Et scellé du grand Sceau de cire jaune.

Registré sur le Registre N° 3. de la Communauté des Libraires & Imprimeurs de Paris, page 43. N° 43. conformément aux Reglemens, & notamment à l'Arrêt du 13. Août 1703. A Paris le 16. Juillet 1710. Signé, DE LAUNAY Syndic.

Ledit Sieur H.L.B. a cédé le Privilege ci-dessus à J. Gilibert, Imprimeur-Libraire, suivant l'accord fait entr'eux.

Les Exemplaires ont été fournis.

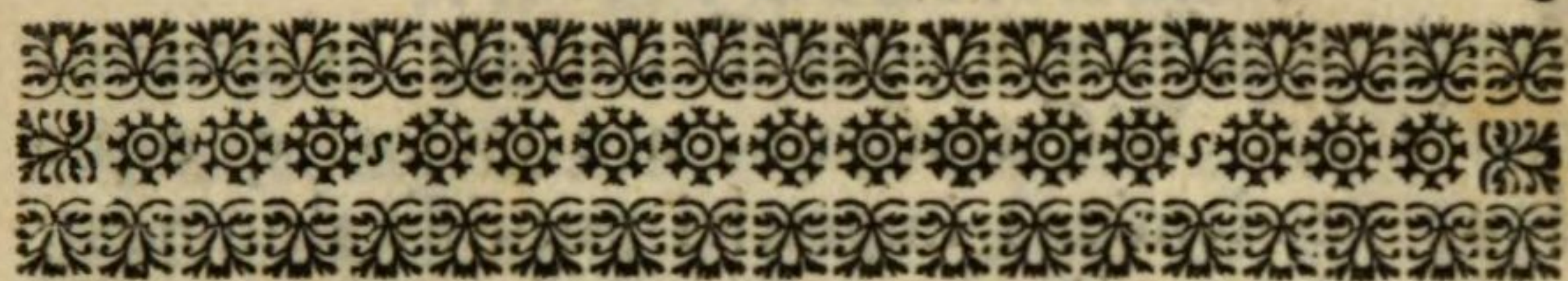
AUTORIS MONITUM *ad Lectorem.*

CUM Hygieinicum istud Opusculum aliàs componerem, tunc de edendo minime cogitabam. Mihi tantum in animo erat munere meo fungi, & Academicos Discipulos meos ea docere, quæ ad sanitatis quibuscumque corporis, & fortunæ bonis potioris conservationem pertinent. Nunquam hic profectò in lucem prodisset Libellus, imò inter musei mei quisquiliis pulvere oblitus jaceret adhuc, nisi officiosa amicorum meorum (quibus persuasum erat illum posse publicæ utilitati prodesse) importunitas mihi vim fecisset, & urgentibus, ac iteratis instigationibus ad ejus editionem ab invito, & reluctante assensum extorsisset. Jam ad hanc perveni ætatem, quâ futilis gloriæ assiduis studiis partæ igniculi refrigere, quâ maturius judicium mundanarum rerum vanitatis planè convictum est. Atque adeò non illustre (Deus novit) Autoris nomen affecto, non inanem inepti vulgi plausum capto, non indebitas sciolorum laudes aucupor; neque enim mihi tantum arrogo, ut de Medica Republica me benè meritum esse putem, meaue scripta peritis probanda fore confidam, aut si quâ saltem commendatione digna sint, maxime quia ad tuendam privatorum quorumque valetudinem conducere queunt. Alieno periculo

didici quàm incerta sit Librorum alea, quàm periculofum fit cenfuram subire moroforum quorundam Literatorum Virorum, quibus antiqua fordent, & nova placent, quibus fola fapiunt paradoxa, & haftenùs inaudita: quafi verò eadem ab omni ævo res non exifterent, licet diverfa fint nomina. Illud eft Scriptoribus omnibus commune, & fimul indeclinabile fatum, ut nimio feveriozem criticorum ftylum effugere nequeant, hoc præfertim feculo, quo humanum ingenium ad fummum fagacitatis gradum videtur evectum, quo nil nifi diligentiffimè elaboratum, & elucubratum, nifi maximè limatum, & omnibus numeris fuis expletum excudere debet Autor, qui famæ celebritatem venatur. Quantum abeft ab illa perfectione, & ingeniofa novitate mea de Hygieine Differtatio: quanquàm ingenuè fateor me nova, quæ veritati confentanea effe compererim, nedùm repudiare, imò libenter amplecti, & adoptare?

Verùm fi Librorum pretium ex utilitate, ut par eft, potiùs quàm ex elegantia æftimandum fit, plus forfàn veri, & utilis in hoc reperietur, quàm in magnificis fcriptis illis, quæ auribus infidias faciunt, quæque inanibus tantùm auris animos pafcunt, nec ullos omninò fructus ferunt. Dùm ergò tuæ, chariffime Lector, faluti confulo: dùm tibi præcepta trado à Legiflatoribus noftris haufte, quibus illam tueri queas, tu quæfo par pari repende, & viciffim honori meo confule, aut faltem cenfuræ parce, fi me tuo nolueris dignare fuffragio. Vale interim, tametfi non faveas.

PRÆ-

PRÆFATIO

AD HYGIEINEM.

NE GLECTAM hactenus à plerisque
 Classicorum Autorum, & in Scholis
 silentio prætermisſam Hygieinem,
 quâ nihil mortalibus utilius eſſe
 poteſt, tractandam ſuſcipimus. Unde hæc priſ-
 corum manarit incuria, vel oblivio, ſolâ licet
 augurari conjecturâ. Ideò (niſi opinione falli-
 mur) aut nullo eam verborum in Academiis,
 aut nullo in ſcriptis Commentariorum honore
 dignati ſunt multi non infimi nominis Medici,
 quod illis potiori curæ fuerit morborum depul-
 ſio, quam ſanitatis conſervatio, magisque
 placuerit Therapeiam, ex qua ingens quæſtus
 accedit, diſcipulos ſuos, & lectores docere,
 quam Hygieinem, quæ lucri nihil, aut parum
 afferre ſolet. Nos verò (quod longè humanius
 eſt) tam benè, quam malè valentium ſaluti
 perinde conſulere cupientes quidquid, ſivè à
 ſtudiis, & lucubrationibus noſtris, ſivè ab
 experientia, & uſu didicerimus, in Hygieini-
 cum iſtum collegimus fasciculum: rati nec
 opportunius unquam otium noſtrum, & id
 temporis, quod à Medicis vacabat exercita-

tionibus collocari potuisse, quam in concinnanda hac Dissertatione, nec majori quoque dono academicos impertiri potuisse alumnos, quam isto qualicumque Opusculo, ex quo præcepta ad suam, & alienam incolumitatem in posterum hauriant.

Causabuntur fortassè nonnulli Censores iniqui Hygieines vanitatem, nobisque vicissim objicient, vel illam non esse genuinum asclepiadæ stirpis partum, atque adeò ad Medicinam nullatenus pertinere, vel sanitatis tutelam ejus consilio non indigere: ad regendum hominem, & sospitandum satis esse solius naturæ ductum, quæ tanquam sapientissima, & amantissima parens in omnibus animantibus haud dubiam salutarium, & infestarum rerum idcirco ingenuit notitiam, ut illas prosequerentur, has verò fugerent: alioquin in unum hominem novercari videretur natura, quæ cum bruta quæque animalia, quæ ad salutem conducant, docuerit, illum tanquam adulterinum præterierit, omni disciplinâ, & præsidio destitutum.

Facilis est, & prompta responsio. Ac primò quidem pro legitimo asclepiadis foetu Hygieinem agnoscit Hippocrates, illamque ejus sectatores in Medicinæ censu reponunt, nec sanè postremo, ut constat ex ejus definitione, cum non minores, imò potiores sint Medici partes sartam tectam tueri sanitatem, quam afflictam in pristinum statum restituere. Atque ut, autore Seneca, pluris est labantem sustinere, quam lapsum erigere: ita majus humana gens deber

Lib. de
salubr.
diæt.

beneficium huic Medico, qui futuros, & imminentes morbos arcet, & fugat, quam ei qui præsentes expugnat. Hinc æqui rerum æstimatores semper Hygieinem Therapeiæ longo anteposuisse intervallo: eo quod sanitas origine prior sit morbo, priusque conservandus sit ille affectus, qui naturæ legibus tenetur, quam depellendus ille, qui eis adversatur: cum posterior explorari nequeat, nisi comperto priore, & prius nosse expediat qualis sit legitimus iste naturæ status, quam quantum ab eo recessum fuerit.

Secundò frustra severiores critici naturæ tribuunt, quod uni Medicinæ acceptum referri debet. Non natura, sed Medicina homines præstat incolumes: & in eo maximè hujus elucet industria, quod illius speciem fingat, & simulet, quodque illius personam induat. Ars est, ubi ars esse non putatur, atque id clam agit Medicina, quod naturæ palam, sed perperam ascribitur. Multi equidem populi diù sospites citra Medicorum operam vixere; & plures ægrotantes etiamnum à morbis alias convaluere, nullo ad sui curam accito æsculapio, nec tamen citra Medicinæ opem, quam cum natura malè confundunt Aristarchi. Præter ingenitum instinctum, quem homo cum belluis habet communem, utitur consilio rationis ea suadentis, quæ ejus saluti expediant. Atqui consilium illud rationis quid aliud est quæso, quam Hygieines optimis instituta præceptis?

Tertiò Hygieines sanitatis conservationi non tantum consulit, sed etiamnum longævitati, vitamque ab omnibus calamitatibus tutam in multos usque annos producit.

Quartò tandem Hygieines penitus necessaria est Archiatri, & Clinicis, qui regum & principum sanitati regendæ præficiuntur, & admodum utilis Medicis ipsis, qui de sua magis quam de aliena salute debent esse solliciti, & qui hoc ipso satis uberem studiorum suorum fructum referunt, quod ex ejus institutis sua curare corpora discant, ac prosperâ, & diuturnâ frui valetudine. Deploranda profectò foret eorum conditio, si dum aliorum commodis student, sibi suis vacare non liceret. Præterquam quod in Hygieinica nostra Dissertatione non solum quæ sanis, sed etiamnum ægris & convalescentibus conveniat, diæta præscribitur; multaque insuper ex secunda præsertim istius Opusculi sectione excerpì possunt, quæ non minus Therapeiæ quam Hygieini inserviant, nec minus ad profligandos morbos quam ad tuendam sanitatem valeant; siquidem inibi fusè de variis tractatur viribus alimentorum, quorum pleraque medicamenti quoque loco sunt. Ex quibus omnibus conficitur nullam Medicinæ partem Hygieine esse & Medicis antiquiorem, & Literatis omnibus viris utiliorem. Et sanè nemò eorum est, si felici natus sit temperamento, seque ad legum ab Hygieine sancitarum studium aliquandiu applicuerit, qui non facilè possit absque ullo Medicorum con-

AD HYGIEINEM.

5

filio sibi eam deinceps præscribere vivendi normam, quæ ad longiorem, & jucundiorē lucis usuram naturæ suæ, ætati, atque consuetudini aptius conveniat.

Etymologiam suam mutuatur Hygieines ab *Hygeia* verbo græco, quod idem sonat ac latinis sanitas, eo quod in ea tuenda unicè laboret. nomen
clatio.

Definitur ea Medicinæ pars, quæ sanitati præest, quæque illam idoneâ victus ratione præscriptâ conservat. Defini-
tio.

In plura membra illam partiuntur Autores. divisio.
Primò in evecticem, quæ integram, & inculpatam corporis constitutionem ab ortu acceptam salvam præstat. Secundò in eam, quæ Hygieines nomen retinet, & quemlibet statum ab optimo recedentem vel emendat, vel ab injuriis morborum defendit, atque tutatur. Tertiò in analepticem, quæ à morbis convalescentes, & viribus penitus exhaustos reficit, & instaurat. Quartò ratione ætatis, & sexus in pedotrophicem, gerocomicem, & gunocomicem, quarum prima puerorum, secunda senum, & tertia mulierum diætæ præposita est. Quintò in gymnasticem, quæ exercitationum modum præscribit. Sextò demum in prophylacticem, quæ morbis imminentibus præcavet, & occurrit. His addunt nonnulli cosmeticem soli curandæ cuticulæ, & nativæ pulchritudini, quæ sanitatis pars est, & soboles, vel servandæ, vel augendæ, auferendisque sceditatibus, quæ faciem dehonestant, additam. Verum cum cosmeticem in pravos, &

meretricios usus plerique mangones deflectant, & fucis, atque pigmentis illitis mulierum potius formam corrumpant, quam ornent, jure, & meritò istæc pars tanquam spuria, & impuræ veneris turpissima lena ex albo Hygieines expungenda est, ut potè probo & cordato Medico indigna, atque in fornices luparum more releganda.

Finis. Cum Hygieines ad unius præsentis sanitatis custodiam omnem suam dirigat operam, Medico in primis conducit ejus indolem investigare, ut illam tueri queat. Sanitas autem definiri solet recta corporis constitutio in proba similarium partium temperie, in legitima organicarum conformatione, justaque utrarumque symmetria, ac connexione consistens, ad actiones omnes ritè obeundas comparata, ex qua pulchritudo emergit. Alia est sanitas optima, & absoluta, cui prædicta definitio convenit: alia est sanitas bona maximæ latitudinis capax, & innumeris propemodum gradibus circumscripta pro innumera penè individuorum varietate, quæ vel obscure, vel manifestè deficit à priori, ad quam, quæ propius accedit, melior censenda est. Tametsi ultima non ejusdem sit integritatis, ac perfectionis, ut prima, non ita utique gravis est homini, ut ejus munia interpellat. Optima sanitas in universum similibus conservatur. Bona, quæ tantulum in quandam vergit exuperantiam, ad mediocritatem modico contrariorum usu reducenda est, & revocanda.

Versatur Hygieines circa corpus humanum, Subjec-
quatenus sanum, omnesque causas sedulò tum.
explorat, quæ ad custodiendam sanitatem con-
ducant. Illæ autem ad sex classes referri possunt,
nempè ad sex res non naturales, quarum tem-
pestivus usus valetudinem fovet, & sustentat,
præposterus verò morbos accersit. Quapropter Operis
totum hoc Opusculum nostrum unico com- institu-
plexi libro in sex dividemus sectiones totidem tutum.
rebus non naturalibus respondentes, omnia-
que facili, laconico, & dilucido, quantum
poterimus, stylo prosequemur, ita ut nihil
desideretur eorum, quæ ad præfatas Hygiei-
nes partes spectare queant. Interim monitos
volumus Lectores nos præcepta, quæ trade-
mus, potissimum accommodaturos Gallis, in
quorum gratiam scribimus, quamvis & possint
etiam illa adhibitâ quadam pro Medici pru-
dentia immutatione in aliarum Nationum
usum detorqueri: accommodaturos quoque
nos illa unicuique ætati, sexui, & tempera-
mento, ubi feret occasio: tandemque illa ad
scriptorum hilaritatem haud illepidis passim
interspersis quæstiunculis, carminibusque iden-
tidem quibusdam Salernitanis appositè insertis
condituros, quo facilius percipiantur, &
semel percepta propter rhytmorum, & nume-
rorum concentum in memoria penitus insi-
deant.

DISSERTATIO DE HYGIEINE. LIBER UNICUS.

SECTIO PRIMA.

De Aëre.

CAPUT PRIMUM.

De Aëris necessitate.

INTER causas sanitatis conservatrices, & vindices aër principem sanè locum tenet, sive illius urgentior sit ad vivendum necessitas, sive efficacior vis ad agendum, sive major ad penetranda corpora tenuitas, sive velocior ad ea percurrenda

motus. Et revera aliarum sex rerum non naturalium usurâ saltem per triduum, aut quatri-duum citra perniciem carere possumus : At spiritus haustu, aut afflatu ne per brevissimum temporis intervallum, nequidem inter dormiendum, abstinere sine præsentissimo vitæ exitio, & omnimoda caloris nativi extinctione.

Aëris necessitas. Docent Physiologi aërem ad refarciendam jacturam spirituosæ substantiæ jugiter factam à natura esse comparatum, & respirationem triplici præsertim usui inservire : nimirum vel ad suggerendam cordi materiem, ex qua vitales spiritus cudat : vel ad temperandum plus justo æstuantem in ejus officina calorem, & cui etiamnum in pabulum cedit aër : vel ad illum ventilandum, & difflandum, expurgandasque illius fuligines, quas in inane sui spatium refusas excipit cœlum. Quartum inspirati aëris nos cum Neotericis addimus usum, nempe ut perenni, & celeri, quo concitatur, motu arteriosi sanguinis anadosim promoveat, & humanæ machinæ elateris instar eum trumat, & propellat in singula quæque corporis membra ad nutritionem. Imò etiam aër patentibus narium ductibus ad cerebrum derivatus frigiditate suâ arteriarum ingenti numero per ejus meditullium consistarum, contenti laticis æstu ferventium petulantia moderatur, materiamque præterea aptissimam ad instaurandam spirituum animalium fabricam suppeditat. Aër porrò, quem vitæ Lib. de autorem, & custodem appellat Hippocrates, flatibus maximas vires habet ad immutanda corpora

nostra, cum sit per cuncta rerum inebilis, cum unde quaque nos ambiat, & ejus occurfus nullâ arte declinabilis sit. Primò quidem propter tenuitatem in spiritus, mox in humores, dehinc in partes solidas quoquo versus pervadit, & per hæc omnia permeando virtutum suarum, aut vitiorum vestigia ubique relinquit impressa. Non tantum pleno, & hianti ore per inspirationem haustus, & ad cordis usque arcem proventus: non tantum per nares ad cerebri medullium ductus, sed etiamnum in alia quæque corporis penitiora, vel jugi arteriarum pulsatione per diastolem quasi suctus, vel suo pte fluxu, quo perpetuò laborat, per patentia perviæ cutis spiracula furtivâ transpiratione insinuatus nos multifariam afficit. Quidquid in nobis præstat ille, aut suo, aut alieno marte præstat. Propriis quidem viribus per suam substantiam, per temperamentum suum, & nativas qualitates in nos agit: alienis verò propter multijuges, quas subit, mutationes: sive ratione anni tempestatum alternatim sibi succedentium: sive ventorum, quibus perflatur: sive locorum: sive climatum, & regionum: sive tandem syderum, quorum benignis, aut malignis influxibus perfunditur. Quæ omnia breviter perstringemus.

CAPUT II.

De Aëris substantia.

CUjuslibet rei substantiam vulgò interpretari solent Medici ex consistentia, quæ vel in

Salu-
bris aë-
ris sub-
stantia.

tenuitate, vel in crassitie posita est. Atqui ad humanam salutem multum interest, sitne tenuis, an crassus, qui inspiratur, aër. Ut sit salubris quoad substantiam, debet esse tenuis, purus, amœnus, serenus, solis radiis illustratus, sincerus, omnis miscellæ expers, nullâ conspersus labe, nullo putido halitu, nullâ caligine perfusus juxta Salernitanum illud Carmen.

*Lucidus, ac mundus sit, ritè habitabilis aër,
Infectus neque sit, nec olens fœtore cloacæ.*

Has si dotes nactus fuerit aër, salutaris censendus est, & omni naturæ, ætati, & sexui ad benè valendum ex æquo conveniens. Talis ergò ad respirationem deligendus, quia tenuitate suâ humorum crassitiem extenuat, puritate suâ sanguinem à fæcibus expurgat, amœnitate suâ mœsto cordi hilaritatem conciliat, serenitate suâ tumultuantem animum tranquillat, splendore, quem à sole mutuatur, spiritus illuminat, substantiæ affinitate calorem nativum recreat, erigit, & ad omnia munia ritè obcunda strenuè suscitatur.

Infalu-
bris.

Fugiendus econtrariò infalubris aër, qualis est crassus, obscurus, nebulosus, tenebricosus, & caliginosus, quoniam spirituum nitorem obscurat, eorumque pernicitatem retardat, calorem nativum obruit, creditorumque ei negotiorum gestioni nocet, cordi mœstitiam, & menti tenebras offundit, circularem sanguinis commeatum remoratur, aliosve humores pigros ita reddit, & torpentes, ut vel in media

via quasi hæreant, vel in sedibus suis diutius, quam par est, stabulentur, totum corpus, sed caput præcipuè gravat, oculorum aciem obtundit, auditum tandem hebetat: proindeque aër, cui talia infederint vitia, omni naturæ, ætati, & sexui infestus perhibetur.

Verum etsi aër suapte naturâ sit simplex, & natalium suorum jure ab omni putredinis labe immunis, alienâ tamen circumstantium undique corporum contagione polluitur, ex omni parte in vastam sui aream admittens peregrinos hospites, qui vitiosâ communione suâ ejus corrumpant puritatem. Vitandus igitur impurus omnis aër, qui alterius elementi consortio fœdatus fuerit, & adulteratus, utpotè quolibet alio nocentior: qualis est ille, qui vel pestilentibus effluviis cœlitus demissis contaminatur, vel tetris, & graveolentibus inquinatur expirationibus specuum, paludum, cloacarum, sentinarum, lanienarum, piscinarum, culinarum, tricliniorum, putrescentium olerum, frugum corruptarum, sterquiliniorum, fossarum, foricarum, & latrinarum, inhumatorum, aut incrematorum cadaverum, cœmeteriorum, aquarum stragnantium, in quibus linum, aut cannabis aliquandiu maduerint, aut aliorum quorumcunque purgamentorum, & quisquiliarum; siquidem aër, quolibet modo fuerit vitiatus, cum latius, & ocysus in omne corpus permanet, brevi spiritus inficit, humores corrumpit, principes partes labefactat, affectusque epidemicos invehit.

Impu-
rus, &
corrup-
tus aër.

Vitiata
aëris
substantiæ
emenda-
tio.

Quamvis autem aër humanæ non sit ditionis, labesque, quam contraxerit, protinus inemendabilis videatur, ingeniosa tamen Hygieines modum excogitavit ad castiganda ejus vitia accommodatissimum. Si nimiae densitatis, obscuritatis, & caliginis vitio laboret, si putidâ illuvie squaluerit, si diro pestilentiae afflatu pollutus fuerit, jubet illa luculentos passim ignes accendi ex lignis aromaticis, & benè olentibus, modò ex frondibus, & floribus suavissimis, atque fragrantibus parari suffitus, ubi levior est lues, modò foetida, & graveolentia adoleri, si gravior fuerit illa. Quibus artibus cœli crassitudini, & impuritati occurrit, atque medetur, nubes dispellit, tenebras, & caliginem discutit, contagiosa pestilentiae proluvia reprimat, aëris corruptelam purgat, humentem absorbet spurcitiem, squalorem absterget, omnesque demum illius fordes eluit. Ad hæc omnia magis adhuc valituram frequentem catapultarum, & tormentorum bellicorum explosionem nobis est quotidianâ experientiâ persuasum, tum quod exardescens pyrius pulvis latissimum aëris tractum emundet, tum quod si quæ supersint inquinamenta, longius ea impetus sui vehementiâ disjiciant ignitæ glandes, quas istæ vibrant machinæ, proculve abrepta aliò convehant.

CAPUT III.

De Aëris temperie, & qualitatibus.

TAmetsi aër naturâ suâ calidus sit, & humidus, ab innata constitutione ad

exuperentiam plerumque deflectit propter alienam admistionem, & præfatas vicissitudines, quibus obnoxius est. Temperatus sanis omnibus temperatis in primis saluberrimus, imò & aliis, cuiuscunque fuerint temperamenti, ætatis, & sexus, conducibilis est: dehinc qui ad temperatum proximè accedit, quique vel ad calidum, & humidum, vel ad calidum, & siccum paululum inclinat, ille quia vitæ nostræ primordiis consentit, atque respondet, hic verò quia & corporis excrementa absumit congerie suâ putredinem alioquin genitura, & totius molis robur confirmat, & auget. Intemperatus autem, qui mediocritatis metas non multum transilierit, conveniet illis, qui contrariam pari à medio recessu intemperiem nacti fuere: calidus quidem frigidis, pituitosis, & senibus: frigidus calidis, biliosis, & juvenibus: humidus siccis, gracilibus, & exuccis: & tandem humidis, obesis, & fœminis siccus. Qui verò ab omni primarum qualitatum moderatione excesserit, jam non amplius in bonis, sed potius in malis habendus est, & ideò declinandus ob calamitates, quas infligit.

tempe-
ratus
aër sa-
lubris.

Intem-
peratus
quibus-
dā na-
turis sa-
lubris.

Calidior acutorum morborum parens ardentes quasi faces ministrat, quibus incensi spiritus, & humores deflagrent: bili potissimum stimulos admovet, quibus concitata in varias corporis sedes impetum faciat: sæpius illam tanquam subjectis candentibus prunis torret: solidiora quæque membra liquat, compactiora quæque dissolvit, eorumque robur penitus

Calidi
aëris
noxæ.

frangit : adeò immanem sitim excitat , ut nullâ potione depelli queat : tanto hiatu cutis spiramina dilatat , & patefacit , ut totum corpus jugibus , & copiosis sudoribus velut in liquamina fusum diffluat : facultatum omnium naturalium , maximè verò concoquentis jura , & officia violat : tandemque dissipato calore nativo , & consumpto vitali succo vitæ stamina præcocius succidit. Si verò humiditas calori comes accesserit , hinc putredo , pestis , & epidemicæ ægritudines prodeunt.

Frigidi
noxæ.

Frigidior aër torpentes spiritus quasi injecto vinculo constrictos tenet , liberamque eorum in organa excursionem impedit : humores inspissat : cutim densat , ejusque ostia præcludit : diffilationem prohibet : ductus infarcit , & obturat : fæces indurat : alvi exonerationem procrastinat : mordacibus nitri aculeis , quibus armatus est , partium texturam divellit , easque sævissimis affligit doloribus : omnigenas febres , contumaces , diuturnosve affectus parit : præsertim verò carnes comprimens , & inde elicitos ichores quoquoeversum derivans frequentes quocunque destillationes movet.

Humidi
noxæ.

Humidior spirituum serenitatem obnubilat , & alacritatem retundit : supervacaneos humores novo cumulo auget : calorem nativum excrementorum pondere opprimit : ventriculi robur infringit : corpora enervat , mollit , effœminat , & ad suos motus obeundos ignava reddit : ingentem pituitæ , & cruditarum proventum suppeditat : alvum lubricat : febres putridas ,
&

& chronicas, inveteratas diarrhoeas, catarrhos, & putida demum excitat ulcera, à quibus fordida ubertim manat illuvies.

Siccior cutim exsiccat: humores incrassat, & adurit: alveos, per quos illi decurrere solent, obstruit: ventriculum ad potum provocat: febres acutas, & dysenterias creat ob acrium, & assatorum succorum congeriem.

Ex intemperatis aëris constitutionibus calidiori minus est infensa frigidior, & rursus humidiori siccior: utraque quamvis adversa sit ex una parte, ex altera tamen magna præstat beneficia, quæ illata damna rependant; frigidior quidem, quoniam etsi fuliginibus exitum intercludat, at certè dum cutis poros obstipat, interim innati calidi effluxum prohibet, appetentiam erigit, coctionem juvat, vitamque in multos dies producit: Siccior verò, quia spiritus illustrat, supervacuos humores absumit, eosque à putredine tuetur, & vindicat, articulorum, & musculorum compagem corroborat, corpora compactiora, & vegetiora efficit, sicque ea ad quorumcunque laborum patientiam indurat, ut exantlandis etiam gravioribus sufficere queant.

Cæterum non minus qualitatatum, quam substantiæ vitia emendare novit Hygieines. Ubi plus nimio æstuat aër, aut arefcit, proceribus suadet illa, ut deferant angustiores ædium sedes ad meridiem apertas, patentiores verò, & lacunaribus sublimiores, umbrosas magis, & opacas, perflabiliore, & ad septentrionem

Sicci
noxæ.

Frigidi
com-
moda.

Sicci
com-
moda.

Calidi
& sicci
aëris e-
menda-
tio.

converſas habitent : ut inſuper curent pavimenta frigidis irrorari laticibus, qui æſtum temperent, frondibus, ac ramis virentibus, & confertis inſpergi : floribus, & fructibus humentibus menſas onerari, triclinia conſeri : coriis hybernis parietes circumveſtiri : adhiberi flabella, quæ reciproçâ motitatione aërem ventilent, & auram afflent frigidam. Bilioſis præterea æſtuante cœlo præcipit Hygieines, ut refrigerantibus eduliis veſcantur, à vino ſibi omninò temperent ſolius aquæ potu contenti, quieti indulgeant à vehementiori qualibet exercitatione prorfus ceſſantes, tandemque balneo aquæ dulcis frequenter inſideant.

Frigidi & humidi emendatio. Cum impenſius friget aër, aut humeſcit : cum brumali pruinâ exaſperatur : cum nivibus albefeit, aut imbribus madet, jubet peritaſanitatismagistra copioſam aridorum, & odoratorum lignorum ſtruem in focum conjici, quæ clarum ignem ſuccendant, & ſuccenſum foveant. Jubet, inquam, cubiculi parietes perſtromatis inſtrui, aut tabulato integri : exactè claudi omnes ædium meatus, ne aër eò irrepat : ſolum vel mattâ ſtramineâ, vel tapetibus, vel aſſeribus inſterni : hypocauſtum caleſieri : corpori denſas veſtes anglicis, aut polonicis, aut moſchoviticis pellibus ſuffultas indui, quæ illud tutiſſimis præſidiis adverſus cœli inclementiam muniant : pro domicilio denique uti anguſtioribus ædium partibus ubique ſoli, nullibi vento perviis, & quarum lacunaria ſint depreſſa : quia ut æſtivis umbræ, & flatus,

sic hybernis soles debentur stationibus. Ad hæc in mulieres, senes, & pituosos indulgentior Hygieines, eis vini generosi potum, & ciborum paulò calidiorum usum permittit citra crapulam tamen, & satietatem.

CAPUT IV.

De mutatione aëris ab anni tempestatibus profecta.

EX variis, quas aër patitur, mutationibus, præcipua est ea, quæ ab anni tempestatum vicissitudine proficiscitur. Quadripartiti autem anni membra sunt ver, æstas, autumnus, & hyems, quæ sibi alternas ad succedendum vices tradunt, & quorum unicuique sua est insita temperies. Maximum profecto istæ tempestates in humanam valetudinem jus habere censentur, sive conversionis, sive violatæ propriæ temperiei ratione. Temporum inclinationes ex Legislatoris nostri decreto potissimum pariunt morbos ob insignes, quæ tunc in aërem incidunt mutationes, quæque insigniter humores, & corpora afficiunt. Rursus ubi singulæ tempestates ab ingenta desciverint indole, & in subitos, insolentes, ac reciprocos caloris, & frigoris excessus abierint, expectandi sunt insidiosus, & quasi desultorii affectus, morosi, & difficilis iudicii, quos genuit vehemens, repentinus, & inconstans humorum motus, quem citra aleam natura sustinere nequit. Contrà verò annus ille ab Hippocrate saluberrimus perhibetur, & ab omni calamitate immunis, cujus partes sunt

Aphor.
1.lib.3.

Vicissitudo tēpestatū.

Intemperies.

Aphor.
8.lib.3.

Libr. de
aë. aqu.
& loc.
c. 6.

perbellè constitutæ, & sibi benè constantes, nativamque sine immoderatione conditionem retinent. Aut si quæ tunc temporis exoriantur ægritudines, leves erunt utique, & placidæ, unius semper tenoris, extra omnem aleam, benè moratæ, & facilis judicii. Quamobrem operæpretium est de uniuscujusque anni temporis qualitatibus differere, ut Medicis innotescat, quid boni, aut mali eventurum sit ex variis aëris mutationibus, quæ tempestatum mutationes necessariò sequuntur.

C A P U T V.

De Vere.

ET si annus decurso solis circulo definia-
tur, omnisque circulus principio, & fine careat, Medici tamen ejus initium à vere ducere solent. Atque ut pueritia prima est humanæ vitæ ætas, ita & ver pueritiæ omnino analogum pro vero annui curriculi exordio habendum est, in quo prata rident, fruticantur arbores, virent frondes, gemmant vites, luxuriant segetes, florent plantæ, & jam fructus orarii è calicibus suis erumpere gestiunt, in quo denique omnia vernant, & universa natura repubescere, novisque ornamentis nitere videtur.

Quamvis annum Medici in quatuor partes dispertiant ut Astrologi, non tamen eundem in earum ætatibus definiendis calculum ponunt;

siquidem isti eas tam ex trimestri solis motu tria Zodiaci signa percurrentis, quam ex utroque æquinoctio, & solstitio metiuntur: illi verò partim ex ortu, & occasu insignium siderum, sed maximè ex dominantibus in aëre qualitatibus, in quarum sola cognitione tota versari debet cordatorum Medicorum astrologia. Ita sanè ex artis magistrorum censu ver in primis qualitatibus moderatum ab æquinoctio vernali incipiens vergiliarum ortu terminatur, id est Kalendis Maii.

Lib. de
aër.loc.
& aqu.

Veris
curri-
culum.

Nulla porrò tempestas vernâ amœnior est, utpotè floræ, & pomonæ deabus consecrata, quæ anteaetæ hyemis non solum acerbicatem mitigat, sed etiamnum telluri pro nivibus, pluviis, & pruinis, quas bruma non ita pridem sparserat, viridantes stirpes, flores fragrantissimos, lætissimas fruges, suavissimos fructus, benignos rores, & fœcundantes cumulatè rependit. Nulla denuò salubrior est, si credatur Hippocrati; tum quia nulla blandiori solis dignatur aspectu, qui hybernorum inquinamentorum reliquias dissipet: tum quia nulla temperatior, quamvis paululum ad calorem, & humiditatem deflectere videatur, perinde ac sanguis, cujus temperamento affinis existit. Hinc pueris, puberibus, & adolescentibus perbellè convenit, utpotè eorum naturæ familiaris, & germana, quanquam & aliis ætatibus sit profutura. Hæc porrò de medio vere, & adulto intelligenda sunt, non de incunte, aut exeunte, quia ut illius initium

Aphor.
9.lib.3.

Aëris
verni
salu-
britas.

hyemis indolem aliquantulum redolet, ita & illius extremum æstatis nonnihil obtinet.

Quandiù ver nativam suam temperiem servat, tandiù ex se benè valentibus est salutare, quip-
pè quod calidi innati substantiam renovat, spiritus exhilarat, sanguinem, & alios humores ad defæcationem fermentat, viresque insta-
taurat. Aut si quas infert ægritudines, leves sunt illæ, tutæ, & omni vacantes periculo, putà febres ephemeræ, sinochæ imputres, tertianæ intermittentes, gravedines, & aliæ ejusdem generis. Quod si graviores tunc tem-
poris ingruant, non aëris, sed gulæ peccatum est. Ex eventu tamen in malè habitis, & ca-
cochymis corporibus plurimum affectuum si non genitrix, at certè suscitatrix est verna tem-
pestas, & velut obstetrix, quorum propterea ortus ejus malitiæ, quâ prorsus caret, impu-
tari non debet. Vitiosi humores prægressâ hyeme, imò superiori autumnio geniti, & con-
gesti in internis partibus tranquillè delitescen-
tes, & quasi sopiti adventante verni solis tepore ad externas evocantur. Primò quidem attenuantur, & jactantur: mox fermentescunt, & tumultuantur: tandem fusi, & liquati in
varias sedes irrumpunt, quas variis morbis
Aph. 20 affligunt ab Hippocrate enumeratis pro varia
lib. 3. sui, & earum constitutione. At vicissim tali-
bus ægritudinibus correpti faciliùs, & promp-
tiùs vernâ, quam qualibet aliâ anni tempestate
convalescunt, & si robusti fuerint, ab hybernis,
& autumnalibus, quibus antea vexabantur,
tunc temporis liberantur.

Si autem vernus aër à temperiei bonitate, Veris
 vel in austrinum, & nimbis infestum, vel in intem-
 aquilonarem statum pluviosæ hyemi succeden- peries.
 tem degeneraverit, illinc febres, & humorum
 corruptelam ex calido, & humido nasci soli-
 tam minatur in proximam æstatem, hinc rheu-
 mata, dysenterias, & lippitudines ob expressum
 vi frigoris serum salfuginosum, & aculeatum
 quoquo versus extra ripam diffluens, & exundās.

CAPUT VI.

De Æstate.

Cum ad plures dies duratura sit æstas vere, æstatis
 cui succedit, ideò in duas partes secatur, partes.
 quarum una ora per antonomasium appellatur,
 altera opora. Illa ab ortu vergiliarum ad cani-
 culam, id est ad quintum post Idus Julii diem
 extenditur: hæc verò à sirio ad ortum usque
 arcturi, id est ad Septembris Idus. Utraque
 pars cum florenti, & juvenili ætate, ac bile
 temperamento congruit, & idcirco calida, & Tempe-
 sicca existit propter directos solis radios aërem ries.
 tunc temporis excalescentes, & illius humo-
 rem exhaurientes. Sed calidior longè, & siccior
 opora ob diuturniorem caloris in aëre moram,
 majoremque impressionem. Nulla tempestas
 mulieribus, senibus, & naturis frigidis, ac Aphor.
 humidis in universum æstate opportunior, quæ 2. & 18.
 redundanti frigiditati, & humiditati modum lib. 3.
 quemdam adhibet. Nulla frigidis, & diuturnis Cōmo-
 da.

Incom-
moda.Morbi
æstivi.Æstatis
intem-
peries

affectibus expugnandis aptior, quæ calore suo frigidos, & crassos humores attenuat, incidit, coquit, & expellit: sed nulla ex adverso calidis, & siccis temperamentis, juvenibus, & biliosis infensior, quia bilis proventum auget, stimulos acuit, & ulteriori assatione in atram convertit. Unde numerosa acutorum, & biliosorum morborum soboles nascitur, & adolescit, putà febres ardentes, tertianæ continuæ, & intermittentes, oris, & pudendorum ulcera, vomitus, & alvi fluxus merè biliosi, crebri, uberes, putiduli, & ferè syntectici sudores, dysenteriaë lethales, aliæque ejusdem sortis affectiones: eoque magis, ubi æther sirii solis ignibus exarserit. Si verò calida, & humida fuerit æstas, & austris sæpiùs frequentata, tunc putrilaginosas, & malignas ægritudines in corpora invehit.

CAPUT VII.

*De Autumno.*Autum-
ni tem-
peries.

Æ Statem excipit autumnus ab ortu arcturi ad vergiliarum occasum, id est ab Idibus Septembris ad Novembris Kalendas usque pro-
vectus, & declinanti ætati, succoque melan-
cholico quoad temperamentum finitimus, ideo-
que frigidus, & siccus magna ex parte, præ-
cipuè circa finem ob aquilonum tunc incurfan-
tium dominatum. Acutarum affectionum,
perniciosarum, judicatuque difficillimarum,

putà februm quartanarum, & erraticarum, Morbi
 lienis scirrhorum, hydropum, lippitudinum, autum-
 dysenteriarum, anginarum, epilepsiarum, in- nales.
 faniarum, & similium quas procreat, mul-
 titudine infamis ab Hippocrate perhibetur. Aph. 24
 Hæc autumnæ pernicies, & nequitia duabus lib. 3.
 præsertim causis assignari potest: Inprimis
 ejus inæqualitati, & inconstantia; siquidem
 variante cœlo autumnali, non tantum toto sui
 tractu, sed uno etiam, eodemque die, &
 calorem, & frigus alternante, humores mo-
 tibus planè contrariis cientur: modò enim
 ineunte die, poris frigoris tunc vigentis
 appulsu interclusis, à circumferentia ad cen-
 trum confugiunt: modò die jam ad meridiem
 provecto, spiraculis caloris tum dominantis
 adventu apertis, à centro ad circumferentiam
 expanduntur: redeunteque frigore, ubi in
 vesperum inclinarit dies, in penetralia corporis
 postliminio revocantur; quibus inordinatis
 motibus sustinendis impar est natura, utpotè
 viribus exhausta ob nimios transactæ æstatis
 ardores. Secundò exitiales, infidi, anomali,
 & pertinaces existimantur affectus autumnales
 ratione causarum, à quibus proficiscuntur;
 nam vel in culpa est bilis in superiori tempe-
 state genita, & modò diuturniori morâ spissior,
 torridior, & ferocior facta: vel melancholia
 pro vicibus suis tunc principatum tenens: vel
 pituita cruda, crassa, & multa eo tempore
 congesta ob præposteram victûs rationem,
 immodicum autumnalium fructuum esum, &

Aph. 10
lib. 3.

Autūni
commo
da,

largiorem frigida potum concoquentis caloris nativi jam plusquam satis attriti vires superantem. At si vè unius seorsim humoris vitio, si vè duorum, si vè trium miscellâ, & farragine prognatæ fuerint ægritudines, vix locus remedio superest, cum triceps ille cerberus tanquam perduellis Medicinæ detrectet imperium: eoque magis ingravescent morbi autumnales, quod humores, qui proximâ æstate ambientis calore diffilari solebant, nunc frigoris occursum in centrum reduces, & omni transpiratione interdicti ob densata cutis spiramina in profundo corporis stagnent, & corrumpantur. Rursus quantò verna tempestas salutarior, tantò nocentior est autumnalis, maximè verò tabidis, quorum maciem, & ulcus auget, factâ in pulmones vi frigoris sui ulceratis quibuscunque partibus infesti, acris, & vitriolati seri irruptione. Quibusdam tamen naturis favet autumnus, ut viris, senibus, & mulieribus temperamento humidis, quia excrementorum luxuriam siccitate suâ depascit. At si à nativa constitutione deficiens pluviosus paululum evaserit, etiam calidis, juvenibus, & biliosis proderit ad extinguendas æstivi incendii præteriti reliquias.

CAPUT VIII.

De Hyeme.

UT humanæ vitæ curriculum ab infantia tanquam à carceribus inceptum senectute

veluti metâ circumscribitur : ita & hyems finem facit anno , cui ver initium dedit. Ex tribus Hyemis divisio. partibus constat hyems , quoniam aliis tempestatibus paulò longius excurrit. Primam à Novembris Kalendis ad solstitium hyemale pertinentem sementem vocant , eo quod tunc agri tritico feri consueverint. Secunda bruma dicitur asperrimo frigore sæviens , totum illud temporis spatium emensa , quod solstitium inter , & Februarii Idus intercedit , in quo tellus nimenti pristino ornatu spoliata penitus , atque nudata squalet , glaciali tantum , aut nivali amicta vestitu. Tertia pars temporis hyberni jam mitescere incipientis residuum continet , vernoque desinit æquinoctio. Frigidum & hu- Temperies. midum nacta est temperamentum hyems , idem planè quod senectus , & pituita , quibuscum summâ necessitudine conjungitur. Et idcirco ingentem profert frigore suo crudi humoris sibi congeneris copiam , ex qua oritur myrias frigidorum , & diuturnorum affectuum , putà vertiginum , apoplexiarum , lethargorum , cephalalgia- Morbi hyemales. rum , raucedinum , fluxionum , tussium , & similium ; cum enim multa sit pituita , eaque crassa , paulatim congesta vix pepasnum , aut Aph. 23 lib. 3. saltem tardè admittit : nusquam per diaphoresim discutitur , obstante crassitie sua , & ambientis frigore poros obserante : tandemque sæpiùs præsidiorum vim eludit. Quod si hybernus aër à nativa humiditate degener nimio Hyemis intemperies. aquilonum flatu pulsetur , tunc ingruent catarrhi ferini , anginae , pleuritides , peripneu-

Incom-
moda.Com-
moda.Aph. 19
lib. 3.

monia, febres acutæ, lippitudines, & dysenteria ob interceptam distillationem acrium humorum, vel in ergastulis suis effervescentium, vel aliò ad perniciem irruentium. Frigidis naturis, mulieribus, senibus, & pituitosis noxia est hyems, quamvis temperamento sit affinis, quia crudos succos in illis plus æquo redundantes novis cumulat excrementis. Contrà juvenibus, & biliosis fructuosa, quod eorum calorem frigore suo temperet: imò ad coctionem utilis, calore nimirum nativo auctiori factò ab intus repellente externo frigore.

Priusquam ex hac tabula discedamus duo scire expedit, de quibus nos monet Hippocrates: unum quidem, quolibet anni tempore quolibet morbos, etiam alienos, & dissentericos, aut in præsentia gigni, aut antehac occultatos erumpere posse, quorum procreatio hac de causa diætæ, non aëris vitio tribuenda sit: alterum verò crebrius occurrere eos, qui majorem temperamenti affinitatem habent cum anni tempestatibus, quarum unicuique suas peculiare superius assignavimus ægritudines.

CAPUT IX.

*De mutatione Aëris à Ventis induc-ta.*Lib. de
aë.lo.&
aqu.

SI aër ad immutanda corpora valeat, ut certè valet, multò magis adhuc valituri sunt venti, qui aërem ipsum immutant, & quorum ideo maxima Medico ex Hippocratis

præcepto habenda est ratio. Insignes profectò vires obtinent, sed diversas pro varietate locorum, à quibus oriuntur, per quos spirant, quorumve qualitates induunt. Eorum naturam, & causas physicis investigandas dimittimus, contenti solos explorare effectus, qui tuendæ, vel destruendæ aëris salubritati conducant. Ventorum multiplex est numerus. Alii sunt communes, & generales ubique terrarum toto anni decursu flantes: alii proprii, & vernaculi quibusdam duntaxat regionibus peculiare. Ex communibus rursus quatuor principes constituuntur, cardinales idcirco dicti, quod totidem respondeant mundi cardinibus, à quibus prodeunt. Meridionalem austrum, seu notum, & africanum: Septentrionalem boream, seu aquilonem vocant: Orientalem modò eurus, modò subsolanum: & Occidentalem græcè *Zephyrum*, vel *Chelidonium*, latinè Favonium. Plures adhuc extant venti, quos collaterales, dimidiatos, & quadrantes in universum appellant, & quibus propria imposuere nomina, quæ curent nautæ, ad quos spectat. Nos verò prætermisissis iis omnibus ventorum partitionibus, quæ ad institutum nostrum non pertinent, bona, vel mala tantum, quæ cardinalium affert quaternio, breviter perstringemus; Austri potissimum, & Aquilonis, quibus major in humores vis inest, vitia, & dotes Hippocratico more persecuti.

Vento-
rum di-
visio.

Cum auster ab antarctico polo profectus æstuantes cursim terras peragret, pennisque

Auster.

Austri
com-
moda.

Incom-
moda.

fuis velut remis maria, & flumina transfreret, priusquam ad nos usque pervenerit, necessario tam originis, quam tractus ratione calidus, & humidus est statuendus. Alius auster mollis circa Martii Idus spirans, & telluris sinum pandens ad fatorum omnium felicitatem, culpâ prorsus vacat erga humanam gentem: imò de ea benè meretur, dum lenitâ hyemis asperitate jucundam, & fospitam tempestatem reducit. Alius vehemens, semper damnosus, nunquam beneficus, frequenti imbrium, nimborum, procellarum, & turbinum comitatu stipatus. Si unum, aut alterum mensem continuum regnaverit, aërem densat, cœlo nubes obducit in pluviam mox erupturas, eademque importat meleficia, quorum noxa in caliginosum, & humidum aërem superiùs collata fuit. Præterea adhuc si auster ex Africa, (inde dictus africanus) ex Libya, aut ex Ægypto, præsertim vere, æstate, vel autumnò ad nostrates oras perrexerit, epidemicæ, & pestilentis mercis vector esse solet.

Aquilo

Vehe-
mens.

Sicut ortu, ita temperamento, & indole planè diversus ab austro boreas æolici satellitii procul dubio princeps, quocunque alio vento turbulentior, plura bona paucioribus malis interferens. De illius frigiditate, & siccitate non ambigitur; siquidem ab axe arctico præceps ruit: maria, & flumina gelu concreta, montes nivibus consputos, opaca nemora pruinis onerata, sabuleta, & arentia sola prætervolat, à quibus istas mutuatur qualitates. Alius est aquilo

vehemens, & effrenatus, probè pennatus, & egregiè vocalis, atque sonorus, modò canoro boatu inugiens, modò rauco murmure fremens, aliàs stridens, aliàs sibilans, nunc ingenti clangore perstrepsens, nunc modulato susurro ad musicos penè numeros exacto velut alter organicus personans, pro vario nempè locorum, quos tractu suo percurrit, situ, & variâ corporum, per quæ permeat, fabricâ. Semper furit: semper, quocunque irruerit, tumultuatur. Alius mitior, & freni patientior, ferè Mitis. silens, & leni tantum aurâ leviter verberans aërem post ortum caniculæ quadraginta dies flare perseverat, statò tempore quotannis quasi ex condicto reversus: unde anniversarius Medicis dicitur, & Italis aureus, quod secum apportet pro æstivo fœnore salubritatem omni auro pretiosiores.

Si vehemens fuerit aquilo, aërisque diu Aquilipotitus angustiora cutis foramina constringit, lonis & exeuntibus inde fuliginibus omnem viam ad incommoda perspirationem obsepit: humores in suis stationibus pacatè habitantes aliò divertit, ferofamque præcipuè illuviem undequaque in corporis peripheriam sic derivat, ut illam prorsus inundet: pectus ad tussim usque, & oculos ad lachrymas usque irritat: fauces exasperat: urinæ Aphor. 3.lib.3. fluenta intercipit: alvi retardat officium: horrores excitat: latus, & articulos sævissimis cruciatibus vexat: vasorum repagula usque adeò revellit, ut inde cruentus latex affatim profluat: membranosis, nervosis, & exangui-

bus omnibus partibus molestus, & gravis, quarum vel teneram, & mollem texturam delibat, vel exquisitiorem sensum frigoris sui aculeis offendit: mucilentis denique, & tabidis quibuscunque corporibus crudeliter inimicus, quibus æternum, & calamitosissimum bellum indixit.

Com- Aquilo porrò inflicta maleficia jamjam enu-
moda. merata majoribus adhuc beneficiis, tam singulatim, quam generatim fatis, superque compensat. Singulatim quidem humidiorum virorum, & mulierum colluviem siccitate suâ absorbet, & proluvia quæque coërcet. Generatim verò cœlum serenat: nubes fugat: caliginem discutit, & inspersa aëri purgamenta flatu suo velut scopis everrit: spiritus limpidos, puros, & splendidos efficit: imminentem humorum putredinem arcet: retrimentorum sentinam exhaurit: sensuum aciem auget: appetitum recreat: coquinam fovet: humanam sobolem propagat: cuti coloris florem, & venustatem conciliat: corpora cogit, firmat, & Aph. 17 lib. 3. adeò roborat, ut ad omnes motus obeundos, omnesque suscipiendos labores alacriora sint, promptiora, & expeditiora. Rursus & aquilones, prodromi dicti, qui caniculæ exortum octiduo antecedunt, & qui mox sequuntur, etesiæ, seu anniversarii appellati, sirii solis ardores retundunt, aut si quam antehac aëri luem afflarit africanus, vel alius australis ventus, penitus delent, proptereaque jure, & meritò ab æquis rerum æstimatoribus saluberrimi censentur. Ex

Ex ventis orientalibus salutare illi, qui ex Oriente quod sub sole nascuntur, subsolani nominantur, quique à mediterraneis locis spirant, æquinoctiali, & æstivo ortui propiores, quia moderatè calidi, sicci, & tennes, primosque solis tùm exorientis radios excipiunt, à quibus attenuantur, & emundantur. Insalubres verò illi, qui à mari, & fluviis in ortum brumalem migrant.

Venti.

Ventorum autem occidentalium nullus innoxius, quia omnes frigidi sunt, humidi, & crassi, nec nisi tardiori solis tùm occidentis aspectu fruuntur: Autumno ab Hippocrate comparati, ideóque inæquales, & morbifici. Ex hoc tamen censu excipiendus est zephyrus ab Aprilis Kalendis ad Maii Idus usque, imò & ultra, molli huc, & illuc volitans aurâ, lenitate suâ, & cœli temperatione non solum hominibus ad sanitatem, sed etiam satis omnibus ad fœcunditatem inprimis utilissimus. Unde illum Deæ Floræ obsequio olim consecravere Romani.

Occi-

detales.

Lib. de

æ. loc.

& aqu.

Præter cardinales ventos observandi quoque veniunt regionales, & vernaculi, quibus singulæ quæque plagæ potissimum obnoxia sunt. Qui à maritimis, fluviatilibus, & humentibus locis prodeunt, densi sunt, frigidi, & humidi, frigidorumque morborum autores. Item noxii, qui è fodinis erumpunt, ægritudines procreare soliti respondentes genio metallorum, quorum viribus imbuti fuerint. Sed longè nocentiores, qui ex lacubus, stagnis, paludibus, speluncis,

Regio-

nales.

terræ sinubus, & hiatibus, cloacisve evadunt, fomitem pestilentem in se habentes, quem longius, latiùsque aliquandò diffundunt. Benefici tantùm illi, qui è mediterraneis sedibus orti fuere, & montes prætervecti, quoniam & ex sicca constant materia, & solis insuper calore purgantur.

Denique pro hujusce argumenti clausula advertendum est ab effrenata, & violenta cujusque venti etiam salubris incursione artuum compagem quasi dissolvi, ac frangi, corpora ad defatigationem usque vexari, perinde ac si immodicis laboribus exercita forent.

CAPUT X.

De Aëris mutatione ex Regionum discrimine.

TAm diversus est cœli spiritus, quàm diversæ sunt orbis regiones, quarum conditionem, & fortunam necessariò sequitur. Quapropter permagni in Medicina momenti est nosse uniuscujusque soli ingenium, ex quo plerumque humana salus, & humani mores pendent; nam si aër jus, & dominationem habeat in spiritus, humores, & temperamenta, & ex temperamentorum exploratione morum, & futurorum morborum colligatur propensio, non parùm Medicorum refert observare non solum quæ incolatur terra, sed etiamnùm quæ civitas habitetur, ut inde discatur incolarum temperamentum, & indoles. Regiones itaque

cosmographico circino ex zonis, climatis, & tropicis non metiemur, sed Medico more ex quatuor mundi cardinibus, ad quos pertinent, potius definiemus.

Ex istius dimensionis legibus plagæ ad orientem conversæ saluberrimæ, & humanæ genti opportunissimæ censentur; quia cœlo fruuntur amœno, & temperato: lenibus, & subsolanis perflantur ventis: Limpidis, & ad potum optimis scatent aquis: constantes habent, & æquales tempestates, à recto tramite nunquam aberrantes. Et hæc omnia beneficia debent soli tum primùm surgenti, puros, illibatos, & benignos vibranti radios, eò tamen usque valentes, ut nubilis, & impuris halitibus discutiendis sufficiant. Ideoque ferunt mulieres eximiâ, & eleganti formâ præditas, egregiè, crebrò, & facilè foetantes: viros autem corporis proceritate, & venustate, coloris flore, & oris præstantiâ eminentes, etsi paulò molliores, & delicatulos, animis, & audaciâ defectos, ingenio promptos, morum honestate laudabiles, humanitate politos, summaque præcipuè hospitalitate commendabiles, tandem firmæ valetudinis compotes, quæ nullorum ferè, aut saltem pauciorum, mitiorumque morborum incursionibus pateat.

Regiones Orientales.

Occidentales.

Tractus, qui ad Occidentem spectant, idcirco insalubres habentur, quòd occiduis ventis frigidis, & humidis continuò obnoxii rarò aquilonarium beneficentiam experiantur: quod crassiori, & graviori cœlo subjaceant, &

perpetuæ ferè caligini sint mancipati : quòd lunæ dominatu teneantur : quòd indigenis non alias ad potum aquas præbeant, quàm crudas, lutulentas, & turbidas : sed maximè quòd non nisi residuos solis in occasum præcipitantis, & jam viribus imminuti participent radios, qui vaporum ex occiduis maribus amplissimis evektorum multitudinem dissipare nequeant. Unde incolæ aspectu sunt indecori, ore deformes, luridi, decolores, & floris extincti, gravis, & rauca vocis, ingenii hebetis, & insulsi, morum rusticorum, & agrestium, denique in innumeros penè affectus procliviores.

Meri-
diona-
les.

Regiones, quæ ad meridiem propiùs vergunt, imbres ferè nesciunt : paucas largiuntur aquas, easque non nisi subsalsas, & in cisternis fermè collectas : molles auras non sentiunt, & solis ardoribus torrentur. Hinc incolæ quasi igne cremati carbonibus ipsis nigriores intuentibus apparent : imbelles, & timidi : imbecilli, & exangues : ingenio valentes acutissimo, sed varianti, versuto, & infido : incultis moribus, & truculentâ indole : frugales quidem, & abstemii, salaces verò, & mulierosi. Propriis opibus egent, alienis affluunt, id est parùm caloris insiti ad omnia utilis, multùm adscititii semper noxii habent. Immanissimis capitis cruciatibus torquentur ob acrium fuliginum à ferventibus visceribus ad cerebrum raptarum copiam. Vix justam hominis ætatem vivunt, raróque admodùm ad canos perveniunt. Brevioris ævi causa est profectò innati calidi penuria :

sed vicissim non ita frequenter in morbos acutos incidunt; at etiam si fortè aliquandò inciderint, promptius, & facilius periculo defunguntur, tum quia fluxiliores humores naturæ diarrhœam molientis studiis magis obsequuntur, tum quia ab ambientis calore auctâ diaphoresi per hiantia cutis spiracula fuliginosæ atomi melius exhalantur.

Plagæ demùm septentrionem versùs sitæ ad Septentrionales. salubrium potiùs, quàm ad insalubrium classem referendæ sunt, cum & scopario aquilonum flatu ab omnibus quisquiliis aëri insidentibus purgentur, & plures habeant fontes, è quibus juges, & limpidæ scaturiunt aquæ, licet paulò duriusculæ, & frigidulæ. Hæc terra alit viros nervorum, & lacertorum robore valentes: roseo cutis colore florentes: carnosos, & probè compacto corporis habitu constantes, ideóque ad omne laborum genus inprimis natos, & aptos: animo, & audaciâ vigentes: munificos, ingenuos, veraces, fraudis nescios, & fidem, quam semel dederunt, suo etiam damno liberantes: generosos, magnanimos, & bellicosissimos: comitatis tamen, & urbanitatis prorsus ignaros: asperis, agrestibus, & ferocibus imbutos moribus: strenuos in arena venerea athletas: egregios helluones in multam usque noctem comessari, & ad crapulam usque potare solitos citra noxam, ob eximiam concoquentis, ac expellentis facultatis virtutem: & tamen reliquis gentibus annosiores, ob innati caloris ubertatem, & superfluatorum paucitatem; quan-

quam rheumaticis plerunque tentatos affectibus, & interdum gravissimis aliis, à quibus solius ferè naturæ beneficio vindicantur.

Ex dictis colligitur insalubre esse africanum, & americanum cœlum, quòd & æstuantius sit, & austris, aut humidis ventis obnoxium: salubre verò esse europæum, & asianum, quòd & temperatum sit, & subsolanis, aut aquilonibus perflatum. De europæo, aut asianò, utrum sit salubrius, controversia est. Equidem Asia minor, seu Natolia cæteris omnibus orbis partibus salubrior est censenda: quia temperatior, & in æquilibrio caloris, & frigoris, humiditatis, & siccitatis posita: quia nullas ferè temporum mutationes patitur, & perpetui veris deliciis fruitur: quia benignis perfunditur pluviis, & mollibus euris vapulat. Quod ne dubitare possimus, maximo argumento sunt agrorum felicitas, singularis fructuum suavitas, pascuorum luxuries, succulenta cibariorum bonitas, pecorum obesitas, & fœcunditas, aromatum, gemmarum, & metallorum copia, incolarum tandem incolumitas, quâ nullum est valentius argumentum. Verum (si Natoliam exceperimus) Europam cæteris Asiæ partibus longo intervallo anteponendam esse arbitramur, præter Hispaniam tropici cancri viciniâ torridiorem, & præter Norvegiam, Sueciam, Daniam, Russiam, Poloniam, & alias oras ad zonam glaciale, & polum arcticum propiùs accedentes nimio frigore infestas.

In æstimanda reliquorum Europæ tractuum

salubritate lis est nondum decisa. Quisque prout natalis soli amore ducitur, & patriæ fumum quocunque alieno igne luculentiorē putat, larium suorum partes tuetur. Nos verò, quos nec suspecta movent præjudicia, nec patriæ charitas ad prævaricationem usque excæcat, sed quibus mera veritas supremæ Legis, imò & Religionis loco est, primas citra controversiam tribuimus Galliis, Græciæ, Hungariæ, & Italiæ: quòd istæ Regionēs inter torridæ zonæ æstus, & glacialis algores quasi mediæ interjaceant, & pari ferè intervallo ab utroque cancri, & capricorni tropico distent: quòdque non nisi æquales benè constitutarum tempestatum vicissitudines admittant, insignemve primarum qualitarum exuperantiam nesciant.

Gallicæ terræ, (de qua nobis potior debet Gallia. esse cura) temperiem, & felicitatem satis, superque probant: inprimis agrorum fertilitas: omnigenorum fructuum, & frugum ubertas: jucundus esculentorum sapor, & optimarum aquarum perennitas: tum profluentium, quibus alluitur, annium multitudo, & salutaris aquilonum continuò ferè dominantium, lenisve favoniorum identidem spirantium flatus: adhæc fœminei uteri frequenti, & expedito partu superbientis fœcunditas: muliebris vultus species omni venerum, & gratiarum genere ornata: tandemque pro apodixi incolarum longævitas, & incolumitas. Quod ad personas, cultum, & mores attinet, Galli liberali corporis habitu, & oris dignitate præstant:

acutissimum à natura adepti ingenium ad omni-
genas disciplinas, & artes addiscendas compa-
ratissimum : generosorum spirituum tumore
paulò elati : ad arma capeffenda promptissimi :
in gerendis bellis strenuissimi : festivis, lepidis,
humanissimis, urbanis, & politis moribus ex-
culti : in exteros hospitales, & prolixi : singu-
laris in vestitu, mensa, & supellectile lautitiæ,
elegantiae, & magnificentiae : faceti insuper
cavillatores, dicta, factaque jucundis lepori-
bus, & salibus condientes. At novis rebus per-
petuò student : fastidiosi venerandæ antiquita-
tis contemptores, & nimis curiosi novitatis
amatores paradoxa quæque adoptant, si quam
in se subtilitatis micam habuerint, eaque avidis
auribus excipiunt, & avidiori adhuc animo
altius imbibunt. Inconstantiae tandem, ac pe-
tulantis dicacitatis in notos, & ignotos indis-
criminatim, & inconsultò jactæ opinione apud
alias gentes malè audiunt.

Aliquod tamen adhibendum est discrimen
inter varias, ex quibus Gallia constat, Provin-
cias ; nam Belgium, Armorica, & Neustria,
quia ad Occidentem inclinant, aliquantulum
frigent, & humescunt : Phocensis verò Provin-
cia, & infima Occitania pars nimium paulò
calent, quia meridiem spectant : Campania
autem, utraque æduorum, & sequanorum
Burgundia, Allobrogum, & Cavarum (quo-
rum caput Valentia) ditio satis temperatae sunt,
& salubres, quia ad Orientem magis pertinent,
& nubifugis aquilonibus melius perflantur.

De reliquarum Galliæ Provinciæ temperie decernendum est ex comparatione cum præfatis facta : prout nempè ad has , aut illas propiùs accesserint , vel ab his , aut illis longiùs recesserint.

Ne quis autem erret in judicanda Regionum temperie , & salubritate , eas ex proprio (quem mox describemus) magis , quàm ex generali situ spectare debet : quòd potior sit particularis conditio loci , quàm generalis : quemadmodum apud Medicos causa particularis , & conjuncta universali , & remotâ longè efficacior est. Pro omni exemplo sit Libya , & Phasiana , quarum illa (licet tota perpetuo incendio deflagrare debeat ob axis antarctici , & circuli æquinoctialis viciniam) quosdam tamen peculiare tractus habet temperatos , atque salubres , eò quòd mari adiaceant , & frigidorum , ac humidorum ventorum aspiratione deferveant. Hæc econtrariò , quamvis Asiæ in universum admodum temperatæ , & fertilis pars sit , tamen quia Palustris infructuosa est , & insalubris.

CAPUT XI.

De Aëris mutatione ex peculiari locorum situ.

Non minoris est ad cœli clementiam , vel inclementiam efficacitatis proprius locorum situs , quàm sit ipsa cardinum , zonarum , & climatum dimensio. Situs autem ille potissimum consistit in soli natura ex pluribus rebus

spectanda ; multum enim ad aëris constitutionem interest , quam positionem obtineant Regionem , Urbes, & Oppida , elatam , an depressam , aut planam : quo sole illustrentur : quibus aquis scateant : quibus ventis regnentur : an mari , & fluviis ; an lacubus , stagnis , & paludibus : an saltibus adjaceant. Quibus omnibus ritè circumspectis non erit admodum operosum de propria cujusque loci indole pro sitûs conditione decernere.

Locus
planus,
vel ac-
clivis.

Hoc posito calculo magni aestimatur ad habitantium incolumitatem , robur, & diuturniorem lucis usuram , locus vel planus , & apricus à montibus longè remotus , vel in tumulum editus , vel in clivum molliter assurgens , qui jugibus aquis fuerit irrigatus , salubribus , & suavibus auris pulsatus , mitiorive nascentis solis decoratus aspectu , eò quòd puriori , & magis defæcato aëre fruatur.

Deve-
xus.

Montosus declivis , si septentrioni expositus fuerit , duplici nomine algidissimus erit , tum quòd obstante montis vertice solari luce privetur , tum quòd gelidi boreæ appulsu reverà frigescat. Si ad meridiem conversus fuerit , utique calidior erit , & perniciosior , tum solis radios suos è montibus in vicinum aërem retorquentis ratione , quàm austri mali semper aliquid afflare soliti. Si in ortum pateat , omninò salubris erit , quia moderato solis calore , & leni subfolanorum spiratione purgabitur. Si in occasum apertus sit , frigidus erit , udus , & caliginosus , quia occiduis ventis frigidis , humidis , & crassis subjectus.

Montosus sublimis, & excelsus, ut aëris sublimis. puritate, & subtilitate cæteris longè antecellit, ità ex opposito ventorum fluctibus magis jactatur, magisque frigore, & nivibus infestatur. Montani in universum populi ingenti robore pollent, utpotè lacertosi, atque torosi: lateribus, & tergis potissimum valent: quoscunque labores citra defatigationem exantlant, & dum perpetuo per acclives, arduos, & præruptos locos ascensu, aut per devexos descensu corpora sua exercent, articulis novas vires comparant, quarum accessione amplius adhuc firmentur: in quarumcunque injuriarum, putà brumalium pruinarum, firiorum ardorum, famis, sitis, & vigiliarum patientiam durant citra perniciem ullam: graviora quæque onera humeris imposita alacres bajuli gestant, & sustinent. Quamvis rudes, & impoliti, quòd omni cum urbanis commercio careant, non tamen carent industriâ, maximè eâ, quæ spectat ad quærenda necessaria vitæ præsidia: adeò vivaces, ut annorum centuriam quandòque superent: à putridis morbis immunes: verum apoplexiæ, catalepsi, comatosis, & paralyticis affectibus, omnigenis catarrhis, phthisi, pleuritidi, peripneumoniæ, anginae, & similibus aliis gravissimis morbis obnoxii, quorum vitantùm perire queunt.

Petrosus locus, vel arenosus, modo sit Lapi-
apricus, & patens, sudo, & subtilissimo dosus.
potitur cœlo, æstate torridiori, hyeme aliori.
Incolas alit duris, & solidis artubus compactos,

sicco cerebro præditos, & integrâ valetudine ad senium usque sæpenuerò viventes, ideóque laboriosos, solertes, ingeniosos, sed malè moratos, otii impatientes, ad tumultum, & arma levi de causa venientes.

Sylvo-
sus. Locus in medio, aut confinio sylvarum situs, & consitarum arborum densitate, & proceritate obumbratus, non nisi malam lucis usuram incolis dare potest, cum aër, quem spirant, crassus sit, concretus, ac turbidus, ob assiduos vapores è profundo nemorum exhalatos: & prætereà suffocatus, eò quòd nec illum solares radii attingant, nec ulli flatus detergeant.

Conval-
losus. Humilis, & demissus locus, montibus undique conclusus, & in depressa valle abditus, ubi prorsus cessant venti, & silent, utrumque caloris, & frigoris excessum alternatim experitur: æstate reflexis radiis solaribus coquitur, & adurit: hyeme solis orbatus lumine alget, & obrigescit: offusis perpetuò caliginibus madet aër: tetrus, densus, & irresolubilibus conspurcatur expirationibus; ideóque cum omni scopariorum ventorum beneficio deficiatur, nec alterius aëris appulsu renovetur, non potest non esse gravis incolis, quos videas perditæ omninò valetudinis, & assiduis laborantes ægritudinibus, donec præcoci fato sublati fuerint.

Fluvia-
tilis. Fluviatilis locus, vel profluentibus aquis vicinus, aërem nimio humore suffundit, corporave pluribus supervacaneis implet: atque ut humidis naturis officit, ità & lege contrariorum siccis favet.

Locus maritimus suas in universum habet Maritimos. dotes, suaque vitia. Ex una parte pituosis prodest : collapsam instaurat appetentiam : vitam protrahit ; tùm quia humidum primigenium humore suo , quamvis non prorsus analogo , fovet, & pascit , corporisque latices , & aërem salis sui condimento à corruptela defendit ; tùm quia cœlum spirantibus assiduò ventis diluit , & temperat , æstate ob jucundam auram è suo sinu prodeuntem , hyeme verò ob humidum teporem frigoris aculeos obtundentem. Ex altera parte tetros , & graveolentes halitus ex millibus purgamentis aliunde confluentibus , quæ mare gremio suo complectitur , excitatos in aërem spargit , quorum putore inficiatur , morbosque putrilaginosos , scorbuticos , ulcerosos , & pestilentes profert , imò surditatem , & aurium tinnitus : illam quidem , ubi innati aëris auditui inservientis puritas ambientis contagione inquinatur : hos verò , ubi ejus tranquillitas procellis turbatur. Sigillatim tamen expendenda est cujusque loci maritimi plaga ; prout enim meridiei , aut septentrioni , orienti , aut occidenti proximior erit , sic & illius temperies immutabitur. Maritimi accolæ , & nauticam exercentes sunt ad labores impigri , actiuosi , in suis rebus gerendis acerrimi , promptissimi , & sagacissimi : sed vice-versâ moribus duris , & agrestibus , ferino ritu , neptuniâ crudelitate , improbitate demùm , & fide punicâ.

De locorum thermis finitimorum salubritate, Ther-
vel insalubritate judicandum ex metalli , aut malis.

mineralis natura, cujus viribus impregnatae fuerint aquae.

Palustris.

Tandem omnium nocentissimus est lacustris, coenofus, & palustris locus, tam ob impuros, & patentes anhelitus aërem contaminantes, & morbis putridis, ac contumacibus fomitem suggerentes: quàm ob stagnantes aquas, & residues, ex quarum potu scorbutus, fordida, & cacoëthia ulcera, scabies, & omne cutis dehonestamentorum genus oriri solent.

Lib. 6.
Epid.

Aph. 5
lib. 2.

Cum igitur ex tot locorum proximè recensitorum discrimine immutetur aër, Medicæ erit prudentiæ talem eorum adhibere delectum, ut unicuique ætati, & naturæ, tam benè, quàm malè valenti conveniant: potissimumque in morbis chronicis ex Hippocratis mandato præscribendus est ægrotantibus adversi aëris haustus: eâ, tamen habitâ cautione, ut non subito, sed pedetentim, & quasi gradatim in aliud cœlum migrent, quòd omnis repentina ex contrariis in contraria, imò ex insalubri, concluso, & suffocato aëre in patentem, perflabilem, & salubrem mutatio fieri nequeat sine summo ægrorum discrimine, ob vehementiorem humorum jactationem. Mutatio verò, quæ sensim, & à contrario in contrarium per medium procedit, tuta est omninò, & quocunque periculo vacua. Rursus nec temerè, & sine causa quisque, etiam si integrâ sit valetudine, solum vertere debet, & longinquas suscipere peregrinationes, quòd in dissitas oras traducto non ità facilè sit ab assueto desuescere cœlo, & insueto assuescere.

CAPUT XII.

De Aëris mutatione à syderibus orta.

ALiam à terris, & aquis : aliam à cœlo, & astris aër patitur mutationem. Apud omnes Philosophos, & Astrologos jampridem hæc invaluit opinio, quæ tenet superiora corpora magnis in inferiora pollere viribus, præsertimque sydera fixa subjectum sibi aërem afficere, ex cujus affectione complures morbi prodeant. An evidenti facultate à lumine, & motu profectâ : an occultâ per cujusdam à se decedentis virtutis influxum in sublunaria agant stellæ, disputent Astrologi. Nos verò, quibus una aëris constitutio pro omni astrologia est, præteritis causis illis universalibus, & remotis ex certa astrorum configuratione, coitione, vel oppositione pendentibus, quibus humanâ arte caveri non potest, particulares duntaxat, & proximas attendimus, quæ Medica admittunt præsidia. Non inficiamur tamen maximas soli, ut planetarum dominatori, in subdita elementa, & mixta inesse vires, sed à manifestis qualitatibus ortas. Equidem ille expleto cursu annum metitur, duodecimque cœlestium signorum lustratione in quatuor tempora distinguit, per quæ graves in corpora, & humores incidunt mutationes : vibranti luce aëris maleficia diluit : tandemque moderato, & benefico calore, quem rapido motu suo excitat, fata ad

Sol.

germinationem, & animantia ad procreationem invitat, viventiaque omnia præsentia suâ fovet, atque delectat.

Luna.

Luna ut dignitatis ordine, sic & viribus secundus planeta, proximè à sole dominari creditur; etenim cum fœminis, & mari præsit ob temperamenti affinitatem, menstruo quoque spatio stadium suum emensa, cruenta illarum profluvia per id temporis intervallum cohibita pro varia ætatum conditione revocat: hoc verò quotidie, sed potissimùm ad utriusque æquinoctii adventum in reciprocos ætus revolvit: stirpes, & fructus amplificat: cancos fluviales, ostrea, & conchyliâ prius exinanita carnibus implet: ossium medullam auget: pecora saginat, & animantia quæque impinguat: epilepticos ciet paroxysmos: corpora emollit, humectat, & putrefacit: humores alioquin torpentes in turbulentos motus præcipitat: sub dio dormientium caput aggravat: insignesque parit in aëre mutationes, præcipuè sub interlunium, & plenilunium, quòd illud solaris oculi obtutu defectum frigus invehat, hoc verò precariam lucem, quam à sole fœneratur, in terras refundens calorem accersat.

Canicula.

Extant quoque & alia minoris famæ sydera, quorum ortus, & occasus à Medicis sedulò advertendus est. Quantum ad aërem, & corpora afficiendum valeant, quotidiano usu, & diuturnâ observatione satis compertum. Vigente caniculâ æstuant, & fervent maria: fluctuant in cellis vina, imò vappescunt: canes rabido perciti

perciti œstro huc, & illuc ad invasionem cur-
 sitant : nec homo ipse tunc temporis vim
 cathartorum citra laborem, & molestiam
 sustinere potest. Non sine procellosa grandine
 emergit arcturus : nec sine nimbis veniunt, nec
 sine grandinosis pluviis abeunt pleiades, post
 quarum occasum tempestates, & aquilones
 insurgunt. Demùm quâ ratione inductus Hip-
 pocrates purgantium propinationem vetuisset
 tempore amborum solstitiorum, & æquinoc-
 tiorum, nisi perspectum habuisset, quantas
 eorum adventus in corporibus turbas facere
 consueverit, ob aëris mutationem, quæ per
 id temporis contingit.

Aphor.
s.lib. 4Arctu-
rus, plei-
ades.Lib. de
aë. loc.
& aqu.Solsti-
tia, &
æqui-
noctia.

CAPUT XIII.

*De vestibus ad arcendas aëris injurias
 aptioribus.*

PRæter recensita superiùs adversus aëris in-
 clementiam munimenta aliud nobis natura
 comparavit præsidium, quod illam strenuè pro-
 pulset. Vestes loquimur, quas pudor inprimis
 suavit induere ad velandas eas corporis partes,
 quas inter Christianos nequidem nominare
 fas est, necessitas dehinc coëgit, ut melius
 humanæ infirmitati consulereetur; nam & arti-
 ficiali isto tegumento internus calor fovetur,
 & homo ab externis injuriis, tam à cœlo pro-
 fectis, quam ab hoste illatis, melius defendi-
 ditur, quod telorum, & aliorum quorumcunque

cap. 3.

armorum ictus vestitum corpus facilius, quam nudum sustineat.

Cum hæc scripta ad unam Gallorum utilitatem accommodare intendamus, de eo tantum vestitu agemus, quo vulgò ad necessitatem, non ad ornatum uti solent, quique magis unicuique naturæ, ætati, habitui, ac corporis parti expediat, & unamquamque anni tempestatem magis deceat. Vestimentum omne, quocunque modo comparatum fuerit, in universum humana corpora trifariam calefacit. Primò, quia aërem frigidum ad ea aditu arcet. Secundò, quia calida eorum prohibet effluvia. Tertiò, quia & proprium calorem à nostro suscitatum in illa insinuat, & nostrum mutuò suâ germanitate pascit, ac recreat. Vestium quoque generatim spectanda est materia, quantitas, & qualitas. Quoad materiam, vel ex lino, cannabi, bysso, & gossypio: vel ex lana, serico, & bombyce contextæ sunt: vel pellibus suffultæ. Lineæ, cannabinæ, byssinæ, & zylinæ statim ac lixivîâ lotæ fuerint, refrigerant: alioquin aliquandiù gestatæ calefaciunt, & humectant. Potentiùs adhuc calefaciunt, & emolliunt corpora bombycinæ, eoque magis, quò villosiores fuerint. Laneis rursus major inest vis calefaciendi, sed & exsiccandi quoque: pelliceis verò inter omnes maxima. Ex variis pellium generibus iterùm calidiores illæ, quæ pilosiores extiterint. Ex vernaculis mollior, & minus calida Lib. de leporina, & cunicularis: proximè caprina, morb. quam epilepticis nocere prodidit Hippocrates: sacr.

Vestiū
mate-
ria.

dehinc agnina, & ovina, quæ etiam parum humectant: calidiores verò ursina, lupina, & vulpina. Peregrinas, & aliundè advectas, schyticumve murem olentes silentio prætermittimus, quod supra nostrates nihil habeant præter odoris suavitatem, & pretii magnitudinem.

Vestium quantitas ex densiori, aut tenuiori, Quantitas. rariorive textura: ex duritie, aut mollitie: ex simplicitate, aut duplicitate, tandemque ex multitudine æstimatur. A densioribus vestibus magis, quam à tenuioribus, & rarioribus incallescunt corpora: quod illæ calorem, quem ab exeuntibus per cutis meatus fuliginibus acceperunt, ad interiora vicissim remittant: hæ verò foris effluere sinant. Molles cutim demulcent, duræ offendunt. Rursúm quæ aliis sunt attextæ, & assutæ simplicioribus calidiores. Denique quò plures fuerint, eò majorem quoque calorem corporibus impertiunt.

Ad vestium qualitatem color, & odor referuntur. Inter colores coccineus, seu purpureus Qualitas. calidior habetur, quod calorem nativum, spiritus, & sanguinem, quibus summa affinitate devinctus est, foràs evocet. Linea, cannabina, & byssina indusia calce dealbata mordent, & pungunt, fœdâque cutim deturpant scabie: quò recentiora, & minus trita, eò asperiora, & minus calida. Vestes unguentis delibutæ, aut fragrantissimis odoribus suffitæ inodoris calidiores: nunquam induendæ illis, qui cerebrum calidum, aut imbecillum ab ortu nacti fuerint,

nec mulieribus pariter hysterico affectui obnoxiiis, quod, quæ suave olent, caput tentare soleant, atque vexare.

Vestes
unicui-
que cō-
venien-
tes.

Jam ab universali argumento ad particulare descendamus, & unicuique temperamento, ætati, habitui, & sexui suum assignemus vestitum, qui pariter unicuique anni tempestatibus magis consentiat. Frigidi, melancholici, & pituitosi, senes, & pueri quoque pluribus, & calidioribus egent indumentis, quam calidi, & biliosi, juvenes, & adolescentes. Carnosus, pinguis, & densus corporis habitus pauciores, & minus calidas vestes postulat, quam macilentus, & rarus. Hyeme, & nocturnè plura, eaque lanea vestimenta, vel sericea hispida, ac villosa, vel pellicea, & densiora omnia magis conveniunt: æstate verò, & interdiu pauciora, nec nisi tenuiora, sericea rasa, incisa, & lacera. Muliebres vestes ad talos usque demissæ sint, viriles autem ad genua tantum.

Denique unicuique corporis parti suum debetur tegmen: capiti quidem virili pileus, muliebri verò calantica: pectori, & abdomini sagum: bina cruribus femoralia, exteriora, & intimiora: (à quorum usu nihil est causæ cur mulieres abhorreant, si sapiunt) tibiis tibialia: pedibus calcei: manibus chirotecæ, & pellitæ manicæ. Verum quia inter corporis partes caput, pectus, & venter majoris sunt dignitatis, & majoris quoque ad vitam utilitatis, sigillatim, & breviter de tegumentis, quæ illa deceant, differamus.

Atque inprimis operimentum, quo tegitur Tegmē
capitis. caput, nec nimio gravius, nec nimio levius esse oportet: ne si gravius fuerit, halitus è reliquo corpore ad cerebrum trahat, & cephalalgias excitet: sin verò levius, fluxionibus illud obnoxium reddat, quia injuriis externis magis pervium. A nonnullis infamantur (quâ ratione incertum) precariæ, & supposititiæ comæ ex emptitiis capillis concinnatæ, & miro tornatæ artificio, quarum usus ætate nostrâ apud omnes ferè invaluit: nobis verò admodum probantur. Nihil decentius, nihil opportunius, nihil utilius hoc venali capillitio unquam excogitari potuit: quod calvitiei, canitiei, & alopecie vitia occultat: quod mentis domicilium fartum tectum ab omni frigore conservat: quod alio-
fas aures, atque exangues calore suo tuetur: cujus demùm beneficio paulò ampliùs futura-
rum cranii commissuræ dehiscunt ad fuliginum ventilationem, atque ideò dolores alioquin in caput invasuri arcentur.

Jam thorax vitalis ignis sedes, quia osseus, Pecto-
ris &
ventris. frigorisve impatiens: & ventriculus, quia totius corporis œconomus, & coquus, pluribus adhuc, & calidioribus hyberno præsertim tempore muniri debent vestibus, tam ad vitalem fovendum calorem, quàm culinarium focum. Primò itaque vestiatur uterque geminâ subuculâ mundâ, quarum una, interior nempè linea sit, & longior, altera exterior zylinea, & brevior: dehinc, si alteruter ex infirmitate laboret, inter subuculas interponatur pellis agnina, leporina,

aut vulturina, aut aliud quoddam plumarium velamen : tandemque superinduatur una, aut altera pro anni tempestate chlamys lanea, vel fericea, villis conferta, imò & pallium, si ad arcendum ambientis frigus prædicta haud facis fuerint munimenta. Non est quod cœli inclementiam pertimescant, qui tali congruentium vestium supellectile instructi fuerint, nec ab institutis modò legibus discesserint. Hisce præfidiis ab omni caloris, & frigoris, humiditatis, & siccitatis exuperantia tuti hostilis aëris minas facilè eludent.

CAPUT ULTIMUM.

De Hypocaustis, & Balneis.

Quid
laconi-
cum.

Quæ
ejus vi-
res.

Cum inter ea, quæ homini contra intemperatum aërem subsidio sunt, hypocausta, & balnea reposuerimus, haud abs re fuerit illa leviter attigisse : eoque meliori jure, quòd in ambientium genere contineantur. Hypocaustum, seu laconicum nominatur locus undique vallatus, & conclusus, cujus aër fictilis, aut ferrei clibani operâ calet. Humores autem concitat, calefacit, attenuat, fundit, & in ambitum trudit, cutim laxat, ejus poros referat, copiosos sudores elicit, fuliginosasque dispellit atomos. At si nimio plus frequentetur, corporis robur tandem dissolvit, ejusque gazam exhauriet. Cum calidis, & gracilibus naturis graves inimicitias gerit, nec parcit quoque temperatis,

& benè habitis, ubi plures indiscriminatim cò convenerint, ideò quòd in sana corpora malè affectorum morbida transmigrent miasmata. Crassos verò, & obesos habitus, minùsque, quam par est, exercitos juvat, frigidisque morbis medetur. Non incautè tamen subeundum est laconicum, nec nisi absolutâ demùm ciborum digestionem, & priùs vel spontè suâ, vel arte exoneratâ alvo, ne incocti, & impuri succi in cutim rapti ejus speciem papulis, aut tuberculis deshonestent.

Balneæ non minùs hodiè ad voluptatem, Balneũ. quàm ad sanitatem comparatæ generatim utramque aëris immoderationem reprimunt, corpus abluunt, dolores ex lassitudine ortos leniunt, cutis sordes abradunt, atque detergent, & viscerum intemperiem castigant. Harum aliæ ex aquis naturalibus parantur, aliæ ex artificialibus, & medicatis, aut ex aliis liquoribus. Rursus balneæ naturales duorum sunt generum, vel aquæ dulcis, vel marinæ, mineralis, & metallicæ. Balneum aquæ dulcis iterùm triplex est, calidum nempè, tepidum, & frigidum, in quod vel mento, vel tantùm ventriculo tenus corpus immergitur.

Balnei
variæ
species.

Calidum balneum corpus exsiccat, ejus onera Balneũ quidem allevat, purgamenta absumit, fuligines aquæ discutit, frigidosque affectus expugnat: sed ex dulcis calidũ. adverso calorem nativum plùs justo acuit, spiritus inflamat, humores liquat, & liquatos quoquo versùs impellit, humidum primigenium incendio vastat, vires prostermit, cordi synco-

pem, & ventriculo nauscam, ac ciborum fastidium creat.

Tepidū

Tepidum balneum innatum calorem sui similitudine fovet: omnes corporis meatus, tam internos, quàm externos recludit: halituosas cutis reliquias facili transpiratione dissipat: ingestorum alimentorum coctionem ritè procurat, & coctorum distributionem in singulas partes promovet: alvum ad egestionem, vesicam ad mictionem instigat: defatigata membra sublevat, arentia humectat, & dura emollit: placidum somnum conciliat: viscerum fervori moderatur: hecticis lentis febribus, & longâ macie confectos reficit, modò ferventur conditiones de laconico superiùs impositæ. Non audeant tamen impura corpora crudis, vel putridis humoribus fœta se tepidæ lavacro committere, nisi præmissâ purgatione, ne sordida illuvies, vel in principem sedem, vel in habitum calore balnei disjecta cladem afferat. Ab illo pariter abstineant, qui nobilium partium atoniâ laborant, aut arthriticis doloribus identidem affliguntur, ne liquati aquæ tepore humores in sedes imbecillas, aut dolentes ruant. Solio demùm, & semicupio tepidæ non insideant ii, quibus vel alvus immoderatiùs fluit, vel aliunde sanguis affatim profunditur, ne intempestivâ balneatione effrenatius adhuc concite-
tur profluvium.

Frigidū

Frigidum balneum viscerum ardores extinguit: cutis ostia præcludit: calorem nativum ad peripheriam appulsum in centrum retorquet:

habitum densat : corporis robur auget, eique
adversus externas injurias quasi callum obdu-
cit : eduliorum digestionem promovet : alvi
fluenta sistit : cruoris eruptiones compescit :
morbis à calida causa profectis opitulatur, imò
& convulsioni à pituita, & flatibus natæ. Atque
ut illius usus non nisi juvenibus, carnosus, &
robustis mediâ æstate permittendus est, ita & eo
prohibendi sunt quocunque anni tempore, ma-
ximè verò hyberno, graciles, & raræ texturæ
habitus, mulieres, imbecilli, senes, & pueri,
quorum incremento obstat. Insuper & naturis, &
ægritudinibus frigidis, & humidis adversatur,
perinde ac nervis, membranis, articulis, pectori,
ventriculo, intestinis, vesicæ, & utero. Corpus
denique horrendis rigoribus concutit, & non-
nunquam tetano, & paralyfi affligit.

*Aph. 21
lib. 5.*

Aquarum marinarum, mineralium, & me-
tallicarum sponte suâ scaturientium balneas,
quas thermas vocant, omittimus, quòd eas
profligandis morbis, non tuendæ sanitati Me-
dicina destinarit. Rursus & eas omittimus, quæ
vel ex vino, lacte, & oleo parantur : vel ex
frondibus, floribus, & seminibus manifestâ
qualitate præditis in aqua naturali incoctis,
quòd ad Therapeiam potius, quam ad Hygiei-
nem pertinere videantur.

SECTIO SECUNDA.

De Potu , & Cibo.

CAPUT PRIMUM.

De Alimentorum in universum necessitate, natura , & speciebus.

USQUE adeò caduca est , & fragilis humana fabrica, ut brevi profectò corrueret, nisi alienis fulciretur adminiculis. Cum propriis viribus sustentari nequeat, peregrinam cogitur adhibere operam, cui lucis usuram debeat. Inter potiora subsidia , quibus ad sui conservationem necessariò eger , numerantur aër, potus, & cibus, quorum usu perennem, quam triplicis substantiæ suæ facit, jacturam refarciat. Horum neutro diù carere non potest citra perniciem; nam cum tota illius moles jugiter dilabatur, nisi simile quid in ejus, quod perit, locum substitueretur, propediem concideret externo destituta præsidio. Quidquid spirituosæ substantiæ dissipatum fuerit, id omne aëris, seu haustu, seu afflatu abundè reficitur. Quod verò vel humidæ defluerit, vel solidiori continenti decesserit intertrimento, aliundè ex potus, & cibi

ubertate cumulatè accedit. De aëre jam satis fuscè dictum, de alimentis modò dicendum, in quorum præscribendo usu summa Medicinæ vertitur, tam ad conservandam sanitatem, quàm ad præcavendos instantes morbos, & præsentis depellendos.

Definitur alimentum, illud quod substantiæ suæ familiaritate in corporis substantiam conversum ejus molem auget, calidumque innatum fovet. Protinùs quidem dissimile, & alienum videtur, dum in ventriculum ingeritur, sed tandem post aditas multiplices coctiones domitum, atque subactum nobis adeò substantiâ simile, & familiare evadit, ut nostram prorsus induat naturam; quanquam nihil vetat, quominùs pristinas qualitates retinere queat, ventriculi calore utiquè delibatas, & non penitùs extinctas, quas deindè cum partibus, ad quas permearit, communicat.

Quid
alimen-
tum.

Dividitur inprimis alimentum in alimentosum, ut vocant, & medicamentosum. Illud omnis exuperantis qualitatibus expers corpus tantùm alit, nec immutat, & temperatum sanguinem profert, qualis est verbi gratiâ panis filigineus: hoc verò corpus nutrit simul, & afficit, vel materiâ, vel qualitate, vel utrâque. Sic caseus increffat, lactuca refrigerat, vinum album calefacit, & etiam attenuat. Secundò aliud est alimentum euchymum, seu boni succi, ut perdix, & vitulina: aliud cacochymum, seu mali succi, ut fabæ, & lentes. Tertiò extant alia alimenta eupepta, sive coctu facilia, ut

Quotum
plex.

pullus gallinaceus : alia dispepta , quæ non nisi tardè , & difficilè conficiuntur , ut suilla. Quartò dantur alimenta : vel polytropa , quæ multum nutriunt , ut bubula : vel oligotropa , quæ parum , ut fructus orarii. Postremò distinguuntur alimenta in esculenta , quæ cum solidiora sint , manducantur , & potulenta , quæ tantum sorbentur , utpotè fluxiliora , à quibus ordiri præstat.

CAPUT II.

De Potus utilitate.

Potus in universum pro suavi rore , quo demulcetur corpus , vel elapso , vel exhausto , humorem refundit irriguum , qui siccitatem abigat , & arescentes partes continuo madore perfundat , & instauret. Porro non hac tantum communi dote commendabilis est ille , sed pluribus aliis peculiaribus , iisque insignibus ornatur. Præter reparatum fluxilem humidæ substantiæ rorem perpetuâ depopulatione consumptum , sitim depellit : ferventem vasorum , & præcordiorum æstum , si non omninò restinguit , at certè temperat : ingestorum ciborum elixationem promovet , & fermentationem : postmodum vectoris partes agit , chylumque jam subactum in hæmatoseos officinam deducit : exinde sanguinem quoquoersum derivat : commeatum in singulas corporis partes provehit , uberemque iis annonam , quâ pascantur ,

applicat, & apponit. Quocunque ferè modo peccaturus sit sanguis, ejus vitia emendat: si crassior fuerit, diluit: si crudior, concoquit: si æstuantior, temperat: si in obeundo circulari motu cunctantior, urget, & impellit: si quæpiam serosa, tenuia, fuliginosa ve retrimenta congefferit, ea protinùs vel detrudit, & exturbat in corporis àmbitum, illac aut sudore effluxura, aut transpiratione discutienda, vel in urinæ vias devoluta secum rapit, unà interim corrasis renum, & vesicæ inquinamentis. Si quæpiam prætereà saburrâ inferciantur meatus, per quos ultrò, citròque commeari humores nequeant, eos omni impedimento expedit potus, dùm tenuitate suâ, & fluxilitate quòcunque penetrando omnia, quæ obstant, removet, aut superat. Tandem alvum humiditate suâ emolliendo, illiusque fibras leniter relaxando, subducit: eam muneris, si aliquandò oblita fuerit, admonet, ejusque segnitiam quasi admotis stimulis ad supervacaneorum egestionem sollicitat. His in universum de potulentorum utilitate prælibatis descendamus jam ad peculiarem positionem, quâ vulgò & inter, & extra pastum utuntur Galli. Illa autem, vel ex aqua sincera, vel ex mero vino, vel ex utroque permisto liquore constat. Gemini hujusce liquoris naturam exploremus initio ab aqua ducto.

CAPUT III.

De Aqua.

Aquæ
benefi-
cia.

A Quæ, perinde ut & aliis rerum naturis, quas mundus ambitu suo coërcet, suæ sunt dotes, sua sunt vitia. Tanti est ad vitam momenti cunctis mortalibus, si vè valeant, si vè ægrotent, ut eorum corpora magis ab illa epota, quam ab aëre inspirato affici sibi persuaferit Aristoteles in problematis: cum ea non solum in quotidianum potum adhibeatur, sed etiam quibuscunque aliis cibis admisceatur, quos in illa vel macerari, vel incoqui, & elixari, vel condiri, vel quolibet alio modo præparari necesse est. Si sincera sit aqua, omni-que vitio alienâ permissione contracto vacet: cum temperiem summè frigidam, & humidam à natura obtinuerit, calori temperando, emendandæ siccitati, restinguendæ siti, visceribus humoris inopiâ laborantibus sublevandis, diluendis in ventriculo cibis, elixandis, & subigendis comparata videtur. Quid rursus ad castigandam bilem: quid ad irruentis, & concitatae impetum vel reprimendum, vel retardandum: quid ad prurientis acrimoniam demulcendam, aut ferocientis coërcendam sævitiem aquâ præstantius? Nec minùs illa turgescens, aut fermentescens aliorum humorum orgasmum compescit, falsuginem lenit, aciditatem mitigat, omnemque procellam à quocun-

que turbulentiore æstu coortam sedat. Eo sanè ductus consilio Galenus in febribus ardentibus, & tertianis, cum primùm signa coctionis emicuiſſent, confidenter propinabat frigidam, cujus grato appulſu recreata natura criſim ſæpiùs auſpicatam moliebatur. Longiùs adhuc proceſſit Italorum audacia, qui toto febris decurſu ptifanarn, & potiones, quæ priùs circumfuſâ glacie refrixerint, febrientibus impunè, & tutò plerunque exhibent. Imò Hippocrati aquæ duræ, ſalſæ, & indomitæ, quas ubiquè (ſi hunc caſum exceperis) culpæ ſolet, & improbare, non omni proriùs utilitate carere videntur; ſiquidem ex eo quòd coqui nequeant, alvum mollem, ſolutam, diſſluentem, & pituitoſam exſiccant, cogunt, cohibent, & ſiſtunt. Tandem aqua vel hoc uno maximè commendanda eſt, quod hydropotarum vitam in multos annos ex eventu proroget, dùm nempè caloris nativi in ſuccum vitalem jugiter agentis energiam frigore ſuo, & humore infringit, atque moratur.

Lib. I.
de arte
curat.
ad Glau.
c. 13.

Lib. de
aër. loc.
& aqu.

A virtutibus modò ad vitia nos convertamus. Meram aquam, etiam ſi optima ſit, flatibus tamen infeſtam; tardè permeantem, concitandæ alvo, ciendis urinis, alimento quocunque deferendo, partibuſve alendis penitùs ineptam cenſemus. Ideò autem illas pabulo defraudat, quòd omnem detrectet coctionem, nec cum perpetuò fluat, tenacem unquam eam aſſequatur craſſitiem, quâ membris affigi queat, & adhærere. Ut quid homines nutrirer, quæ cum

Malef-
cia.

fit simplex elementum, ne ad ipsorum quidem piscium in suo sinu natorum, & educatorum nutritionem valet? Latrantem tamen stomachum placare creditur, non quod eum verâ pascat alimoniâ, sed quod ejus sensum retundat humore superfluo. Non illa roridæ substantiæ damna rependit: nihil in elapsæ locum reponit, sed ejus duntaxat dissipationem, ariditatemve prohibet, quia eam perenni humore irrigat, atque perfundit. Porro si insitæ, quâ pollet, frigiditati externum aliunde frigus accesserit, quot mala paritura est? Dùm in præcordiis obsegni-
tiem suam diutiùs moratur, & insidet, iis labem suam altiùs inurit: dum fluctuat, & restagnat, vel in flatus abit, vel corrumpitur, tandemque naturale robur exoluit. Hinc concitatorum nimborum, & furentium ventorum collisione turbulentissimas excitat tempestates, quarum vi murmurant intestina, tumultuantur hypochondria, vicina quæque circumstrepunt. Hinc argente culinâ coquus, si quid priùs artis in condiendis cibis habuerat, caloris penuriâ planè dediscit. Hinc in effæto, & enervi ventriculo ingens succrescit cruditatum proventus, aut aliunde in eum tanquam in latrinam derivantur reliqua corporis purgamenta, maximèque biliosa.

Aqua
pluvia.

Ut plura sunt potabilium aquarum genera, ita & diversæ vires. Pluvialis aqua inter omnes alias levitate, tenuitate, suavitate, & bonitate excellit: quod ex vaporibus quasi per distillationem expressa propioris solis calore meliùs coqua-

coquatur, & elaboretur, præfertimque si æstiva fuerit, silente cœlo, nec fulgurante, aut tonante jove delapsa, atque per fictiles tubos in rectam cisternam derivata. Id autem vitii habet, quod facile putrescat ob partium suarum tenuitatem, ideoque ad nostros usus diu servari nequit.

Pluviæ aquæ fluvialis virtutibus proxima est, Fluvialisvè ex Rhodano, Sequana, Ligeri, aut Gallis. runna fuerit hausta. Verum ex fluvialibus omnibus nulla in toto Galliarum orbe ad quotidianos potus præstantior, & salubrior aqua Rhodani. Rapido, quo fertur motu exercita crassitiem exuit, & tenuitatem acquirit. Etsi sirio soli toto æstatis tractu objiciatur, ab eo tamen tantum afficitur, quantum satis est ad cruditatis elaborationem, sed non quantum opus est ad tenuium, & meliorum partium, ex quibus constat exhalationem, propter cursus velocitatem, quæ illius dissipantem vim quodammodo eludit. Quidquid porro sordium, aliarum aquarum, quas Hippocrates advectitias vocat, eò confluentium, viribusque inter se dissidentium contagione sibi adsciverit, illud omne in imum situlæ, aut urnæ (ut sit Arelatis) depositura est, dum subsederit, clariusque postmodum chrystallo nitebit.

Fontana bonitate paulò inferior fluviali, salubris tamen, modò ex oriente scaturiat, & ex tumulis devoluta per loca aprica, & molli fabulo strata fluat, patentique alveo solis radiis illustrato contineatur; alioquin si cæco con-

clusa canali, vel per plumbeos tubos deducta juxta umbrosas ripas decurrat, crudior erit, & frigidior.

Putea-
lis.

De putealis conditione ambigitur. Tutò potatur illa, quæ ex fontana olim derivata fuerit: quæ crebro hauritur: (sic enim verberata, & attrita, si quid mali habuerat, perdit) quæ demùm puteo aperto, & aëri undique pervio, nec tamen alto, tam depluentem imbrem excipere queat, illiusque accessione ditari, quam à circumfuso aëre solis eò non pertinentis viribus saltem imprægnato aliquid boni mutuari. Si porrò quodpiam adhuc vitium in puteana aqua resideat, facilè emendabile est. Ad id plusquam sufficit levis coctio, vel vini perfusio. E contra verò culpâ non vacat omninò aqua, quæ in concluso, angusto, & profundo immota jacet puteo, solis radiis impervio; cum enim præter frigiditatem, quam cum aliis aquis communem habet, terrenæ plurimum concretionis obtineat, crudam eam, & immeabilem, duram, & stomacho gravem evadere, imò & quidquam putredinis contrahere necesse est: quod minimè perflabilis sit, omnique careat ventilatione, nec coërcitos pravos halitus solis eò non pervadentis calor afflatu suo discutere queat: proindèque eam febribus putridis, & contumacibus viscerum obstructionibus gignendis accommodatam opinamur.

Nivalis,
& gla-
cialis.

At verò aquarum ex nive, aut glacie conflatarum quanta sit pernicies, ratio, & experientia satis, superque convincunt. Propter

summum algorem pituitâ feracissimæ : propter terrenam , quæ inest fæcem gravissimæ : propter alienam à cogente frigore permistionem turbatissimæ : propter tenuiorum , & meliorum partium ejusdem frigoris vi expressarum decessionem indomitæ : atque ubi semel concreverint, non ampliùs ad pristinam naturam redeunt. Bibentibus vox raucescit , & exasperatur : lien intumescit : venter inflatur : pigrescit alvus : dolent articuli : frigent , torpentque nervi : viscera labefactantur : renes , & vesica lapidescunt : lotium guttatim stillat : prolabuntur intestina , & uterus : cervix demùm in herniosam molem excrescit. Non alios ad probationem testes dabimus, quam Alpium , & Pyræneorum Incolas , quos ad hunc potum cogit necessitas.

Statariæ tandem aquæ, lacustres, stagnantes, & palustres, sive omninò quiescant , sive lento tantùm gradu serpent , cæteris omnibus nocentiores existunt. Cum à plurium aquarum advectionum collectione olim profectæ sint : cum novâ delabentis imbris accessione subinde crescant : cum sirio soli toto æstatis decursu expositæ illius vi non solùm incalescant , sed insuper torreantur : cum jugiter non manent , imò ferè semper torpescant , nulloque motu exerceantur, labem utiquè contracturæ sunt nullâ unquam arte deletibilem. Eas omnes certè oportet esse crassas , graves , sordidas , confusas, lutulentas, impuras , fæculentas , inquinatas , arenosas , malè tandem olentes , & putidas , omniumque humorum vitiosorum farragini procreandæ

Lacus-
tris.

aptissimas. Enumerare vix queas mala, quæ potæ inferant. Ductus penitus infarciunt: febres putridas, tam continuas, quam intermittentes accendunt: viscera inquinant, præfertimque lienem corrumpunt: cutim dehonestant, omnigenisque fæditatibus deturpant: arenulas in calculum coagmentant, atque compingunt: corpus tabe, & doloribus conficiunt: strumas, & scorbutum inducunt: omneque (ut contrahamus) invehunt ægritudinum genus. Rem nimio suo damno experiuntur Belgæ, Angli, Batavi, & Germani, quibus non alium ferè potum natura concessit.

Præter dictas aquas dantur aliæ metallicæ, & minerales à nobis idcirco præteritæ, quod in usus quotidianos non veniant, nec unquam benè valentibus, sed minùs bellè habentibus duntaxat profint.

Etsi ex dictis satis pateat, quid virtutum, aut vitiorum habeant aquæ: cum inter eas etiamnum, quæ eandem sortem, & originem participant, ut exempli gratiâ inter fluviam, & fluviam, inter fontanam, & fontanam, inter puteanam, & puteanam multum sit discriminis, operæpretium est nosse, quænam sint meliores, & quibusnam pro quotidiano potu utendum sit. In exploranda autem aquæ præstantia non solum satis est peritis Medicis oculorum, linguæ, & narium fidem adhibere, sed ne bonitatis specie decipiantur, illam ex levitate, ex viribus, quas prodit, & ex bibentium valetudine metiri solent, & æstimare.

Ea igitur aqua, undecunque venerit, optima
 est censenda; quæ sincera, pura, & limpida
 fuerit: in qua nulla innatant, aut volitant
 frustula: quæ palato jucunda, & naribus grata
 nihil tamen sapit, nihilque olet, omnis alienæ
 qualitatis expers: quæ levissima est: quæ igni
 admota citò calet, & effervescit, remota verò
 citò friget, & defervescit: quæ nec pondere
 suo ventrem gravat, nec flatibus hypochondria
 distendit, & vexat: quæ circum ea non hæret,
 sed ocyus perlabitur: in qua olera, carnes, &
 legumina celeriter mollescent, elixantur, &
 concoquuntur: cujus denique potatores gran-
 diori ævo potiuntur incolumes.

optima
 aqua.

CAPUT IV.

De Vino.

ALius ab aqua liquor, qui inter capeffen-
 dum cibum vulgò sorbetur, vinum est.
 Beneficia, & maleficia, quæ humanæ genti
 ab eo affatim veniunt, persequamur. Ac primò
 moderatus illius, si optimum sit, potus coqui-
 nam humanam suo calore fovet, & coquum
 in coquendis, & condiendis cibis velut alter
 vicarius juvat: substantiæ verò tenuitate quo-
 cunque penetrans commeatum in singulas partes
 provehit: ductus obstructos referat: naturam
 ad expurgationem illuviei, quâ sordet aquali-
 culus, blandè invitat, & si renuerit, urget:
 vitæ nostræ autorem, & custodem, cor nempè

Vini
 benefi-
 cia.

Aph. 21
lib. 2.

exhilarat : calorem nativum auget , & locupletat : spiritus exhaustos , & dissipatos reficit , & instaurat : ruinam humidæ substantiæ reparat : facultates corporis moderatrices confirmat : molem nostram sustentat , & alit : esurientis insuper ventriculi famem , si non omninò explet , at certè sublevat , & imminuit , ardentiusque sitientis desiderium nunquam frustratur : floridum cuti colorem impertit , genasque illustri purpurâ suffundit. Ad hæc pro natura cum infensis humoribus pugnat : pituitosum incidit , deterget , attenuat , & concoquit : melancholici verò modò tartaream faciem diluit , modò ferociam domat , & comprimit. Frigentem præterea venerem excitat. Si vigiliis aliquandò , & doloribus penè enecti fuerimus , vel lassitudine , & laboribus fracti , quid hisce omnibus demulcendis utilius vino , quod blandis , quos cerebro suggerit halitibus quasi alter morpheus infuso papaveris succo placidum nobis somnum accersit , & conciliat ? Cæterum vini beneficentia non tantum in augendis corporis facultatibus consistit , verum ad ipsum usque animum latiùs dimanat. Modestè utentium indolem meliori conditione mutat : austerorum , & morosorum duritatem mollit : rusticis inspirat urbanitatem simul , & hilaritatem : timidis animos addit , & audaciam : efficitque , ut corpus , & animus ad eximia quæque exurgant viribus suis superiora. Mentis quoque ægritudines depellit vinum : mœrorem omnem discutit , curas abigit , multa , eaque apposita , imò

& diserta sæpiùs ministrat verba. Illius puritas dictionis puritatem facit, nec idem sapere possunt, qui aquam potant. Ingenium tandem acuit, & illustrat vinum ubertate, tenuitate, & splendore spirituum, quos cerebro ad munerum gestionem largè suppeditat.

Cum autem plura sint vinorum discrimina, varios quoque proferunt effectus. Alba citra insignem calorem urinas, & sudores eliciunt. Rubra, quod à sanguinis calore, & natura parum diversa sint, minimo negotio cocta amplissimam illius copiam subministrant. His rursùm nigra in alendo valentiora existunt. Collapsas vires, & exolutas citò recreant, & erigunt generosa, fragrantia, & ætatem ferentia. Dulcia pectori amica, educendis sputis, & liberandis pulmonibus aptissima. Austera, & pontica fluxionum omne genus cohibent, efferatam bilem mitigant, infirmum roborant ventriculum, & plus æquo deicientem alvum morantur, ac sistunt. At nihilo seciùs ægris salutarem, quàm sanis fructuosam ducimus vini potionem: quæ frigidam quamcunque intemperiem tollit, & delet: quæ cruditati ex ingluvie, aut algore ventriculi natæ medetur: quæ deficienti in syncope cordi præsto est ad auxilium: quæ putredinem arcet: quæ frigidis demùm adversatur venenis, & aliis quibusque occultâ vi in humanum genus sævientibus, quæ alias utiquè expugnaret, nisi longior consuetudo robur, vel extenuasset, vel retudisset. Et reverà si gulam nostram à vino prorsus

Diver-
forum
vinorū
dotes.

Lib. 8.
de me-
th. med.
Lib. 1.
de art.
cura ad
Glauc.
c. 9.

Vini
malefi-
cia.

abstineremus, adversus pestem, malignos omnes affectus, & deleteria quæque nullum eo potius foret, præsentiusve cardiacum poculum. Imò etiam si ab interclusis cutis spiraculis exarserit ephamera, absente tamen plethorâ, vinum Medici prohibere non solent: nec eos in artis leges peccaturos putaremus, si in exemplum præeuntibus Hippocrate, & Galeno, ænopotis potissimum, rusticis, & ætate pro-
vectis, incunte pepasmo, vel progrediente, tam in febribus continuis, quàm intermittentibus (exceptis duntaxat ardentibus, & tertianis à sincera bile profectis) vinum concederent oligophorum, tenue, & aquæ æmulum.

Verùm quantæ est utilitatis modestius epotum vinum, tantæ est pernicipi largius, & frequentius haustum, maximè si meracum fuerit, generosum, & fumosum, ut ibericum, aut fragrans, ut fulvum, & apianum, aut adulteratum, aut medicatum; similia etenim vina sub initia insigniter præcordia calefaciunt, & exsiccant, atque dehinc adurunt; primigenium, & vitalem succum paulatim absumunt; ingentem acerrimæ bilis proventum ferunt, tertianasque, & ardentes accendunt febres. Cum autem pernicipitate suâ quòcunque pervadant, obvios in transeundo tenuiores humores, moræque impatientes eliciunt, pulsant, & quòcunque irruerint unà secum devolvunt. Hinc sanguineâ, & serosâ in universum corpus exundante illuvie, prodeunt internarum sedium inflammationes, putà hepatitis, phrenitis,

nephritis, pleuritis, & peripneumonia. Hinc rheumatici, & arthritici dolores in corporis ambitum, & articulos sæviunt. Temporis verò progressu crebrior, & liberalior vini potus non solum biliosa, nitrosave, sed etiam pituitosa, ac tartarea, omnigenaque congerit excrementa, quæ vias omnes obsepant, omnemque exitum intercludant. Sic retentæ sordes putrescunt, quæ & fœditate suâ nativum calorem inquinant, & copiâ obruant, eumque, quod nec perflari, nec ventilari queat, suffocent: non secus ac multum, & impurum oleum lucernæ affatim infusum illius flammam opprimendo extinguit. Atque licet vinum naturâ suâ calidum sit, annorum tamen interventu frigidos invehit affectus, quod ejus calor affinitate quadam cœlestis igniculi nostri particulas ad se rapiat, & raptas absorbeat, necessarióque calidæ intemperiei succedat frigida. Nulla est ferè corporis nostri pars, cui non internecinum indixerit bellum: sed præcipuè pulmonem sordido depascit ulcere: nervos, vel ad tremorem, vel ad paralysem usque resolvit: jecoris temperie penitus everfâ, & fracto robore icterum, cachexiam, & hydropem accersit: in renibus, & vesica lapidicinam facit: nec ipsi parcit cerebro, in quo ratio tanquam in folio sedet. Porro si græco, vel potius germano more ad ebrietatem usque bibatur, quot, & quanta ex effrænata illa bibacitate nascitura sunt mala? Crapula sic suâ ventriculum vino natantem sarcinâ premet, ut illum planè submersura sit,

nisi hanc, vel sponte exorto, vel arte provocato vomitu excusserint temulenti: more nau-
tarum, & vectorum, qui ingruente procellâ,
ut nimis onustam navem à naufragio vindicent,
mercium jacturam facere coguntur. Verùm nisi
quod turpiter ingesserint, turpiùs adhuc ege-
rant, ex vinosa illa saburra superstitè perennes
ad caput evectæ fuligines, aut menti nigrore,
quo imbutæ sunt tenebras offundent: aut
eam inordinato, quo feruntur cursu è fede
sua dimovebunt, & insaniam, ac furorem
concitabunt. Imò si crudi illi succi ex crapula
geniti confestim cerebrum inundarint, corruet
protinùs æger apoplectico ictu percussus,
morsque repentina ingruet. Demùm ut huic
calamitatum enumerationi finem faciam, paucis
dixero illud esse insigniorum omnium vinipo-
torum fatum, ut vix ad canos perveniant, nec
justam unquam hominis ætatem vivant, sed
præcocem, & intempestivam sæpiùs oppetant
mortem. Tot, & tantis deterriti malis posthac
dilutiùs potabunt, qui corporis, & animi sui
sanitatem curant, sibi que tanquam à naufragis
scopulis præsertim cavebunt ab intempestivis
illis computationibus Germanorum, quibus in
parte urbanitatis est, & penè disciplinæ in
multam usque noctem pergræcari, & poculo-
rum bellum identidem renovare.

Vario- Pro varia autem vinorum, & bibentium con-
rũ vino ditione variæ oriuntur calamitates. Fulva, &
iũ vitia, flava, ut apiana, generosa, meracia, & ætatem
ferentia efficiunt, ut corpus summo deflagret

incendio, siti vexetur inexplebili, & insomnis nox abeat. Fragrantissima, & vinosa caput tentant, & nervos feriunt. Dulcia sitim, flatusque excitant, bilem augent, viscera, & ductus obstruunt. Amara immodicè exsiccant. Crassa, styptica, & adstringentia tardè permeant, ideòque senibus parùm apta. Vina denique recentia coctionem vix admittunt: flatuum, & pituitæ uberrimam suggerunt copiam: in abdomine diutiùs subsistunt, nec ad dejectionem, nec ad mictionem valent: crassitie suâ vias obstipant: fæcum acrimoniâ internam intestinorum tunicam laceffendo, & vellicando dysenteriam pariunt: copiosas, non secùs ac vina in terra calcaria, lapidosa, & sabulosa nata, proferunt arenulas, ex quarum jugi coagmentatione calculus demùm concreascit.

Vinum autem pro consueto potu eligendum omnibus optimi vini dotibus ornatum esse debet, omnique vitio carere. In hoc censu nec nimis vetustum, ut opimianum, nec omninò recens haberi possunt: illud, quia rancidulam, aut mucidulam redolet senectutem: hoc verò, quia musteâ dulcedine suâ ventriculo exosum est, & nauseosum. Id tantùm optimum censeri mereatur, quod est mediæ ætatis, & probè maturum, ut anniculum, aut bimum ad summum: quod rubello colore oculos pascit, fragario, aut violario odore nares delectat, & palato jucundè sapit: quod, dum è lagena in calicem effunditur, leniter susurrat, & effusum protinùs in fugacem, & evanidam spumam turgescit in

Quale
sit opti-
mū vi-
num.

corona; in quo minutissimæ atomi irrequieto cursu lascivientes, & huc, & illuc subsilientes conspiciuntur: quod substantiâ mediocriter tenue, modicè quoque alit: quod citò perlabitur, & elabitur, id est citò distribuitur, & citò excernitur: quod nullo caloris, aut halituum morfu infestum est: quod ventriculum neque premit, neque onerat, nec caput unquam tentat, atque percellit.

Vina gallica. Non est quod Galli græcis, & Italis chia, lesbia, albana, & sabina vina invideant. Valeant antiqui Poëtæ, qui tot carminibus falernum celebravere. Vina ferunt Galliæ cretensi ipsi, & malvatico adeó ubique terrarum commendato minimè cessura. Quàm exquisita sint burgundica, occitana, provincialia, aquitanica, & delphinalia, hætenùs satis omnium sermone percrebuit. Sed inter gallica profectò primas tenet campanum, & rursus inter campana rhemense, in quo nulla prædictarum virtutum desideratur. Quò propiùs ad campanorum præstantiam reliqua accesserint, eò ad potum meliora, & salubriora censenda: qualia sunt ea, quæ exprimuntur ab uvis maturis, suavibus citra dulcedinem, omnis acrimoniæ expertibus, levis alicujus adstrictionis participibus, in terra arenosa natis, soli undique patentibus, ejusque calore perbellè coctis.

Vina medica- ra, & ad- dulce- rata. Exulent verò à nostratibus mensis vina quæcunque calidiora, generosiora, & acriora: advectitia pariter, & medicata, etsi palato interdum multò jucundiora. Nobis jure, &

meritò suspecta sunt omnia vina illa advectitia. Fraudis semper aliquid (nisi nos conjectura fallit) in ea merce latet. Scelerati plerunque œnopolæ , ut majus compendium faciant , & gulæ insidias parent , talia vina elutriare , transfundere , permiscere , fucare , condire , adulterare , tandemque uno verbo corrumpere solent. Si ne tùm quidem cum pura sunt , & sine mistura nocent , quantò magis nocitura sunt adulterata. Ut dicamus quod res est , mera sunt venena , sed lenta , & temporaria , quæ viscera exurunt , depopulantur , & erodunt , pedetentimque hominem conficiunt , & enecant : præsertim si ab incunabulis illorum potui non assueverit. Fidem apud probos invenient probi Medici , quibus ægrorum damno res comperta fuerit.

CAPUT V.

Utrius , aquæ , an vini potus ad sanitatem præstet.

Quid boni , aut mali præstent vinum , & aqua , superiori satis explicatum sermone videtur. Verùm utrius potus in rem sanorum , & ægrorum magis conducat , definiendum superest. Equidem constat vinum , ut plus operæ ad vitam tuendam aquâ confert , majoribusque viribus pollet , ita & eâ magis profuturum si parciùs , vel magis nociturum si largiùs forbeatur. Non alios ad probationem testes dabi-

mus, quam abstemios, qui longioris ævi, & ænopotas, qui brevioris esse solent. At in hæc versatur quæstio, quonam moderatè uti magis expediat. Si inter utrumque necessario decidendum esset, quò inclinat humana voluntas, & hortatur ratio, accederemus, atque in vini gratiam profectò decerneremus. Et reverà in universum modestam vini portionem aquæ portioni præstare intelliget, qui dictorum memoriam repetierit. Sed cum multi sint peculiare casus, qui controversiæ statum immutent, ut rectè tandem dirimatur, (si benè sentimus) opus est distinctione. Sunt quædam naturæ, quædam ætates, quædam regiones, & anni tempestates, quædam ægritudines, quibus vinum magis: sunt & aliæ, quibus aqua magis conveniat: perinde ac superius diximus quasdam esse naturas, & ætates, quæ quibusdam anni tempestatibus, & in quibusdam orbi regionibus magis, aut minùs bellè se habent.

Calidis
naturis
vinum
nocet,
aqua
prodest

Quod ad naturas spectat, calidioribus, & biliosa illuvie scatentibus vinum est planè vendandum, aut si interdum propinare deceat, sit saltem oligophorum, tenue, paucum, leniterque austerum: contrà illis concedenda est frigida ad satietatem usque. Frigidis verò naturis suademus, ut ab omni aquæ fœdere discedant, illudque cum vino ineant.

Si ætatis rationem habeamus, modò severiores erimus in præscribendo potu vini, modò indulgentiores. Cum pueris, & adolescentibus profectò duriùs, cum provectioribus verò, &

senibus mitius, & humanius agemus. Pueris Pueris
 minus duodecim annos natis vino prorsus in- prohi-
 terdicendum est, ne illius usu in libidinem, & bendū
 furorem, quó satis sponte suá jam vergunt, vinum.
 præcipites ruant: nec adolescentibus ipsis ge-
 nerosum, etiam si dilutum, vinum est permit-
 tendum, ne eam calore suo absumat substantiam,
 quæ in corporis incrementum erat insumenda.
 Senibus verò sincerum, idque optimum exhi- Senibus
 bendum est; quorsum enim illi evaderent, si permit-
 hoc deficerent, quo non minus, quàm pueri tendum
 lacte vescuntur, quo exanguis corporis ino-
 piam sublevant, quove devexæ ætatis suæ
 acerbitem leniunt.

Jam si spectemus regiones, & anni tempef- Septen-
 tates, borealibus populis, præsertimque vigente triona-
 hyeme, plenos vini calices siccandos porrige- libus
 mus, quibus cœli inclementiam propulsent: populis
 australibus autem, potissimum flagrante æstivo hyeme
 aëre, multæ aquæ tantillum vini oligophori utile,
 infundemus in solatium corporis æstuantis. Austra-
libus
æstate

Tandem ut fert natura morbi, & consuetu- aqua.
 dinis, ita vino, vel aquâ utendum: aquâ qui- quibus
 dem ad calidorum, vino verò ad frigidorum in morbis
 universum affectuum curationem. Aquam re- vinum,
 jiciant quicunque illius potui non assueverint, & aqua
 & in ægritudines frigidas inciderint: è contra- profint,
 riò, citra crapulam tamen, & intemperentiam aut no-
 indulgeant vino, quo ad illarum depulsionem
 nullam novimus potiore, tutioremque Medi-
 cinam, imò & familiariorem, jucundioremve.
 Vicissim stomachum suum à vino abstineant, ceant.

& aquæ se dedant citra ingurgitationem, qui ex morbis calidis laborant, maximèque ex febribus ardentibus, & biliosis sub initia, in quibus humores adhuc crudeſcunt. In vino rursùs sibi temperent ii, qui in inflammari alicujus visceris suspicionem venerint. A vino denique caveant omnes, quibus caput dolet, aut imbecillum est, & mens parùm sana, cò quòd vinosorum fumorum copiâ tentetur, & percellatur cerebrum huic sustinendæ procellæ ingenito vitio jam impar: unde ex Hippocrate frustra ad egregiorum potorum famam aliquandò pervenire contendunt, qui sic à natura comparati fuerint.

Opti-
mus po-
tus vinū
aquâ di-
lutum.

Porro (ut verùm fateamur) nulla est potio omnibus omninò naturis, & ætatibus, modò rectè valeant, accommodatior, suaviorque eâ, quæ justum vini modum admittit, & aquâ temperatur. Sic aqua vino nupta explendæ efficacius siti, & aliis promovendis commodis, quæ potui in genere assignavimus, magis quàm alterutrum seorsim potum conducet, quoniam aquæ alioquin propter ignaviam in præcordiis moraturæ virtutes quòcunque deducet vectoris vini tenuitas. Sic vinum aquâ dilutum magis juvabit: sic utrumque permistum minùs nocebit, quod utriusque vires istæc infregerit perfusio, non secùs ac elementares qualitates in rerum mistione mutua pugna retundit.

CAPUT VI.

De quibusdam aliis potulentis Liquoribus.

Variis varia gentibus liquorum genera potare usu venit. Unaquæque eo potissimum delectatur, quem vel jucundior sapor, vel diuturnior consuetudo gulæ suæ maxime conciliarit. Belgæ, Batavi, Angli, & Germani pro vulgari potu in pastu cervisiâ, seu zytho uti consuevere: Lithuani, Sarmatæ, & Moschovitæ hydromelite, quod alio nomine medonem appellant: Neustri sicerâ, sive ex pomis, sive ex pyris expressâ. Turcici moris est eam extra pastum haurire potionem, quam sorbech vernaculo idiomate vocant. Apud orientales populos in parte valetudinis est eam iteratis haustibus sorbillare, quam cophec, & thee suâ dialecto nominant. Jejunis Hispanis in deliciis est choccola: sitientibus Italis, vel aquæ factitiæ, in glaciales, aut niveos grumos concretæ, vel sirupi gelidâ diluti. Galli verò etiam bellè pasti, & bellè poti in secundis mensis ad convivii hilaritatem, aut tosti panis crustulam hippocratico vino intinctam deglutunt residuum liquorem superbibentes, aut unum, & alterum rossolii, popoli, vel aquæ ex vino stillatitiæ, & medicatæ poculum pitissando siccant.

Cervisia ex tritico, vel hordeo, sive tosto, Cervi-
sive apricatione exsiccatò, & lupuli floribus ^{sia.}
in aqua incoctis conficitur. Alia est recens, &

mustea, nec probè fermentata : alia defæcata, quæ ulteriori fermentatione omnes suas fæces deposuit. Quælibet cervisia, cum sit crassi succi, crassum quoque, & minùs laudabilem, quàm vinum gignit sanguinem : non minùs tamen, quàm vinum inebriat, cum non minorem habeat fumorum copiam, quorum vi cerebrum quatitur. Quæ ex tritico coquitur plùs, quàm quæ ex hordeo, nutrit, calefacit, & humectat : alvum subducit, & laxat : succum crassum, & viscidum præbet infarciendis meatibus aptum. Hordeacea verò cervisia minùs nutrit, & calefacit, quàm triticea, sed plùs quoque exsiccat, quia plùs lupulorum recipit : succum tenuiorem profert ciendis urinis accommodatissimum. Quæ ex hordeo, & tritico mistis paratur, mistas quoque vires obtinet. Recens, & turbida, quæ ritè non deferbuit, insalubris, obstructions, colicos dolores, & calculos parit : salubrior defæcata. Rursùs quæ fit ex frugibus ad solem exsiccatis ignavior est eâ, quæ fit ex frugibus ad ignem tostis, plus excrementitiorum humorum suppeditat, anhelosque reddit sui potatores. Iterùm quò plùs lupulorum cervisiæ additur, eò calidior est ; quòd satis ex acriori, & amariori sapore arguitur. Tandem cum cervisia nihil aliud sit, quàm aqua tritici, vel hordei lupuli viribus imprægnata, potissimas dotes suas ex aqua, in qua maceratur, & incoquitur, mutuari videtur. Unde in ea conficienda non sine delectu quæcunque aqua est adhibenda, sed melior duntaxat, quæ suam ei bonitatem impartiat.

Hydromeli est potus ex aqua, & melle conflatus. Apud antiquos in usu fuit. Eo hodiè tantùm utuntur Lithuani, Moschovitæ, & Sauromatæ, additis quibusdam aromatibus. Tale hydromeli non solum vini saporem, sed & vires etiamnùm æmulatur, nec minùs fessorem suum dejicit, seu potatorem suum in terram prosternit, ac potentissimum quodcunque vinum, quocum de generositate certare potest. Imò vino calidius est, & siccius, tam ratione basis, id est mellis, quàm ratione accessionis, id est adjunctorum aromatum: ideòque illius potum vitare debent quicunque ferventiora viscera à natura obtinuerint, quia in bilem facilè vertitur, & abit. Hydromeli tamen simplex sine aromatibus maximæ est in Medicina utilitatis, siquidem phthysicis, & asthmaticis commodè propinatur, valetque in pectoris hydropem, tussim, empyema, similesve affectus.

Sicera pomacea, & pyracea vinosi saporis æmula, & lenis morsus particeps flatulentas turbas movet, cruditatibus materiam subministrat, & densis caput fumis replet, perindè ac vinum. Turcarum sorbech, & Indorum thee mentionem ideò intermittimus: quia illud ad palati voluptatem tantùm, aut certè refrigerium: hoc verò ad unam morborum depulsionem comparatum est.

Cophec ex trito, & tosto fabarum orientaliū pulvere in aqua incocto, & tantillâ sacchari infusione correcto factum jure, & meritò ad sanitatem magni æstimaunt Asiatici, nec Europæi

quoque ejus virtutes prorsus aspernantur, quas non semel ingenti suo commodo experti fuere; siquidem cophec impari ad digerendum ventriculo suppetias fert: jejunum per quatuor horarum spatium saltem sustentat: flatus discutit: renes, & vesicam per mictionem exonerat: uteri vasa patefacit ad repigratorum menstruum effluvium: dolentis capitis ærumnas lenit: oppressum pectus sublevat, corporisve habitum à fuliginibus purgat. Quæ omnia præstare nequiret citra calorem supra mediocrem, cujus index est amarescens ejus sapor.

Choc-
cola.

Hispanorum choccola languenti ventriculo robur addit: malè concoquenti subvenit: crudos in ejus sinu collectos succos absunit, & fatiscentem naturam in pristina munia redintegrat: sed coquinæ, & viscerum ignem plus æquo succendit.

Aquæ,
& syru-
pi refri-
gerantes

Variæ Italorum aquæ artificiales, & syrupi refrigerantes, vel solius gulæ delicias faciunt, vel ad summum ad æstuantis ventriculi restinguendos ardores valent, vel si quas alias vires habent, eas ex fructibus, aut succis, ex quibus parantur, accipiunt.

Vinum
Hippo-
craticū.

Hippocratica potio ex generoso vino, & saccharo conflata, ac tantillo cinnamomi, aut zingiberis condita, in extrema epularum parte semel hausta frigentem coquum, & segnem ad coctionis munera strenuè exequenda calore suo excitat, & extra epulas cordis in lipothymiam lapsi vires renovat.

Si porrò liberalior vini potus, ut suprà dictum

fuit, tot damna creat, quid quæso præstituri sunt stillatitii illi liquores, quos nunc convivarum secundis mensis valedicentium poculis infusos nectaris instar guttatim sorbillare mos est. Ex his alii suaviter linguam pungunt, ut rossoli, & popolo, quorum potus modò in usu esse desiit: alii acriter mordent, ut vini, maximèque apiani spiritus medicati, quos nonnulli haud ineptè liquidas dixere flammæ. Priores facilè bilefcunt, & in humoribus calorem solito majorem, celerioremq; in spiritibus motum excitant: posteriores verò causticâ vi, quâ pollent, aut protinùs viscera quasi subditis ignibus torrent, & inflammant, aut certè temporis tractu maciem accersunt. Atque adeò à Gallicis abacis summovendi sunt vehementiores, & acutiores quicunque liquores eadem ratione, quâ temporaria toxica, quorum lentam imitantur nequitiam.

Rossoli,
Popolo
Spiritus
vini me-
dicatus

CAPUT VII.

De Cibis esculentis in universum.

A Potulentis alimentis ad esculenta jam transeamus. Cibi solidi, vel generatim, vel speciatim à Medicis spectantur. Generalis eorum tractatio ad quatuor potissimùm revocanda est, ad substantiam nempe, qualitatem, quantitatem, & utendi modum.

Substantia alimentorum formam, & materiam complectitur. Ad materiam referuntur mollities,

Alimē-
torū su-
bstātia.
Materia

& durities : gravitas , & lenitas : densitas , & raritas : crassities , & tenuitas : visciditas , seu lentor , & friabilitas : relaxatio , & adstrictio : quæ facultates omnes consistentiæ indices proficiscuntur à certa quadam humidi cum sicco proportionem, in qua maximè versatur mixtorum omnium materia.

Divisio
à mate-
ria.

Ratione materiæ dicuntur alimenta eupepta, stomachove grata ; & dispepta, stomachoque exosa. Illa propter tenuitatem, levitatem, raritatem , mollitiem , & friabilitatem facile atteruntur, subigunturque in chylum, & attrita, atque subacta facile distribuuntur : hæc verò propter contrarias qualitates ventriculo in coquendo negotium facessunt , & ægrè in singula quæque membra dispertiuntur.

Forma.

Formam autem interpretantur Medici per totius substantiæ proprietatem à manifesto temperamento , & sensibus obvio penitus quidem distinctam , sed ab occulto mixtionis elementaris modo pendentem , quam solus usus , non sensus discernit , cui idiosyncrasiæ nomen indidere , & cujus natura in abdita vi , & planè inexplicabili , mortalibus ignota, & uni supremo rerum Architecto perspecta consistit. Juxta illam totius substantiæ proprietatem suus cuique animantium generi ex justo numinis arbitrio cibus obtrigit substantiâ familiaris , proprius , & amicus : asinis quidem palea : equis fœnum , & avena : coturnicibus veratrum : homini verò panis , & carnes. Non quocunque pabulo quodcunque vescitur animal , sed eo

tantum, quocum substantiæ quandam habet cognitionem, & sympathiam; cum enim alimentum in alitum medullitùs transmutetur per varias coctiones, illi utiquè assimilari nequiret, nisi saltem prævia quædam subesset similitudinis adumbratio.

Ratione substantiæ appellantur cibi euchyimi, Divisio à sub-
qui in iusta quadam primarum qualitatum me-
diocritate positi, aut saltem omnis evidentis stantia.
immoderationis expertes, laudabilem suppeditant sanguinem: & cacochymi, qui ab illa mediocritate recedentes non nisi vitiosum, & intemperatum gignunt. Rursùm ex euchymis, & cacochymis alia sunt, quæ multum, alia quæ parum alunt. Quod si cibus euchymus sit unà, & polytrophus, id est purissimum, & valentissimum simul corpori largiatur nutrimentum, jam omnes bonitatis partes implevit. Laude tamen, etsi minori, dignus est euchymus oligotrophus, quia licet paucum, bonum tamen sanguinem procreat. Graviter verò vituperandus est cacochymus simul, & polytrophus, ex quo multus quidem, sed depravatus succrescit sanguis. Primâ demùm nequitiae infamiâ laborat cacochymus unà, & oligotrophus, qui parum, nec nisi illaudabilem præbet succum.

Qualitas alimentorum ex calore, frigore, Quali-
humiditate, & siccitate, atque ex saporibus tas,
repetenda est: quantitas verò ex copia, mode- Quantitas.
ratione, & paucitate. Utendi modus ad plura Utendi
pertinet; in primis nempe ad ciborum præpa- modus.
rationem, & condimentum: dehinc ad tempus

sumendorum : postea ad ordinem in sumendis
servandum : tandem ad convenientiam ratione
naturæ, ætatis, anni tempestatis, & consuetu-
dinis. De quibus omnibus sigillatim, & ordi-
natim sermo habendus est.

CAPUT VIII.

*De Cibis singulatim, ac primò de frugibus,
& pane.*

Specialis alimentorum consideratio ad unum-
quemque cibum individuale descendit, &
amplam Medicis ad differendum segetem præ-
bet. Nos verò habito quodam delectu de iis
tantum agemus alimentis, quæ & lautis proce-
rum, & vulgaribus civium mensis apponi solent,
prætermittis iis, quibus vesci cogit paupertas
tenuioris fortunæ homines, ad quos non perti-
nent leges ab Hygieine sancitæ. Uniuscujusque
esculenti substantiam, & primas qualitates uno
orationis contextu persequemur à cerealibus
exordium capientes.

Cibariorum omnium, quæ in humani cor-
poris nutritionem cedunt, substantiam, vel
nobis fata tellus largitur, vel animantia sub-
ministrant. Rursum tellus vel arata fruges : vel
pastinata radices, & olera, vel fructus suppe-
ditat. Frugum duo fert genera, frumenta nempe,
& legumina, cerealia ideò ab Antiquis appel-
lata, quod Cereris Deæ beneficio accepta re-
ferrentur. Frumentum dicitur quidquid granum

continet glumâ involutum, & eminentium aris-
tarum vallo munitum. Frumenti plures sunt
species, videlicet triticum, zea, hordeum,
secale, avena, oriza, & milium, ex quibus
omnibus frugibus tritis conficitur panis ad
victum in primis necessarius, quamvis illæ in
alios quoque apparatus concinnari queant.

Quid sit
frumē-
tum, &
quotu-
plex.

Panis autem etymologia à voce græca, *ἀπὸ τῆ παντός* deducta est, quòd omnis alimenti,
& maximè necessarii loco sit, quòd cum omni
cibo apponatur, & quòd ab omnibus animan-
tibus appetatur. Suavissimum est edulium,
quamvis vulgarissimum, omnibus omninò
Nationibus commune, ex justa farinæ, fer-
menti, salis, & aquæ mistione compositum.
Inter omnes escas, quæ sub humanos dentes
cadunt, primas profectò tenet panis, sive ra-
tione originis, sive ratione bonitatis. Primus
est cibus, quem lapso Adamo concessit numinis
benignitas, & in quo rei alimentariæ summam
posuisse videtur. Et reverà panis merum est,
& simplicissimum alimentum, balsamum vege-
tabile à nonnullis dictum, cæteris omnibus
temperatius, ad nutriendum valentius, & ho-
mini familiarius. Triplicis substantiæ detrimenta
compensat: grato odore suo spiritus recreat:
in offam paratus, & carniū juscūlo imbutus
sitim quantumvis urgentem sedat: solidus so-
lidum solidis præstat partibus pabulum. Licet
quotidiè edatur, à nullo tamen stomacho un-
quàm fastiditur, qui ad delicatissima quæque
obsonia plerunque nauseare solet. Demùm panis

Panis
nomen
clatio.

Laudes,
& vir-
tutes.

omnis pastionis fundamentum est reliqua escu-
lenti ædificii cæmenta ferruminans : stabili-
mentum prætereà ventriculi, undè toti corpori
robur impertiat. Tàm mirabiles, & universales
effectus non nisi à causa laudatissima profi-
cisci queunt.

Tot sunt panis species, quot sunt fruges,
quæ tritæ farinam reddunt. Triticeus inter
omnes alios maximè commendatur, quòd tri-
ticum, sive far, per excellentiam frumentum
dictum, cæteris frugibus bonitate præstet.
Triticei porrò quatuor numerantur differentiæ
ratione farinæ. Palma defertur siligineo, qui
fit ex puriori, molliori, candidiori, & tenuiori
farinæ parte ab omnibus furfuribus per densius
incerniculum exactissimè repurgata, quam flo-
rem, pollinem, & siliginem appellant. Purissi-
mum siligineus, temperatissimum, & copiosum
corpori confert alimentum. Secunda laus tri-
buitur similaceo, qui conficitur ex farina sili-
gine minùs pura, & tenui, per rarius cribrum
secreta, ex qua crassiores tantùm, non omnes
furfures excussi fuere, quam similaginem, &
similam vocant. Siligineo uberius quidem alit
corpus similaceus, sed minùs laudabiliter. In
tertio gradu collocatur confusaneus, & domes-
ticus ex farina furfuribus permista factus,
bonitate prædictis inferior, attamen innoxius,
& coctu facilis. Infimum tenet locum cibarius
furfuribus magis, quam farinâ confertus, ad
alendum aliis utiquè ineptior, verum ad lubri-
candum alvum multò aptior, ob deterforiam

Panis
tritice-
us, sili-
gineus.

Simila-
ceus.

Confu-
saneus.

Ciba-
rius.

vim furfuribus inhærentem. Huic panium quaternioni quintanus adjici potest, furfuraceus scilicet, ater, gregarius, & canicarius nominari solitus: vel quòd eo proletarii, rustici, & mendici vescantur: vel quòd ex meris furfuribus à filiginis, aut similaginis secretionem relictis, quod prisci canicas appellavere, conficiatur. Vix alimenti nomen meretur, cum parcissimè nutriat, potiùsque medicamenti vocabulo dignandus esset, quoniam egregiè alvum expurgat. Plura sunt alia triticei panis discrimina ex variis præparandi, subigendi, & coquendi modis petita, quæ inferiùs recensēbimus, postquam reliquas cerealis panis species retulerimus.

Furfuraceus.

Trita zea, seu arinca, & spelta farinam facit triticeæ æmulam, pauciorē quidem, at certè candidiorem, & leviorē in optimum, & suavissimum subigendam panem, filigineo utique non cessurum: testibus Helvetiis, quibus quotidianus est cibus. Molita verò arinca in pulvem cocta emaciatis, & convalescentibus admodum profutura est.

Zea.

Hordeaceus panis bonitate, & suavitate à triticeo non admodum dispar, modicè refrigerat, & exsiccat, satisque bellè aluinas deterforiā vi suā corradit quisquiliās: imò quandoque diarrhœam, & vomitum ciet, sicut in nupera annonæ caritate, & penuria damno suo experti fuere plerique delicati homines huic non assueti. Siligineo multò minùs alit, ut idcirco alienum non sit hordeo triticum admiscere, cum vel

Hordeum.

pleniori nutritione, vel licentioris alvi castigatione opus fuerit. Hordeum verò deglubitum, & excorticatum, id est siliquâ suâ nudatum, in aqua ptisanæ instar coctum refrigerat simul & humectat, ac lenit: proindèque in morbis acutis, febribus hecticis, & pectoris affectibus appositè præscribi solet.

Secale.

Secalinus panis, seu alicus ad alvum emolliendam prodest: ponderosus est: stomacho gravis, & ingratus: coctu difficilis: succum crassum, lentum, & melancholicum gignit infarciendis visceribus, & compingendis calculis aptum, maximè in iis, qui genio indulgent, nec ullis corpus exercent laboribus.

Avena.

Avenatus panis modicè nutrit, tantulum calefacit, & exsiccat, secalino minùs stomacho onerosus. Non improbatur avenatum ex minutissimè trito avenæ pulvere in jure carniū pulmenti instar cocto.

Oryza.

Oryza calida est, & sicca; modicè nutrit; stypticâ vi pollet, ideòque solutam alvum coërcet: à ventriculo ægrè domatur, & vasa obstruit. Oryzatum tamen dilutum, & attritum ex lacte, & saccharo paratum, non mediocriter alit, nuptisque genitalem materiam suggerit. Nullum Orientalibus, & Americanis Populis familiarius est oryzâ pabulum: verum oryza, quæ in illis Regionibus feritur, longè præstantior est eâ, quæ in nostris metitur.

Miliū

Miliarius panis aridus est, ater, & friabilis, durus stomacho, & ferè insuperabilis, ab ingenito fermento vix solubilis, eodem prorsus

loco censendus, quo sordidus, & canicarius: proindeque solis rusticis, egentibus, & canibus ad usum traditur. Ad hoc unum conducibilis est, quod alvum impensius humidam efficet, & plus justo luxuriantem castiget.

Verum sicut ad potum non qualiscunque aqua, non quaecunque vinum indiscriminatim adhibenda sunt: ita non qualicunque pane ad comestionem promiscuè utendum est. Ille duntaxat eligendus est, in quo omnes conditiones à Salernitana Schola propositæ reperiuntur.

*Panis nec calidus sit, nec nimis inveteratus,
Sed fermentatusque, oculatusque, ac benè coctus,
Et salsus modicè, & frugibus validis electus.*

Primò hisce Carminibus cavetur, ne panis calens ingeratur. Talis autem est, qui è furno recens extrahitur; nam cum visciditatis cujusdam adhuc particeps sit, vehementer inflet abdomen, visceraque obsepiat, necesse est. Præterea tam calore suo sitim excitat, quàm raritate suâ impuros ventriculi succos ebibit, & exugit: lentore verò suo tardè in intestina descendit. Halituoso tamen humore suo celerius frigido satiat, faciliusque concoquitur: imò & solo odore suo cor recreat. Si fuerit generoso, & fragranti vino madidus, naribusque admotus, syncopi medetur.

Secundò improbatur panis inveteratus, vel mucidus, in loco humenti, & imperflabili servatus, qui vetustate situm contraxerit: vel siccus, & ita durus, ut vix frangi queat, quod

Panis
calidus.

Invete-
ratus.

lienem tartareâ fæce cumulet, segnitiam alvo accersat, ægriusve in ventriculo conficiatur.

Fermen-
tatus.

Tertiò ad bonitatem panis requiritur, ut sit fermentatus, quia fermenti operâ levior factus à ventriculo faciliùs sustinetur, promptiùs ad singulas partes permeat, easque uberius pascit. Fermentatus autem, seu zymites dicitur ille, cui justâ dosi admiscetur fermentum, quod nihil aliud est, quam farina subacta, pultis instar cocta, vel relictâ donec sponte suâ acefcat, vel tantillo aceti perfusa. Fermenti accessione, & tepidæ affusione pasta fervens crescit, & turgēt: nimiam crassitiem suam, & visciditatem deponit, & in glutinosarum partium locum aëreas admittit, quæ panī levitatem, & raritatem concilient, illiusque in ventriculo coctionem, & posthac distributionem promoveant. Panis verò qui fermento caret, azymus dictus, nemini prorsus convenit. Lento nimis pede graditur, tardiùsque in intestina descendit, etsi propter dulcedinem, quam habet, à stomacho jucundiùs excipiatur, illum tamen deinceps premit, & gravat: utriusque hypochondrii pareuchyma inflat, & ductus obstruit: in renibus lapidicinam facit: ad libidinem invitat, sive quòd pleniorē succum, & tenaciorem corpori suppeditet, sive quòd flatuum turbâ ligamentosam fistulam impleat, sive quòd melancholicum sanguinem generet, cujus præfectura homines ad venerem procliviores reddit. Ad

Azy-
mus.

Azy-
mi
variæ
species.

azymorum panium classē referuntur panes ovati, butyrati, caseati, crocati, amygdalini,

melliti, faccharati, & similes, quorum pasta talibus condimentis aspersa fuerit. Item ad azy-mos revocantur panatellæ, obeliæ, lagana, artocreata carne farta, omne polentarum, pla-centarum, pulmentorum, dulciariorum, & cupediarum genus: regiæ prætereà pastæ, marcipanes, & similia panificia, quorum ferè omnium proprium est, vel crudos, & tenaces, quos genere succos ad ductuum obstructio-nem congerere, vel biliosos, aut verminantes procreare, si fuerint mellita, aut faccharata.

Quartò, panis debet esse oculatus, id est Ocula-
tus. rarus, spongiosus, & levis, magnis ubiquè, & multiplicibus poris quasi totidem ocellis distinctus. Hujusce modi panis Medicis proba-tur, quòd omnem suam exuerit visciditatem, velociterque, ac facilè per alvum secedat, quamvis ad alendum parùm succi conferat. Panis è contrà solidus, compactus, & ponde-rosus, etsi magis nutriat, damnatur tamen, quia & excrementis redundat, & ventriculum onerat, & ferò excernitur.

Quintò, panem probè coctum esse oportet; Probè nam qui semel malè coctus est, in clibano, coctus. nunquam perfectam in ventriculo coctionem assequi potest. Perbellè autem, & per totam sui molem æqualiter coquitur panis in clibano, aut furno, qui ritè incaluerit, unde clibanites, & furnaceus dicitur. Malè verò coquitur foca- Malè rius, & subcineritius, qui vel foci pavimento, cocti vel calidis cineribus impositus est, vel obductus, species vel super patellam, aut craticulam tostus: quòd

Bis co-
ctus.

Medio-
cris.

magnus

Parvus.

calor in pistoriā massā inæqualiter se insi-
nuans exteriores tantū partes exurat, intimas
autem, vel non attingat, vel saltem incoctas
prætereat. : & quod insuper cineres quandam
ei pravitatem inurant. Rursus, vel semel, vel
bis coquitur panis. Bis coctus, vel est filigineus
ex puriori tritico confectus, vel ex impuriori,
& nauticus appellatur. Uterque egregiam vim
habet desiccandi : sed præferendus est nautico
filigineus, cui minùs excrementorum inest, &
cujus usum utiliter præscribere solent Medici
adversus morbificam sobolem ab humida radice
pullulantem, putà adversus hydropem, tam
abdominis, quàm pectoris, & capitis, adver-
sus rheumatismum, & omne catarrhorum frigi-
dorum, & soporoforum affectuum genus.
Laudandus est igitur panis mediocris magnitu-
dinis, cujus partes, tam extimæ, quàm intimæ
æquabiliter in clibano, aut furno excoctæ
fuerint, & elaboratæ. Vituperandus è contrariò
panis prægrandioris molis, cujus penitiora
furnaceus ignis pervadere, & totum humidum
percoquere non potest. Valdè quidem nutrit;
sed cum ex imbecilli, & inæquali coctione
nimiam soliditatem, & visciditatem contraxerit,
gravitatem, & molestiam infert ventriculo :
meatus obturat : flatuum turmam colligit :
inter mandendum palato hæret : & adeò tenaci
visco os oblinat, ut commodè dentibus moli
nequeat, & comminui. Vitium verò præfato
contrarium minori pani accedit, nimirum assa-
tio, quæ non alienum tantum humorem, &
super-

supervacuum, sed etiam utilem, & alibilem
absumit, crustamque justo majorem ignis vio-
lentiâ undiquè inducit, ex qua necessario
torridus sanguis cuditur.

Sextò, pani ad suavitatem, & salubritatem
opus est moderatâ aspersione salis, qui pro- Modicè
salitus.
prium est omnium ciborum condimentum.

Insulsus panis, præterquàm quòd gustu insi- Insali-
tus.
pidus est, & insuavis, etiam gravis est, &

insalubris: quia vix in stomacho coquitur, &
ductus ad annonæ vecturam destinatos facile
opplet. Salsior verò, quàm decet, arefcit, & Salsior.

obdurescit, alibilesque humores nimium torret.
Econtrà salitus modicè, qui in exuperantiâ,
& defectus salis medio consistit, sapidus est,
levis, atque salubris: tum quòd mediocris salis
conditura cum palato, & ventriculo conciliet,
coctibilem, & quocunque permeabilem præstet:
tum quòd superfluentium humorum lasciviam
siccitate suâ refrenet. Quænam autem salis
quantitas adhiberi debeat, gustu explorandum.

Postremò, panis ex laudatissimis frugibus,
selecto nempe tritico conficiendus est. Triticum Optimi
tritici
notæ.
porrò illud habetur optimum: quod densâ est,
& confertâ substantiâ, adeoque durâ, ut den-
tibus vix frangi queat: quod ponderosum est:
quod intus, & exterius aureo, vel subrubenti
nitore splendet, (undè robus dicitur) quamvis
pistores asserant ex candido panem fieri lautio-
rem, quam ex rufo, sed tenuioris multò, &
parcioris succi. Laudatur præterea triticum
illud, quod nec est admodum recens, nec

admodum vetus : sed quod hornotinum est ,
 seu annuum , maturum , mundum , & exactâ
 cribratione purgatum , in opimo , & pingui
 solo natum , non tineis exesum , non pruinâ ,
 aut caligine vitiatum , non imbre madidum ,
 non diuturniori asservatione corruptum , nec
 demum pulvere , aut lolii , vel nigellæ semine
 respersum. Sic electum triticum plures subeat
 præparationes necesse est , antequam furnaceo
 igni tradatur , & panis naturam induat. Primò
 moli debet , non in quocunque pistrino , sed
 in aquario tantum : quia à molis rapidâ præci-
 pitantium aquarum vi pulsatis granum minu-
 tius , accuratius , & æqualius teritur , fari-
 namque reddit undequaquè sui similiorem ,
 quàm quod à rotis pensilibus æolico impulsu
 versatis molitur. Dehinc triticum in farinam
 tritum transmittendum est per incernicula ,
 quorum foramina densa sint , pressa , & angusta ,
 ita ut solus polvis secerni queat relicto furfure.
 Posthæc farina valdè , diùque subagitanda est ,
 ac versanda cum multa aqua tepida identidem
 affusa , addito eximii fermenti , & salis mo-
 mento , ut horumce omnium vires in singulas
 farinæ partes æqualiter permeent , & disrupto ,
 ac edomito glutine panis evadat solutilis , ac
 coctibilis , ori , stomachoque acceptus. Alio-
 quin panis malè subactus , quem pistor inæ-
 qualiter , & oscitanter depserit , cum partes
 habeat parum aptè inter se cohærentes , alias
 quidem salitas , & fermentatas , alias verò in-
 sulfas , & azymas , palato inter edendum insuavis

Moli-
tura.

Cribra-
tura.

Farinæ
subac-
tio.

erit, & ventriculo gravis, viscerumque inflationes, & oppilationes creabit. Tandem aqua ad panem conficiendum magnum obtinet momentum. Ea autem debet esse multa, tepida, & optima. Multa pastam auget, & diluit: levem reddit, & porosam, ex qua fit panis coctu facillimus; sin aquæ minùs, quàm par est, farinæ admisceatur, massa solidior, & durior evadet, panisque coctu difficilior. Tepens aqua, tam ad molliendam, & subigendam farinam, quàm ad dissolvendum fermentum ritè comparata videtur. Nimiùm calens, aut frigans de panis laude multùm delibat. Cum calidior affunditur, tenuiores, & meliores farinæ partes vel absorbentur à calore, vel avolant, & evanescunt: cum verò frigidior aspergitur, quædam oritur aquosa concretio per totam panis molem diffusa, quæ illam ferè indissolubilem reddat. Ex optima denique aqua conficitur panis exquisitissimus, suavissimus, & saluberrimus: ex prava autem deterrimus, & insalubris, quique ejus vitia redoleat.

Tepidæ
affusio,
& utilitas.

Porro si à me scisciteris, curiose Lector, cur ex eadem farina, ejusdem aquæ affusione ab eodem pistore subacta non perindè laudabilis, & exquisitus conficiatur panis in vicinis oppidulis, ac in ipso pago, *goneffe* gallicè dicto, nihil aliud causari potero, nisi & aquæ per vecturæ motum virium suarum plurimùm decessisse, & paululùm diversas esse (quamvis loca minimo distent intervallo) aëreas partes, quæ per fermentationem in massam à panifice undiquè versatam subeunt.

Optimus
panis.

Panis igitur ille juxta Salernitanas Leges optimus est censendus, qui ex tritico suprâ laudato fuerit factus, modicâ fermenti admistione, & salis aspersione conditus, crebrò, diù, & multùm cum tepida subactus, in clibano moderatè calido perbellè excoctus, quique tandem recens fuerit, id est diurnus, aut saltem pridianus. Ultra biduum, aut triduum asservatus in optimi censum ampliùs non est admittendus. Ne quid autem eorum, quæ ad hanc materiam attinent, desiderari videatur, breves quasdam de pane observationes duximus esse tradendas.

Panis
medul-
la.

Crusta.

Inprimis monendum est panem ex duabus constare partibus, quarum unam medullam, seu micam vocant, alteram verò crustam. Medulla mollior est, delicatior, candidior, intimior, & humidior panis portio crustis undiquè obducta, cui unicè debentur laudes pani suprâ tributæ. Crusta autem pars est siccior, & concretior, adustior, & exterior: eaque duplex est, superior, & inferior furfuribus plerunquè obfessa. Medullæ esus crustæ esui sanè antepo-
nendus; quippè quæ purius, coctibilibus, familiarius, tenuius, & præstantius, quàm crusta corpori præbeat alimentum. Quin imò Salernitano Carmine crustæ usus prohibetur.

Ne comedas crustam, choleram quia gignit adustâ;

Quatenùs enim ipsa sicca est, & adusta, succum etiam indè genitum siccum, & adustum esse oportet, ex quo in renibus fiunt arenulæ in calculos olim coagmentandæ. Quandoquè

etiam choleram morbum crusta movet, si calore furnaceo vehementiori penitus tosta, atque nigrescens, vel diuturniori asservatione mucescens nimia copiâ fuerit ingesta. Proinde qui gulæ deliciis, aut suæ salutis student, tandiù utramque crustam iteratis cujuslibet manubrii ictibus vapulare curant, donec profusè excussa fuerit, atque sublata. Quibusdam tamen hominibus concedi potest crusta, iis scilicet, quorum ventriculus pituitosâ scater illuvie, & quorum habitus crassior est, ac obesior; siquidem illa superfluos humores ebibit, & exhaurit, stomachum roborat, & carnosam molem extenuat.

Tritum est Medicorum sermone adagium Panis pessimam esse panis repletionem. Illud plerique reple- falsò ascribunt Hippocrati, de quo in ejus tio pes- monumentis perpetuum est silentium. Ideò sima. autem infamatur panis ad satietatem estus: vel quòd optimi cujusque multò, quàm pravi, deterior sit corruptela, ubi semel contigerit: vel quòd ex uberiori, & laudabiliori alimonia, quam panis corpori suggerit, nimius sanguis prodeat, cujus exuperantiâ offerciantur vasa, distendantur, & tumeant ad disruptionis usque periculum, lentescat circulatio, caro in grandiore molem assurgat, & perspiratio tandem inhibeatur. Omnes isti effectus perniciosi quidem sunt: at verò causa, à qua proficiscuntur, quoniam ex se optima est, laudi potiùs quàm vitio verti debet.

Magna inter Autores controversia est, utrius,

Melior panis, an carnis melior sit nutritio. Equidem carnis, panis succum firmiorem, stabiliorem, & durabiliorem, quam caro præbet: sed vicissim impuriorem, & viscidior, in ventriculo diutius cunctantem, seriùsve in humanam substantiam convertendum, & idcirco contumacioribus gignendis obstructionibus aptiorem. Econtra caro, etsi nutrimentum fugacius, & dissipabilius conferat, quam panis, eo tamen citius in ventriculo conficitur, citiusve, & avidius à membris allicitur, eisque potius assimilatur, propter majorem, quam cum illis habet, affinitatem ratione aëreæ humiditatis, quam continet, quæque melius calido innato responderet, quam aquea, quæ pani infidet. Quocirca cum carni nihil ipsâ carne similius sit, naturæ nostræ magis convenire, & consequenter minùs nocere videtur caro, quam panis. Et reverà si minùs ab affinibus, & cognatis afficiatur natura, at semel affecta minùs quoque ab eorum vitio periclitatur.

Albissimus panis verminat. Ab esu panis albissimi, & filiginei intestina vermibus scatere fertur: an quia gustui gratus forsan nimia justo copiâ ingeritur, ex qua cruditas oriatur, ex cruditate putredo, ex putredine tandem lumbricus: an verò quia dulce sapit, & furfuribus caret? At quæ dulcedinem participant, nec abstersoriam vim habent, quoniam in primis viis diutius stabulantur, facile putrescunt, & verminant.

Sitim sedat vipa. Sitim promptius, & efficacius depellit comestus panis vino, aut aquâ intinctus, quam

alteruter liquor seorsim, aut uterque conjunctim epotus; panis etenim madidus, cum propter lentorem, quo præditus est, in stomacho diutiùs moretur, sitiferam causam strenuiùs quoque expugnat, quàm liquor, qui mox ob fluiditatem suam elabitur. Eadem ratione vipa, seu panis vino madens, graviolem multò, & diuturniorem inducit temulentiam, quàm vinum ipsum solum: tum quòd ex longiori in ventriculo mora vinosas vini partes intimius imbibat relictis aquosis: tum quòd longiori temporis intervallo, quàm vinum, è stomacho ad cerebrum fumos emittat.

Febrienti porrectus panis aquâ perfusus dejectam restituit appetentiam: sive quia diuturniori suâ cunctatione melius restringit ventriculi æstum ciborum fastidium creare solitum: sive quia biliosos subducit ichores, ac malignos reprimit halitus stomachum ferientes, & appetitum prostermentes: sive demùm quia succum acidum ventriculi tunicis insidentem, appetitionis autorem, & adiutorem intùs cogit, ac retinet.

Etsi forsan paulò fusiori, & scrupulosiori dissertatione omnes, quæ ad panificium spectant, minutias executi fuerimus, non est propterea, quòd culpari debeamus; nec enim decuit rem tanti momenti paucis expedire, cum de alimento adeò communi, & necessario etiam levissimæ observationes magnum pondus habeant.

Panisa-
quâ in-
tinctus
appeti-
tum re-
stituit.

CAPUT IX.

De Leguminibus.

Varia
legumi-
nū spe-
cies.

PRæter designatas superiori capite fruges extant aliæ, ex quibus non solet confici panis, legumina ideò forsan dictæ, quod manu quasi legantur, ac vellantur, non falce demerantur, ut præfatæ. Succenturiata quoque, & cerealium succedanea appellari possent legumina, quòd in cibariorum usu cerealibus succedant, panisque vicem plerunquè suppleant. Bipartitum est leguminum genus in siliquosa, seu folliculis recta, & in capitata grandi cothurno in latum verticem assurgentia. Inter siliquosa esui apta numerantur lentes, fabæ, pisa, cicera, cicerulæ, lupini, phaseoli, ervum, orobus, vicia, & lolium. Ad capitatorum classem referuntur papaver sativum, linum, cannabis, orminum, & similia, quæ avicularum rostris carpenda dimittimus. Omnia in universum legumina, (paucis exceptis) dum adhuc viridia sunt, & immatura, in frigiditatem, & humiditatem propendent: sed postquam maturata in horreo aliquandiù recondita fuerint, tùm demùm siccitatem contrahunt. Singulis rursum leguminibus: sive cortice suo fuerint obducta: sive spoliata: sive recentia, & viridia: sive vieta, & sicca, quocunque modo parentur, commune est flatibus abundare, ægriùs in ventriculo confici, & domari, nec nisi crudum, aut tartareum succum

corpori suppeditare, propter terrenam, crassam, & excrementitiam, quam nacta sunt, substantiam. Ideoque non nisi fressa prius, & deglubita, manibus crebrius affricata, exactè lota, iteratâ, & diuturnâ tepidæ aquæ affusione mollita, & macerata, aromatibus insuper, & carminantibus condita, tandemque longâ elixatione cocta, & colo transfusa mensæ inferri debent, ut hac arte saltem eorum nequitia castigetur, & si quid pravi succi supersit, utiquè mitescat.

Inter leguminales fruges pessimæ habentur Lentes.
lentes, quæ onere suo ventriculum premunt, ex eo tardè descendunt, alvi postica claudunt, sanguinem plurimâ fæce tractu temporis assandâ respergunt, mentis, & oculorum aciem perstringunt, sensuum, & spirituum animalium alacritatem obterunt, & inanibus, ac turbulentis spectris somnum interpellant.

Fabas lentibus pravitate non admodum inferiores ducimus, siquidem eisdem effectus illis mox attributos, etsi paulò leviùs, præstant. Fabæ.
Insuper ventrem velut utrem inflant: venerem flatulentis stimulis concitant: (ob id sanè à Pythagora castitatis fautore discipulis suis olim vetitæ) podagram accersunt, propter crassos, & viscidos, quos proferunt humores ad infima decumbere solitos.

Manducare fabam caveas, parit illa podagram.

Faba inter multa, quibus scatet, vitia, hanc unam saltem virtutem habet, quod ejus caro infartorum ductuum impedimenta auferat, &

sal ex ejus siliqua extractus renalem calculum frustillatim atterat, & comminuat. Sicca à quibuscunque mensis exulare debet: verum apponi potest recens adhuc, & viridis, fressa prius, & excorticata, cum aromaticis oleribus, ac butyro cocta, aut frixa. Gallica est parœmia, (florent fabæ) vulgò in eos jactari solita, qui adventante tempore, quo fabales flores micare incipiunt, protinùs in dementiam incidunt. An quia fabis inest vis peculiaris mentem de sua sanitate deturbandi? Nequaquam sanè; quid enim fabæ ad insaniam: sed profectò quia veris adventu, quo florent fabæ, humores atri prægressà hyeme congesti in vasis effervescent, ac turgent, & sursum rapti animum impetu suo percellunt: maximè si cerebrum fuerit imbecillum, & ad maniam proclive? Quod etiam commune est pluribus aliis morbis, quorum paroxysmi vernali, & autumnali tempestate quasi periodicè recurrere solent.

Pisa. Laude simul, & vituperio digna sunt pisa, si credimus Academiae Salernitanæ.

Pisum laudandum nunc sumpsimus, ac reprobandum.

Est inflativum cum pellibus, atque nocivum.

Pellibus ablatis sunt bona pisa satis.

Unâ sui parte, carne nempè, pisum ventrem relaxat: alterâ verò, cortice videlicet astringit. Hinc cum integrum, & folliculo opertum comeditur, pugna oritur, quæ ventriculum vexat, dum utraque istæc facultas paribus armis pro victoria in ejus campo decertat.

Pisorum decoctum, quod coctione flatu de-
posuerit, & eorum deterforiam vim hauserit,
ad multa valet: inprimis ad purgandam alvum:
tùm verò ad vasorum, & viscerum obices
amoliendos: tandemque ad saburram renum,
& vesicæ abradendam. Viridia, & tenera, si-
liquis extricata, aptè condita, vel cum suilla
cocta, unà cum aliis intermediis dapibus tertiis
mensis illata lautiorum epularum delicias facere
consueverunt.

Cicera in medicamentoform alimentorum Cicera.
numero reponi possunt, cum corpus alant,
simul & afficiant. Modico calore prædita sunt,
quem satis prodit amarus eorum sapor. Parti
interiori cujusdam dulcedinis compoti vis inest
humectandi, exteriori verò, falsuginosæ, &
nitrosæ vis exsiccandi. Satis valenter nutriunt
cicera, at inflant: cuti nitorem, ac venusta-
tem conciliant: uberibus lactis, & testibus
seminis materiam subministrant: cupidinis igni-
culos accendunt, & eo sanè fine admissariis
equis in præsepe ab antiquis aliàs porrigebantur.
Eorum jusculum, maximèque nigrorum, sum-
mis Medici laudibus extollunt, ei facultatem
tribuentes non solum incidendi, attenuandi,
abstergerendi, attrahendi, & discutiendi: sed
etiamnum lotii, & muliebrium fluentia urgendi,
ipsoque calculos in renibus, aut vesica hospi-
tantes frangendi, ac dissolvendi. Ubi tamen in
harumce partium alterutra ulcus insederit, à
tali decocto prorsus abstinendum: ne nitrosâ suâ
falsugine ulceratam sedem mordeat, & irriter:

ne humoribus biliosis, & acribus, quos secum trahit, & importat, cumulentur ductus mic-tuales: ne ulcus novâ illuvie auctum recrudes-cat, & dolores ingravescant: undè oritur ali-quandò inflammatio, & mictionis suppressio.

Phaseo-
li, & ci-
cercula

Ad pisorum naturam proximè accedunt pha-seoli, & à phaseolorum viribus parùm distat cicercula. Si quid levis inter ea occurrerit dis-criminis, ex eo ducitur, quòd phaseoli, & cicer-cula pisus paulò crassiorum succum præbeant.

Ervum,
orobus,
& vicia.

Vix ullam inter ervum, orobum, & viciam quoad facultates reperire est discrepantiam. Istæc legumina ventriculum pondere suo ob-ruunt, tardè secedunt, & sanguinem saburrâ paulò post torrendâ onerant.

Lupini.

Lupinorum temperamentum calidum est, & siccum: substantia dura, compacta, & terref-tris: sapor amarissimus. Eorum decoctum cunc-tantium menstruorum reditum maturat: partu-rientes ad excludendum fœtum juvat: lumbrico-s necat, & exterminat: tumentem lienem ab infartu liberat. Eorum verò farina in conve-nienti liquore cocta, aliisve earundem virium medicamentis admista, & exterius illita frigi-dos, & humidos tumores exsiccat, & discutit.

Lolium

Lolium, cum sit lupinis calidius, & siccus, eadem præstat, quæ præstant illi, sed multò potentiùs. Insuper oculos acribus pungit, & ferit halitibus, caputque in vertiginosos gyros circumagit: & ideò plerique lolio pastos (im-meritò sanè) vini plenos putant, quod titu-bantes videant.

CAPUT X.

De Radicibus.

PLures homini ad esum radices culta tellus
elargita est, omnes quidem coctu contu-
maces, flatulentas, & inflantes, crassi, ter-
restris, ac excrementosi succi plenas: sive quod
in terra quasi sepultæ jaceant, tetroque, quem
expirat, odore afflatæ squalcant: sive quod
aëris beneficio, & solis calore orbata ventilari
nequeant: sive quod crebriori imbrium irri-
gatione nimium mollescentes tandem mucescant.
Communi quadam virtute, an vitio potius
dixerimus, omnes veneri lenocinantur, & im-
puras faces ministrant, sive ejus igniculos ca-
lore suo accendant, sive acrimoniâ suâ ejus
stimulos acuant, sive flatibus suis instrumenta
obscœnis ejus mysteriis celebrandis comparata
distendant. Ex illis quædam sunt bulbosæ, quas
etiam capitatas, & tunicatas vocant, quia ex
pluribus capitulis inter se cohærentibus con-
globatæ sunt, & ex pluribus tunicis conglome-
ratæ. Aculeos habent illæ, & succum acriorem:
atque ut graves in biliosos inimicitias exercent,
ita ex adverso pituitosos plurimis beneficiis
cumulant, tam frigidos humores excalescien-
do, & crassos attenuando, quam lentos inci-
dendo, & crudos concoquendo. Hujus generis
sunt cepæ, allia, & porra.

Cepas, seu uniones in quarto caloris gradu Cepæ.

collocant Medici. Nonnullius humiditatis participes sunt. Si coctæ edantur, aut embammatis intingantur, gulam cibos fastidientem irritant: frigentem venerem accendunt, ejusque officinam spermaticâ supellectile instruunt: tussis asperitatem mitigant, & cutim florido colore suffundunt. Expressus earum succus vino albo dilutus non solum interceptum lotii cursum revocat, sed etiamnum arenulas exigit, & calculos atterit. Pariter earum succus cum melle illitus oculorum caliginem, leucoma, & recens natam suffusionem discutit; quin etiam cum aceto, & melle illitus virulento à rabidi canis morfu inflictæ vulneri medetur. Contritæ cepæ ano admotæ retardatas hæmorrhoides acciunt. Tumentibus quoque partibus impositæ valenter trahunt, saniem ad purulentam maturitatem perducunt, & abscessuum folliculos disrumpunt. Glabrum denique caput, si crebrò cepis perfricueris, in pristinos capillitii honores restitues.

Contritis cepis loca denudata capillis

Sapè fricans, capitis poteris reparare decorem.

Si verò crudæ cepæ nimîâ quantitate comedantur, cibi fastidium, & nauseam pariunt, vel copiâ suâ gravando stomachum, vel mordacitate suâ vellicando, vel fœtore suo offendendo. Caput, & oculos insuper lædunt non solum comestæ, sed etiam olfactæ: uberes lachrymas ab invitis extorquent, adeò ut connivere cogantur: tanta est earum acrimonia. Ad ceparum genus pertinent ascaloniæ, & cepulæ sectiles

dictæ, quòd pluries refecentur, acetariis ad gulæ irritamentum immisceri solitæ. Verùm ne nobis exprobretur cepam nimium nos olere, transeamus ad allium, quamvis cepâ pejus adhuc oleat.

Allium, Hispanorum delicia, calidum est, & siccum in quarto gradu. Urinam, & menstrua strenuè elicit: lumbricos, tam ore sumptum, quàm umbilico admotum, hospitio, quod occupaverant, pellit, omnium ferè venenorum ferociam comprimit, maximèque adversus grassantem pestem pro explorata, & probata habetur antidoto. Cavendum tamen est, ne frequentiori, & immoderatori usu viscera tandem urat, ne caput gravantibus fumis repleat, & oculos tenebricosis obscuret. Earundem virium est alliolum, quod Galli barbaro nomine *rocambol* appellant.

Allium

porrum

Porrum tertio gradu calidum, & secundo siccum anhelosos ad spirandum, & tussientes ad excreandum juvat: alvi, & vesicæ negotia deterforiâ, & diureticâ vi, quâ pollet, ritè procurat: etiam castos ad incontinentiam stimulat: voci claritatem, suavitatem, & gratiam in canendo conciliat, quia vocalia organa lenit, & emundat: oppeffulatum pridem uteri thalamum ad fœturam feliciter recludit, ubi sterilitas oritur à mucosis, & viscidis humoribus muliebrem utriculum obsidentibus, & architectonicam virilis genituræ virtutem suffocantibus, ac extinguentibus; tunc enim porrum vulvâ à tenaci illo muco, quo velut laqueo

irretita tenebatur, deterfione suâ expedit, & ad prolem suscipiendam comparat.

Reddit fœcundas mansum persapè puellas.

Ubi verò frequens estur porrum, quia pravo, flatulento, & indomito succo confertum est, ventriculum vexat, plurimam in ejus taberna cudit bilem porraceam: gingivarum fundamenta exedendo diruit: cephalalgiam parit: menti, & oculis tenebras offundit, tumultuosisque insomniis dormientes terret. Si tamen in aqua recoctum fuerit, majorem hac arte acrimoniæ, & nequitia suæ partem exuit.

Rapha-
nus.

Raphanus in tertio calidorum, & secundo siccorum ordine positus, crudus cum sale comeditur. Vix dentium molituræ, & coquentis caloris operæ cedit: ideóque & acribus caput, & oculos halitibus pulsar, & ventriculum vel mole suâ premit, vel mordacitate suâ ad vomitum usque laceffendo subvertit, crebrosque identidem jaculatur ructus ingratum redolentes saporem. At vicissim nutricum mammas lacteo ditat latice, lotium educit, nephriticis auxiliatur, & cum omnigenis fermè luctatur venenis. Ejus semen in hordei aqua decoctum nauseabundis propinatum inter mediocria antiquorum emetica recensetur.

Rapa,
& napi.

Raporum, & naporum idem est temperamentum, calidum nempè secundo gradu, & primo humidum. Utraque radix prout cruda, vel cocta editur, mala, vel bona præstat. Cruda ventriculum onerat, abdomen distendit; quin etiam

etiam si corruptelam diuturniori morâ, aut coctionis imbecillitate contraxerit, ventrem torminibus fodicat, dentesque vitiat, & demolitur foetidis, & acribus, quos in eos retorquet, halitibus, omnes tandem viscerum aditus obstruit. Hæc omnia suo damno experiuntur illoti Sabaudi, qui rapis victitare solent. Porro ubi rapa, & napi frigidâ prius macerata, projecta primæ ebullitionis aquâ iterum, & diu cocta fuerint, uberius, & convenientius corpori tribuunt pabulum, quam reliquæ esculentæ radices propter dulcedinem, quam participant, & quâ maximè delectatur natura humana. Afflictum præterea recreant stomachum, exasperatas fauces demulcent, oppressum thoracem sublevant, & ad venerem invitant. Eorum decoctum ciendis urinis, & acuendo visui aptissimum est.

Edula tantum est pastinaca sativa, non syl- Pasti-
naca.
vestris. Illius duæ extant species, quas solus color discriminat. Alia intus flavescit, alia purpurascit. Utraque temperatè calida, nonnihil humida, dispepta, & oligotropha, menstruorum, lotii, & libidinis concitatrix, stomacho, & hypochondriis infesta.

Purpureæ pastinacæ colore, & viribus carota.
admodum affinis est radix coccineum in modum forinsecus, & medullitus rubescens, (quam carotam vocant) insipidæ cujusdam dulcedinis appetentiam retudentis particeps. Hinc vel frixa, cepis, & pipere condita, vel acetariis immista apponi solet.

Radices
dulces. Quædam etiam Quadragesimali tempore,
vel cum butyro coquuntur, vel in sartagine
friguntur radices dulces, simpliciter sic dictæ,
quæ & linguæ satis placent, & stomacho ad
appetendum profunt.

Tubera
horten- Insalubres planè, succique crassissimi pro-
fia. creatrices radices illæ, quæ ob tuberum simi-
litudinem tubera hortensia appellantur, quibus
rustici propter tenuitatem, cœnobitæ propter
carnis macerationem, & nonnulli divites prop-
ter sordidam parcimoniam victitant.

Scorzo- Salubris verò radix illa ex Hispaniis advecta,
nera. quam scorzonera nominant, in gallicis hortis
iteratò fata, tertio gradu calida, & gustui ju-
cundissima. Occlusos renum, vesicæ, uteri,
& cutis aperit meatus calore suo ad urinæ
mictionem, muliebrium expurgationem, &
sudoris effluxum: cordis robur tuetur: externis
venenis epotis, imò intus genitis alexiteriâ
virtute obstitit, atque adversus febres malignas,
pestilentes, & epidemias in julapiis, & ptisana
opportunè coquitur.

carlina Eodem, ac scorzonera, temperamento gau-
det, iisdemque viribus pollet carlinæ radix,
cinaræ capitulo similis, & saporis gratiâ com-
mendabilis: undè à coquis pro condimento in-
tinctis admisceri solet. Cordi amica, cujus
alacritatem renovat: valentissimum adversus
omnia deleteria præsidium, ideoque salutariter
estur grassante peste.

Tubera Bulbis, & radicibus annumerantur tubera,
& fungi, eò quòd in terræ gremio gignantur.

Tubera sunt terræ protuberantis, & sabulosis è glebis non multum eminentis calli, vel potius sunt terræ arenâ pluvio latice colligatâ gravidatae foetus tonante jove parti, terrâ undiquè obruti, nec tamen ei cohærentes, nullis radicum fibris innixi, pullo cortice vestiti, atque ubi maturuerint marmoreis intus venis distincti. Cum tubera sint concreta, terrena, & frigida, nunquam perbellè conficiuntur in ventriculo, nec nisi crassos, melancholicos, flatulentos, & contumaces succos producere queunt. Si audiamus avicennam, cerebrum apoplectico ictu percutiunt, & nervos ad paralysem usque resolvunt. Vulgò tædas esse perhibent, quæ venereorum cupiditatem inflamment: sed veriùs dixerimus esse folles, qui flatibus suis tentiginem excitent. Hodie splendidiorum conviviorum lautitiam sustinent tubera: Catillonibus omnibus in deliciis sunt: singulis aliis ferculis exquisitiora habentur, quamvis nullum forsan insulsius sit. Verùm si tubera palato arrideant, condituræ potius, quàm saporis suo beneficium debent.

Non minori aviditate ad gulæ voluptatem à liguritoribus expetuntur, nec minori pretio à cupedinariis exquiruntur fungi, & boleti, Fungi. quàm tubera, quanquam longè adhuc nocentiores existant. Unius noctis intempestæ conceptus simul, & partus extant. Vix dùm geniti è terra emerferunt, cum ad justam plantæ magnitudinem extemplò videas illosadolescere. Omnibus malâ sortitione contigit natura plùs

æquo frigida, & humida, imò deleteria. Singulæ, quas è suo sinu terra promit, species maleficæ, & periculi plenæ: nulla innoxia. Inter fungos hoc tantum veniam meretur capreolus, quod leviora aliis peccet. Ut quid non nocere queant fungi, quos humens, & madida tellus obstetricante fimeto peperit, qui in locis umbrosis intermediis sordes nascuntur, quique jam antè putrescunt, quàm nati sunt? Mala autem, quæ importare solent fungi largius ingesti hæc sunt, ventriculi gravitas, dispnoea, suffocatio, colicus dolor, dysenteria, dysuria, podagra, cholera morbus, lipothymia, aliquandò mors improvisa. Et reverà quot homines repentina boletorum vis perculit, quot jugulavit? Famosus adhuc extat fungus nece Claudii Imperatoris, tametsi illum olim apotheosi donaverit. Nec est quòd tantam, tamque subitam, quam fungi afferunt cladem miremur; cum enim ex crassis, & impuris terræ halitibus unius noctis spatio concrecant, nec ab interno calore, nec ab externo tam brevi temporis intervallo potuerunt elaborari. Huc accedit, quòd plerunque ex rerum vicinarum, maximèque sterquiliniorum, in quorum gremio nascuntur, putredine: interdum ex serpentum, bufonum, & aliorum venenatorum animalium afflatu, vel contactu, vel spumatu deleteriam indolem contrahant. Quapropter caveant sibi, qui fungis delectantur. Tutior cautio est ab eorum esu omninò abstinere: at si nequeant in hac re prorsus sibi temperare, quemdam certè modum adhibeant,

parcè, & rarò fungos edant, nec nisi benè coctos, & benè conditos, uno, aut altero vini generosissimi superhausto poculo, quod saltem eorum malignitatem obterere queat: potissimum verò repudient, & fugiant lethiferos, quos natura expressissimis signis notavit, putà vel subrancidà carne, & diluto rubore: vel cæruleis, virescentibus, lividis, & fuscis maculis: vel rimosâ striâ: vel tumido, & pallenti per ambitum labro: vel friabili, & in micas facilè deterenda mole.

CAPUT XI.

De Oleribus.

HOrtensium herbarum esculentarum folia, coles, turiones, flores, & semina unâ oratione complectemur. In alimentorum medicamentosorum classe ritè collocaverimus olera, quòd parùm corpora nutriant, multùm verò manifestis suis qualitatibus afficiant. Cruda ex quorum farragine conflantur acetaria, nunquàm in ventriculo, quantocunque robore polleat, conficiuntur, nec nisi cum multa opera, & longiori mora etiam quæ priùs fuerint in jure carniùm, aut alio quovis modo cocta. Cujuscunque ea sint conditionis, parcum, & pravum quoque corpori præbent succum: alia vel crudum, serosum, & tenue, vel viscidum, & excrementosum, ut frigida: alia terrestrem, & fæculentum, ut sicca: alia

acriorem, & porraceum, ut calida. Quapropter de peritiorum consilio eorum decocto tantum utendum erit, à substantia verò prorsus abstinendum.

Lactuca Inter frigida, & humida olera palma datur lactucæ frigidis naturis, & asthmaticis adversæ, calidis verò in hoc propitiæ, quòd ventriculi, & bilis æstum temperet: quòd sitis molestias depellat, & somni beneficia conferat: quòd feminis copiam minuat, & inquietæ veneris succendicula extinguat.

Portulaca. Portulaca vermifugæ nomen optimo jure hætenus meruit. Biliosum, & sanguineum laticem ex alvo incitatus fluentem, vel frigore suo continet, vel visco suo illigat: importunum veneris cæstrum abigit: somniorum tumultus pacat: sitis ardores levat: partium inflammationes sedat: dentium stuporem tollit, & verrucas illita delet.

Spinacia. Spinacia frigidis, & serosis affluens excrementis humores sui similes procreat: alvum lubricat: flatuum turmam suscitatur, nisi calidis condimentis fuerit castigata: tussis, quam ferinus catarrhus intulerit, acrimoniam mitigat, & pulmones nimium calentes refrigerat.

Acetosa Oxulis Græcis, & acetosa Latinis ab aciditate dicta, præsertimque rotunda, secundo gradu frigida fastidiosum stomachum acidulis vellicando aculeis ad pastum invitat, & sitis impatientem placat: bilem fervore, & amarore spoliatur: putredinem à corporibus amovet: laxiorem alvum astringit, & tamen mucronibus

fuis facilem sibi per obstructos, & difficiles alveos ad mictualia usque organa aditum patefacit : turgentium in petechialibus febribus humorum effervescentiam comprimit, & malitiam frenat.

Jam verò in temperaturum olerum, aut quæ in primum caloris gradum tantillum inclinant, ordine reponimus intybacea omnia, buglossum, borraginem, & asparagum. Utrumque intybum, quorum uni cichorii silvestris, alteri endiviæ nomen impositum est, ex effectibus, & subamaro sapore jure, & merito calidum modicè, & siccum potius censemus, quàm frigidum, & humidum ex antiquorum opinione, quamvis ventriculum, & hepar æstuantia refrigeret. Hanc utiquè refrigerationem ex se non præstat, sed ex eventu, cum biliosas sordes in ventriculo fluitantes, aut infarto jecori impactas deterfio calore suo eluit. Cordi quoque amicus creditur intybus ob caloris cognationem: alterâ verò suâ qualitate, nempe siccitate, alvum modestè cogit, & hepatis tonum egregiè firmat.

Cichorium, & Endivia

Buglossi, & borraginis par est temperamentum, pares sunt vires. Utraque primo gradu humida, & calida. Humiditate suâ sitim lenit, alvum laxat, & terrestrem succum diluit: calore autem suo simul, & asperitate obvios humores crassos incidit, incisos secum rapit, coactos solvit, & solutos in urinæ vias deducit, & eliminat, impuros defæcat, & obscuros illustrat, omnem ex animo tristitiam sine causa natam relegat, & memoriæ insuper felicitatem

Buglossus, & Borrago.

tuetur. Sed præcipua utriusque laus in cardiaca virtute consistit uno omnium ore tantoperè celebrata, cujus operâ cor gaudio, & hilaritate completur, ac perfunditur, ejusque sublevantur ægritudines. Et reverà cum illarum pleræque, putà metus, & mœstitia, lipopsychiæ, & palpitationes ab humore, aut vapore melancholico in cordis arcem infiliante proficiscantur, quid ad illas oppugnandas, imò expugnandas utrâque bluglossò aptius, quæ causæ frigida, & sicca calidas, & humidas vires opponit, quæque germanum est ob temperamenti analogiam calidi innati in corde tanquam in fonte insidentis fomentum?

Aspara-
gus.

Asparagi turiones temperati in sanguineum laticem citò traducti non solum corpori, quæ satis sit ad alendum, materiam, sed insuper testibus residuam largiuntur ad seminis, & libidinis incrementum: miçtuales ductus abstergent: urinas cient, sed plerunque malè olentes, eò quòd stercoratione sæpiùs luxurient: tandem crassis humoribus obsessum jecur liberant.

Brassica

Quam Græci *crambem* vocant, Latini brassicam, seu caulem appellant. Alia est brassica viridis, diarius rusticorum cibus: alia capitata: alia apiana, seu crispa, & florida, cujus cimæ aptè conditæ intermediarum ferculorum loco secundis mensis appositæ à cupediarum peritis suavissimè esitantur. Cujuscunque sit generis brassica, primo ordine calida est, & sicca, quod temperamentum satis arguitur ex levi ejus acrimonia cum calore, & siccitate perpetuò

conjuncta. Brassicæ decoctum lochiorum, & urinæ fluentia movet: vermes perimit: alvum prætereà solvit vi quadam nitrosâ, absterforiâ, & catharticâ ejus foliis, & stipitibus inhærente, & ex illis in aquam, in qua coquitur, per moderatam elixationem abeunte. Substantia verò stomacho laboriosa, & nauseosa parùm alibilem, multùm autem terrestrem, & melancholicum sanguinem gignit: somni tranquillitatem perturbat: oculorum lumen obscurat: & ventris dejectiones suppressit, quòd tota vis cathartica coctione jam evanuerit, & sola supersit illa inanis, & exucca, omnibus bonis suis spoliata: eoque magis styptica evadit, quòd pluries coquitur. Undè in fastidii adagium cessit, crambe recocta, mors. Si tamen cum pinguibus carnibus elixetur, plurimum vitiorum, quæ priùs habuerat, perdit. Sed vicissim mansa brassica præcipuâ crapulam solvendi virtute ab omnibus donatur: sive quòd occultum, & inveteratum in vitem conceptum odium in vinum retineat: sive potiùs quòd vinosos fumos in cerebrum alioquin ascensuros calore suo dissipet: sive tandem quòd crudos humores ex vini fæce residuos per alvum deturbet. Quin imò ipsa brassicæ folia priùs macerata, capitique circumposita temulentiam inhibere putantur. Fertur etiam ejus succum cum melle sumptum vocis defectionibus strenuè opitulari.

Hoc uno commendabilis est eruca in secundo caloris, & humiditatis gradu posita, quòd humore suo semen adaugeat, & ignavis conju-

Eruca.

gibus calore suo ad connubiales exequendas partes calcaria admoveat: Verùm hoc etiam vituperabilis, quòd amarore suo gulam offendat, & aculeatis halitibus caput feriat.

Quæ deinceps sequuntur olera secundæ sunt calidiorum, & siccorum classis. Illis omnibus à natura data est facultas pigra lotia, & menstrua ad cursum impellendi, obstructos meatus aperiendi, libidinosos stimulos acuendi, flatus discutiendi, humores crassos, & lentos attenuandi, & incidendi, morbisque à frigida causa profectis medendi. Sed præter communes hæc dotes cuique sua peculiaris inest virtus. Sic chærefolium naturalis philtiri loco habetur; cum enim sanguinem ab impuris, & heterogeneis partibus extricet, & genas roseo rubore tingat, nunquid gratiam, & venustatem conciliando amorem quoque conciliare videtur?

Chere- Cherefolium insuper pungentem lateris, &
folium. torminosum ventris cruciatum à flatibus excitatum mitigat: immoderatas pituitosi humoris, tam per superiora, quàm per inferiora excretiones compescit.

Petro- Nostratis petroselinii folia ritè lota non tantum ad ornatum disco elixatis carnibus onerato insternuntur, sed etiamnum minutim concisa pluribus eduliis pro omni condimento miscentur propter odoris, & saporis sui jucunditatem. Ventriculi, renum, vesicæ, & uteri potissimum commodis inserviunt. Caveant porro qui illa colligunt, ne cicutæ Socratis morte olim infamis foliorum similitudine decepti pro alimento toxicum carpant.

Apīi hortensis, seu macedonici petroselini *Apium.*
caules oleo, & pipere conditi stomachum unā
oblectant, & juvant, calculumque è suis
forulis detrudunt.

Capitata altilis cinaræ, seu scolymi cimæ *Cinara.*
ejusdem sunt ordinis, earundemque virium ac
apīi caules. Reliquis cibis ad condituram infer-
ræ erudito palato admodum sapiunt: venereum
ludum egregiè promovent. Verum plurimam,
eamque pravam bilem suppeditant, maximè
cum paulò plùs obduruerint.

Cinara costa, quam nostrates vernaculo *carduus*
idiomate carduum vocant, ut foliis, sic &
dotibus, potissimùmque gratiā in condiendis
cibis, quibus permiscetur, scolymo parum
dissimilis est.

Lupuli scapi sanguinem defæcant, utram- *Lupu-*
que bilem è corpore leniter educunt, ictero, *lus.*
& biliosis febribus auxiliantur.

Majorana herba est cephalica, quæ si nari- *Majo-*
bus indatur, pituitosos rivulos è cerebro in eas *rana.*
derivat, & valida ciet sternutamenta.

Melissa cerebro, cordi, & utero amica, *melissa.*
memoriæ felicitati, & tenacitati conducit,
spiritus recreat, venenis obsistit.

Pimpinella attritos decutit calculos, dolens *Pimpi-*
à flatibus colon sanat, adversus deleteria *nella.*
quæque strenuè pugnat.

Salvia, vel à sale dicta, quòd salis loco cibos *Salvia.*
& condire, & ab omni corruptela tutari queat:
vel à salivando, quòd masticata ptyalissimum
concitet: vel rectiùs à salvando, quòd homines

salvos, & incolumes præstet, ut innuit Carmen Salernitanum.

Salvia salvatrix, naturæ conciliatrix.

Condimenti potiùs, quàm alimenti vicem gerit; siquidem intinctibus ad gratiam interse-ritur, eâque bubula, & porcina veru assatæ ad pravitatis suæ emendationem transfiguntur. Mirùm quantis laudibus salviæ virtutes extol-lant Salernitani.

Cur moriatur homo, cum salvia crescat in horto.

Quasi verò immortalitatem donare posset? Satis est herclè, ut possit nervos roborare, & pituitosum, quo imbuuntur humorem ex-haurire: tremulos, & labantes artus fulcire, inò & resolutos erigere: odontalgiam, verti-ginem, & hemicraniam à frigida causa natas sedare: putredinem ab humoribus arcere. Præ-tereà vis levior astringens salviæ tribuitur, cujus ministerio nutantis in utero foetus, & penè enecti impendentem ex vinculorum relaxatione ruinam inhibeat, & vitam mox avolaturam retineat, cruoremve ex pectore præsertim, & vulva erumpentem suffitu coërceat. Inflicta etiam à venenatis animantibus, maximèque à pastinaca marina vulnera sanare creditur stupore, quem ictæ parti admota inducit. Tandem mag-nifica pituitæ fluentia è jejunorum cerebro, sali-varibus vasis, & adjacentibus glandulis eliciunt dentibus attrita, & ore aliquandiù circumducta salviæ folia accuratè priùs lota, ut virulenta

penitus eluatur serpentium, & bufonum sub eorum umbra latitare gaudentium spuma, quâ consputari solent.

Satureia à salacibus satyris sic appellata in- Satur-
gestorum digestionem promovet, caliginosos reia.
illustrat oculos, & comatosos profligat affectus.

Serpyllum fragrantissimum spirans odorem Serpyl-
lethargicis utile, capitis gravitatem, ventris- lum.
que tormina mulcet.

Thymus, cujus suavissimos flores tanto ad Thy-
mellis confectionem studio delibant apes, mus.
pituitæ, & atræ bili expurgandis conducit.

Ros marinus nonnihil stypticus est. Condi- Ros ma-
mentis admiscetur, utpotè odore, & sapore rinus.
jucundus. Cerebri superflua absumit, & prop-
tereà sensuum aciem, & memoriæ tenacitatem
auget: nervoso generi firmamentum præbet, per-
indè ac utero, cujus diuturna profluvia reprimit.

Croci, seu nostratis, seu Orientalis flores Croci
condimentis intincti cor exhilarant: spiritus re- flores.
ficiunt: malas purpurissant: halitum commen-
dant: hebetiores sensus acuunt: vigilias, &
erapulam arcent: ictero medentur, & partu-
rientibus obstetricantur.

In tertium calidorum, & siccorum ordinem
veniunt sequentia olera easdem, sed paulò va-
lentiores participantia vires, ac ea quæ sunt
secundi ordinis. Inprimis mentha, cum ex di- mentha
versis partibus constet, diversas quoque, &
fermè inter se dissidentes obtinet dotes. Acer-
bitate suâ, & caliditate frigidum roborat sto-
machum, ad appetendos cibos stimulat, ad

coquendos adjuvat : deterforiâ suâ facultate pituitam interiori ventriculi , & intestinorum tunicæ incuneatam abradendo singultum ab ea enatum compescit , & lumbricis materiam , ex qua gignuntur , & quâ vescuntur , subtrahit , eosque amarore suo enecat , & depellit : tenuitate verò , & nonnullâ acrimoniâ suâ tardum , & laboriosum comesta partum maturat , sanguinem fundit , & in bilem mutat , semen liquat , & in serum vertit ; ideóque procreationi officere , & sterilitatem afferre putatur : puerperarum autem mammis imposita , vel futuram lactis coagulationem impedit , vel factam solvit.

Hyssopus.

Hyssopus odoratu , & gustatu non ingrata , condimenta non minùs sapida efficit , quàm salubria. Ad pastum invitat : cerebri , & nervorum robur firmat : thoracis impedimenta subducit : anacatharsim promovet : crassum , & glutinosum humorem secat ; & idcirco multum prodest inveteratæ tussi , & orthophneæ , quam lenta pituita bronchiis impacta pepererit , sive eò ex capite stillans decubuerit , sive eam proxima vasa eructaverint , sive pulmones proprio vitio congefferint. Ad hæc visum acuit : cutim mundat : faciem minio pingit , & nativo fuce ornat : ascarides necat : aurium tinnitus suffitu discutit : spuria mitescit angina , si illius decocto additis ficibus ad modum gargarismatis os abluatur.

Quanquam Italorum mos sit amplissimos catinos magnificis virentis fœniculi stipitibus cumulos mensis inferre ad convivii ornamentum , & salubritatem , non nisi tamen solo ejus

semine pro condimento potius, quàm pro cibo
uti consuevere Galli. Odore gratissimo naribus,
& palato suavi morfu placet illud, perindè ac
anisi semen, quod viribus paulò superius est ob
majorem acrimoniam, & siccitatem. Utrumque
semen ore detentum ejus fœtorem castigat, &
halitui gratiam conciliat. Comestum verò bella-
riorum loco, sive nudum, sive saccharo incru-
statum ventriculo, tam in cibis, quàm in cru-
ditatibus digerendis laboranti, imò & nauseanti
subvenit: algenti, & labefactato hepati accom-
modatum est: impuros, & turbulentos fumos
à pastu sursum elatos, & offusam oculis cali-
ginem dispellit: ubera lactis copiâ locupletat:
lubricam alvum continet: venenatorum ani-
mantium virus domat, & chronicarum febrium
pertinaciam frangit: alba ex utero manantia
purgamenta tostum cohibet: dyspnœas à pituita
ortas assatum cum melle curat. Biscocto pani
additur non solum saporis gratiâ, sed ad frigi-
darum omnium, & humidarum affectionum
depulsionem: etiam & coquendis piscibus ad
correctionem adhibetur. Tandem inter carmi-
nantia medicamenta proximum cumino locum
tenet, quanquam hæc flatus dissipandi facultas
apud plerosque non imperitos dubia sit, &
controversa. Instillata oculis fœniculi aqua, in
qua crocus maduerit, hallucinantem visum
emendat, & acuit, nascentemque discutit suf-
fusionem: cum vino autem meraciori roris
instar affusa, si quæ fortuito casu in oculos
molesta inciderint, extrahit.

Fœni-
culi, &
anisi se-
men.

Sinapi.

Sinapi denique semen quarto gradu calidum, & siccum, quamvis humilitate suâ, & exilitate contemnendum videatur, non infimæ tamen est nobilitatis: imò primos inter hyberna condimenta de peritorum sententia meretur honores, maximèque Divionense. Magna de eo loquuntur Helluones, & etiam eruditi Palati viri: majora adhuc prædicant Medici. Cum nimia vigeat acrimonia, & sensum solo olfactu acriter pungat, ac vellicet, aut sapâ dilui, aut saccharo mitigari debet. Hoc nihil novimus ad depellendum stomachi fastidium, & obsonandam famem valentius. Si quæ crassarum partium edulia fuerint ingesta, eorum coctionem juvat, & distributionem in universum corpus provehit sinapi: si quæ verò, aut serosa in ventriculi sinu fluitent, aut mucosa interiori ejus tunicæ tenaciùs hæreant excrementa, vel illa absorbet, vel abradit. Viscerum præterea ægritudines ab humida, & frigida causa profectas expugnat. Juxta Salernitanum versum.

Dat lachrymas, purgatque caput, tollitque venenũ.

Opportunas utiquè lachrymas posset commodare iis, qui lugendum habent, & quibus præsto non sunt; tantæ est enim acrimoniæ, & tenuitatis, ut protinùs humores in cerebro contentos liquefaciat, & ex oculis exprimat. Mastigatum sinapi capitis pituitam per os rivulose expurgat: naribus vel propiusculè admotum ad sternuendum quocunque alio adhibito errhino vehementiùs provocat: suffitum, aut incensum
serpentes

serpentes fugat : comestum delereriam fungorum vim refrenat. Ex adverso sinapi oculos graviter offendit : calidis officit naturis, & viscera præsertim æstate torret. Communi adagio sinapi victitare dicuntur tetrici, & morosi, qui ex levi quacunque occasione stomachantur : sive reverà bilem irarum concitatricem acuat : sive hominis vultum irato tantum similem reddat acri suâ vellicatione, quâ os subito ringitur, frons caperatur, supercilium contrahitur.

CAPUT XII.

De Fructibus.

Vesci fructus, & edules ad gulæ pruritum potius, quàm ad corporis nutritionem comparati videntur, plûsque titillationis, & voluptatis, quàm salubritatis afferre consueverunt, cum exiguum tantum, vitiosum, & crudum succum, facilèque dissipabilem suggerant. Indigenas nostra fert tellus, exoticos aliena largitur. Ex nostratibus alii sunt præcoces, & fugaces : alii tardi, & serotini : alii pro anni tempestatibus, quibus maturescunt, vel æstivi, vel autumnales. Illos orarios vocant, ob fluxam substantiam corruptioni maximè obnoxios, & pravum in venis succum obstructionibus, & febribus gignendis idoneum coacervare solitos : hos verò oportunos, minùs excrementitiæ humiditatis, & plûs firmitatis habentes, ideoque conservatu faciliores. Maturi

fructus, & condititii in universum satis probantur, quia quidquid crudi prius inerat succi, tempestivâ maturitate excoctum fuit. Noxii autem recentes, & immaturi, quos propter humidorum excrementorum coctione nondum consumptorum affluentiam non secus in humano corpore fervere constat, ac vinum in doliis, quod nuper ex uvis expressum fuerit; & ideo cum facîle in ventriculo corrumpantur, febrientibus omnibus denegandi sunt. Rursus ex fructibus minùs detrimenti important, qui citò ex alvo, quàm qui tardè secedunt. Denique ex autumnalibus, qui in cellis fructuariis conduntur, durioribus molliores, & rugosi sunt anteponendi. Monet Schola Salernitana, ut in autumnalibus nobis temperemus.

Autumni fructus caveas, ne sint tibi luctus;

Cum enim autumno, & à directo terrarum aspectu sol declinare incipiat, & calor, ac frigus alternatim vigeant, & cœlum modò serenum sit, modò pluviosum, non possunt fructus in tam inconstanti tempestate ad æqualem perducì maturitatem, necessariòque plurimo turgent humore cacochymix, & variarum ægritudinum, maximè diarrhœarum, dysenteriarum, & febrium quartanarum parente. Si tamen ad brumam usquè reponantur, desinunt esse nocentes, eò quòd in illis supersit internus calor, & natus, qui residuam cruditatem, quam non potuit externus concoquere, mitiget, & superfluos ichores absumat. Ut autem vitetur

posthac iteratio, notandum est generatim fructibus omnibus, vel in activis qualitatibus temperatis, vel in frigidum, & humidum paulò vergentibus vim inesse alvum subducendi, sitimque depellendi, propter aqueam, quâ redundant humiditatem: ideóque primis semper mensis imponendos esse, & nunquam ultimis, quia cum citissimè in stomacho conficiantur, nec confecti ex eo propter alium cibum nondum coctum descendere queant, necessariò corrumpuntur, & corrupti reliqua edulia ingesta in eandem labem trahunt. Ejus ordinis sunt cucurbita, melones, fraga, uvæ, cerasa, pruna, armeniaca, persica, mora, & ficus. Observandum est è contrariò fructus acerbos, austeros, stypticos, & ponticos summo tantùm post alios cibos loco edendos esse, ut os ventriculi adstrictione suâ claudant, quo clauso concoctionem & meliùs, & ocyùs peragi constat. Tales fructus sunt verbi gratiâ mespila, sorba, cotonea mala, & punica. Fructus porrò omnes vel ab herbis, vel à fruticibus, vel ab arboribus excerpuntur: ab herbis quidem cucurbita, melones, cucumeres, & fraga.

Utraque cucurbita, tam oblonga, quàm rotunda palato insuavis est, & stomacho molesta. Parùm alit corpus, sed satis refrigerat, & humectat.

Cucurbita.

Melones, & pepones gustu, & odoratu jucundi, temperamento frigidi, & humidi, bilis ardores restingunt, & citò perlabuntur in alvum. Eorum semini vis diuretica tribuitur ad ciendas

Melones.

urinas, detergendos renes, & decutiendas arenulas opportunissima. Verum ex adversa parte melones aqueum, & deterrimum succum prodigunt ad concipiendam putredinem, & venenositatem paratissimum, ad excitandum chole-ram morbum, & omnigenas febres, præsertimque malignas aptissimum; ideoque melioribus cibis interferi debent, superhaustis interim aliquot generosi vini crateribus, ut eorum maleficiis præcaveatur.

**Cucu-
meres.** Cucumeres, ut melonibus frigidiores, ita crudiores, & crassiores succum procreant, sed minus putredini obnoxium, quia minus humidi sunt. Si tamen succus ille in vasis uberius collectus ex quacunque occasione computruerit, etiam & febres putridas accendere poterit. Cucumerum, nec nisi coctorum esus æstuantibus tantum permittendus est ventriculis, atque valentibus: imbecillis autem omnino vetandus.

Fraga. Fraga, quibus commendandis sola satis esset odoris, & saporis suavitas, calentibus visceribus, & biliosis humoribus temperandis, purgandisve per urinas renibus conducunt. Sed si in cacochymum ventriculum inciderint, brevi corrumpuntur, & densos ut merum fumos ad caput exhalant. Diluto vino, & saccharo condiri solent.

Uvæ. Fructibus omnibus, quos ferunt frutices, bonitate procul dubio præstant uvæ maturæ, & acinosæ, quippe quæ plurimum boni succi ad nutriendum, & minimum mali ad nocendum

habeant. Dulces moderato, ac deterfivo calore, & lubricante humiditate alvi repagula solvunt. Acidæ, austeræ, & acerbæ frigidæ sunt, ac stypticæ: & propterea stomachum roborant, laxas ventris habenas reducunt, cholericis, & dysentericis succurrunt. Recentes, ex quibus vinum exprimitur, nisi tenuiori cortice vestitæ ocyùs permearint, ventrem distendunt, & flatulentas in eo turbas faciunt, quarum incommoda ad ipsum caput usque pertineant. Pensiles uvæ, quæ jam detumuerint, & quasi rugis fulcatæ fuerint, recentibus longè meliores sunt, & planæ innoxia, ob exhaustum humorem crudum, quo priùs turgabant. Passæ verò optimæ, & saluberrimæ, præsertimque damascenæ, ut potè quæ non solum in alendo, imò & saginando corpore magno usui sint, sed etiamnum in curandis plerisque hepatis, & pulmonum affectibus.

Mora idæa, quæ vulgò frambesia dicuntur, Fram-
besia. fragorum vires, & odorem proximè æmulantur. Prodeunti ex ore halitui suavitatem impartiunt, nisi fortè ob corruptionem verminare cœperint.

Grossularum rubrarum, sive crudarum, sive Grossu-
lar. coctarum, & saccharo conditarum acini acerbitalis suæ gratiâ stomacho placent, sitim arcent, efferatam bilem frenant, & quolibet immoderatas dejectiones cohibent. Syrupus ex illis conflatus cardiacus censetur, & maximæ est, tam in putridis, quàm in malignis febribus utilitatis.

Corna inter cibos non numerantur, nec ad Corna.

aliū expetuntur usum, quā ad fluorem alvi compescendum.

Cerasa.

Ex fructibus, quos edunt arbores, alii tunica tantum, sive molli, & tenui, sive densa obducuntur: alii duro teguntur putamine. Rursus ex illis alii ex carne, & nucleis, seu ossiculis constant: alii nucleis carent, & eorum loco semen duntaxat, aut grana habent. Primæ classis sunt sequentes fructus: Inprimis cerasa, quæ ante omnes alios fructus orarios maturefcentia annuas primitias colono referunt. Frigida sunt, & humida in universum, succumque vinosum palato admodum gratum continent, qui optimum corpori, sed tenue largiatur pabulum. Ex illis alia sunt dulcia, ventriculo infesta, & plerunque verminosa, ex quibus lumbricorum caterva, & putida illuvies in intestinis prodeat: exceptis tamen duracinis, utpotè duriori, & minus corruptioni obnoxia carne præditis. Alia austera, stomacho amica, coctionem juvantia, & solutiorem alvum coercentia. Acida alia à calente ventriculo inprimis expetita, quæ collapsam appetentiam renovant, pituitosorum humorum visciditatem incidunt, & biliosorum fervorem sedant, quæque putredinem arcent. Caro cerasorum nucleo inclusa, quia amara, detergendi, & mictuales ductus aperiendi vi pollet. Proximæ calculi materiæ in renibus, aut vesica hærentis abradendæ sufficit, sed impar est deturbando calculo jam compacto.

Pruna.

Pruna omnia, cum naturâ suâ ad frigiditatem, & humiditatem paululum inclinent, calidis,

& biliosis corporibus utilia sunt, præsertim dulco-acida, qualia sunt damascena, bætica, & cæsarea. Verùm parùm alunt, & in cruditates facilè vertuntur. Dulcia, ut verucina magis nutriunt, pectorisque affectibus profunt. Agrestia, quæ vulgò pruncola vocant, quia acida, & austera, alvi egestionem morantur. Insolata verò recentibus præstantiora sunt, & ad omnes usus accommodatiora.

Armeniaca pruna, Romanis præcocia dicta, Arme-
niaca. quod malorum persicorum maturitatem prævertant, pectori salutaria sunt, & ventriculo accepta, in quo minùs, quàm pruna, & persica corrumpuntur, quia minùs, quàm illa humoris obtinent.

Persica in secundo frigidorum, & humidorum Persica. ordine posita, cum pravo succo abundant, ad subeundum in ventriculo acorem, & putredinem prompta sunt. Odoris tamen commendantur suavitatem, quâ cardiacis affectionibus subveniunt, & halituum ab impura ventriculi speculerumpentium putorem saltem imminuunt, si non penitus auferant. Noxam, quam comesta importavere persica, emendat eorundem nucleus, aut generosi vini poculum. Passa persica & plùs utilitatis, & minùs damni afferunt, quàm recentia, siquidem effrenatam alvum continent. Ad persicorum genus duracina, auberica, & myrecotona referuntur. E floribus persicorum paratur in officinis syrupus eximiarum virium ad purgandos leniter biliosos ichores, & exterminandos lumbricos.

Olivæ. Olivæ immaturatæ muriâ conditæ stomachum suâ adstrictione roborant. Unâ cum intermediis ferculis apponi solent ad appetitionis irritamentum potius, quàm ad corporis nutritionem, cum parùm succi alibilis habeant.

Mespila Mespila nuclei loco ex multis compacta sunt ossiculis, quorum pulvis cum idoneo liquore haustus renales lapillos atterere creditur. Quandiu immatura fuerint, frigida existunt, & sicca: acerbitate suâ stuporem dentibus inferunt, & fluentem alvum comprimunt: mictionem tamen augent ex eventu, quia dejectiones imminuunt. Ubi verò super substratis paleis tandiu reposita, donec mollescant, ad maturitatem pervenerint, tunc esui aptæ evadunt, & pristinam frigiditatem exuentia nonnihil caloris acquirunt. Cruda minùs salubria extant, cocta magis.

Ficus. Inter fructus fugaces, & autumnales nucleis carentes, & granis confertos ficus profectò bonitate excellunt, quamvis apud multos in cujusdam pravitatis opinionem veniant, nec quidem immeritò. Avibus inprimis gratæ earum rostro frequenter carpuntur, nec minùs ab eruditi palati hominibus exquiruntur. Recentes nonnullius humiditatis participes carneam molem satis bellè nutriunt, sed subinflant, & molliunt. Ad tergendos ductus, & saburram è renibus excutiendam valent. Passæ verò, alio nomine caricæ appellatæ, quia calidæ sunt, & siccæ in primo gradu, stomacho magis conveniunt, quàm recentes: obturatas pulmonum cannas recludunt: fartum utriusque hypochon-

drii parenchyma omni molestiâ expediunt : renum purgamenta everrunt : gutturis asperitatem leniunt : corporis supervacanea ad cutim amandant, & excitatis sudoribus discutunt. Abstinentum tamen est à caricis, ubi præcipua pars aliqua corporis in inflammationem, imò etiam in inflammationis suspicionem inciderit, ne forsan ex earum dulcedine crescat bilis copia. Fertur quoque ex longo caritarum usu sanguinem depravari, & numerosam tandem pediculorum sobolem propagari. Nullum porro caricis admotis ad externos tumores maturandos, & resolvendos tutius, blandiusve topicum.

Mora matura multum humectant, & modicè ventriculum, ac hepar refrigerant, inflammata fauces restingunt. Mora.

Mora sitim tollunt, recreant cum faucibus uvam.

Immatura verò quemcunque fluxum immoderatiorem reprimunt.

Sorba propter acerbicatem suam ad alvum potiùs astringendam, quàm ad alendum corpus eduntur. Sorba.

Ad fructus autumnales arboreos densiori vestitu indutos pertinent omnia malorum genera mox describenda, inter quæ pomis nomen illud per excellentiam retinentibus principatus assignatur. Hæc autem exiguum, & excrementitium succum, nec multum ad corporis nutritionem aptum suppeditant. Cruda flatibus abundant, & tamen vinosos fumos cerebrum petentes, crapulæve noxas comprimunt. Cocta Poma.

verò ad alvum subducendam admodum probantur. Ex saporis discrimine tripartita sunt. Dulcia, & odorata, utpotè temperata, & ad caliditatem tantulum propensa meliorem succum præbent: deficienti, aut palpitanti cordi præsidio sunt, qualia sunt præsertim cestiana, seu curtipendula, pannucea, orbiculata, & petisia. Acida, & austera, quia frigida, & minus humida stomachum roborant, & ventrem constringunt.

Pyra. Pyra pomis plus alunt, imò impinguant. Cruda, & recentia flatibus plena colicos dolores excitant, & ventriculum onerant: sanguinis massam fermentant, & si ad facietatem edantur, calculum gignunt. Innoxia sunt aliquandiu asservata, vel cocta, maximè si quibusdam carminativis fuerint condita, aut uno, vel altero meracioris vini superhausti cyatho cumulata, quòd flatus, & superfluum serum tali coctione, aut conditura exuerint. Ex sapore in tria genera distinguuntur. Dulcia, succosa, & odora, ut apiana, falerna, bergomia, pompeiana, & lactea, quia moderatè calida, & humida cæteris omnibus bonitate præstant. Acida, & austera frigida sunt, & sicca, nullumque aliū usum præter adstrictionem habent.

Cydonia. Pyraceæ classis sunt cotonea, seu cydonia, stomachi firmamenta, & coctionis adjumenta, quæ tanquam egregia benè pasti ventriculi sigilla mensam perbellè claudunt: tumultuantes in coquina post assumptum cibum halitus à capitis ascensu repellunt, & oris spiritum eximiam suavitatem perfundunt. Cocta autem, & saccharo condita apponi debent, non cruda

propter flatum. Verum quia frigidam, acerbam, & terrenam nata sunt substantiam, si aliis eduliis præmittantur, quemcunque alvi fluxum coercerent, sive diarrhoicus fuerit, sive celiacus, sive cholericus, sive dysentericus.

Punicorum malorum alia sunt dulcia exiguo calore prædita, quæ leviter inflant: alia dulco-acida gustui grata, & febrili calori temperando satis opportuna: alia tandem acida, quæ frigiditate suâ præcordiorum, & febrium æstum restingunt: quæ siccitate suâ superfluos humores absorbent, & putredinem inhibent, quæque stipticitate suâ latiore alvum coarctant, & laxiorem visceralium fibrarum texturam restringunt.

Punica.

Aurea, & citria poma, medica dicta, bipartuntur in dulcia, & acida. Illa plus palato delectationis, quam corpori utilitatis afferunt: ista verò frigiditate suâ omnigenarum febrium, sitis, & bilis ardores sedant, & tenuitate suâ obstructas sedes penetrantia liberant, & earum saburram per urinas expurgant, atque alexiteriâ facultate, quâ inter cæteras excellunt antidotos, venenorum nequitiam obterunt. Hæc omnia efficacius adhuc præstant limonia, ut potè viribus superiora. Istorum autem malorum cortices, & flores præsertim saccharo conditi coquinarium focum calore suo foveant, & ciborum elixationem promovent: siccitate suâ ventriculum firman: cardiacâ vi pestilentem luem propulsant, & odoris suavitatem oris halitum commendant.

Medica mala.

Quamquam nucis, & juglandis nomen commune sit fructibus omnibus, quos testa velut

Nuces.

lorica munit, propriè tamen, & per antonomasiam aptatur nuci, quæ modò juglans quasi jovis glans appellatur, & modò addito epitheto nux regia, quamvis à nocendo deducta videatur illius etymologia. Alia nux recens, alia sicca. Utriusque nucleus noxius est, oligotrophus, & coctu difficilis, sed minùs recens, quàm ficcus: sive quòd sale condatur: sive quod stomacho gratior existat. Hic verò propter oleagineam, quâ redundat, substantiam, biliosam fœturam edit: vertiginem, & cephalalgiam parit: tussim, & vocem exasperat. Sed vice versâ, si rutæ, & ficubus admisceatur, præstantissimam humano generi adversus venenena quæque frigida antidotum præbet. Insuper à piscium esu sumpta nux eorum coctionem in ventriculo promovet: & quia calida est, & sicca, pituitæ generationem, & putredinem indè nascituram prohibet.

Avellanæ.

Ponticæ nuces, seu prænestinæ, avellanæ dictæ, alias abellinæ, regiis nucibus calidiores existunt, & ad alendum valentiores ob compactiorem substantiam, quam obtinent: qua de causa ægriùs etiam in ventriculo conficiuntur. Sed ex adverso nocentiores habentur: tum quia reliquis ingestis cibis innatant: tum quia flatibus infestæ sunt, quorum turba ventriculum modò sursum, deorsum inversum ad nauseam, imò & vomitum usque irritat, modò in sublime evecta capitis membranas summo cum dolore divellit.

Amygdalæ.

Amygdalarum aliæ dulci, aliæ amaro sapore

præditæ sunt. Illæ in ciborum, hæ verò in medicamentorum numero reponuntur. Dulces modicè calidum, & alibilem corpori succum conferunt, crassorum humorum mictuales ductus obturantium molem extenuant, & acrium in pectus illapforum feritatem, ac tussim indè enatam permulcent. Ex probè contritis, & coctis paratur amygdalatum hypnoricum, quod blando halitu in cerebrum transfuso placidum somnum accersat. Amaræ vis inesse creditur temulentorum bacchationes compescendi.

Multùm operæ, ac laboris consumit ventriculus in coquendis nucum pinearum nucleis: at semel cocti uberem, & temperatum, quamvis paulò crassiores procreant sanguinem, emaciatior corporibus reficiendis accommodatissimum: cellam spermaticam locupleti comœatu instruunt ad venerei ludi exercitationem: pulmonum, vesicæ, & renum affectibus summoperè profunt.

Pineæ
nuclei.

Castanæ, seu tostæ, seu elixæ, spissum, & tenacem cudunt laticem, quo perbellè saginatur corpus, sed ex adverso non nisi operosè digeruntur: pigram, & cunctantem alvum efficiunt: murmura, & tumultus in abdomine excitant ob copiam flatuum, quos in se continent, quibusve perpetuò inflantur intestina, & interdum pudenda ad tentiginem usque.

Castanæ.

Exoticorum fructuum, quos luxus, vel cupidia Gallicis mensis intulit, alii odore penitus carent, alii aromaticè fragrant. Primæ classis sunt sequentes, myrobalani nimirum emblicæ

Myro-
balani.

conditæ, quæ tam ingeniti temperamenti modicè frigidi, & sicci, quàm adscititiæ condituræ dotibus ventriculum contractis ejus fibris roborant, superfluos illius humores absorbent, laxiorem alvum adstringunt, fractum hepatis tonum restituunt, & deficientes vires renovant.

Dactyli Dactyli, quibus unicè olim vescebantur Anachoretæ in Ægypto, temperati sunt: pectori, & hepati amici: succosum corpori præbent alimentum, sed in stomacho vix coctibile, & capitis arcem facilè tentans.

Jujubæ Jujubæ, seu zizipha in primo caloris gradu collocantur: biliosi humoris in pectus irruentis nimiam tenuitatem inspissant, & acrimoniam dulcedine suâ leniunt: difficilis pariter mictionis labores mitigant.

Pistacia Pistacia secundo ordine calida, non solum corpus præclarè nutriunt, sed etiamnùm impinguant, mulierosisque ad veneream pugnam arma suppeditant: stomacho, & thoraci ritè conveniunt, rectius adhuc hepati, cujus obstructions referant.

Cappares. Cappares eodem gradu, ac pistacia, calidæ, si sale, & aceto conditæ fuerint, languentia fastidiosi stomachi desideria sollicitant, tumens utrumque hypochondrium deprimunt, præsertimve splenem fæculentis humoribus confertum exhauriunt, periodicas mulierum purgationes accelerant.

In secunda classe reponuntur quicunque fructus peregrinum olentes. Primorum temporum frugalitati, simplici, & inodoro contentæ

cibo ignota erant aromatum nomina: nostrâ verò Aroma-
ta.
ætate eo processit luxus, ut obsonia palato sine
alieno odore non sapiant. In nostrum orbem ex
novo, ex Arabia, & ex Indiis advehuntur
magnis sumptibus, & majoribus adhuc periculis
aromaticæ merces, quarum jucundum venenum
humanæ vitæ insidietur. Et reverà frequentior
aromatum usus spiritus, & humores inflamat,
viscera torret, & tenacem innati calidi, sine
quo vivi non potest, substantiam vastat, atque
dissolvit. Sic tamen Medicina salutaribus præ-
ceptis suis eorum modum temperare novit, ut
ægris pro remedio sint, & valentibus pro ali-
mento, & salubritate. Sanorum quidem ventri-
culus aromatico adjutus condimento quodcun-
que edulium arctiori amplexu tenet, & in ejus
digestionem intimiùs incumbit. Si quid fortè
cibus crassitie, aut pravitatis habuerit, sic
aromatum correctione perdit, ut velociùs post-
hac in singulas corporis regiones transmittat,
nec modò seipsum, sed & obvios quosque
succos, quibus permiscetur, à putredine vin-
dicet. Insuper aromata propter temperamenti
affinitatem languentem calorem nativum eri-
gunt, sopitos spiritus excitant, & veneris igna-
viam urgent. Mirum quantâ celeritate exanimes,
& in syncopem lapsos fragrantia suâ reficiant.
Juvenes tamen, & biliosos, potissimùmque per
æstatem, ab eorum usu dehortamur, quem solis
pituitosis, & senibus hyeme tantùm permittimus.

In censum aromaticorum fructuum, quibus
in pastu utimur, veniunt nux moschata, seu

Nux myristica, caryophilli, & piper. Nux moschata
 moscha secundo ordine calida oris putorem adiinit:
 ta. lienis tumorem minuit: ventriculi, & hepatis
 vires auget: urinæ, & menstruorum fluentia
 mover: incitatiores alvi cursum moratur:
 aciem oculorum hebescentem exacuit: flatus
 discutit: & omnibus histericis affectibus me-
 detur, quos frigida causa invexerit.

Caryo- gradum completum proximè attingunt. Tàm ad
 philli. condienda obsonia valent, quàm ad paranda
 medicamenta. Oris halitum mansi inprimis
 commendant: coctionem juvant: cupidineis
 stimulis fodiunt partes, quas pudor nominare
 vetat: sudores, & salivam eliciunt: obversan-
 tes oculis nubeculas dispellunt, & insidentes
 albugines exterunt: quascunque alvi exunda-
 tiones cohibent: stomacho, jecori, & cordi
 opitulantur: capitis dolorem ab humore frigido
 ortum exterius impositi sanant.

Piper. E tertio caloris, & siccitatis ordine egressum
 piper in quarti confinio ritè posuerimus. Ex
 figura aliud longum, aliud rotondum: ex colore
 aliud nigrum, aliud album. Omnia piperis ge-
 nera, cum sint probè aculeata, & dentata,
 linguam egregie fodicant, & mordent, sitim-
 que acuunt. Longum intinctibus aspersum ro-
 borat ventriculum, eumque ad appetendos cibos
 stimulat, & ad coquendos adjuvat: somnum
 advocat: flatuosos spiritus dissipat: frigidos,
 crassos, & glutinosos humores in quacunque
 corporis parte congestos penetrat, & dividit,
 solutos-

solutosque in ventrem deturbat. Si penes Medicos virtutem ex majori calore, & suaviori odore æstimantes judicium sit, album nigro valentius adhuc hæc omnia strenuùs præstat, & insuper occurrit tussi a pituitoso latice profectæ, ægritudinibusve omnibus à simili causa, aut flatuum copia natis. Februm quotidiana-rum, & pituitosarum paroxysmos vel avertit, vel fugat, vel certè eorum rigorem lenit.

CAPUT XIII.

De quadrupedum carnibus.

IN ipso statim limine occurrens celeberrima illa quæstio in scholis tandiù agitata, utro vesci præstet, animalium carnibus, an plantis, supremo peritiorum judicio deciditur in gratiam carni-um, quas uberius, & melius, quàm telluris foetus, ad humanam vitam sustentandam alimentum conferre statuerunt, auctoritate freti veteris illius proverbii, *caro carnem efficit*. Etenim si unumquodque vivens rebus maximè similibus alitur, & delectatur, cum animalium carnes humanæ naturæ similiore existant, quàm stirpes, erunt quoque profectò convenientiores: eoque magis, quòd moderato calore suo, & humore cum temperamento nostro aptiùs consentiant, consistentiæ suæ dotibus promptiorem, & faciliorem subeant in ventriculo digestionem, plùs illi jucundiori sapore suo placeant, minùsque excrementorum relinquant. Et reverà caro

Ab ani-
malium
carni-
bus præ-
statio-
r, quàm à
stirpi-
bus nu-
tritio.

est veluti vitæ nostræ cardo. Sine carne insalubrius utiquè, durius, & brevius vivitur: præsertim hac mundi ætate ferreâ, & jam senescente, quâ effœta tellus, & tot partibus hætenus fatigata pristinam pinguedinis suæ jacturâ fœcunditatem exhausit: quâ profundis, iteratis, & patentissimis vulneribus ad ima usque viscera descendentibus confossa pauciores, easque deteriores nobis fruges subministrat, quàm primo illo, & aureo sæculo, quo tùm primum adolescens, & fœta vixdum leves, nec nisi superficie tenus vomeris, & ligonis ictus senserat: quo pastinationes, repastinationes, tertiationes, & alia culturæ genera, quæ modò propter sterilitatem experitur, penitus nesciebat. Carnis autem significationem paulò latiùs interpretati, non solùm illius nomine intelligimus quidquid animantibus inest calidum, & multo sanguine confertum: sed etiam quidquid ex eorum partibus, sive sanguineis, sive exanguibus, certisque eorum excrementis esui aptis depromitur.

Variant porrò carnum dotes, aut vitia variæ circumstantiæ, quæ petuntur vel ex parte animalium, vel ex præparationis modo. Ex parte quidem animalium desumuntur à genere, moribus, ætate, sexu, habitu, colore, fibris, pabulo, & regione. Ratione generis dividuntur animalia in aërea, seu volucra, in aquatilia, & in terrestria, de quibus modò sermo nobis instituendus est. Terrestrium, sive quadrupedum carnes multò valentius, quàm aliorum, corpori suppeditant alimentum, quia crassius,

anima-
liū dif-
crimina
ex ge-
nere.

stabilis, & tenacius, sed cocti quoque contumacius. Omnes in universum (paucis exceptis) caloris, & humiditatis participes sunt.

Si mores animalium spectemus, alia sunt fera, & agrestia in sylvis, & præruptis saxis vagari solita: alia mansueta, & vernacula, in cortibus, aut pecuariis stabulis nata, & educata. Ex sylvestribus quorundam carnes palatum, & stomachum offendunt, quia ferinum quid sapiunt, & propter fibrarum siccitatem, & duritiem vix coctionem admittunt, ut cervina, & aprugna vetus: nonnullorum verò carnes cicurum carnibus anteponuntur, quòd veloci, & crebrâ cursitatione superfluum humiditatem exuerint, & tamen mollitiem acquisierint, ut leporina, & capreolina. Domesticorum autem carnes generatim suaviores sunt, & teneriores, ideòque cocti faciliores, etsi paulò humidiores, ob minorem, & rariorem, quam subeunt exercitationem, ut vitulina, & vervecina.

Ex moribus.

Tria ab ineunte, florente, & devexa ætate animalium discrimina manant. Parvi recens natorum, minoris adhuc declinantium, & annosorum caro ab eruditi palati viris æstimatur: priorum, quia pituitoso mucro alvum turbante scatet: posteriorum verò, quia siccis, duris, nervosis, & strigosis compacta fibris omnem ferè concoquentis ventriculi vim respuit, nec nisi parùm, & malè nutrit. Magnum autem apud omnes pretium habet adolescentium eorum, quæ ætatis florem attigerunt, caro, eaque omnium optima censetur. Eâ tamen in adhibendo

Ab ætate.

animalium delectu circumspectione utendum est, ut ex genere sicciorum carnes juniorum, ex genere verò humidorum carnes aulorum potius assumantur, quia illarum siccitas, & durities blando teneræ ætatis humore molliur, & subigitur: harum autem luxuriantem humiditatem consumpsit adolescentia, & quod ad probam temperiem deerat, addidit. Sic hædi, vituli, & lepufculi capris, bobus, & leporibus præferendi sunt: & contrà bimi, & maiales fues, atque annotici verveces nuper editis, ac lactentibus porcellis, atque subrumis antepponendi.

A sexu.

Plurimum momenti ad carniū probitatem, aut pravitatem affert sexûs discrimen; siquidem marium carnes calidiores existunt, & præstantiores, fœminarum verò frigidiores, & deteriores. Rursus ex maribus admissariorum carnes palato ingratae sunt, stomacho graves, & exosæ, hircosum quid redolentes, eo præsertim tempore, quo mares libidinis cestro perciti in venerem ruunt. Exsectorum verò carnes pinguiore extant, molliore, & lautiores, eò quod unà cum testibus virulentia omnis deposita fuerit, & pars sanguinis elaboratior conficiendo semini destinata in adipem, & carnem abierit.

Ex habitu.

Non parum quoque refert attendere animalium habitum, qui exercitio, vel quiete potissimum comparatur. Inter illa, pingua carniū bonitate macilentis longè antecellunt. Macro- rum, & nimis extenuatorum caro arida, dura,

rugata, & exucca coquendo impar est, nec alendo corpori sufficit. Obesiora verò, & altiora, quæ perpertuæ stabulationi ad faginem addixit humana industria, quod in otio languent, nec unquam stationem vertant, plura colligunt excrementa: ideoque eorum caro supervacaneis succis affluit, & ventriculi amplexu indigna, ac in ejus sinu natans, vel nauseam parit, vel certè fastidium, & satietatem. At moderatè pingua, quæ quotidianâ exercitatione excrementa sua diffilarint, carnem præbent substantiæ præstantiâ, & saporis suavitate excellentissimam.

Ex colore, & fibrarum conditione quædam animalia carnes habent albas, & fibras breves, ac molles: alia carnes nigras, & fibras longas, ac strigosas. Illorum caro uberem succum, tenuem, probè elaboratum, coctuque facilem gignit: Horum verò caro non nisi crassum, pravum, & exiguum suggerit, insuper affatum, & contra dissolvens ventriculi fermentum reluctantem.

A colore, & fibris.

Ratione pabuli caro animalium, quibus læta, & idonea pascua affatim suppetunt, optima: contrà verò pessima eorum, quibus familiare deest pabulum.

A pabulo.

Loca denique, & regiones bonitatis, & pravitatis multùm carnibus tribuunt; quæ enim hic delicatæ reperiuntur, alibi ingratae apparent, sive illud discrimen pabulo, sive solo, & cœli genio imputandum sit. Pecorum, & ferarum, quæ in plagis salubribus, & ritè perflatis

A regione.

pascuntur, carnes salubres, & optimæ: insalubres verò, vitiosæ, excrementosæ, glutinosæ, & coctu pertinaces omnium eorum animalium, cujuscunque sint speciei, quæ palustria, & aquatica loca, aut depressas convalles flatibus impervias incolunt. Multùm porrò interest nosse, quinam modus in carnium apparatu adhibeatur, cum ad earum salubritatem, aut insalubritatem non parùm conducat. Verùm de hoc dicetur inferiùs: nunc autem de unoquoque animali sigillatim dicendum, initio à vernaculis ducto.

Caro
suilla.

Ut nulla inter domesticorum animalium carnes vulgarior suillâ, quæ quotidianum plebeiis hominibus victum præbet, & turundulis suis alias carnes procerum mensis appositas configit ad saporis jucunditatem: ita quoque nulla humanæ naturæ affinior esse videtur; quapropter à multis euchyma censetur, à quibus hac de re nobis dissentire liceat: eo argumento, quòd nequeat unquàm probi esse succi eorum animalium caro, quæ perpetuò in cœno volutari solent, quæ nec oleto, aut aliis sordibus indelectantur, & in quæ non levis strumarum, aut elephantiasis suspicio cadit. Hyeme suavior est maialis porci caro, quàm ullâ aliâ anni tempestate, quia nondùm rancida. Plùs æquo humidior est, & pinguior, nec aliâ arte emendantur hæc vitia, quàm salis conditurâ, & fumi induratione. Corporis robur succi sui tenacitate, & constantiâ firmissimè sustinet porcina: ideoque robustioribus tantùm rusticis, & militibus, agricolis, fossoribus, messoribus, fabris, aliisque

id genus mercenariis assiduo labore exercitis concedenda est : subtrahenda verò delicatis , & infirmis hominibus otiosam vitam degentibus , quorum vasa , & viscera crudis , crassis , & lentis infarcit humoribus. Si recens , aut subrancida in cacochymum inciderit ventriculum , protinùs eum subvertit , biliosum nidorem contrahit , & choleram morbum excitat. Ex variis suum partibus varias ad gulæ lenocinium parare novit cupedias carnariorum mangonum industria , putà lucanicas , hillas , omasa , botellos , farcimina , tomacinæ , & alia ejusdem generis falsamenta ad valetudinis ruïnā inventa. Scrophæ caro , tam propter ætatis provectæ frigiditatem , quàm sexûs humiditatem improbatur : porcetræ verò caro non multum abest à porcina suavitate. Verrina autem , vel hoc tantum repudienda est , quod virosum quid redo-
 leat. Quanquam in magna olim gloria fuerit porcellorum caro , & etiamnùm hodiè catillonibus tosta eorum cutis in deliciis habeatur , non tamen nobis probatur : quòd multum excrementitii succi , & parum alibilis conferat : quòd tardè in ventriculo conficiatur : quòd præ nimia humiditate , quâ redundat , pituitæ obstruendis visceribus idoneæ cumulum augeat , & ideò humidis adversetur naturis : quòd tandem , si quandoque putredinem , cui maximè obnoxia est , contraxerit , illicò in biliosam illuviem transeat alvo postmodum habenas effusius laxaturam. Melior est , & lautior nefrendium , & ab lactatorum caro.

Scrophæ, & porcetræ caro
 Verrina.

Porcellorum
 caro.

Verve-
cina.

Vervecina humano temperamento convenientissima est, ut potè moderatè calida, & humida.

Ovilla.

Suillam, & sanguinis, quem gignit, probitate, & coquendi facilitate longè, multùmque superat. A Maio ad Septembrem usque magis probatur. Ovilla plùs justo humidior est: injucundo sapore displicet stomacho, à quo vix subigi potest: & excrementis, quæ suggerit, sanguineum laticem inficit. Rursùs ovillâ vel hoc solo

Arieti-
na.

deterior est arietina, quòd libidinosum virus eructet. Agnina verò mucì, & lentoris nimiùm plena, nisi bimestris fuerit, decretos sibi non meretur honores. Hyeme, & vere suavior est.

Agnina

Bubula.

Bubula frigida est, & sicca. Ægrè in stomacho conficitur: tardè ad nutritios ductus permeat: copiosissimum, nec facilè dissipabilem suppeditat laticem, sed densum nimis, & tartareum, quo lien sæpiùs intumescit, & ex quo plures morbi melancholici sobolescunt. Si aliquandò salubris est, & tutus bubulæ esus, maximè athletis, & operariis cum momento piperis, ac salis, & aceri stilla, hyeme potissimùm, quâ alacriùs viget calor nativus ejus

vaccina

coctioni utiquè suffecturus. Vaccina penitus improbatur, ob majorem crassitudinem, & frigiditatem à sexûs imbecillitate profectam.

Juven-
cæ caro

Semestris tamen, & anniculæ juvencæ, imò bimæ, & trimæ, quæ veneris ludum nondùm experta fuerit, caro satis laudatur. Taurina

Tauri-
na.

pejus adhuc audit, quàm vaccina: quòd in ariditate, & duritie magis peccet: & quòd præter strigosas fibras, & virosum nidorem

vix aliud habeat. Vitulina porro semestris bonitatis palmam dubio procul cæteris omnibus quadrupedum domesticorum carnibus præripit; siquidem euchyma est, eupepta, & polytropa: grati odoris, & delicatæ teneritatis: temperatissimi sanguinis procreatrix: alvum modicè lubricans: sanis, & ægris, robustis, & imbecillis, laborantibus, & feriatis perindè conducibilis. A Maio ad Septembrem usque suaviùs editur.

Vituli-
na.

Caprina calida, & sicca omni ferè vitiorum genere abundat. Adeò cruda est, acer, & flatulenta, ut semel ingesta ventriculum ructibus, & nausæa continuò vexet, donec egesta fuerit. Illius esum pari cautione vitare debent tam benè, quàm malè valentes, præsertim epilepsiæ obnoxii, cujus illa paroxysmos renovare solet, & exacerbare. Minus tamen nocet esta caprina sub æstatis initia: quòd ejus pravitas emendetur bonitate herbariorum alimentorum, quibus pascuntur capræ, quæ non nisi florentes calyculos, vel virentes furculorum frondes, vel teneras palmitum gemmas tunc temporis carpunt. Hircina præter vitia, quæ illi cum caprina communia sunt, insuper adeò detestandum spirat foetorem, ut nequidem à strutiocamelino stomacho tolerari queat. Hœdina verò, & suavitatem, & salubritatem satis commendatur, quòd siccitas, quam natalitio jure contraxit, lactis humiditate temperetur. Moderatum, probum, & tenuem gignit sanguinem. Ex hinnulis, & capellis lactentibus præstantiores sunt

Capri-
na.

Hircina

Hœdi-
na.

bimestres admodum tenellis, aut natu grandioribus. Calidis, & siccis naturis, delicatis, & otio deditis mirificè competunt. Nisi tamen affaretur eorum caro, fatua utiquè foret, & insipida, ac penè in aquam dilaberetur.

Sylvestria animalia domesticis ficciora sunt: quia celeriori, & frequentiori, quo exercentur motu, & liberiori, quo fruuntur aëre, humida dissipant excrementa, quæ nimia quiete colligunt ista. Sic aprina, quamvis suillæ finitima, quia minùs pinguedinis, & humoris obtinet, quàm illa, firmiorem quoque, & meliorem succum, quàm illa largitur, præsertimque hyeme. Eadem ratione aprunculi porcellis sunt anteponendi.

Aprun-
culorū
caro.

Cervi-
na.

Cervi-
norum
hinnu-
lorū, &
subulo-
nūcaro.

Capreo-
lorū, &
damarū
caro.

Cervina bubulæ ferè similis, vitiosa est, parum alit, tardè in stomacho coquitur, tardiùs adhuc distribuitur, melancholici succi proventum, & splenis molem auget. Tutiùs hyeme editur: æstate autem vitanda, quia veneni suspecta; siquidem tunc temporis cervi viperas, & serpentes devorant. Aliquā tamen laude digna est cervinorum hinnulorum, & subulorum caro.

Ex agrestibus omnibus carnibus Medicorum, & venatorum calculo primas absque controversia obtinet capreolorum, & damarum caro coctu facillima; quippè quæ vel in montibus salientium, vel in sylvis lascivientium assiduo cursu tenerescat, & superfluum humorem, ac saporis, & odoris gravitatem abjiciat.

In sylvaticarum animantium numerum ascri-

buntur lepus, & cuniculus, quamvis eorum multos reperire sit domi educatos, sed agrestibus bonitate longè inferiores. Leporina bubulæ Leporina æqualis temperie, verum succi tenuitate superior, humidis naturis utilis est, & noxia siccis: segniores alvum reddit: crassum, & melancholicum procreat sanguinem nutritias vias obsepientem, & pulmonibus infensum: somnum arcet, & vigilias accersit. Bimestrium verò Lepusculorum caro sub veris exitum suavissima Lepusculorum caro est, & optima, quia quidquid in ea vitii subest, ætatis beneficio mitigatur.

Quocunque anni tempore saluberrima est, & lectissima juniorum cuniculorum thymo, & ferpillo fragrantium caro alba, & tenera, brevesque nacta fibras. cuniculorum caro.

Cum in terra habitent, & in ea ferè reptilium more tardo incessu gradientur domiportæ cochleæ, & nemorales testudines, in terrestrium animalium ordinem meritò sanè aggregandæ videntur. Adeò dura est, tenax, & viscida cochlearum caro, ut ne ab athletico quidem Cochleæ. ventriculo domari queat, nisi priùs iteratâ elixatione majorem mucosi sui excrementi partem deposuerit, & insuper calidorum condimentorum societate fuerit castigata. Quin imò multis suspecta est, quòd plerunque cochleæ fœdis, & corruptis alimentis, vel venenatis plantis, & animalibus vescantur. Non paucos pernicioso earum usu sublato fuisse ferunt.

Testudinum nemoralium caro, etsi paulò Testudines nemorales, crassior, & compactior, si tamen diù, & ritè

coquatur, plurimum, & satis laudabilem edit sanguinem tenacitate suâ corporis partibus constanter hærentem, nec facile dissolubilem: quamobrem illius usum hæcticis omnibus, & tabidis Medicorum indulgentia permisit.

CAPUT XIV.

De quadrupedum partibus.

EX animalium partibus aliæ sunt spermaticæ, aliæ sunt sanguinæ. Illæ, quia frigidiores, & ab humanarum carniû natura magis alienæ, minùs coctioni cedunt: hæ verò magis obsequuntur, quia calidiores, & nostris carnibus finitimiores. Ex spermaticis spinæ, & cerebri medullæ eandem participantem originem stomachum lædunt, sæpiùsve ad nauseam, & vomitum provocant: vix coquuntur: vix ad chylicos ductus committunt: alvum leniter subducunt: lentum, & pituitosum succum proferunt. Mos est coquorum integra primis mensis inferre vitulina præcipuè capita, suilla, aprugna, hædina, & agnina.

Oculi. Viles sunt, & nullius pretii quadrupedum oculi propter siccitatem suam, & duritiem. Soli sunt vitulini, qui magni à liguritoribus æstimentur, & cæteris capitis partibus potiores ducantur, ob circumstantem multam pinguedinem, & mollem carnem, ob teneriora quoque involucra, ex quibus contextuntur.

Aures. Ingloriæ pariter, & exuccæ aures, quia

cartilagineæ. At vitulinæ, porcinae, hœdinae, agninae, & porcellinae propter ambientem pinguedinem, & assidentes partes, etiam cum oculis de suavitate certare queunt, nec minori cupiditate à scitissimæ gulæ hominibus expeti consueverunt.

Ossium medulla uberrimum quidem, sed pituitosum præstat alimentum. Nauseosa est profectò, & nimia dulcedine suâ, ac pinguedine fastidioso displicet stomacho, appetitûs stimulos retundit, & malè coquitur. Laudantur tamen placentæ ex bubula medulla confectæ. Ossium medulla.

Ventres, intestina, omasa, & mesenteria lentè tantùm digeruntur: copiosum sanguinem, & satis durabilem producunt, at crudiores, & frigidiores. Multi delectantur vitulinis, agninis, & hœdinis ventribus. Plures adhuc in deliciis habent crispulum obesi, & lactentis vituli ob modicam pinguedinem, & numerosas glandes, quibus confertum est. Ventres, & omasa.

Testes præsertim marium admissuram jam expertorum, præterquàm quod seminale virus sapiunt, suâ adhuc duritie, coquendi difficultate, & succi improbitate exploduntur, nisi fuerint juniorum animalium veneris adhuc ignorantum. Porcellorum, & agnorum testiculos, quos polimenta vocabant, eruditi Palati suffragiis dignos olim existimavere Romani, nec à mensarum suarum dignitate alienam duxere vulvam ejectionem, præsertimque porcæ primiparæ, vel etiamnùm vulvam gravidæ, & foetu suo tumentem, quanquam (ut vere dicamus) Testes. Vulva ejectionem, & graviora.

hæc pars, cum sit è spermaticarum numero, non alium præbere queat succum, quàm frigidum, crudum, & stomacho molestum.

Extremæ partes. Extremæ partes, & extimæ in alendo par-

cissimæ sunt: ob duritiem suam, & densitatem vix atteruntur à fermento ventriculi: ob mucosum lentorem, quo diffluunt, ex alvo facile elabuntur, & crebro sui esu urinarios meatus obturant, materiamque compingendis calculis aptam subministrant. Næc tamen propter hæc vitia infamantur: imò maximus hodiè honor habetur pernīs porcīnis, ac vitulinis, vervecinis, hœdinis, & agninis pedibus.

Musculosæ carnes. Inter sanguineas partes non præstantiâ tantum, sed etiam bonitate inprimis eminent musculosæ carnes, præsertim illæ, quæ proximè articulos ambiunt ob intertextam pinguedinem, & quæ fibris brevioribus præditæ sunt. Verùm de his fusiùs suprâ dictum fuit. Diversa est porrò carniū bonitas pro animalium varietate. Commendatur porcus præcipuè carnibus vertebris dorsi, & lumborum interfertis, costis, petasombus, & rostro. Inter potiores vervecis carnes habentur armi, coxæ, & costæ. Ex bubulis carnibus pectoralis pulpa, lumbares, & coxarii muscoli maximè expetuntur, perindè ac palatus minutalibus, & condimentis, aliisque hujusmodi lautitiis admistus. Ex vitulinis partibus præstant lumbares: ex hœdinis, & agninis posteriores, & costæ: ex leporinis, & cunicularibus tergum, humeri, & coxæ.

In secunda sanguinearum partium classe re-

ponuntur glandulæ omnes, & lingua. Hæc, Lingua.
cum sit mollis, & laxa, succum præbet satis
coctibilem, sed minimè solidum, nec diù, mul-
tùmque duraturum. Satis laudatur vitulina:
præferenda tamen est vervecina omphacio in-
tincta, & convalescentibus omnibus Medicâ
lege concessa. Hoc uno commendabiles sunt
bubula, & suilla sale conditæ, & fumo exsic-
catæ, quòd helluones ad pastum, & potum
liberaliùs invitent.

Glandulæ omnes, quia sunt friabiles, levi
stomachi conficiuntur operâ, & nescio quid in
cibo jucunditatis afferunt, maximè glandium
vitulinum, quod thymum vocant. Ejusdem Thy-
mus.
lautitiæ sunt glandulæ mamillares, præsertim
vaccinæ, & porcinae, suminum nomine tanto- Sumina
perè à veteribus celebratæ, & ab hodiernis
lurconibus adeò expetitæ, quòd lactis, quo
turgent, suavitatem retineant.

Sanguineis partibus tertio loco annumerantur
viscera, quorum omnium cacochema caro ne
drachmæ quidem boni sanguinis fabricandæ
satis est. Hepatis parenchyma crassius diù residet Hepar.
in ventriculo antequàm digeratur, nec nisi lento
pede nutritias vias trajicit. Minora vitulino
vitia exprobrantur.

Cum non aliud melancholicus humor quàm Lien.
in liene domicilium habeat, non potest quoque
ex eo alius promi succus, quam acidus, vel
acerbus, lutulentus, & fæculentus.

Renes omnes (exceptis hœdinis, agninis, & Renes.
vitulinis) saporis gravitate, & coctionis contru-
maciâ improbantur.

Cor.

Cordis caro, quia musculosæ æmula, copiose, valenterque nutrit, si ad debitam coctionem, & facilem comineatum pervenire queat: sed obstant interdum fibrarum, ex quibus compingitur multitudo, & durities. Extrahitur jus ex vervecino corde in ægrorum viribus reficiendis eximium.

Pulmo.

Pulmo, qui rariorem, & spongiosam adeptus substantiam, ventrem insigniter inflat, tardè descendit, & pituitam generat.

Sanguis

Præfatis tandem partibus adjiciuntur sanguis, & adeps. Quocunque modo paratus fuerit ille, semper vitiosus existit, dispeptus, & excrementosus, præcipuè bubulus solis egentibus ad calamitosæ vitæ tolerationem relictus. Unus est leporinus, qui cum visceribus elixatus non omninò displiceat.

Adeps.

Adeps nauseabundi ventriculi inimicus, & everfor, tandiù in ejus capacitate fluitat, dum vomitu penitus excludatur. Parùm alit: fastidium, & satietatem creat: sensuum aciem obtundit: facilè bilefcit, & inflammatur, brevi-que in auras evanescit.

CAPUT XV.

De terrestrium Animalium lacte, & ejus partibus.

Quamvis lac in excrementorum ab animalibus defectorum classe censeatur, quocunque tamen alimento purius est, & elaboratius: cum

cum ulteriorem adhuc, quàm sanguis, subeat coctionem in mammis, à quibus colorem suum mutuatur, nec aliud sit reverà, quàm sanguis lactescens. A liciendo dicitur, vel quòd eo infantes alliciantur, vel quòd uberum suctu illud eliciant. Ità viviparis animantibus ad tuendam vitam necessarium est, ut nullum alium eis, ubi primùm ex maternis ergastulis in lucem emerferint, provida, & solers rerum omnium parens, & custos natura comparaverit victum, qui sit omnis cibi, & potûs loco, donec progressu dierum auctæ stomachi vires solidioribus eduliis conficiendis pares evaserint. Suum autem cuique animanti recens nato familiarius est, quia temperamento suo affinius. Sic homini magis congruit humanum lac. Porro lac omne, etsi ab optima temperie tantulùm ad frigidam, & humidam deflexerit, at certè ab ea non multùm distat: ideòque omnibus indiscriminatim, cujuscunque naturæ, ætatis, sexûs, & habitûs fuerint, modò benè valeant, apprimè convenit.

Lactis
natura,
ethymo-
logia,
& uti-
litas.

tempe-
ramen-
tum.

Ut nullum est lacte præstantius alimentum, si opportunè: ita & nullum nocentius, si in-tempestivè sumatur. Præcipuæ illius dotes consistunt in laudabilis, & purissimi, quem confert succi copia, quæ non solùm ad corpus alendum, sed etiamnùm saginandum satis sit. Nihil est, quod exhausta corpora, & hecticâ macie consumpta lacte perindè reficiat, eò quòd nullo ferè negotio ad pristinam naturam suam sanguineam postliminii jure redeat. Nullus est fucus, qui tantam cuti mollietiem, tantum nitorem,

virtutes

tantam venustatem conciliet, quàm lactis potus, aut balneatio, teste poppæa, quæ quingentas semper asinas fœtas eo fine pascebat. Jam in alios non minoris momenti usus lac valet. Alvum inprimis, quæ cessaverit, mover: tussis importunitatem sedat, aut minuit: dysuriæ ex qualibet causa, etiam ex cantharidum haustu profectæ molestias lenit: nascentis ophtalmiæ ardores restinguit tam epotum, quàm oculis instillatum: mordacium, & falsuginosorum in quascunque partes illapsum humorum acrimoniam demulcet, & eorum, qui mox illapsuri sunt, prævertit irruptionem. Ad hæc lancinamenta mitigat, & tormina, quæ veneni, aut caustici, & erodentis medicamenti potio intulerit. Verùm enim verò ejus virtutes maximè elucent in sanandis pulmonum, intestinorum, renum, vesicæ, & uteri ulceribus, ac febre lenta, & tabe individuus talium ulcerum comitibus. Quod equidem præstat triplicis, ex qua constat, substantiæ beneficio: serosâ enim febriculæ æstum temperat, & ulceris sordes eluit: butyrosâ, & pingui ulceratas partes, & nudas obliniendo munit, atque à novo ferinorum humorum influxu tuetur: caseosâ verò, tanquam ferrumine, divulsa ulceris labra conglutinat: rursus operâ utriusque simul substantiæ, butyrosæ nempe, & caseosæ, cui vis inest emplastica, & ulceris cavum carne replet, & depopulatricis maciei damna pari instauratione compensat. Lac quoque cutim à scabie, pfora, papulis furunculis, imò & lepra, aliisve ejus-

cemodi fœditatibus, quibus aliquandò deturpatur, expurgat. Prodigio simile est, quantâ celeritate instar nepenthes homerici immanes internarum sedium cruciatus à calidis, & biliosis humoribus excitatos lac haustum permulceat. Nec minoris est utilitatis foris, quàm intùs usurpatum. Os aphtis fordescens ejus ablutione mundatur: atrociores quique dolores in extima corporis sævientes præstantissimi hujusce anodynii illitu, tanquam vi magici carminis, aut fascini, illicò confident, ac conquiescunt.

Ex adversa parte Hippocratico interdicto lactis usu prohibentur imprimis capite dolentes, ob multitudinem flatuum, & vaporum, quos caseus, & butyrum cerebrum versùs perpetuò expirant. Dehinc acutâ febre correpti, & biliosa deficientes, in quorum ventriculo subamarâ illuvie referto facilè nidorefcens lac novo pabulo & febrile incendium, & diarrhœam fovet: tùm ii, quibus hypochondria tument, aut murmurant, ne flatulenta casei crassities eorum rugitus, & obstructions augeat: tandem sitibundi, quod sitifera causa, immodicus nempe ventriculi calor felleo agmine stipatus butyri accessione crescat.

Vicia.
Aph. 64
lib. 5.

Ex variis lactis generibus, quæ ex fœminearum mammarum ærario promuntur, sequentibus tantùm vel ad cibum, vel ad Medicinam utimur. Cæteris omnibus profectò non dignitate solùm, sed etiam bonitate præstat humanum: quòd temperatius sit, & homini familiarius: quòd citiùs coquatur, & citiùs in corporis membra

Muliebre lac.

Vaccinum.

Ovillū.

Caprinum.

Asininū.

penetret, eisque elaboratiorem succum imper-
 tiat; & ideò infantibus recens natis, & tabidis
 ob temperamenti cognationem reliquis omnibus
 longè convenientius est. Vaccinum muliebri
 crassius est, & pinguius, plùs butyri, & casei
 habens. Nullum est eo ad fulciendam, imò &
 augendam corporis molem accommodatius: sed
 periculum est, ne crassitie suâ stomacho nego-
 tium faceßat, nutritios ductus obstruat, &
 tandem coaguletur. Ovillum bubulo substantiâ,
 temperamento, & viribus proximum est. Ca-
 prinum calidioris, & siccioris est naturæ, con-
 sistentiæ mediocris, prædictis minùs pingue,
 & idcirco minùs nutriens, sed ocyùs ex alvo
 secedens. Si Dioscoridem audierimus, caprarum
 in montibus scammonio, & helleboro vescen-
 tium lac ventriculum penitùs labefactat. Asini-
 num multùm feri, & parùm casei obtinens nun-
 quam in ventriculo concrefcit. Tenuem, &
 exiguum præbet succum, sed in corporis remo-
 tiora quæque mox commeaturum, temperando
 partium calori, & alvo molliendæ aptissimum.
 Terget, & mundat, citra tamen ullius acrimo-
 niæ, & mordacitatis sensum: proindè phthysicis
 secundum muliebre maximè conducit.

Quoniam verò lactis, pulticularum, & pla-
 centarum lactearum, & aliorum id genus lacti-
 ciniorum plùs lautitiæ, quàm salubritatis ha-
 bentium frequens est usus, scire juvat utique
 quasnam dotes in lacte eminere oporteat, qui-
 bus illæ indiciis innotescant, & denique quo
 pacto debeat istud parari, nec non sorberi. Lac

itaque illud optimum inprimis censendum est, optimū
lac.
 quod in manifestis qualitatibus, & in substantia
 moderatum est: quod vere, & autumnō emul-
 getur, nec propius, nec longius à partu, sed
 medio tempore, quo modicè inspissari solet:
 quod à carnosarum, & benè habitatum animan-
 tium, ætate florentium, & ritè pastarum ube-
 ribus fluxerit; siquidem tota ejus laus ex ha-
 bitûs, ætatis, & pabuli moderatione pendet.
 Contrariorum verò lege improbatur lac fœmi- vitiosū.
 narum vel nimis macilentarum, vel obesarum
 nimis, ut potè vel ad nutriendum imbecillius,
 vel crassius. In vituperationem quoque cadit
 lac juniorum, & recens enixarum, pariter ac
 seniorum, & earum quæ jam pridem fœtarint;
 etenim illarum lac tenuius, liquidius, & dilu-
 tius est, quàm ut partibus ad nutritionem
 agglutinari, & deperditam substantiam reponere
 queat: Harum autem densius, & viscidius cum
 sit, nec facilè coquitur, nec citò distribuitur,
 sed angustis meatibus altiùs infigitur, undè
 posthac extricari nequeat.

Jam verò lactis præstantia ex consistentia, Boni,
& mali
lactis
notæ.
 sapore, odore, & colore, tanquam ex certissi-
 mis indiciis colligitur. Ut sit optimum, ungui
 affusum, nec mox diffluere, nec tenaciùs hære-
 re debet. Ejus sapor dulcis sit, atque suavis, opor-
 tet: non amarus, falsus, aut acer, qui bilis,
 falsæve pituitæ perfusionem, aut immoderatum
 calorem arguit: non prætereà acidus, aut acer-
 bus, qui melancholici laticis, & caloris penu-
 riam denotat, proximamve minatur coagulatio-

nem : nullus insit lacti peregrinus odor : admis-
suram non oleat, nec ullo modo putifcat,
cum putor corruptelæ soboles sit, & argumen-
tum. Tandem optimi lactis color debet esse
albus, & quasi splendescens : non obscurus,
fuscus, aut flavus; albedo siquidem perfectæ
coctionis nota est, perindè ac splendor spirituum
ubertatis : flavedo autem bilis admistionem
denunciat, ut obscuritas, aut spirituum ino-
piam, aut laticis crassitiem indicat.

Modus
lactis
sumendi.

Optimum porrò lac, vel crudum hauriri solet,
vel coctum. Si crudum hauriatur, sit recens
mulctum, & tepidum, ut blandum, quem
secum ex uberibus asportavit calorem retineat;
alioquin, cum non longas in ambiente patiatur
moras, facile corrumpitur, & acescit, dehincque
aut corpus ventis inflat, aut viscera, & ductus
farragine implet, aut putridâ humores colluvie
inficit. Coctum minùs quidem flatulentum est,
sed quia serum coctione absumitur, plùs æquo
crassum evadit, sic ut meatus facile obstruere,
& ventris posticum claudere possit. Ut autem
tutus sit lactis usus, & ad arcendam impenden-
tem ejus aciditatem, corruptionem, aut con-
cretionem, opportunè ei salis, vel sacchari
modicùm injicitur. Nunquam demùm sorbeat
lac nisi jejuno stomacho, & probè mundato :
quia si in impurum ventriculum, & biliosis,
aut pituitosis, aut melancholicis humoribus
confertum inciderit, fœdo eorum consortio
necessariò inquinatur, & protinùs aut in acorem,
aut in nidorem vertitur. Hausto autem lacte,

vel paulisper quiescendum est, fugato tamen somno: vel ambulatiunculâ utendum: & ab omni alio cibo tandiù abstinendum, quandiù illud in stomacho resederit.

Triplex porrò cuicunque lacti insidet substan- Serum.
tia, sed in vaccino præcipuè conspicua, serosa nimirum, butyrosa, & caseosa. Serum medicinali potius, quàm alimenti locum tenet, & majorem in Therapeïa, quàm in Hygieine usum habet. Minimum nutrit, plurimum refrigerat, & humectat: ex alvo confestim secedit, nisi candente ferro lacti immerso consumptum fuerit: omnes aqualiculi quisquiliæ scoparum instar egregiè terget, & abradit: imò vi falsâ, ac nitrosâ, quâ pollet, catharticæ proximâ utramque bilem leniter, & sine mordacitate educit; quapropter maniacis, & melancholicis, ictericis, & lienosis, viscerum infartibus, febribus biliosis, & cutaneis deturpamentis ab utriusque bilis colluvie profectis conducit, perindè ac affectibus, quos liberaliores, & frequentiores germano more computationes invexerint.

Butyrum aëream participans naturam parcum Butyrū.
exhibet succum, inflammatu, & dissipatu facilissimum. Obsoniis additur pro condimento, & olei vices supplet: ventriculum lævigat: alvum lubricat: & ideò quia ocyùs subducitur, ineunte pastu reliquis cibis præmittendum est, quibus locum cedens viam ad descensum muniat, atque sternat. Pectoris affectibus, & potissimum frigidæ, & siccæ tussi, tam linctum, quàm illitum prodest, quia copiosa sputa blandè educit:

quoscunque dolores moderato calore suo lenit: quoscunque tumores pingui, & unctuosâ substantiâ suâ maturat, & concoquit: dentientium infantium turgidulas, & dolentes gingivas extenuat. Sed ex adverso illud vitii habet, quòd ventriculum resupinet, & ad vomitum usque subvertat. Calidioribus naturis eo prorsus interdicens est, quia facilè exardescit, & biliosos, nidorososve ignes concipit. Si tamen ad custodiam salitum fuerit, multum ei de suo humore decedit, & nonnihil deterforiæ virtutis accedit.

Caseus. Cum caseus omnis fiat ex terrestriori lactis parte per feri expressionem, & coaguli admissionem, non nisi difficilis coctionis esse potest, & crassi succi aluina retardantis officia. Alius est recens, & mollis: alius durus, & vetus: alius mediæ ætatis, & consistentiæ. Mollis, & recens, qui sale caruerit, temperamento frigidus, & humidus cæteris valentiùs nutrit, imò impinguat: ocyùs ad nutritios ductus adit: minùs in alvo moratur, minùsque vias obstruit: calidiorem, & sicciorem ventriculi intemperiem emendat; sed cum flatibus, & humore magis abundet, frigidos ventriculos pituitosâ illuvie demersos lædit. Paulò vetustior caseus, qui multum coaguli, & salis acceperit, inter cæruleum, & prasinum varians, qui jam grave olere, & verminare cœperit, & eò usque acer evaserit, ut linguam vellicet, improbißimi succi est: coquentis stomachi jugum detrectat: ad nutritionis vias testudineo gradu pervenit: humores

incendit: viscera exurit: tartaream, & assatam congerit saburram in calculos postmodum coalituram: meatus omnes infarcit: sitim inflammat: ideoque calidis omnibus, & delicatis naturis omninò vetandus est. Hæc duo tantum beneficia præstat: quod appetitum acuat, & glutinosam pituitam, aut in ventriculi cavo stagnantem, aut ejus parietibus hærentem acrimoniâ suâ incidat, abstergeat, & deorsum pellat. Durus caseus mutuâ acutiorum dentium collisione vix frangi potest, & ubi malè molitus in stomachum descenderit, eum profectò mole suâ penitus opprimeret. At verò caseus, qui ætate inter recentem, & vetustum: consistentiâ inter durum, & mollem, inter viscidum, & friabilem, inter rarum, & densum medius fuerit, ex optimo lacte factus, coagulo, & sale modicè perfusus, nonnullius pinguedinis particeps, nec tamen lachrymis stillans, cujus odor paulò vehementior sit citra injucunditatem, & sapor gratâ mordacitate linguam feriens, tanto intervallo (quoad præstantiam spectat) recente superior est, quanto recens vetere. Talis caseus appetitionem excitat, & ingestorum aliorum eduliorum coctionem perficit, etsi suam moliri nequeat. Sed nunquam nisi parcâ, & avarâ manu petentibus est concedendus, ad terminandas tantum dapes, ubi alvus pigra fuerit: quia tunc temporis ventriculum roborat, & præmissos cibos in ejus fundum pondere suo præcipites deturbat ad faciliorem futuram excretionem. Si verò alvus concitator fuerit, ad remorandam illius celeritatem à caseo pastus est ineundus.

CAPUT XVI.

De Avibus.

QUamvis volucres, & oviparæ pennarum levitate sublatae, atque suspensæ, crebrò per vastam cœli aream volitent, in terris tamen & victum quærunt, & somnum capiunt. Si earum carnes cum gressilium carnibus conferantur, salubriores utique comperientur: quia calidiores cum sint, & sicciores, minùs excrementitiarum reliquiarum deponunt, & succum tenuiorem, coctuve faciliorem præbent, etsi paucior, & ad alendum ignavio, ut potè dissipationis magis obnoxium. Quapropter apprimè conveniunt delicatulis, qui uni genio indulgent, & iis qui neglectâ corporis exercitatione soli literarum studio, & contemplationi vacant; siquidem sanguinem gignunt purum, atque nitentem, ex quo prodeat deinceps spirituum elaboratissimorum copia omnibus mentis muniis exequendis sufficiens. Ad hæc accedit moderata earum siccitas, quæ prudentiæ parens perhibetur. Variæ porrò sunt alitum conditiones pro varietate temperamenti, ætatis, habitûs, & aliarum circumstantiarum, de quibus etsi suprà actum fuerit, non tamen supervacaneum erit generales quasdam, & breves regulas tradere. Inprimis nulla veteris avis caro laudatur, nec ejus quæ incubat, aut coit: suavior longè, & minùs calida existit ejus, cui testes ampulati

fuerint. Rursus anteponenda earum volucrum caro, quæ audaciori volatu purioris, & liberioris aëris haustum aucupantur, quæque assiduo labore victum sibi comparant, carni alitium, quæ caveis, & vimineis carceribus inclusæ gratuitâ pinguescunt saginâ, non naturæ, sed artis operâ.

Avium porrò aliæ sunt domesticæ: aliæ turricolæ, & tecticolæ: aliæ sylvestres, & montanæ: aliæ fluviatiles, palustres, & aquaticæ. Vernaculas omnes alites anteit procul dubio gallinaceum genus, quod capos, gallinas, gallos, pullastros, & pullos complectitur. Rursus ex cristata gente capo, seu spadoni gallo tanquam duci datur principatus. Ejus caro tam elixa, quam assa omnibus omninò naturis, & ætatibus, hyeme præsertim convenit: quòd in ea nihil virosi, abscissis testiculis, & crista, resideat: quòd nihil in ea desiderari queat eorum, quæ ad præstantiam conducunt, nec succi ubertas, & probitas, nec coctionis facilitas, nec molli- ties, nec modica pinguedo naturali exercitio potiùs, quam arte quæ sita, nec demùm suavitas.

Capus.

Capo bonitate proxima est gallina. Melior adhuc pullastrorum caro, qui nondùm ad incundas gallinas cucurierunt, & pullastrarum, quæ nondùm ova incubatu foverunt. Optima verò bimestrium pullorum ante vernum æquinoctium exclusorum, maximè si moderatè pingues fuerint, & lacti immerfis frugibus pasti; quippè quæ, cum sit tenuissimæ substantiæ ad coctionem promptissimæ, non solum sanis congruit,

Gallina

Pullas-
tri.

Pulli.

Gallus
gallina-
ceus.

sed etiamnum convalescentibus accommodatur, & iis qui vel diuturno morbo conficiuntur, vel longâ macie extabuerint, quibus vires, quas prius perdiderant, reddit. Vetulorum autem gallorum solius pugnae, aut initus cupiditate ardentium caro dura, vitiosa, ingrata, & esui planè inepta. Decoctum tamen decrepitorum alterantibus fartorum, cum nitroso sale sit imprægnatum, occlusos meatus referat: flatus discutit: densos, & viscidos humores attenuat, & deterget: dejectiones, & mictiones movet: lienem in tumorem ex melancholicæ facis cumulo assurgentem deprimit. A gallinacea stirpe ortus aliàs gallus indicus, si probè fuerit saginatus, plurimum quidem alet, sed coctioni moram afferet, nec nisi crassum sanguinem procreabit. Hyeme tamen suâ pinguedine plerisque placet, sed eò magis adhuc æstate placiturus est bimestris pullus.

Gallus
indicus.

Pavo.

In domesticarum avium classem venit pavo gemmantium, & versicolorum pennarum, orbibus, & pulchritudine magis, quam carnis salubritate commendabilis. Hæc, cum sit dura, & nigra, non nisi ægrè digeritur, facilèque in atram bilem vertitur. Pavonini tamen pulli satis laudantur.

Colum-
bi cicu-
res.

Ex columbis alii sunt cicures, & plumipedes: alii turricolæ: alii sylvestres, palumbes dicti. Columborum omnium caro nimio plùs calida, & compacta, bilioso, & melancholico recremento gignendo opportuna, febres tertianas, ac quartanas, & lienosas ægritudines importare,

cupidineisve aculeis ignavos pungeretur creditur. Salubriores longè sunt pulli deplumes, & involu- Pipio-
nes.
lucres, qui jam pipire incœperint, maximè si vere, vel autumnò editi fuerint. Vivos pipiones per medium dorsum sectos, & aromaticis pulveribus resperfos in febribus malignis, & morbis venenatis, cordi, stomacho, & cerebro admovent Medici duplici fine: nempe vel ad fovendum, & recreandum nativum principum harumce partium calorem tunc ad interitum ruentem: vel ad venenum in exteriora attrahendum, & diffundendum. Cicures turricolis insalubriores sunt, Colum-
biturri-
colæ.
quòd minùs volatu exerciti plùs quoque excrementorum coacervent. Utrisque rursum deteriores palumbes, quamvis à multis in elegantiorum epularum numero reponantur. Palum-
bes.
Columbinæ familiæ meritò adoptatur turtur ob similitudinem, quam cum columbis habet, etsi corpore paulò minor. Succum præbet moderatè calidum, & siccum, medium inter tenuem, & crassum: alvum modicè astringit: obtusam ingenii aciem exacuere, & lapsam memoriam erigere perhibetur. Junior, & pinguis assatus æstate, & autumnò laudatissimus est, naturisque prodest humidioribus: macer, & senior, quòd tardæ sit coctionis, & succi crassi, non nisi elixus apponi debet. Turtur.

In testicularum avium ordine numerantur Passer.
pugnax passerculus, & garrula hirundo, ambo Hirun-
do.
cacochymiae parentes. Ille cum sit salacissimus, nihil aliud edentibus, quam venerem spiritum afflat; nec aliud hæc præstat, quam acutiorem visum.

Galli-
nago.

Ex sylvestribus, & montanis avibus aliæ sunt indigenæ, quæ nunquam solum vertunt, & in eodem semper loco morantur: aliæ hospites, & peregrinæ, quæ velut ex condicto certis anni temporibus stationes suas derepentè mutant, ut ad congruentiores divertant, quas aliquandiu incolunt, dum ab exilio spontaneo reduces pristinas sedes repetant. Gallinagine indigenarum omnium longè principe nihil est præstantius, nihil suavius, & exquisitius, nihil regalibus mensis dignius. Ne multis, una gallinago omnes optimæ carnis dotes in cæteris animantibus dispersas in se congregat, expers omninò vitiorum, quæ in aliis deprehenduntur, maxime si junior fuerit, & obesula. A Septembri ad ver usque jucundiùs editur.

Perdix.

Vix succi bonitate, & elegantia sylvestri gallinæ cedit perdix utraque, tam rubra, quam grisea: quæ cum sit moderatè sicca, & assiduo volatu exercita, nulla, aut saltem pauca relinquit in humano corpore excrementa. Nullo negotio coquitur: multum sanguinem, eumque tenuem, ac laudabilem profert, & obviorum aliorum humorum crassitiem extenuat. Convalescentibus, omnibus diuturno morbo languentibus, imbecillis, & humidis ventriculis præscribitur, perindè ac hydropicis, quorum serosam illuviem in abdomine stagnantem exhaurit; imò à nonnullis proditum est ad luis venereæ expugnationem satis esse continuum solius perdicis esum citra hydrargiri operam. Sed fides sit penes autores. Junior ab æstatis fine ad tempus usque

coitus, & incubationis lautissima est, præsertim si unum, aut alterum diem suspensa fuerit asservata. Vetula autem paulò duriuscula est, nec magna laude digna, nisi elixa.

Ad colchycæ avis, & perdicis præstantiam, & suavitatem proximè accedit phasianus sanis, Phasian-
ægris, & convalescentibus pariter accommoda- nus.
tus, splendidiorum conviviorum decus, & ornamentum, per totum autumnus, & hyemis tractum. Bimestres pulli æstate plurimum commendantur.

Quantum succi bonitate perdicis caro attagenæ carnem, tantum saporis jucunditate phasiani carnem superat attagenæ caro, magnâ ideò laude dignissima.

Merula solâ vocis modulatione præstabilis, Merula
cum non nisi vermibus, & locustis vescatur, non potest succum nisi pravum, & melancholicum subministrare. Junior tamen hyeme non improbatur.

Inter minores aves statarius principem sanè Eryth-
locum meretur erythreus, hîc satis neglectus reus.
ob ignoratas ejus virtutes, verum ibi summis dignatus honoribus, ubi nota est ejus elegantia, ut in campania.

Alicujus etiam nominis est alauda, aliter Alauda.
galerita, & cassita appellata: eò melior, quò bruma asperior, quia tunc temporis pinguior. Satis probum suppeditat alimentum.

Jam in advenarum volucrum, quæ quotannis peregrinantur, & nativas mansiones suas deserunt, ut in longinquis plagis temporarium

Tarda.

hospitium quærant, numerum referuntur sequentes. Inprimis otis, seu tarda, quæ tot ferè saporum, quot partium varietate distinguitur. Nihil est causæ, cur à plerisque tanti ducatur, nisi forsan aut raritas, aut opinio, aut pretium plùs ad commendationem valeant, quàm merita ipsa. Cum dura sit, & nigra ejus caro, tam erit tarda ad coquendum, quàm fuit penna ad volandum, (ut fert nomenclatura) nec alium succum, quàm atrum genitura est. Pectore tamen minimè displicet.

Rusticula.

Rusticulæ caro, etsi ejusdem ferè cum tarda sit conditionis, minùs utiquè vitiosa existit, quia alacriori volatu exercetur. Assatæ coxæ, interanea, & fæces cæteris partibus suaviùs autumnò præsertim, & hyeme sapiunt. Rusticulis adhuc lautiores sunt minores rostrulæ specie planè diversæ, quæ majorem ætatis partem in paludibus degunt.

Rostrula.

Coturnix.

Junior coturnix, quæ pampinis involuta assatur ad nimix pinguedinis consumptionem, sub autumnì initia tempestivè, & delicatè estur. Cum albâ, molli, & tantulùm calidâ carne prædita sit, tenue, & satis laudabile tam benè valentibus, quàm morbo nuper defunctis commodat alimentum, quod cupidinei etiam igniculi fomes esse queat. Errant, qui sentiunt ex frequentiori vetustioris coturnicis esu contrahi posse convulsionem, quòd illa helleboro vesci consueverit; siquidem veratro insidens deleteria vis, aut edomatur robore, quo pollet hujusce avis stomachus, aut si quid ex eo catharticæ supersit

super sit facultatis, ad fugandam potiùs, quàm ad accersendam talem ægritudinem utiquè valebit.

Ortygometra finitima quidem est nomine Ortygo-
tenus, at bonitate paulò inferior coturnicibus, metra.
quibus in transfretando præit in ducem.

Turdus minor, quibusdam frigillus dictus, Turdus
quòd ejus adventus frigoris instantis prænun-
cius sit, dulcium uvarum esu, quibus ad ebrie-
tatem usque nonnunquam delectatur, pinguior
factus uno omnium Medicorum sermone velut
exquisitissimus cibus, & optimus celebratur.
Cæteræ verò turdi species merulis, & sturnis
nihilo meliores habentur.

Cuculi caro Maio mense suavissima est, & cuculus
fatis probi succi.

Pardalus, & parrus laudabile hyeme suppe-
ditant nutrimentum. Eorum caro colore rusti-
cularum carnis æmula est, sed substantia multò
tenuior, gustuique multò gratior. Pardal-
lus, &
parrus.

In nullo ferè numero sunt sturni: non quòd Sturnus
juxta vulgi errorem ullam pravitatem traxerint
ex esu cicutæ, quæ ut hominibus venenum, ità
eis est alimentum: sed quòd fæculentum, &
vitiosum sanguinem gignant. Si tamen uvarum
acinos semel degustarint, non adeò insuaves fiunt.

Inter minores aves peregrinas ficedula, & Ficedu-
miliaria vindemiarum tempore apud apitianos la.
omnes honoribus, & gratiâ florent. Illa ficuum, Milia-
& maturescentium uvarum carptu pinguescit: ria.
hæc milio in caveis faginatur. Sunt tamen qui-
dam stomachi, qui nimiam ejus pinguedinem
fastidiant, ad cujus emendationem opus est

pulveris ex modico salis, piperis albi, & crustæ panis inter assandum aspersione.

Aliarum denique sylvestrium, & montanarum avium, ut graculi, picæ, corvi, cornicis, pici, gruis, ciconiæ, ardeæ, rapacis accipitris, & reliquarum omnium prædâ victitantium carnes in nostrâ oblivione penitus jacere debent, ut potè sapore injucundissimæ, succo deterrimæ, consistentiâ durissimæ, coctuque difficillimæ. Ideò ad mancipia, vel ad rusticos, & tenuioris fortunæ homines sunt ablegandæ.

Aquaticarum omnium, quæ lacus, & amnes incolunt, volucrum caro temperamento frigida est, & humida, colore nigra, & odore tetra. Excrementis affluit, & duritiæ suâ coctioni resistit: sive quòd tales aves in luto vitam degant: sive quòd piscibus nutriantur: sive quòd otio torpentes plura congerant retrimenta, quorum difflatio impeditur aqueo frigore cutis meatus occludente. In hac classe collocantur olores, mergi, fulicæ, querquedulæ, amarelli, & boscaes. Dubii verò, & amphybii generis sunt anates, & anseres, quòd partim in aquis, & partim in terris habitent. Rursùm anas, seu palmipes, alia est domestica, alia fluviatilis. Domesticâ ex universa volucris gente nulla calidior. Non admodum expeditè coquitur. Plurimum quidem suggerit pabuli, sed crassi, & melancholici, mesentericis, & splenicis vasis infarciendis, proindeque febribus quartanis, & chronicis affectibus gignendis opportunissimi. Fluviatilis verò, etsi minùs calida, minùs tamen

retrimentis exuberat, quia magis volatu exercetur. Anates hyberno tempore suaviores sunt. Anaticulæ verò trimestres æstate satis sunt exquisitæ.

Anaticula.

Anser, alio nomine ocha dictus, temperamento cum anate ferè æquatur: sed illam carnis duritie, succi crassitie, & excrementorum multitudine superat; undè febrium generationi facilem præbet occasionem. Inter anseres domesticis palustres, & maribus fœmellæ sunt potiores. Anserculi amplissimis laudibus ab epulonibus cumulantur. Adultiores farturæ destinantur. Salitæ eorum carnes, & fumo exsiccata aquitanorum amores sunt, & deliciae. Anatis porrò, & anseris caro pectore tantum, & alis sapit: quòd reliquum est ad vernas, & coquos dimittere solent procures. Utraque eget condimentis calidis ad atterendam crassitiem suam, & promovendam sui digestionem, atque anadosim.

Anser.

Anserculus.

CAPUT XVII.

De Avium partibus, & excrementis.

INter edules avium partes primo loco numerantur alæ, dehinc pectus, postea coxæ: ex quibus omnibus purior, & laudabilior, quàm ex aliis cuditur sanguis, quòd major excrementorum humorum crebrâ pennarum motitatione dissipatio facta fuerit. Extremum alæ lautior alitis pars censetur, si rusticulas, & cortunices exceperis, quarum coxæ alis anteponuntur.

Alæ, pectus, & coxæ

Cere-
brum.

EXOTICUM

SPIT

Cum cerebrum avium exigui sit nutrimenti, ab omnibus ferè negligi consuevit. A solis delicatis editur tostum suprâ prunas rostratulæ cerebrum sale, & micâ panis aspersum, minimâ (ut opinamur) voluptate, nullâ saltem utilitate. Eduntur quoque à literarum studiosis, & mulierosis hominibus gallinarum, passerum, & columborum cerebella: illarum quidem ad acuendum ingenium: horum verò ad irritandam salacitatem.

Lingua

Non estur lingua avium. Solus est heliogabalus, qui apitii exemplo ductus sæpiùs lusciniarum, & pavonum linguas ad fastum, aut molitiem, & anserum ad libidinem concitandam gustarit.

Crista,
& sub-
crista.

Crista, & subcrista, seu barba, quas nulli alteri pennigeræ genti, quàm gallinacæ, ut potè domesticarum avium dominatrici, velut regia insignia natura concessit, solâ libidinis opinione mulierosis placent, quibus falsò persuasum est earum esum ad veneream luctationem animos dare, & audaciam. A Medicis verò improbantur, quòd omnis saporis gratiâ destitutæ stomacho insuper molestæ sint duritie suâ, quam ex perpetua circumfusi aëris collisione contraxerunt.

Collū.

Cervix, quæ tota ferè ex membraneis, & ossibus compingitur, difficilis est coctionis, & distributionis.

Coccyx

Coccyx, seu uropygium, præcipuè altilis capi, & galli indici à multis expetitur, quamvis adipis sui copiâ nauseabundum reddat stomachum.

Meliori jure forent expetendæ lombares carunculae huic adjacentes.

Lumbi.

Rusticularum tantum, rostrularum, pardorum, & turdorum interanea una cum excrementis reliquiis in cibum veniunt. Cæteræ aves exenteratæ apponi solent.

Intera-
nea.

Omnia vilescunt alitum viscera præter unum hepar, quod copiosum, & præstans suggerit alimentum propter analogiam, quam cum humano corpore habet, si saltem densa, & compacta illius substantia à calore nativo subigi queat. Priscis sæculis exquisitissimum cibi genus Romæ fuit jecur anserinum, hodierna verò ætate saginaticapi hepar anserino præfertur.

Hepar.

De testiculis avium, & præcipuè gallinacearum lacteâ pastâ educatarum multa honorificè omnes uno ore prædicant. A salacibus exquiruntur tanquam venerea invitamenta, à tabidis tanquam suavissimum, & præstantissimum analepticum.

Testi-
culi.

Altilium volucrum, & obesarum, præsertimque gallinacearum cutis, quæ lumbos chlamydis instar tegit, jucundissimi quidem saporis est, sed nullius ferè utilitatis: imò propter conjunctam pinguedinem stomacho oneri est, & fastidio. Quidquid verò ad alias partes spectare potest, repetendum est ex capite decimo-quarto secundæ hujusce sectionis.

Cutis.

Etsi ova à volucris exclusa mera sint excrementa, homini tamen non contemnendam largiuntur alimoniam. Cum sint temperata, ut potè ex æquis albuminis tantulum frigidi, &

Ova.

Eorum
discrimi-
na.

vitelli paululum calidi partibus constantia, temperatum quoque cudunt sanguinem, & medium tenent locum inter plenum, & tenuem victum. Magis nutriunt, quàm juscula, sed minùs, quàm carnes. Tria ovorum ex triplici fonte, nimirum ex genere, ætate, & coquendi modo discrimina manant. Ex genere alia sunt phasianea, alia perdicea, alia anserina, alia pavonina, alia columbina, & similia, alia tandem gallinacea cæteris omnibus præstantiora, quæ sola hodiè nobis sunt in cibo. Ex illis rursus ratione ætatis alia sunt recentia, alia vetusta. Recentia exiguâ mole multum, & citò alunt: facillimè coquuntur in sanguineum laticem mox transitura: pauca suggerunt excrementa: testes seminali, & rumas lacteo ditant liquore: nitorem cuti, atque mollitiem, corpori autem robur comparant. Omnibus ex æquo naturis conducunt, sed magis adhuc ægris, convalescentibus, & infirmis, pueris, & senibus solidiores cibos citra molestiam non sustinentibus. Vetusta verò ova diutiùs asservata, & jam ad putredinem vergentia, vel incubata, statim atque in stomachum descenderint, protinùs corrumpuntur, vitello in biliosum nidorem tertianarum febrium fomitem mox futurum abeunte. Ex præparationis modo diversas vires acquirunt ova, prout fuerint vel in putamine, vel extra testam cocta. Si in ferventi aqua ad mediocritatem cum calyce coquantur, forbilia, & tremula vocantur, omnium præstantissima, quibus planè dotes recentibus mox assignatæ conveniunt. Si autem

ulteriori co&ctione in aqua, aut cineribus obruta, aut prunis tosta obduruerint, cum calor igneus totum ferè alibilem eorum succum consumpserit, nec aliud nisi crassamentum reliquerit, vix in stomacho confici poterunt: tardè ad ductus nutritios, & mictuales pervenient: vel si fortè pervenerint, eos utiquè obstruent, & aptam fabricandis calculis materiam subministrabunt. Ad cohibendum tamen inveteratum alvi fluorem, seu sola, seu aceto intincta proderunt. Detra&cto putamine trifariam coquuntur ova, aut per elixationem, aut per frixionem, aut per suffocationem. Elixia in aqua fervente salubria sunt, & ad tremulorum præstantiam accedunt, quòd aquæ humiditas absorbentis, & exsiccantis foci energiam moderetur. Suffocata quoque, sive in oleo, & butyro, sive in vervecino jure co&cta fuerint, satis laudabilia sunt: quòd eorum substantia crassior ab igne altiùs penetrata extenuetur, nec tamen in fumos abeat tenuior, in qua potissimùm consistit ovorum meritum. Frixia in sartagine insalubria sunt, & omnigenos humores vitiosos pariunt: in stomacho diutiùs morantur, nec propterea longiori illâ morâ ad meliorem perveniunt co&ctionem; imò facile nidorefcunt, & corrumpuntur, admistosque alios cibos vicissim corrumpunt. Ex ovis porrò ad esum eligenda sunt recentia, candida, & longa. Singula, quæ sorbentur, ex decreto Salernitano confestim subsequatur tantulus generosi vini haustus.

Singula post ova pocula sume nova;

Vinum enim cum sit humanæ naturæ amicissimum, in sorbitione jucundum se præbet comitem, in coctione strenuum adiutorem, & in distributione impigrum vectorem.

Mel. In excrementorum demùm ex avibus prodeuntium censu mel ab apibus confectum reponimus, cum ipsæ, etsi corpore minores, etiam ad volandum pennas habeant, ut cæteræ volucres. Mel autem nihil aliud est, quàm purior fragrantium florum, & herbarum succus ab apibus accuratè delibatus, & accuratiùs adhuc in earum stomacho elaboratus, quem à minutulis faucibus eructant illæ in favos, quos mirâ arte finxere. Pretiosus iste liquor inibi depositus, & reconditus tandiù manet, donec indè ad humanos usus eruatur. Secundum caloris, & siccitatis gradum mel attingit. Majoris est utilitatis ad morborum depulsionem, quàm ad corporis nutritionem: quanquam album senibus, & frigidis temperamentis satis sit accommodatum, & laudabilis sanguinis naturam promptè induat. Eximiâ detergendi, & putredinem arcendi facultate pollet. Pulmonibus amicum est: hepati verò, juvenibus, & fervidis adversum caliditatem suâ, & dulcedine, quarum ratione facilè bilescit, & incenditur. Optimum ad therapeuticos usus habetur illud, quòd colore subflavum est, odore carptos ex floribus, aut herbis succos minimè redolente, suave, & dulci sapore jucundum.

CAPUT XVIII.

De Piscibus, & eorum partibus.

SI tanti valent pisces, quanti constant, quadrupedante populo, & pennatâ gente utiquè præstantiores erunt, cum Romæ olim bilibris nullus octo millibus nummum venierit, quæ fatis fuissent, vel emendis integris armentis, & omnibus phasiacis avibus. Inhonoratum, & sordidum apud priscos erat convivium, quod piscibus careret: contrâ sumptuosum, & magnificum duntaxat habebatur illud, quod multiplicium grandi pecuniâ ex longinquis maribus quæsitorem piscium honestaret præsentia. Luxum eo usque aliquando progressum legimus, ut privati mensa bis millenis diversi generis, & diverso modo coctis piscibus instructa fuerit, & cumulata, (ne dicam) obruta penitus tanto pondere. Verum quoniam res ex meritis, non ex pretio æstimari debent, grex natatilis gressili, & volatili gregi postponendus est. Nec adeò copiosum, nec adeò probum, & durabile, nec adeò sapidum largiuntur alimentum pisces, ac cæteræ animantes. Succum gignunt illi frigidum, & humidum temperamento suo respondentem, multis confertum superfluitatibus, tenuem, & fluidum, qui faciliè vel elabitur, vel dissipatur, vixque ad glutinationem partibus adhærescit. Non ità tamen spernendi sunt pisces, quasi valetudini prorsus adversentur, coctioni repugnent, putredinem accersant, vitæque

stamina maturius præcidant. Ex illis plurimi sunt salubres, & laudabilis sanguinis procreatores. Nihil est causæ, cur ab eorum esu abstinemus: cum illum Medici non modò sanis juvenibus, calidis, & biliosis ad refrigerium, & humectationem suadeant, sed etiamnum ex tertianis febribus convalescentibus permittant: cum Carthusiani, & plerique alii Cœnobitæ nullo alio præsidio vitam sustentent: cum aliàs fuerit Icthyophagorum natio, quæ præter solos pisces alios omnes cibos fastidiebat; & etiam hodiè incolæ Promontorii bonæ spei solis contenti piscibus diù, & incolumiter vivant.

Piscium
diffe-
rentiæ.

Pro differentia aquarum, in quibus habitant, nominibus quoque, & naturâ inter se differunt pisces, quorum alii palustres, alii lacustres, alii fluviatiles, alii marini appellantur. Sunt & alii quidam medii generis, qui vel relicto patrio pelago fluviatilium aquarum dulcedinem captant, vel qui vice-versâ angustioris in fluminibus mansionis pertæsi amplius ad natandum in mari spatium quærunt. Meliores, aut deteriores habentur, prout plures, vel pauciores dies in alterutra habitatione commorati fuerint.

Palustres
pisces.

Qui in paludibus, & stagnis, in aquis advectitiis, statariis, cœnosis, & turbidis ætatem agunt: quia non nisi musco, luto, aut sordibus vescuntur, carnem non nisi mucosam, & viscidam obtinere queunt, plurimis scatentem excrementis, quibus discutiendis pigra natatio non sufficiat: ideoque planè noxii sunt, & stomacho graves.

Non ita insalubres sunt, imò satis laudabiles Lacu-
stres.
lacustres, præsertim qui ingentes lacus incolunt
à jugibus aquis scaturientes, aut magnorum
fluminum præterfluentium accessione locuple-
tatos, nec populosarum urbium purgamenta
excipientes, quales sunt Lemanus Lacus, &
Benacus.

Paulò adhuc salubriores sunt, melioris succi, Fluvia-
tiles.
& facilioris coctionis, ideòque ægris, & con-
valescentibus accommodatiores fluviatiles,
maximèque ii, qui vel in limpidis aquis circum
salebrosa, & aspera loca educantur, vel in ma-
joribus fluviiis tumentes undas perenni, & in-
citato cursu volventibus, ut in Rhodano, Da-
nubio, & Rheno: tum quia puriori pabulo,
& novis subindè affluentibus aquis fruuntur:
tum quia à rapidiori fluento ad strenuïorem
natatum impelluntur. Non perindè salubres, imò
perniciosi, putredini obnoxii, & stomacho mo-
lesti ii, quos piscantur in amnibus lutulentis,
& turbidis, lento tractu fluentibus, & magna-
rum Civitatum sordes in suos alveos admitten-
tibus, ut in Sequana, Arari, & Tyberi.

Omniùm autem pisciùm optimi sunt, & præ- Marini.
stantissimi marini: tum quòd salsus æquoris
liquor nativam eorùm frigiditatem minuat, &
luxuriantem humiditatem absorbeat, nec non
eos à putredine tueatur: tum quòd crebra fluc-
tuum, & saxorum allisio tenacem eorùm mucum
exterat. Firmiorem, uberiores, & minùs diffi-
pabilem præbent succum, quàm fluviatiles:
sed cum carnem paulò duriores, quàm illi

Pelagii.

Litorales.

Saxatiles.

habeant, paulò quoque difficiliùs concoquuntur, & minùs recens sanatis conveniunt. Tria sunt præcipua marinorum discrimina, pelagiorum nempe, litoralium, & saxatilium. Pelagii in imo, profundoque pelago vivunt. Propter nimiam carnis duritiem ægriùs conficiuntur, at valentiùs nutriunt. Litorales, alio nomine erronei dicti, qui in terræ proximioribus sedibus domicilium collocarunt, pelagiis anteponuntur, etsi quandoque eluvie maris victitent, iisque sordibus, quas in continentem assidui undarum fluctus eructant. Attamen quoniam litora incolunt à sole illustrata, & temperatiora, quàm sit profundum pelagi, indèque sæpiùs aliò evagentur, atque discurrant ad captanda meliora pabula, tam loci opportunitate, quàm jugi exercitatione firmiores, nihilominus teneras acquirunt carnes, & quidquid excrementorum ex devoratis æquoreis purgamentis congesserint, facilè dissipant. Saxatiles tandem, qui circa aspera promontoria inter saxa, & rupes delitescunt, perpetuisve fluctibus verberati leniter scopulos versus pulsantur, marinorum omnium piscium suavissimi sunt, & saluberrimi, coctuque facillimi: quòd eorum caro perenni illâ, & innoxia allisione tenerescat, & ab omnibus supervacuis expurgetur. At ne sic quidem dotati saxatiles omnibus æquè stomachis congruunt, tam infirmis opportuni, quàm robustis infensi; cum enim proportio quædam inter coquentem ventriculum, & coquenda edulia intercedere debeat, tenuis saxatilium cibus à

moderato, & adæquato ventriculi calore conficitur, sed à superiore, & valentiore, quem non satis occupatum tenet, penitus affatur, & corrumpitur. Ex marinis piscibus meliores sunt illi, qui natant in æquore ad Septentrionem spectante, & aquilonaribus procellis frequens jactato, in quod multa, & magna flumina confluunt: quoniam crebra undarum pulsatio, & salubris aquilonum flatus non parùm ad carnis mollitiem, & probitatem conducunt.

Porro advertendum est pisces ejusdem etiam-
nùm generis non esse ubiquè ejusdem bonitatis,
& pravitatis, sed quidquid illud est discriminis,
pendere ex salubritate, aut insalubritate loco-
rum, quæ incolunt. Sic nonnulli pisces Medi-
terranei maris meliores sunt, quàm Oceani,
quanquam in universum Oceani pisces præstan-
tiores habeantur: sic quidam multò lautiores,
qui in Rhodano, & Ligeri, quàm qui in Sequa-
na, & Arari vivunt: & quidam rursus elegan-
tiores, qui in benaco, quàm qui in lemano lacu
capiuntur. Ex piscibus autem, cujuscunque sint
generis, ad esum eligendi sunt illi, qui carnem
nacti fuerint albam, teneram, & tamen firmam,
suavem, & friabilem, quique recens capti fue-
rint, nec aliquandiù servati: quoniam vel tantula
mora satis est ad eorum corruptionem. Nec inter
edendum aut simul cum aliis obsoniis, putà car-
nibus, & lacticiniis permiscendi pisces: aut
novissimo post alios cibos loco ingerendi: aut
post validam exercitationem, maximè ubi ven-
triculus fuerit imbecillus, vel pravâ illuvie

Piscium
electio.

noxarū
emen-
datio.

refertus; quia cum pisces omnis societatis impatientes cum ullo comite convenire nequeant, & sint ad putredinem sponte suā proclives, alienā admistione, vel contagione facilè corrumpuntur. Ad corrigendas autem piscium noxas à nimia frigiditate, & humiditate metuendas in vino, aut aceto cum sale pisces incoqui jubent Medici, & post eorum esum plenum generosi vini cyathum propinant hoc adagio moniti, vivos pisces aquā foveri, mortuos verò vino sepeliri, & condiri oportere fragrantibus herbis, & aromatis, quæ firmitatem, & suavitatem eorum carnibus concilient.

Utrum
mino-
res, &
junio-
res, an
majo-
res, &
senio-
res præ-
stant
pisces.

Jam magna inter Autores de piscium mole, & ætate controversia oritur, utrorum, minorum, & juniorum: an majorum, & seniorum carnes sint æstimabiliiores. Ex piscibus semper vetustos edendos esse vetus Gallorum proverbium docet: jure, an injuriâ ipsi mox viderimus. Ad hujusce quæstionis enodationem quædam est inter pisces adhibenda distinctio. Ex iis, quibus mollior substantia obtigit, junioribus, & minoribus præstant vetuli, & majores: quia illorum caro cruditatibus, & muco scater: horum verò sic-
cior, & elaboratior ætatis progressu facta, crebriori insuper natatu pristina vitia exuit, & novas dotes, præsertimve firmitatem citra duritiem sibi comparavit. Hac ratione vetula anguilla juniori præfertur. Econtrà verò ex piscibus duras carnes adeptis minores grandioribus elegantiores, teneriores, & coctū faciliores habentur. Sic bilibris, aut trilibris luciolus

pluris æstimatur, (saltem quoad bonitatem, si non quoad pretium) quàm lucius viginti pondo. Nobis tamen in universum præstantiores videntur pisces illi, qui nondum ad enormem usque, & monstrosam creverunt magnitudinem, nimiam onusti pinguedine, quæ cursus libertatem impediat: sed qui probè carnosæ ætatis florem proximè attingunt; quia utriusque ætatis, tam ineuntis, quàm provectæ vitiis carent, nec infantiaë mucro diffluunt, nec senii marcore tabescunt, & tamen teneritatis, ac saporis gratiam habent.

Ex universo, & innumero propemodum piscium grege, quos paludes, & stagna, fluvii, lacus, & maria educant, vulgares tantum, & qui frequenter in esum veniunt, eligemus initio ducto à palustribus, è quibus tres solummodò mentione dignos reperimus, tincam nempe, anguillam, & ranas. Tinca pelle lubrica est, Tinca. carne molli, mucosa, & excrementitia inducendis febribus aptissima.

Licet anguilla vel solo aspectu nonnullis Anguilla. horrorem incutiat, plerosque tamen nec serpentina, quam gerit, species, nec limi, quo perpetuò oblinitur, spurcities ab ejus esu detertere queunt. Tantò melius audit ab apitii sectatoribus propter carnis suæ mollitiem, & lautitiam, quantò pejùs ab Æsculapii discipulis propter vitia, quibus laborat; etenim lento, pingui, & mucilaginoso succo abundat, quo gravatur ventriculus, quo viæ omnes, tam nutritiæ, quàm mictuales obsepuntur, quo veluti glutino,

aut ferrumine arenulæ in renibus coacervatæ coguntur in silicem, quo humores arthritici in tophos concrefcunt, quo vocis suavitas corrumpitur, & ex quo demum omnigenæ febres prodeunt. Insuper anguilla peripneumoniam inferre creditur ob multam pinguedinem suam homini infensam, quæ cum in calidis jam sponte suâ pulmonibus facilè inflammetur, vicissim quoque eos inflamat. Nec equidem veneni suspicione vacat, quæ cum anguibus copulari fertur: ideoque apponi non debet, nisi prius abscissis capite, caudâ, & interiori spinâ, in quibus venenum residere putatur.

Ranæ. Etsi viles ranæ videantur, non tamen adeo illaudabiles extant earum coxulæ frixæ, ut potè coctu faciles, & satis boni succi.

Lucius. Ex lacustribus, & fluviatilibus piscibus primus occurrit lucius, qui vulgò aquarum tyrannus vocatur: quod non modò in alterius, sed suæ etiamnùm speciei pisces mordaci dente grassetur. Quamvis paulò duriusculæ sit carnis, facilem tamen in stomacho coctionem admittit. Luciolus adhuc præstantior, quia tenerior.

Perca. Perca & succi probitate, & coquendi facilitate, & saporis suavitate commendatur.

Trutta. Ex universa fluviatili familia nobilitate, & succi salubritate facilè prima est trutta salmonia purpureis maculis per totum dorsi tractum exteriorem distincta, & interiori carne subrubens, quam valdè friabilem, teneram, & omnis lentoris, ac pinguedinis exortem habet.

Thymalus.

Ejusdem præstantiæ est thymalus, præcipuè qui

qui capitur in lemano lacu, & qui in nobilitatis suæ monumentum equitis titulo insignitur.

Verùm si de fluviatilium piscium elegantia muræ-
na. consulantur antiqui Romani apitianæ artis peritissimi, palmam utiquè bilibri murænæ deferrent, quam semper delicatæ epitheto donare solent, & quam olim in piscinis ad epularum delicias exquisitis cibis alebant. Hanc plerique flutam vocant, Galli verò lotam. Anguillæ figuram refert. Ejus caro anguillaris mollitiei, & suavitatis particeps, sed lentoris omninò expers succum optimum, coctu facilem, & satis constantem ad corporis nutritionem confert.

Cyprino, seu carpioni squamis obducto inest Cypri-
nus. humida caro, & excrementosa, tametsi non omninò insalubris: quòd aquæ potius, quæ facilè elabitur, quàm tenaci, quæ diutiùs hæret, humiditate diffluet. At nulla prorsus vitia objici queunt Rhodani cyprinis, & lacus benaci carpionibus: imò in utrosque omnia laudum genera congeri debent. Illi, si ad quinque pondo pervenerint, vel exuperaverint, candidam carnem, teneram, & tamen firmam, præsertim circa latera suavi pinguedine interpunctam, & saluberrimam obtinent, truttarum carni haud quaquam inferiorem. His verò nullus est in tota Italia piscis exquisitior, & elegantior: nullus venalior, & tamen carior, & pretiosior: nullus demùm majoris famæ, & celebrioris nominis.

Sine pretio, & honore jacet barbus inter vilissimos, & pravi succi pisces hætenùs habitus. Barbus.

Cancrorum fluviatilium caro alba, compacta, Cancri
fluvia-
tiles.

& duriuscula multum, & diu nutrit. Vix coctionem in ventriculo patitur: at vix unquam in eo corrumpitur. In jure gallinacei pulli probe intrita, & cocta hecticis, & phthysicis utiliter exhibetur: utilius longè ejus decoctum.

Medii generis sunt salmo, lampetra, & alausa, modò maris, modò fluviorum, & lacuum incolæ.

Salmo. Salmo à truttarum, & thymalorum præstantia non multum abest, quamvis ejus frequentior esus etiam vernis fastidium, & satietatem pariat.

Lampetra. Mustellæ, seu lampetræ à lambendis petris dictæ, rectius fistulæ nomen conveniret, quod illius instar teres sit, & circa cervicis latera multiforis. Dura est ejus caro, nonnullius lentoris particeps. Crassum gignit succum, nec à veneni suspitione prorsus immunem, quoniam cum serpentibus congredi lampetram ferunt.

Alausa. Alausa circa æquinoctium vernum à falsis æquoris aquis ad dulces fluviorum aquas transfugit, molesta spinarum, quibus confita est multitudine. Carnem nacta est satis mollem, sed planè insipidam. Dum recens ad nos advenit, delicatis novitate suâ satis placet: verum aliquantò post sui copiâ vilior facta in contemptum cadit, & plebeios tantum homines pascit.

Ex infinita marinorum piscium turba alii sunt minores, alii majores, & cetacei, alii testacei.

Solea. Inter minores solea ab omnibus à figura soleæ, quæ solo pedis subjicitur, dicta, à plerisque saxatilis, & saxaulis per antonomasiam appellatur, quòd saxatilibus omnibus piscibus succi probitate antecellat: à nonnullis perdix marina

nominatur, quòd eundem in mari locum teneat, ac perdix in terris. Uno verbo eximiis omnibus, quæ piscium carnes decent dotibus sic cumulata est ejus caro, ut in ea nihil amplius desiderari queat.

Simili ferè modo à natura comparatæ sunt Barbutæ, vivæ, & rhombi carnes, quibus nulla conditionum deest, quæ ad præstantiam, & suavitatem requiruntur.

A prædictorum piscium bonitate non longè recedunt rubellio, sive cuculus, aurata, plagitia, seu passer.

His paulò inferior est mullus ille ab antiquis Poëtis tantoperè decantatus, qui celebritatem suam (si ingenuè loqui velimus) humanæ potiùs opinioni, quàm suæ virtuti debuit. Ejus modo pretium jacet, quem tam grandi aliàs pecuniâ mercabantur Romani.

Raia, quam aliter galbionem, & rochetum vocant, quanquam albâ, firmâ, & salubri carne prædita sit, nihilominùs tamen ob duritiem suam stomacho inter coquendum molestiam exhibet: præterquàm quòd tetrum, & ingratum, multisve intolerabilem emittit odorem. Idcirco, ut tenerescat, fustibus vapulare, & contundi solet. Longiori quoque vecturâ virulentum fœtorem in ambientis aream refundens suavior redditur.

Lupi caro planè est insipida, etsi mollis. Mucosior est mugil, & pinguior, ideoque minùs injucundus.

Satis laudabiles sunt haleces, & sardinæ recentes. Verùm si sale ad custodiam condiantur,

etsi hinc gratius palato sapiant, & stomachum ad appetendos cibos acrius urgeant, at illinc acriorem, & salsuginosiorum sanguinem procreabunt.

Scom-
brus, &
merla-
nus.

A laudatorum piscium gloria prorsus degenerant scombri, seu carleti, perinde ac merlani, seu minores aselli, vitio depravatæ carnis suæ, solâ pedissequorum gulâ digni.

Acipen-
ser.

Ex grandioribus, & cetaceis piscibus pauci sunt delicati, plures deterrimi, nonnulli tolerabiles, inter utrosque medii. Nullus profectò marinus piscis, ne solea quidem, de elegantia cum acipensere, seu sturione contendere potest. Omnium ille nobilissimus censetur. Mirari ergò desinamus, quod Romanis quondam tanto in honore, & tantis fuerit in deliciis. Verum hæ laudes de acipensere adriatico, non de mediterraneo sunt intelligendæ; hic enim tantâ notatur ignominiâ pluribus cetaceis communi, quantâ unus ille gloriâ celebratur.

Thynn-
nuli.

Nefas esset sine elogio annotinos thynnulos, seu pelamides præterire. Illud tantum sufficit, quòd lautissimæ carnis suæ commendatione inter grandiusculos pisces dignitatis ordine primi ab acipensere habeantur.

Thynn-
nus.

Jam medium inter optimos, & pessimos pisces majores tenent locum thynnus, asellus, & morhua. Thynni, sive recentis, sive saliti caro ad bubulæ similitudinem satis accedens, etsi paulò densior, & stomacho gravior longiorem ad sui confectionem temporis moram postulet, multorum tamen palato summooperè arridet.

Quis unquam putasset asellum à Romanis Poëtis tot carminibus, & tantis laudibus celebratum, eundem esse cum merlucio hodierno? Recens asellus, cum sit pinguiissimus, & suavissimus, has equidem laudes optimo jure meretur. Verùm salitus non ità laudabilis est, cum ejus caro densiorem multò, quàm par sit, & viscidior, coctuque difficiliorem succum contineat.

Morhua junior, & recens non omni prorsus honore indigna judicatur; siquidem carnem habet candidissimam, & satis mollem, sed paulò insipidam, & tenacem: ideòque ad sui apparatus acriorem tantulùm requirit condituram. Salsa verò majorem à sale crassitiem, duritiem, & lentorem adipiscitur.

Quod ex cetaceo populo reliquum est, vix edule est. Nemo est præter lixas, calones, remiges, agasones, bajulos, & inferiores operarios nauticos, qui dentibus audeat attingere balenam, phocenam, tursionem, seu marsuinum, delphinum, & alios ejusdem generis grandiores pisces, qui palato malè sapiunt, & naribus malè olent, præsertim si recentes fuerint: qui parùm alibilis succi, & multum excrementitii suppeditant: qui nunquam ob duritiem suam, & crassitiem in debilibus ventriculis, & vix in robustioribus conficiuntur, crassiorum omnium more ciborum, qui in coctione sua imbecillum semper superant calorem, nec unquam nisi à valentiori superantur. Cetacei illi pisces solent à piscatoribus per aliquot dies servari, dùm eorum caro citra substantiæ

corruptionem mollescat, & dehinc sale conspergi: tùm ut temporis tractu quidquid mucosi, aut virulenti contraxerint, deponant: tùm ut condituræ beneficio saporis gratiam acquirant, quæ excitandæ appetitioni sufficiat.

Testaceorum piscium duæ sunt classes: alii duram, & asperam: alii læviorem obtinere testam. Primæ classis sunt ostrea, mytuli, & murices. Omne conchyliorum genus, vel pro-
 Con-
 chylia, tinùs atque è testis suis extrahitur, cum aqua sua salsa, quæ illis condimenti loco est, addito tantillo piperis albi sorbetur: vel in testis suis cum butyro, & friata panis mica modico piperis aspersa suprà craticulam torretur. Tales deliciolæ à delicatulis avidiùs expetuntur, forsan quia illis veneriei stimuli inesse creduntur. Ab ostraceis tamen refugere debent quicunque valetudini suæ consultum voluerint; siquidem carnes habent tenacissimas, & glutinosissimas, insuperabiles, & ideò nutritioni impares, atque aluinæ tranquillitatis perturbatrices.

Ad secundam testaceorum classem pertinent
 Cancri
 marini, locustæ, cancri, gammari, & astaci, quorum omnium dura caro digestionem reluctatur.

Præter piscium carnes ex reliquis partibus
 Piscium
 caput, edules sunt tantùm sequentes. Sola sunt salmo-
 nis, & cyprini, mulli, & thynni capita, quæ hodiè mensis apponantur. In iis reperire est viscidæ quædam particulas, & pingues satis suaves.
 Lingua, Solius carpionis lingua jucundè estur. Solius
 Oculi, salmonis oculi placent, ut potè teneri, & adiposi.
 jugulus Clydium, seu jugulus thynni à multis laudatur.

Delicatissima sunt aselli, murenæ, luci, lampetræ, & lupi jecinora, nec in suavitate saginatorum caporum, & anserum hepati cedunt.

Hepar.

Viscera, venter, & abdomen thynni sale, & aromatis condita, pinguedinis suæ gratiâ exquisitissima habentur. Argumento est ingens, quo veneunt, pretium. Hoc condimenti genus haud levibus conjecturis opinamur idem esse cum pretioso illo liquamine, quod garum antiquitùs appellabatur.

Mirum quo gula irrepperit: ne ipsa quidem salmonis, & aselli interanea facibus excipiendis dicata à delicatulis plerisque fastidiuntur.

Intera-
nea.

Nihil piscium, maximè carpionum, & murenarum lactibus ad edendum suavius, & elegantius inveniri potest.

Lactes.

In rhombo ilia potissimum commendantur, cauda verò in lucio, trutta, & solea, perindè ac in avibus alæ, ob perennem ejus motum, cujus beneficio excrementosæ quæque particulæ dissipantur.

Ilia, &
cauda.

Sua est etiam cuti gloria, quæ in tinca vel ipsi carni anteferri meretur.

Cutis.

Tandem piscium ova mutuo maris, & foeminae affrictu in alvo concepta non illaudata dimitemus, præsertim si in humum, aut herbas effusa prolifico insuper utriusque parentis lacte aspersa fuerint. Percarum ova supra craticulam tosta delicatis nequaquam displicent. Cyprina jucundissimè, vel elixantur, vel friguntur. Salmonea lautissimè condiuntur. Lupi, & mugilis ova bibacibus summo in honore, & pretio

Ova.

olim fuere, quòd ad iterata pocula siccanda liberaliter invitent, vinoque novam inter bibendum gratiam concilient. Sola sunt barbi ova omni prorsus encomio indigna, à quorum esu penitus abstinendum, ut potè quæ tormina, & choleram morbum excitent.

CAPUT XIX.

De Alimentorum qualitatibus.

UT alimentorum substantia reparat quidquid omne perpetuo fluore perdidit humana substantia: ita & eorum qualitates occurrunt qualitaturn exuperantiis, quas contraxerit. Equidem actum ageremus, si de primis, & secundis alimentorum qualitatibus modò differeremus, quas suprà fusiùs explicuimus. Superfunt ergò exponendæ eorum tantum tertiæ qualitates, sapes videlicet, temperamenti, & facultatum indices, qui novem omninò numerantur: quorum tres sunt temperati, dulcis nempe, pinguis, & insipidus: tres calidi, falsus nimirum, amarus, & acer: & tres frigidi, acidus scilicet, austerus, & acerbus.

Saporum
discrimi-
mina.

Dulcis
sapor.

Dulcis sapor temperatus, aut saltem moderatè calidus in tenui substantia positus est. Soli cibi dulces, pingues, & insipidi alendo corpori ob suam cum illo familiaritatem apti existimantur. Quò majorem habuerint dulcedinem, eò quoque uberiores suppeditaturi sunt nutritionem: eoque magis, quò compactiorem obtinuerint

substantiam. Reliqua verò esculenta, in quibus alius dominatur sapor, tantò largiùs, aut parciùs nutriunt, quantò plùs, aut minùs dulcedinis participarint. Nonnullis quidem dotibus illustra sunt dulcia quæque; siquidem corpus impinguant, semen augent, alvum subducunt, & pectus demulcent. At vicissim aliquorum vitiorum suspecta sunt: etenim facilè tam longiori in corpore morâ, quàm adscititio calore bilefcunt: nutritias vias facilè quoque obstruunt ob nimiam succi, quem genuere, copiam, & ob celeriores illius distributionem, qui à famelicis membris ante prolectari plerunque solet, quàm perfectam coctionem subierit. Inflammatis præterea jecori, & lieni novos ignes subjiciunt dulcia, quòd ipsamet sponte suâ inflammationem facilè concipiant.

Pinguis sapor naturâ, & viribus cum dulci congruit, sed ab eo in substantia discrepat, quam paulò crassiores adeptus est. Pinguis

Insipidus dulci, & pingui temperamento satis consimilis est, ab illis tantum diversus in substantia, quam aquâ humiditate magis dilutam obtinuit. Insipidus.

Reliqui verò sapor, quos in cibis gustus eminere percipit, si ad nutritionem non conducant, at certè voluptatem aliquam, aut utilitatem afferunt. Nonnulli nimio plùs dominantem eduliorum, quibus insident dulcedinem acie suâ castigant, aut insulsiatatem condiunt. Quidam jucunditate suâ fastidiosos oblectant stomachos: alii intemperatos juvant, eandemque

partibus, ac humoribus opem ferunt, quam ferrent ipsa medicamenta, cum quibus in gustu conveniunt.

Salsus.

Ex calidis saporibus falsus aqueo humore perfusus, esculentorum omnium conditurae in primis accommodatissimus praesentem fugat putredinem, & imminenti praecavet: humorum crassitudinem exterit, & sordes vel absorbet, vel abradit. Sed nimio usu sitim acuit, alibiles humores adurit, & prolificos depopulatur, cutimve, aut importuno pruritu vexat, aut turpi scabie foedat.

Amarus

Amarus falso calidior, & terrenae insidens substantiae infartos ductus terget, atque recludit. Si exuperantior fuerit astrictione suâ novum partibus robur adjiciet.

Acer.

Acer, seu acutus, omnium calidissimus, brevi quocunque penetrat, obsepta quæque aperit, crassa quæque valenter extenuat, glutinosa quæque secant, & supervacanea quæque discutit. Verum tantaleam sitim affert: spiritus in igneos turbines concitat: sanguinem torret, & devastat: bilis proventum auget: mordaces halitus quoque versum spargit: ventriculum pungit, & fodiat: delicatiores, tenellasque partes offendit, & quandoque exedit, ac exulcerat.

Acidus.

Ex frigidis saporibus acidus linguam densat, & contrahit: singula corporis membra partium suarum tenuitate, & fluxilitate citò pervagatur, eademque operâ interclusos aditus, & potissimum mictuales referat: lentos humores districtis aculeis suis incidit, & tamen astrictione suâ

fluentem alvum cohibet. Languentem denique recreat appetentiam, & ventriculi fermento novum suâ similitudine ad co&ctionem robur adjungit.

Austeri, & acerbi sâpores, quos stypticos, Auste-
rus, &
acerbus
& ponticos vocant, acido adhuc frigidiores, linguam exasperant, stomachum roborant, alvum strenuè astringunt, si aliis cibis præmittantur, solvunt verò si epulum claudant, dentes demùm stupefaciunt.

CAPUT XX.

De Alimentorum quantitate.

NON minùs ad humanam incolumitatem conducere videtur alimentorum quantitas, quàm eorum substantia, & qualitates. Valetudinem labefactant, aut tuentur cibi, prout fuerint vel liberaliùs, vel parciùs, vel modestiùs exhibiti. Hinc victum sanorum, quorum tantùm in hoc tractatu curam suscepimus, dividemus in moderatum, nimium, & paucum: ægrorumve diætâ obiter duntaxat attingemus.

Adhibitus in victu modus neminem prorsùs Mode-
ratus
victus.
offendit, & omnes perindè juvat. Atque inprimis natura, quâ nullâ in regenda vitali machina melior magistra inveniri potest, omne viventium genus ad sobrietatem invitat, & ab ingluvie dehorratur. Id tantùm postulat, quod ad victum sibi necessarium est, non quod superfluit: paucò alimento contenta, ut duntaxat vires reficiantur,

non opprimantur. Jam si natura sine ullo præceptore plerasque animantes cibi parcitatem doceat, nunquid meliori adhuc jure idem docuit hominem, cæteris omnibus animalibus longè perfectiorem, & dociliorem, quippe rationis, ac intelligentiæ compotem?

Medicina verò fida naturæ imitatrix clientes suos ad frugalitatem hortatur plurimum accessione bonorum, quibus ditantur quicunque ejus consiliis obtemperarint. Et quidem sobrietas animo ac corpori perindè salutaris, tam ad animales, quàm ad naturales promovendas functiones magno est adjumento. Arbitrariis motibus agilitatem, & sensibus alacritatem addit: ingenii aciem, judicii maturitatem, & memoriæ tenacitatem auget: corporis temperiem, & humorum symmetriam tuetur; modicus siquidem ingestus cibus, (modo euchymus, aut consuetus) modicove dilutus potu nullo negotio in vigente ventriculo in laudabilem chylum primò, & dehinc in laudabiliorem sanguinem elaboratur, atque citra ullum obicem singulis corporis membris ad nutritionem distribuitur: paucas relinquit fæces, easque per consuetos ductus facilè ejiciendas. Et tamen sufficit conservando virium robori, fovendæ vitali lucernæ, & sustentandæ moli partium, quibus tantum reponit, quantum eis quotidiano decesserit intertrimento. Uno verbo nullum temperantiâ firmitus, tutius nullum sanitatis, & longævitatatis fundamentum. Vix unquam ægrotaturus est, quin potius ad summam senectutem incolumis

victurus, qui Salernitano usus consilio lascivienti gulæ fræna injecerit.

Pone gulæ metas, ut sit tibi longior ætas.

Calamitatum ferè omnium, quibus humanum Nimius genus affligitur, & præmaturioris fati originem non aliundè repetendam duco, quàm ab intemperantia Medicorum nutrice à Platone dicta. Gemina est ejus soboles, ingluvies una, altera crapula crapula. De hac dicere omitto, ne actum agere, crambemve recoctam apponere videar. Illud mihi tantùm addere liceat, nusquam hætenùs auditum fuisse annosos evasisse insignes illos potatores, qui amplos, & capaces meri plenos calices quotidie ficcare, & septentrionali more ad ebrietatem usque bibere consueverunt: sed econtrà à peritioribus Medicis semper observatum fuisse abstemios multò longæviores extitisse quàm vinolentos, quorum vultum subrubentibus consitum pustulis perpetuò videas, nasumque magnificè gemmantem. Ut verùm loquar, ultima ebriosæ vitæ scena, vel præcocis hydro-
pis, vel præproperæ tabis, vel repentinæ apoplexiæ castastrophe clauditur.

Non minora ab ingluvie, quàm à Ingluvies. crapula impendent pericula, nec minores voracibus, quàm crapulantibus pœnas minantur Medici, ut quos bonorum promissione ad temperantiam inducere nequeunt, ab intemperantia saltem malorum comminatione deterreant. Et sanè tot humanæ valetudini damna importat edacitas, quot commoda affert sobrietas. A ciborum

Aph. 17
lib. 2.

multitudine, affectuum multitudinem proficisci olim prodidit Hippocrates. Ab insatiabili gula omne ægritudinum genus oriri unâ voce clamat universa Medicorum familia; constat siquidem inter omnes nimiam ingestorum eduliorum, etiam boni succi, & coctu faciliū copiam naturæ potius oneri esse, quàm nutrimento: malè etenim in ventriculo, quantumvis valente subigitur. At ubi semel malè subacta in nutritias vias permearit, nullâ amplius ulteriori coctione elaborari potest, nec unquam in gratiam cum natura redire. Hinc manant utraque plethora, cacochymia, cruditates, obstructions, humorum putredines, viscerum corruptelæ, & ingens retrimentorum proventus, amplum morbis supeditans pabulum. Hinc, ut semel dicam, omnigenarum affectionum pullulat myrias.

Quot non patent æumnis immanes illi helluones, quorum venter propter vastam sui capacitatem, & inexplebilem viscerum voracitatem profundissimus est ciborum omnium gurgēs, atque immensa vorago, quibusve vix trojanus pro uno pastu sufficeret porcus? Ubi se multiplicibus, & planè dissimilibus escis vario modo paratis ingurgitarint: ubi assa cum elixis, solida cum liquidis, cocta cum crudis, carnes cum piscibus, fartiles crustas cum lacticiiniis, pulmentis, bellariis, & fructibus præposterè, nullove delectu miscuerint, diversa illa obsonia tam disparis coctionis, tamque discordantis naturæ tumultuentur oportet, quandiū in stomacho resederint, & postquam in alvum

descenderint, inter se bellare non desinant, maximo hospitem suorum damno; nec enim magis inter ea quidquam convenire potest, quàm inter promiscuam moribus discrepantium, & in eodem diversorio pernoctantium turmam advenarum, qui semper aliquid rixandum habent, nec unquam in sincerum fœdus coire queunt.

Quid porrò sentis, amice Lector, de porcentosa illa, & voluptaria antiquorum Romanorum edacitate, apud quos olim vix minùs balneatione frequens fuit, & familiaris vomitus, quem sibi ultrò, nullâve cogente necessitate parabant? Mos erat ingluviosis hujusce ætatis hominibus, quorum abdomen ut ut amplum non capiebat aviditatem, ventriculum quem multâ ciborum farragine paulò antè oneraverant, mox per vomitum exonerare ad renovandas gulæ delicias: non secùs ac petulcæ, & libidinosæ mulieres, quæ fœtum corrumpunt, ut quam primùm obscœna conceptus oblectamenta regustent: vel sicuti nepotes, qui adhibitâ omni diligentia pecunias undique corradunt, ut eas paulò post in supervacaneos sumptus decoquant. Haustâ quotidie tepidâ, aut immisso in fauces digito gratis se ad vomitum provocabant catillones isti in appetitûs irritamentum, potiùs quàm in voracitatis remedium. Hos meritò aliàs censorio carpebat stylo Seneca, inquiens, *Multos vomere ut edant, edere ut vomant epulas, quas toto orbe conquirunt, nec concoquere dignantur.* O! miseros eos, qui deditâ operâ stomachum vexant, & emeticis sollicitant, ut licentiùs gulæ indulgeant,

Conf.

ad Hely.

c. 9.

Lib. 1.
c. 3.

tàm gravi illius poenâ tàm sapiente viro indignam hujus voluptatem eementes. Quapropter Celsi consilio à quotidiana vomitione abstineant se, qui valetudini suæ consulere, & ad canos tempestivè pervenire voluerint.

Aph. 10
lib. 2.

Tàm ergò voracis, quàm delicati palati homines, qui abdomen suum cujuscunque generis obsoniis farciunt, & saburrant: qui è ventriculo popinam, atque è nitente coquina sordidam faciunt latrinam, in multas tandem ægritudines incurrere necesse est, quæ si non eos extemplò perimant, aliquot certè annorum intervallo conficiunt. Multò plùs adhuc damni allatura est ingluvies impuris corporibus, quorum sentinam, & perniciem magis quàm molem alet. Ideoque ab ambiguis, & dapalibus cœnis, tanquàm à pestilenti lue inposterum refugiant gulosi omnes, & parasiti, si sapiunt: cautè devitent lautissimas procerum mensas, multiplicibus, & exquisitissimis cibis extractas, quæ tot morbos, quot fercula ferunt, à quibus nunquam sobriè, nunquam tutò, ac impunè disceditur: quòd gula dapum multitudine non solùm laceffita, sed insidiosis insuper obsonatricis artis illecebris inescata ventriculum eduli saburrâ suprâ vires oneret. Valedicant denique comeffationibus illis mediâ, ac concubiâ nocte fieri solitis, & ad lucis confinia quandoque productis perverso more, quem minùs Italorum intemperantia, quàm irreligio ad fraudandas Ecclesiæ leges induxit.

Paucus
victus.

Parcum dicitur alimentum, vel quod copiâ paucum est, vel quod parùm nutrit, vel quod
raris

raris ex intervallis sumitur: parcissimum verò, in quod simul hæc omnia cadunt. Quantum ægros, & in neutra constitutione positos juvat alimenti paucitas, tantum benè valentes offendit. Medici autem duplici de causa diætam, in qua potiora versantur artis subsidia, præscribere solent, nimirum vel ut impendentibus morbis occurrant, vel ut præsentibus medeantur. In primo casu quemadmodum equis intractatos, & ferocientes equos, quos domare voluerit, consueto defraudat hordeo, ità Medici de quotidiano commeatu plus justo valentes, & alibiles cibos subtrahunt iis, quibus ob vitiosorum humorum luxuriam ægritudines imminere præsenferint, ne nova illuvies jam congestæ accrescat, & ut naturæ pravos illos succos subigendi spatium detur. In altero verò casu solida ægrotis denegant alimenta, tantumque liquida, & forbilia concedunt, quæ minùs laboris ventriculo faceffunt, paucioresve reliquias deponunt. Si leviores fuerint affectus, una satis est diætata ad eorum sanationem citra ullam medicamentorum opem, quorum alienâ qualitate corpus semper laceffitur: sin graviores, & acuti, tenui utendum est victu, eoque tenuiori, quòd morbus ad statum propius accesserit, ne si plenior adhiberetur, in plures partes distraheretur natura, cum vix uni sufficere queat; alterutrum enim contingat necesse est, ut vel cibi, vel morbici humoris coctio negligatur. Si à pepasmo ad pepsim divertat natura, tunc temporis ad peccantem succum mitigandum intenta, & hoc

in negotio unicè occupata, inchoatum pepasmi opus, cui paulò antè gnaviter vacabat, infectum deseret, & à meditata crisi, quam brevi molitura erat, avocabitur, efferatâque materiâ morbificâ, ac recrudescente morbus pariter recrudesceat. Sin contrâ præteritâ pepsi tantùm in pepasimum incumbat natura, neglecto cibo, & in cruditates abeunte nova fiet colluviei accessio novum, & uberiores morbo fomitem subministratura.

Verùm in sanos utiquè peccaret Hygieines, si eis tenuius quàm par esset, præscriberet nutrimentum, quod non sufficeret refarciendæ jacturæ, quam perpetuâ sui decessione humana facit substantia, quodque eorum vires extenuaret, quarum conservationi potissimùm destinata sunt alimenta. Nec in hoc tantùm delinquit parcior sanorum diæta, sed etiam quia spiritus inflammat, & humores irritat, qui solitâ alimenti benignitate destituti efferantur, & dehinc vires suas exerunt, nequitiamque suam produnt; vel enim in latibulis suis subsultant latices, vel sese ex illis repentè proripientes in ventriculum cibi penuriâ laborantem, aut in alias sedes passis vexillis irrumpunt, variasque, & horribiles strages edunt pro vario, & peculiari feritatis charactere, quem obtinuerè. Tenuior insuper victus acutas febres, in calidis, & siccis corporibus in hecéticas facillè degeneraturas accersit: somnum ab oculis arcet: corpus sensim ad ariditatem, & marcorem perducit, caloremque nativum tandem extinguit; ille siquidem

deficiente humore alibili, cujus beneficio temperetur, summā quā valet activitate, solidas inprimis partes aggreditur, ac diripit, & cum otuari nequeat, in seipsum exindē fœvire cogitur, & proprium demū pabulum, humidum nempē primigenium depascere, quo consumpto intereat, & evanescat oportet.

Medicis porrò non desunt auxilia, quibus & Crapulae, in-
intemperantiæ, & inediae medeantur. Ebriosi gluviei,
dilutiorem potum, & helluonibus eduliorum & inediae re-
parcitatem inposterū præscribunt: hos sibi media,
deinceps in cœna temperare jubent, de diurna
annona aliquid subindē detrahare, & ante ex-
pletam appetentiam è mensa quandòque rece-
dere, ne forsan blandæ ejus invitationi succum-
bentes plūs cogantur ingerere, quàm coquere
possint. At si nedūm hæc suffecerint, sanguinis
nimidò plūs luxuriantis copiam sectā venā mi-
nuunt, fordesque ab ingluvie, & crapula in
aqualiculo genitas cathartici eluunt. Jejunos
verò, nec satis pastos, & potos paulò plenius
alunt, à laboribus dehortantur, & ad quietem,
somniaque invitant.

CAPUT XXI.

*De modo in usu Alimentorum adhibendo;
& primò de eorum preparatione.*

PRæter alimentorum substantiam, qualitates,
& quantitatem, etiam utendi modum atten-
dere oportet, qui quinque præcipua capita

complectitur, nimirum escarum præparationem; idoneum edendi tempus; ordinem in assumendis cibis servandum; victus rationem unicuique sexui, temperamento, & ætati pro variis anni tempestatibus convenientem, & tandem consuetudinem. De apparatu primò agendum, qui cum in coctione potissimum consistat, non ad omnes omninò cibos spectare videtur; sunt enim quidam, qui aut propter familiaritatem, quam dudum cum humana natura contraxerunt, aut propter summam dulcedinem, quam præ se ferunt, coctione non egeant. Sic lac protinùs à mulctu crudum exhibetur, quod proprio uberum calore satis elaboratum fuerit. Sic molles fructus, & dulces, crudi, & quales ex arboribus colliguntur, tutò eduntur, quòd blando solis calore sat maturati sint, & excocti. Reliqui verò cibi à natura nostra longiùs remoti coctionem, aut saltem condituram postulant, ut quidquid infensum obtinuerint, tali præparatione dependant. Sic omnia carniùm, & leguminum genera cocta, non cruda apponi solent: quanquam literis proditum sit multos aliàs extitisse, qui crudis tantum carnibus victitantes ad longam senectutem pervenerint. Verum cruda omnia edulia propter indomitam naturam suam à calore nostro superari nequeunt; quin imò minùs accuratè cocta ob superstitem crassitiem flatulentas turbas in abdomine faciunt. Procul hinc ergò faceffant crudiiori, tanquam naturæ, vel Medicinæ monstra, ex quorum præposteris exemplis ratio non est concludenda. Porro adverten-

dum est præter coctionem requiri insuper aliam quandam præparationem in quibusdam cibis, putà in leguminibus, & durioribus terrestrium, volatiliū, & aquaticorum animalium carnibus: illa ut mollescant, oportet in affusa tepente per sesqui-horam macerare, priusquam in focariam ollam conjiciantur: hæ verò, ut tenerescant, aliquanto tempore antè coctionem suspensæ fervari, & dehinc fustuario contundi debent.

Porro præparatio cibi duplex est: una utilis, quæ in coquendis cibis versatur: altera jucunda, quæ præterea condimentis ad saporis gratiam, & gulæ voluptatem utitur. Coctio autem artificiosus est parandorum ignis operâ eduliorum modus, quo ea excrementosis, & noxiis partibus mitificatis, vel discussis ad humanam nutritionem aptiora redduntur. Ex coctione multiplex accedit utilitas. Inprimis ejus beneficio liquidiora, & tenuiora inspissantur: crassiora extenuantur: duriora molliuntur: flatulenta, & superflua digeruntur: saporis, & odoris jucunditas conciliatur: omnium denique alienarum qualitatū vitia emendantur. Cibi traduntur igni ad adeundam coctionem, quam geminam agnoscunt Medici; unam, quæ à sicco calore perficitur, & assatio dicitur: alteram, quæ ab humido, & elixatio appellatur. Rursū duplex est assatio, simplex, & mista. Simplex bifariam peragitur, vel carnibus veru transfixis ad ignem paulò eminùs versatis, vel supra craticulam subditis prunis paulò cominùs tostis. Mista assatio frixio est, quæ fit in sartagine, admistis

Coctio
quid.

Quo-
tuplex.
Assatio.

Frixio.

Elixatio.

Suffocatio.

Facultates eduliorum.

Frixorum.

Elixorum.

aliquo humore pingui, & condimentis quibusdam, quorum potentiali calore obsonia in modum assatorum siccantur. Gemina pariter est ciborum elixatio: una libera, & difflata, quæ fit in aperto vase idoneo liquore pleno ad ignem propius admoto: altera, quæ fit in operto clausis undique diligenter spiraculis, & suppositis candentibus carbonibus, vel inter duos catinos, & suffocatio dicitur.

Edulio cuique variæ accedunt facultates pro vario præparationis modo. Assa exterius sicca, interius humida, copiosius, solidius, & melius, quàm elixa nutriunt propter succosam humiditatem, quam nequicquam obstante assatione retinuerunt. Siccandi, & astringendi vim habere putantur. Frixæ suavia quidem sunt ob humidi, in quo coquuntur, pinguedinem, sed insalubria prorsus: tum quia superfluum humiditatem suam non amittunt: tum quia redundantem alienam imbibunt. Tardæ præterea sunt coctionis, & tardioris adhuc ex alvo excretionis. Facile in nidorem vertuntur, sanguinem incrassant, & vasa oppilant. Elixæ verò foris humida sunt, & intus sicca, quòd melior eorum succus in decoctum transeat. Humentem, coctu facilem, excrementis ferè vacuum, & calori nostro perbellè congruentem alimoniam largiuntur: lacteos ductus, & quoscunque alios nutritioni dicatos nullo negotio subeunt, & fæces ex alvo blandè dstringunt, dummodò impendiò cocta non fuerint; alioquin diuturniori coctione falsedinis, & amaroris vitia contrahunt. Suffocata tandem,

quia æqualiter cocta sunt, nec diffolata, laudabilem succum, & ab omnibus immoderationibus pari discrimine sejunctum conficiunt, qui sit & ad comneatum promptus, & ad descensum facilis. Suffocatorum.

CAPUT XXII.

De condimentis in genere, & de quibusdam in specie.

Utili ciborum præparatione jam pertractatâ superest modò pertractanda jucunda, quæ ad condituram spectat. Satis erat olim primorum hominum frugalitati simplex cibus sine condimento, & sine peregrino odore. Salsamentorum, embammatum, farciminum, & similium cupidiarum penitus ignari obsoniorum apparatus ex sola assatione, aut elixatione discernebant: nec adhuc noverant quid interesset discriminis inter meras carnes, aut conditaneas, & muriatricas. Aliquot post sæculis delicatiorum quorundam palatus solitarium, & sine comitatu cibum dedignatus ad condimenta voluptatis potius, quàm utilitatis gratiâ confugit, donec tandem in mundum irrepente luxu, & crescente intemperantiâ, ingeniosa nimis, & artificiosa apitii gula mille in apparandis ferculis lautitias excogitaverit. Nunquid portentum videri debet hodiernorum coquorum impudentia, qui se vel solius bubulæ centum diversis modis condiendæ artem callere jactant? Nec coquorum tantum industria gulæ nostræ insidias facit, sed etiam-

nùm ardens cupedinariorum, & fartorum avaritia, qui adulteratas suas, & pestíferas merces magno suo compendio, & majori nostrâ pernicië vendunt. Nec defunt emptores similibus cupiditiis non indelectati, catillones nimirùm, qui gulæ irritamenta affectant, quique post expletam famem nova quærunt condimenta, grandi interdùm comparata pecuniâ, quibus jam languentem appetitum, & vulgares cibos fastidientem denuò provocent, aut alliciant. Quorsùm porrò hæc omnia condimenta, nisi ut carius, graviusque ægrotemus? Rectius illa sanitatis nocumenta, quàm palati blandimenta appellaverimus: rectius (inquam) coctionis impedimenta, quàm adjumenta, quæ cautè declinare debet quicumque incolumitati suæ studuerit. Unum est tantùm condimentum, & quidem omnium optimum, quod nec temperantiæ, nec Medicinæ leges offendat, fames nempe, quæ quidem omnibus suppetere nequit. Et ideo cum delicatum plerorumque stomachorum fastidium eò usque devenerit, ut nullum eis nisi conditum sapiat edulium, operæpretium est talia obsonatricis artis tradere præcepta, quæ & suas ei noxas adimant, & salubritatem suavitati insuper adjungant. Quod utiquè præstitura est Hygiænes, quæ coquinariam etiam tenere debet, ut salutaria sua condimenta peculiari cujusque temperamenti, ætatis, consuetudinis, & anni tempestatis characteri accommodare queat.

Condimentum igitur Medicum ea est ciborum præparatio, quæ suavitatem eis pariter, ac

salubritatem conciliat. Plura sunt condimento-
rum genera. Aliud est suave, ut saccharum : aliud insuave, ut mentha, & salvia : aliud suave
simul, & salubre, ut omphacium : aliud insuave
unà, & insalubre, ut piper, & sinapi. Rursus
condimentum omne, cujuscunque sit naturæ,
aliud est simplex, quod ex solitaria re constat :
aliud compositum, quod ex duarum, aut plu-
rium rerum admistione conflatur. Simplicia sunt,
vel temperata, vel frigida, vel calida. Tempe-
ratorum alia dulcia, ut saccharum : alia pingua,
ut oleum, butyrum, & adeps. Refrigerantium
alia acerba, ut omphacium : alia acida, ut ace-
tum, & limonum succus. Calefacientium verò
alia amara, ut cappares, & medicorum malo-
rum cortices : alia acria, vel aromatica, ut sinapi,
allium, cepæ, serpillum, petroselinum, crocus,
anisi semen, piper, zingiber, cariophyllus, nux
moschata, cinnamomum, & similia : alia tan-
dem salsa, ut sal. Compositorum condimento-
rum ingens est numerus, totque ferè species,
quot personæ coquorum. Ex dominante sapore
alia dicuntur saccharata, & mellita : alia alliata,
& cepata : alia piperata, & sinapisata : alia salita,
oxypora, & acetaria. Ex odore alia appellantur
ambarata, & moschata : alia demùm ex sumptuoso
luxu perlata. Ad compositorum genus
pertinent antiquorum tyrotatichi, ventres fa-
lisci, porcelli trojani, apexabones, pulmenta,
placentæ, & similes lautitiæ, perindè ac hodie-
na minutalia, tuceta, farcimina, intrita, carnes
falsæ, & infumatæ, intinctus, & aliæ ejuscemodi

Quid
condi-
mentū,
& quo-
tuplex.

deliciæ, quas nunc sciti, & novi moris conditores in dapalem scenam induxere, & quas in dies mutatum iri probabile est, prout mutabitur ætatis, & palati genius.

Longè satiùs esset valentibus ab omnibus omninò abstinere condimentis: at si sibi in illis temperare non sinat humana cupedia, piperata saltem, alliata, sinapisata, & acriora quæque repudient, ac suavioribus tantùm, salubrioribusve parcè utantur, quæ propiùs accesserint ad temperamentum ciborum, quibus vesci consuevere, quæque legibus Hygieines consentanea sint. Cum in hoc casu Medicus conditoris partes exequi debeat, & probè norit genium singularum anni tempestatum, utentium temperamentum, & cibariorum naturam, sic prudenter dispensabit, sic variabit condimenta, ut magna indè emerfura sit utilitas. Æstate quidem juvenibus, calidis, & biliosis pro condimento acetum, agrestæ, oxalydis, & limonum succum exhibebit: hyeme verò senibus frigidis, & pituitosis hyppocraticum vinum, species, & herbas aromaticas: vere denique, & autumnio temperatis, & ætate florentibus saccharum, carniùm juscùla cichorii foliis alterata, & ovorum vitellos ex sale, aut saccharo. Quod verò spectat ad ciborum varietatem, quorum alii aliam postulant condituram, peculiari cujusque characteri sibi perspecto eam aptabit, nisi malit coquis, quorum officium est, id negotii committere.

Verùm cum de singularibus quibusdam con-

dimentis suprà enumeratis peculiarem nullibi fecerimus mentionem, non alienum erit ab instituto nostro omiſſa ſuo quæque ordine perſequi. Ex dulcibus ſaccharum ſilentio præteritum fuit: ex pinguibus oleum: ex acerbis omphacium: ex acidis acetum: ex acribus, & aromaticis zingiber, & cinnamomum; tandemque ex ſalſis ſal ipſe.

Saccharum eſt dulciſſimus ſuccus, qui ex arundinibus per coctionem elicitur, dehinc inſpiſſatur, & tandem induratur. Non aliud habent coquinæ magiſtri condimentum, ex quo plùs voluptatis gulæ accedat. Cum temperatum ſit ſaccharum, commodè cum calidis, & frigidis miſcetur obſoniis, quorum exuperantias ad mediocritatem redigit: nec tamen omnibus conſtitutionibus peræquè convenit; in bilioſis enim propter ſummam dulcedinem ſuam facilè bileſcit. Facultate pollet abſterforiâ citra ullam acrimoniam. Mirum proſùs, quàm ſit verſatile ejus ingenium, & ad quamcunque mutationem promptiſſimum. In omnem naturam, & figuram ſubitò velut alter proteus ſe induit ſaccharum. Modò ſolvitur in embammatis, modò cogitur in orbiculos, nunc in panes ſubigitur, nunc in placentas pinſitur: aliàs tornatur in cruſtulas, aliàs in conum faſtigiatur: quandòque in caſtella, in aviculas, in arbores fructibus ac floribus oneratas, & in aliarum rerum ſpecies fingitur. Tandem coquitur, liquatur, duratur, & incruſtatur: tanta eſt ejus ad omnem verſuram facilitas.

Saccharum.

Oleum ex maturis olivis recèns expreſſum Oleum.

fatis temperatum, & naturæ nostræ congruens alimentum suppeditat. Inspersum, vel incoctum herbaceorum cibariorum cruditatem emendat: alvum lubricat: laryngis asperitatem, & pectoris dolores mulcet. Venenis quoque adversari perhibetur, forsan quia deleteriam eorum qualitatem unguine suo tanquam injectis laqueis irritam tenet, vel potius quia eorum exclusionem laxatis ventriculi fibris per superiora molitur.

Omphacium.

Omphacium, seu agrestæ succus ex immaturis uvis exprimitur: stomachum, & humores adversus calorem, putredinem, & malignitatem firmiter munit, & obvallat: sitim depellit: vomitum, & alvi profluvium biliosum egregiè compescit.

Acetū.

Acetum, quod nonnulli funeratum vinum, seu vini cadaver non ineptè appellant, frigiditytate suâ æstum temperat: inflammationes sedat: sitis ardorem reltinguit: bilis impetum reprimat, ejusque amarorem obtundit. Partium suarum tenuitate quoscunque humores crassos pervadit, & attenuat: lentos verò spiculorum suorum acie incidit, & inde natas obstructions profligat, dummodò exiguâ quantitate aliis cibis permistum fuerit. Tandem aciditate suâ appetentiam excitat, & constrictis ventriculi tunicis ingestorum amplexum juvat. Acetum porrò tam est melancholicis exitiosum, quàm biliosis salutare, quòd atros humores fermentare, & exaltare soleat juxta locutionem hippocraticam.

Zyngiber.

Zyngiber radix est exilis plantæ, quæ dum aruerit, tertium caloris, & secundum siccitatis

gradum assequitur cum levi quadam acrimonia. Chyli coctioni, & distributioni favet, stomachum roborat, fastidium fugat, genas florido colore suffundit, onera ex alvo lenibus suis stimulis pellit, flatus discutit, obturatos meatus aperit, & chronicis morbis à frigida illuvie profectis medetur.

Cinnamomum, seu cassia, sive canella est Cinnamomū.
odorata arboris cortex, in secundo ordine calida, & sicca. Cibis intrita chylosim maturat, & medicamentis immista nimio plus frigentes nervos, & ventriculum refovet, & refocillat: ex vesica, & utero urinæ, & menstruorum rivulos deducit: parturientibus obstetricatur: leucophegmaticis, & stranguriosis senibus succurrit: & tandem vulnera sanat, quæ venenatarum bestiarum morsus inflixerit.

Sal denique condimentorum omnium condimentum per excellentiam appellatur, quod cibis omnibus etiam insulsioribus gratiam, & saporem impertiat; Sal.

Nam sapit esca malè, quæ datur absque sale.

Hinc vas sale plenum, quod condimenti vas nominatur, in mensa primum apponere mos est communis. Tritum est vetustate proverbium, *Sole, & sale nihil utilius esse*. Tanta est salis necessitas apud singulas gentes, ut nulla sit adeò barbara, quæ eum in condiendis omnibus eduliis non adhibeat. Nec vivis solum commodus est illius usus, sed etiamnum mortuis, quorum cadaveribus e mentitam donat æternitatem, dum

ea à corruptionis labe tuetur, ac vindicat. Optimus sal ex aqua marina ad solem concreta fingitur: instar chrystalli pellucidus est, densus, & inodorus: paulò ultra secundum caloris, & siccitatis gradum à mediocritate recedit, sat insignis acrimoniæ particeps, sed quæ tamen quadam suavitate temperetur. Ad salacitatem (ut innuere videtur etymon) impendiò utentes inclinât: superfluos quosque humores exorbet, & ideò potenter exsiccat: crassamenta quæque extenuat, dissolvit, & absumit: sic cogit, densat, & astringit, ut nulla extranea lues intus serpere queat: fastidium amovet, & appetentiam accersit, dùm os ventriculi superius mordaci dente carpit, & corrugat. Post strenuam cum venenis quibusque luctationem de illis tandem gloriose triumphat: sive quòd putridos humores exugat, qui veneni duces, aut comites esse solent: sive quòd veneno omnes ad interiora aditus intercludat. Insignioribus quibusvis præconiis dignissimus utiquè modicus salis usus: verùm immodicus tot beneficia paribus ferè noxis corrumpit; si quidem humores falsuginosis aculeis in nostram perniciem armat: viscera pedetentim urit, ac corrodit: oculos lædit: genitalem penum exinanit: lotium ita acriter accendit, ut præterfluens aliqua è vesica, & urethra segmenta abradat: cutim denique prurigine infestat, & scabie dehonestat. Salitæ autem carnes, & his finitimæ, quæ fuerint vel ad solem, & aërem exsiccatae, vel fumo induratae, cum tali præparatione duritiem contraxerint, ægrè coquantur,

tardè permeant, & descendunt, parùm, & malè alunt, succum gignunt crassum, & melancholicum acrimoniæ, & falsedinis compotem, robustis minùs consentaneum, & infirmis planè perniciosum. Quò porrò falsamenta omnia longiori vetustate consenuerint, eò quòque erunt nocentiora.

CAPUT XXIII.

De idoneo edendi tempore.

TEmporis ad edendum opportunitatem ex quatuor potissimùm rebus desumendam putamus, ex appetitu primò, dehinc ex puritate ventriculi, tùm ex prioris coctionis absolutione, & tandem ex consuetudine. Nullum profectò ad capiendum cibum opportunius tempus censemus, quàm illud, quod de capiendo nos admonet appetitus, non qualiscunque quidem, non mendosus, non immoderatus, & morbosus, sed naturalis duntaxat, & moderatus, qui suam senserit egestatem, quo vigente & majori voluptatis sensu edulia ingeruntur, & arctiori complexu à ventriculo retinentur, & accuratiori ejus operâ conficiuntur. Unus est ergò appetitus, qui mensæ delicias faciat, non verò (ut plerisque luxuriosis viris falsò persuasum fuit) dapum multitudo, & lautitia, non opiparus epularum apparatus; putasne enim splendidum lucullum diaria fastidire solitum, semper crudum, pridianisque eduliis plenum appositis picinis vinis,

Appetitus alacritas.

& falernis opimianis, appositis magnificis exquisitiorum avium, & piscium pyramidibus, appositis suavioribus quibusque condimentis, ac pretiosioribus quibusque cupediis, & bellariis jucundiùs aliàs cœnasse, quàm modò tenuis fortunæ rusticum illum, cui pro omni macello sunt hortus, horreum, & vinaria cella: qui vulgaribus, & inemptis cibis, furfuraceo pane, leguminibus, oleribus, fructibus, aut ad summum porcinae buccellâ, & putris, verminantisque casei frustillo vescitur: cui pro omni potu suppetit villum: quique assiduis laboribus obsonat famem, optimum mensarum condimentum?

Benè morata porrò, & benè constituta natura quantum appetit, tantum coquit. Legitimæ appetitionis certissimum argumentum est prægressa cibatio tenuis, quæ corpori alendo non suffecerit. Econtrà ubi languescit appetitus, & oblata fastidit, ad passionem sollicitandus non est, cum tunc temporis refectione non indigeat corpus, & satis illi ad necessarios usus supersit alimonix. Quod si invitus, & renuens ad ingestionem adigatur ventriculus, ab ingestis procul dubio offendetur: gravabitur potiùs, quàm recreabitur: & vel inflabitur, & fluctuabit: vel nauseabit, & evomet. Quid tùm igitur agendum est: expectandum sanè, donec sublato fastidio appetentia redeat? Suprema lex diætetica sit semi-versus hic Salernitanus.

Non comedas saturatus;

Nam quod ad alteram partem attinet,

Non bibe non sitiens,

Falsi-

Falsitatis, & erroris argui potest, imò & convinci. Nunquam equidem sine fame edendum est, sed aliquandò sine siti bibere & licet, & oportet; etsi enim narrent Historici, quam plurimos majorem ætatis suæ partem impotos traduxisse, salutare tamen non est à potu penitus abstinere. Quamobrem qui non sitiunt, nec bibere curant, porrectis plenis calycibus ad potum identidem sunt invitandi: tum ut pristinae consuetudinis suæ, & adeò laudabilis instituti meminerint: tum ut chylus potulentis irrigatus meliùs atteratur, & elixetur, ac in lactea vasa faciliùs permeet. Ut ergò non est esca ventriculo offerenda, nisi priùs desiderio quodam naturali ad eam sumendam illectus fuerit: ita nec est deneganda, aut differenda cum eam poposcerit; repulsæ siquidem, & omnis vel brevissimæ moræ impatiens vicinas partes quodammodò mulget, & impuros in suum sinum humores aliundè attrahit, qui mendosam satietatem afferant. Quamvis autem dictum fuerit non esse edendum nisi suadente appetitu, sunt tamen quidem casus in quibus famis patientia interdum utilis est, imò necessaria: inprimis iis, qui sese pridianis cibis ingurgitaverint, ne novorum ingestione distractus calor nativus, & utrisque conficiendis impar ingentem cruditatum acervum extruat: dehinc pituitosis omnibus, quorum redundan-tem exhaurit illuviem. Sitis quoque tolerantia obrepente somno frigidis, & humidis naturis conducit, quia per somnum sitifera causa mitigatur, atque descendit.

Aph. 27
lib. 5.

Seç. 4.
lib. 6.
Epid.

Cavendum autem est, ne in exercitato corpore eatur ad pabulum; nam labor autore Hippocrate cibo anteire debet, ut prioris reliquias dissipet, & novo locum præbeat: alioquin si labor cibum subsequatur, semi-coctus iste in vasa præproperè raptus uberrimam cruditatibus materiam dabit. Cæterum non semper invitanti appetitui obsequendum est, & indulgendum, nec tantum ei, quantum postulat, concedendum, sed quantum duntaxat sustinendis viribus sufficiat, aut quantum calor innatus coquere possit; contingit enim aliquandò depravari appetitum, & naturæ metas transilire. Atqui dum præter modum fames, & sitis urgent, tam perniciosas hortatrices audire caveat ventriculus, ne importunâ illarum suasionem abreptus se supra vires saburrare compellatur. Sic cupiditati suæ moderetur, ut vacua semper cellula supersit, quæ successurum cibum excipere queat. At nobis fortassis quispiam obtrudere posset plurimos reperiri comedones suo abdomini natos, qui à primo statim diluculo ad intempestam usque noctem pergræcentur, qui multis, & variis obsoniis, & potionibus ventrem suum ita farciant, cumulent, & distendant, ut penè disrumpantur, & vix spirare queant, quique tamen nihil inde damni percipiant: imò pluribus afficiantur incommodis, si vel minimùm ab isto instituto desciverint. Sed præstò est responsio. Frequens ingluvies, & iterata crapula non quidem subito, graviter, & manifestè valida juvenum helluonum corpora lædunt, non ea extemplò diruunt, & labefactant:

fed ea clàm, & ex infidiis, fenfim, & leviter inprimis delibant, donec auctis viribus, & declinante ætate palàm, & aperto Marte in viscera, nervos, & articulos graffentur. Intemperantiæ mala etfi in occulto aliquandiù lateant, dierum tamen tractu quasi diftricta è latebris fuis fe proripiunt, & feritatem fuam aliquando, licet ferò, exerunt. Hinc femper gulofis ufuenit, quod graviffimas demùm edacitatis fuæ, & neglectorum Hygieines præceptorum pœnas luant, rarò deftinatam feneftutis metam attingant, fæpiùsque fatalem neceffitatem prævertentes omnigenis febribus, hydrope, calculo, & arthritide priùs vexati vitam tandem cum morte commutent, propter affiduas cruditates in ingentem cumulum pedetentim crescentes.

Secundò, ad paffionem non eft accedendum, nifi ventriculus niteat, & fit ab omni illuvie vacuus; alioquin fi vas coquinarium fordefcat, impuratorum, quibus fcetet succorum contagione vitiabit quidquid novorum ciborum injicietur. Præpofterâ hac victûs ratione in dies ingravefcet cacochymia, & corpus docente Hippocrate malis onerabitur. Ut ergò cibatu fovetur iftæ cacochymia, ita & inediâ, vel evacuatione demitur. Atque ut ventriculi impuritas ex difpepfia, ex acidis, aut nidorulentis ructibus arguitur: fic & ejus puritas ex cutis, habitûsque flore, ex temperamenti fymmetria, ex motûs agilitate, & appetitûs alacritate nofcitur.

Ventri-
culi pu-
ritas.

Aph. 10
lib. 2.

Tertiò, in menfa tantùm affidendum eft, ubi peracta fuerit prægrefforum eduliorum coctio.

coctio-
nis ab-
folutio.

Omnes temperantiæ, & Medicinæ leges, nec impunè quidem, violant lurcones, ac parasiti unius ventris satietati litantes, qui vix è triclinio surrexere nondùm saturati, cum mox epulas renovant, cibum cibo cumulantes: qui priore non adhuc confecto novum ingerunt, novamque farcinam satis, superque onerato ventriculo imponunt, nullas jam fatifcenti ferias dantes. Ex qua obsoniorum accessione coctionem turbari oportet, & interpellari, multiplicesque succrescere cruditates; fervens siquidem ventriculus in prioribus elixandis occupatus, vel ab eorum confectione abstrahitur, & ad posteriorum coctionem traducitur, vel relictis posterioribus ad priora revertitur, vel operis difficultate deterritus utraque præterit. Sic cruda à semicoctis abrepta in intestina simul præcipitant, flatus suscitant, ingentes turbas faciunt, mutuoque amplexu inquinata gravissimas pariunt ægritudines. Nondùm autem absolutam esse alimentorum antea immissorum coctionem colligere licet ex subsequenter gravitate, satietate, & fluctuatione ventriculi: ex turgentis aqualiculi inflatione: ex ventris torminibus: ex corporis jactatione: ex urinarum albedine, & cruditate: ex frequenti oscitatione: & tandem ex ructibus ingestorum naturam redolentibus. Cibatio igitur differenda est, donec priora edulia jam tùm ritè fermentata, atque ad unguem confecta in alvum descenderint. Sic vacuus ventriculus à primis alimentis expeditus secunda gratiùs excipiet, & meliùs concoquet. Perfectam

verò superiorem coctionem testantur sequentia signa : inprimis iusta , & naturalis ciborum cupiditas : dehinc stomachi vacuitas , & levitas : depressus , & subsidens abdominis tumor : paucius ructus ex ore erumpentes , nec ingestorum indolem præ se ferentes : faciles recrementorum dejectiones : urinæ probè tinctæ , & coloratæ : saliva tenuis , & insipida , omnis alienæ qualitatis exors linguæ obversans : summa demùm totius corporis tranquillitas.

Postremò consulenda est consuetudo de edendi tempore , cujus causâ quatuor occurrunt quæstiones extricandæ. In prima differitur de pastuum numero , quoties in die ad mensam accumbere oporteat , an semel , an bis , an pluriès. Quibus olim moribus prisci vixerint Hæbrei , Græci , ac Romani , & quibus modò vivant cæteræ Gentes , inquirere nostrâ non interest : nobis satis est præsentem solorum attendere morem Gallorum , quorum regimini ab hujusce operis limine præcipuas curas nostras destinavimus. Ex illis sunt quidam , qui unâ contenti cibatione , quod reliquum est diei impasti degunt , atque jejuni. Alii paulò minùs sobrii , etsi nondùm intemperantes , prandio meridiano vespertinam cœnam adjungunt. Nonnulli jam extra frugalitatis cancellos egressi diem à matutino gentaculo inchoant , & eâdem viâ pergentes merendam interponunt prandium inter , & cœnam. Tandem aliquos reperire est , qui violatis omnibus temperantiæ legibus , & omni deposito pudore perbellè pasti , & poti , perbellè pransi , atque

Consuetudo.

cœnati audeant adhuc intempestâ nocte epulari. Ut sententiam nostram aperiamus, pauca, & rara: multa, & rara: multa, & frequens cibatio à nobis malè audit, nobisque sola probatur moderata in quantitate, & frequentia. Pauca, & rara corpus extenuat, atque deficcat: spiritus, & vires exhaurit: alvi proluvia supprimit: causa est cur incœnati insomnes pernoctent, & morosè stomachentur, quòd utriusque bilis proventum augeat. Pauca, & frequens nutritio stomachum in coctionis negotio defatigat. Multa, & frequens naturam penitus obruit, eique multa, & rara oneri est, si vè soporem, si vè vigiliis alternatim induxerit. Cæterùm ut unus homini in die ad virium conservationem non sufficit pastus, ita & multiplex tanquam superfluus rescindendus est, ne corporis robur potius opprimat, quàm instauret. Si tamen in victu peccandum sit, multò satius est in paulò pleniori, quàm in paulò tenuiori peccare, quòd illius, quàm hujus leviora sint errata, iisque mederi facilius sit. Cum natura modestam amet ubertatem, & parcitatem oderit, bis in die ad mensam, id est ad prandium, & cœnam invitandi nobis videntur homines temperati, & temperantes. Gemina comestio satis est ad tuendum virium tenorem, nec tamen ullum somno, aut diurnis exercitiis impedimentum afferre potest. Solis ergò pueris, & Operis præter prandium, & cœnam, etiam jentaculum, & merendam permittimus: illis ad corporis incrementum: his ad dissipatæ per assiduos labores substantiæ, & exhaustorum

Aphor.
§. lib. I.

Pran-
diū, &
cœna.

spirituum reparationem. Mulierculis verò in sexûs mollietiei tantùm, & consuetudinis gratiam levem saltem donamus merendam. Germanis autem, & Italîs, quorum cura nobis credita non fuit, intempestivas computationes suas, & comestiones mediâ, ac concubiâ nocte fieri solitas relinquimus, modò nostratibus Gallis interdiciantur.

Secundo loco disputatur, utrum præstet largiùs prandere, an verò cœnare. Nos libratis utrinque rationum ponderibus æquiorẽ cœnæ causam rati, illam prandio ampliorẽ esse debere unâ cum Antiquis decernimus, modò serventur sequentes conditiones. In primis cœna sit moderata, nec plena, & ad satietatem usque: sed sic dividantur quotidiana alimenta corporis nutritioni destinata, ut ex tribus partibus duæ in cœnam impendantur, altera in prandium. Deindè non uno pede à mensa ad lectum adeant cœnati, nec statim à pastu dormiant: intercurrat saltem cœnam inter, & somnum duarum, aut trium horarum spatium, quo major alimentorum pars jam cocta fuerit, aut certè possint esse jacta chyloseos fundamenta, ut quod reliquum est coctionis posthac faciliùs perficiatur. Denique in cœna non adhibeantur cibi vaporosi, putà vinum fulvum, & meracum, allia, cepæ, sinapi, & similia, quorum halitus acres, & mordaces minùs per somnum, quàm per vigilias discutiuntur. Servatis hisce legibus à cœna potius, quàm à prandio standum esse nobis videtur. Primò, quia nocturni aëris frigiditas in intima

Cœna
prandio
largior.

sect. 5.
lib. 6.
Epid.

corporis refundit, ac regerit effusos in extima spiritus, & calorem nativum, quorum operâ coctio meliùs peragatur: eâdem ratione, quâ hyeme, & vere, ac in regionibus frigidis ob majorem innati caloris copiam, & noctis longitudinem ingesta quæque rectiùs conficiuntur. Secundò, cum per somnum ferietur animalis facultas, ex adverso naturalis in agendo valentior esse videtur. Atque ut ex Hippocrate labor musculos firmat, & articulos, sic quies, & somnus viscera foveant, eaque in exequendis officiis juvant. Calor, & spiritus beneficio somni viribus aucti, & ad internos, è quibus in ambitum per vigilias manarant, fontes reversi strenuiùs posthac in ciborum digestionem incumbunt. Et si quid in paulò liberaliori pastu deliquerint homines, somno coctionis fautore potiùs quàm vigiliis cruditarum parentibus expiatur peccatum illud. Porro non qualiscunque somnus coctioni prodest, non præposterus, & molestus, qualis est meridianus prandium mox subsequutus: sed tempestivus, & placidus, qualis est nocturnus cœnæ aliquanto post tempore succedens, à quo robustiores, & alacriores exurgunt qui dormierunt. Tertiò, quoniam plùs intervalli cœnam inter, & prandium, quàm prandium inter, & cœnam intercedit, plùs quoque spatii naturæ datur ad coquendos cœnatitios cibos, quàm pranforios, qui tam brevi tempore vix elaborari queunt: præterquàm quod inter dormiendum magis, quàm inter vigilandum superflua quæque mitificata naturæ imperio subjiciuntur. Tres

sunt tantum casus excipiendi, in quibus à priscorum doctrina recedere liceat, & parcius cœnare, vel potius incœnatos cubitum ire oporteat. Primus est eorum hominum, qui à longo tempore sic vivere consueverunt, quorum ritus dudum contractus temerè non est immutandus, ut fusè, & consultò dicetur inferiùs. Secundus est senum, qui liberaliori cœnâ offenduntur, & post illam malè dormiunt, nec nisi rixas, aut tumultus somniant. Tertius verò eorum est, qui caput imbecillum nacti fuerint, & vertigini, catarrhis, destillationibus, aliisve morbis nocturnis obnoxii sunt, quorum tenuissima, & penè nulla debet esse cœna, ut natura ab omnibus ferè pepsesos muniis libera, & expedita faciliùs posthac pepasmo operam navare, & integras vires suas ingruentium paroxysmorum conatibus opponere possit. Et in hunc saltem sensum fas sit nobis interpretari Carmen istud Salernitanum.

Ut sis nocte levis, sit tibi cœna brevis.

Tertiò, quæritur quidnam temporis inter duos pastus interjici oporteat. Verùm cum novum cibum immittendum non esse nisi priori confecto suprà definitum fuerit, tota videtur controversia versari in spatio, quod ad coctionem absolvendam requiritur, cui dirimendæ vix certi quidpiam habemus, quod respondeamus. Coctionis negotium pendet partim ex coqui robore, & diligentia: partim ex alimentorum substantia, quantitate, qualitatibus, & moribus.

Inter-
mediũ
pastuũ
tempus

Sunt quidam ventriculi, quibus uberior inest calor innatus, validiusque fermentum: qui melius, & celerius coquunt: sunt qui pejùs, & tardius, quibus nempe paucior ille, & imbecillius istud obtigerint. Præterea major ciborum copia ægrius digeritur, quàm minor: & rursus ex illis duri, & solidi difficilius conficiuntur, quàm molles, & liquidi; insoliti, quàm consueti: misti, & heterogenei, quàm simplices, & homogenei, ut idcirco rati quid vix statui possit. Ne tamen injudicata lis abeat, asserimus bis in die pasto homini temperato, ad cujus exemplar, & normam cæteri victus sui rationem componere debent, plus quàm satis esse octo horarum spatium à prandio ad cœnam ad perficiendam omnino chylosim, & sexdecim à cœna ad prandium, ut totum nutritionis, chyloseos nimirum, hæmatoseos, & omioseos opus ritè peragatur. Pueris verò, & mercenariis, qui pluriès in die pascuntur, & quibus plus inest caloris innati, & roboris, sufficit trium, aut quatuor inter utramque cibationem horarum intervallum: imò cum cibi nec omnes uno eodemque contextu in ventriculo coquantur, nec simul ex eo in intestina descendant, sed partitis duntaxat, & iteratis vicibus, etiam valentibus quibusque impunè licet novos ingerere prioribus nondum planè elaboratis, modò manifesta cruditatis, ac repletionis signa non apparuerint.

Pastuū
hora.

In ultima quæstione disceptatur, an certis semper, an aliquando vagis, & incertis horis mensa sit adeunda. Omnis utiquè tolletur dubi-

ratio, si quædam distinctio adhibeatur. Qui constans vitæ genus extra omnem aleam positum amplexi fuerint, statò semper tempore comedere debent, tam valetudinis, quàm honestatis gratiâ: hæc quidem suadet, ut sicut ad alia vitæ munia obeunda, sic ad cibum capiendum certa diei hora designetur: illa autem non patitur homines incertam sequi, & inordinatam vitæ rationem; si enim assueta, etsi deteriora, insolitis, quamvis melioribus, ex Hippocrate minùs molesta sint, tantò ea erunt præstantiora, cum ordinem quemdam servabunt, rectæ ex parte naturæ administrationis indicem. Expedit verò eos, qui variis inconstantis fortunæ casibus obnoxii sunt, putà milites, & peregrinatores non ità pertinaciter, & accuratè consuetudinis legibus quantumvis eximiis adhærescere, ut ab illis non liceat datâ occasione quandoque discedere, sicuti infra dicetur.

Aph. 50
lib. 2.

Cæterum ad hoc ut ritè agatur manducationis negotium, non minor, quàm unius ferè horæ mora in utroque pastu infumenda est. Longior, & quæ multis ultrò citròque interpositis confabulationibus ad quartam diei partem provecta fuerit, (ut Germanorum mos est) corpus sarcinâ magis onerat, quàm commeatu locupletat. Brevior non finit edulia, quantum opus est ad coctionem, mandi: atque adeò cum immasticata illa, & raptim devorata ex gula in stomachum præcipitent, omnem molituræ defectu caloris innati, & dissolventis fermenti operam effugiunt, & in meras cruditates interdum verminaturas

Quandiu
edendū.

abeunt. At mediocris mora ad unius ferme horæ spatium protracta sufficit cibis quibuslibet minutiùs molendis. Sic illi dentibus attriti, & comminuti, aliquandiù in ore huc, & illuc versati, jam rudis alicujus coctionis adumbrationem salivæ perfusione adepti, & dehinc sensim deglutiti lubentiùs postmodùm coquenti ventriculo obsequuntur. Quamobrem sicut nitentium, & aptè dispositorum dentium multitudo longius pollicetur vitæ curriculum: ità & eorundem paucitas, perversa structura, & intertrimentum ejus brevitatem minantur.

CAPUT XXIV.

De ordine in cibis servando.

IAmpridem apud Antiquos invaluit mos distinguendi cœnam in primas, & secundas mensas. Ad primas pertinebat propoma, seu promulsis, Latinis antecœna dicta, & Poëtis gustatio, quòd cœnam à mulsi potu inchoarent. Morem hunc ad nostra usque tempora devolutum non proceres tantùm, sed etiamnùm benè peculiatii cives retinuerunt: hoc tamen discrimine, quòd prævia vini potio penitus obsolevit. Præstaret equidem unius potiùs, quàm diversi generis eduliis vesci: sed quoniam simplici haud contentus cibo hodiernus luxus homines ad multiplices dapes invitavit, saltem eligendæ sunt illæ, quæ nec toto genere inter se discordent, nec facultatibus omninò dissideant, servandusque in illarum usu

legitimus ordo, quem præscripsit Hygieines, quique præposteræ diætæ, si quæ subsint, vitia emendare possit. Saluberrimas igitur Medicinæ leges amplexi in primis autores sumus, ut in pastu eupepta dispeptis, mollia duris, humida ficcis, & actu calida frigidis præmittantur, quia illa ad immutationem his promptiora, & ad coctionem, ac distributionem faciliora cæteris postmodum ad descensum iter aperiunt; alioquin si inverso ordine postmitterentur, vel horum admistione crudescerent, vel prius cocta mox cruda hæc secum in lactea vasa raperent. Secundò, liquida solidis præire debent, nisi ventriculus ficcior, & sitibundus à pastu tantillam aquæ potionem postulaverit, cujus beneficio postremus cibus facilius elixetur, atque descendat, & vinosorum fumorum ascensus ad cerebrum prohibeatur. Tertiò, prius ingerenda sunt, quæ celerius subducuntur, & facilius corrumpuntur, quàm quæ tardiùs permeant, & vix putrescunt, ne corruptioni occasio detur. Tandem lubrica astringentibus præponere oportet, quia citò subsidunt, & alvum laxant; alioquin stomachum subversura, si postponerentur. Ubi tamen venter solutus nimis, aut imbecillus extiterit, fatius erit lubricantibus astringentia præmittere, quæ illum roborent, & reliquos cibos contineant, donec fuerint diligenter elaborati.

Huic ordini, quem nostra modò præfinivit Hygieines, satis respondet hodierna consuetudo; siquidem in primis mensis comedendi initium faciunt à jusculis, & jurelensis omnibus,

Primæ
mensæ.

pulmentis, & offis, seu panibus carniū jure madidis, & imbutis: dehinc ad elixas carnes, minutalia, & similia progrediuntur. Juscula autem, quæ brodia vulgò dicuntur, cum sint forbilia, romanæ promulsidis loco haberi possunt. Citò tūm coquuntur, tūm in ductus nutritios illabuntur, tūm ex alvo egeruntur, atque adeo viam sequuturis postea cibis muniunt. Quoniam verò naturæ sunt amica, & familiaria: quoniam plurimūm alibilis substantiæ, & parūm excrementitiæ obtinent, multū, & probè etiam exiguā mole nutriunt, paucave retrimenta deponunt. Indolem carniū, ex quibus conficiuntur, sapiunt: & ideò quæ ex pullis gallinaceis, capis, & vitulina parantur, cæteris omnibus præstantiora sunt, & delicatis omnibus, ac æstuosis naturis potissimūm conveniunt. Ex ordine primarum mensarum jurulentis, & elixis succedunt assæ carnes, farcimina, condimenta, & alia istius generis. Tūm intermedia (ut vocant) fercula apponuntur, falsamenta nempe, tubera, fungi, acetaria, petroselini caules, asparagituriones, scolymi cimæ, pisa viridia, recentes fabæ, olivæ conditæ, lacticinia, gelatinæ, & similes cupediæ. Sublatis istis missibus ad secundas tandem mensas venit, quas Græci modò *epiphorematum*, modò *tragematum*, & Latini bellariorum nomine nuncupant, quòd poculorum bellum renouent, & propinationes instaurent. Voluptatis solatia, seu irritamenta à Platone appellantur, quòd earum ope penè extinctæ convivarum fames, & sitis reviviscant. Instrui

Secun-
dæ.

consueverunt mensæ illæ caseo : omnigenis fructibus exquisitis, & suavibus, seu crudis, seu coctis, & saccharo conditis : marcipanibus : pastillis, & aliis hujuscemodi deliciis. Duplici fine instituta fuere bellaria : uno quidem ad luxum, & voluptatem : altero verò ad juvandam ingestorum coctionem, & castigandam eorum pravitatem. Si itaque præmissi fuerint cibi calidi, refrigerantia utiquè congruent bellaria : si frigidi, calefacientia : si itidem illi flatibus, & excrementis redundant, hæc sanè proderunt, quæ ad absorbendum, digerendum, & discutiendum nata sunt, & apta. Singulis eduliis singula debentur tragemata, quæ eorum exuperantiis è regione adversentur. Quapropter alia præscribuntur carnibus, alia piscibus, alia leguminibus, alia fructibus, & oleribus, quorum omnium facultates ex supra dictis repetendæ sunt. Eodem tandem modo terminanda est cœna, quo inchoata fuit : atque ut à liquidis incœpit, liquidis pariter, id est tantillo meraci potu claudi debet; imò cum ad procerum mensas accumbitur, per Hygieinem licet convivis unum aut alterum præter consuetum morem haurire vini calicem, tam ad faciliorem diversorum obsoniorum solito plus ingestorum coctionem, quàm ad epularum hilaritatem.

*CAPUT XXV.**De diata unicuique sexui conveniente.*

Diversitas sexuum diversam postulat victûs rationem. Alia virilem decet, alia fœmi-

neum. Cum viri in universum sint foeminis calidiores, valentiores, feliciori temperamento praediti, & concinnioribus organis nutritiis ornati: cum gravioribus exerceantur laboribus, & majora triplicis substantiae detrimenta patiantur: cum pilosa eorum corpora quibuscunque fuliginibus magis pervia per patula magis cutis spiracula melius diffilentur, æquum est ut illis copiosiora, firmiora, & frequentiora, quam foeminis concedantur alimenta; tantoque magis, quanto ardentius illa viri appetunt, quanto melius retinent, & citius conficiunt, quanto ex eis elaboratiorem sanguinem cudunt, & eorum reliquias ocyus explodunt.

Virorum
diæta.

Econtra foemineo sexui, cui curando gynecomicem praefecit Hygieines, alia expedit diæta; cum enim foeminæ minus, quam viri, caloris innati, dissolventis fermenti, & roboris habeant: cum corporis habitum molliorem, & glabriorem, ductus omnes, & praecipue cutis poros angustiores obtinuerint: cum vix semel in die pedem limine extulerint, & vel perpetuae quieti indulgentes, vel unam tantum colum, aut acum domi tractantes multa genialis, & umbraticae hujusce vitae ratione excrementa coacervent: cum segnius, quam viri appetant, pejus coquant, tardiùs excernant, & minus transpirent, ideoque minorem triplicis substantiae jacturam faciant, parcioribus quoque, & debilioribus cibis, rarioribusque, quam viri, intervallis pasci debuerunt. Hæc tamen diætetica lex modò lata, quia generalis est, & idcirco exceptioni obnoxia, inter-

Fœmi-
narum.

interpretatione indiget. Sunt quidam individui viri fœmineam constitutionem, & mollitiem nacti, quibus fœminea magis, quàm virilis diætâ conveniat: sunt ex adverso nonnullæ individuae mulieres, viragines dictæ, virile temperamentum, & robur adeptæ, quibus virilis profit victus, & fœmineus noceat: ita ut illi viri mulierum, hæ verò mulieres virorum loco haberi debeant.

Rursùm non uno eodemque modo, nec sine delectu omnes cibandæ sunt fœminæ. Diverfa prægnantibus, & puerperis instituenda est victûs ratio. Gravidæ ob fœtum, quem utero gerunt, Gravidarum. uberioribus, melioribus, & crebrioribus egent alimentis, quæ & gestantis, & gestati nutritioni sufficere queant. Præsertim caveant ab acribus, alliatis, conditis, medicatis, & aromaticis, quæ lotii, & menstruorum proluvia, ac sternutationem movere, partumque abigere possunt. Sibi quoque temperent in usu pravorum, & absurdorum ciborum, quos ardentius eas appetere cogit aliquandò malacia, & quorum partem etiam levis alicujus ægritudinis periculo illis concedere satius est, quàm totum denegare, ne vehementis desiderii sui frustratione in majora forsan adducantur discrimina, ne vel repentinâ virium, & animi defectione corruant, vel abortiant, vel cupitorum absurdorum stigmata fœtui suo inurant.

Enixæ verò, quæ non aliam sibi obstetricem, Puerperarum. quàm naturam habuerint, & quarum tempestivum partum nulla gravia comitantur sympto-

mata, tandiù liquidis, & tenuibus alimentis, ut
 carniùm juscùlis, aut ad summum ovìs sorbilibus
 nutriendæ sunt, donec penitùs deferbuerit adsci-
 titius ille calor, qui triduo, vel quatrìduo à
 partu effervesce, & ad quatuor, aut quinque
 dies durare solet, quem vulgò lactis febrem
 nominant. Per id saltem temporis spatium prorsùs
 abstineant à cibis solidis; nec enim ab insigni,
 & conferta evacuatione ad plenum victum nullà
 interposità morà properare tutum est. Fœtarum
 potus sit decoctum aliquod aperiens, putà gra-
 minis, & adianthi cum cinnamomi momento,
 tantillo oligophori vini dilutum. Valeant ergò
 insulsæ illæ mulierculæ clinicæ, quæ puerperis
 ministrantes nunquàm satis bellè eas aluisse
 putant, nisi succosis eduliis, & generoso vino
 earum stomachum ad fauces usque ingurgitarint:
 de secundo operæ suæ eventu insolenter glorian-
 tes, si eas, postquàm puerperio defunctæ fue-
 rint, altitium caporum more probè saginatas
 dimiserint; undè sanè plùs sibi vituperationis,
 & odii conflare, quàm laudum, & gratiæ referre
 meruerunt, propter gravissima mala ex isto
 pleniori victu imminetia.

CAPUT XXVI.

De diætâ singulis temperamētis consentaneâ.

Variatur diætâ pro varietate temperamento-
 rum. Nullum est dogma, quod tantam
 tamque universalem apud Medicos fidem, &

affensionem invenerit, quàm illud, quo sancitur
similia similibus conservari: quod tamen inter-
pretari licet de solis benè valentibus temperatis, D'æta
quorum eucratum temperamentum similiū, & tempe-
temperatorum alimentorum usu tuendum est, & ratorū.
in eodem æquilibrio retinendum. Verū nullius
est axioma istud autoritatis, ubi agitur de in-
temperie, quæ licet extra naturæ leges nondū
egressa vitæ munia non interpellarit, ab optima
tamen temperie manifestè recedens in alterutram
inclinat exuperantiam; nam si adhibeantur simi-
lia, istæc intemperies ex sana evadet morbosa,
& in cognatum sibi affectum migrabit. In hoc
ergo casu audiendum est oppositum dogma non
minùs compertæ veritatis, nec minoris fidei,
quo decernitur contraria contrariis curari: eâ
tamen servatâ proportionē, ut genere dissimilia
eodem oppositionis gradu usurpata ulteriorem
excedentis qualitatis progressionem inhibere,
eamque ad justam mediocritatem reducere
queant; etenim si superiora sint, adversam in-
troducent immoderationem: sin inferiora, pristi-
næ emendandæ non sufficient. Atque adeò juxta
has leges calidis, & humidis corporibus, in Sangui-
quibus luxuriat sanguis ad concipiendam putre- neorum
dinem sponte suâ proclivis, parcior, & siccior
victus convenit, qui plethoram minuat, &
putredinem arceat, qualis est ille, qui ex aci-
dis, & austeris instituitur.

Calidis verò, siccisque naturis frigidus, & Biliosus
humidus ex jurulentis præsertim, & elixis^{rum}
constans salutaris est, & consentaneus: infensus

autem falforum, amarorum, acrium, imò & dulcium usus, quòd uberem bili segetem præbeat, ejusque stimulos acuat. Nedùm ipsa delicata obsonia, quantumvis optima, & eupepta, biliosâ illuvie redundantibus conducibilia sunt, quia ab intensiori eorum calore supercoquuntur, assantur, & nidorefcunt. Aptiùs profectò illis congruunt solidiora, quæ dùm dissolventi fermento obluçantur, unâ, & eâdem operâ æstuantis, & dentatæ bilis ardores temperant, & morsus retundunt. Ut nihil admodùm calidis, & biliosis inediâ, ac vino fulvo, & apiano nocentius: (quemadmodùm suprà monuimus) ita nihil moderatâ aquæ potione salubrius. Et si illis abstemiis esse non liceat, vinum saltem oligophorum, aut ponticum dilutiùs potent.

Pituito-
forum.

Frigidæ, & humidæ naturæ, pituitæ feraces juvantur calidis, & siccis, attenuantibus, & incidentibus eduliis, qualia sunt assa, falsa, acria, aromata, generosum vinum, & vetustum. Offenduntur verò piscibus, lacticiniis, fructibus, & oleribus frigidis in cruditatum cumulum mox accessuris. Nunquam illis inedia perniciem, imò semper non mediocrem affert utilitatem, modò sit tempestitiva.

Melan-
choli-
corum.

Frigidis denique, & siccis melancholicâ saburrâ oneratis fugienda sunt crassa quæque, & terrestria alimenta: item falfamenta omnia, & condimenta acida, quæ nigros succos fermentant, & in sublime ferunt: assumenda verò calida, humida, & tenuia, præsertimque vina rubella, & fragrantia, quæ melancholiam exterrant, & indè natum mœrorem discutiant.

Haud abs re fuerit sanorum intemperatorum diætæ neutrorum decidentia, & convalescentium diætam subjunxisse. Prophylactice, seu præservatrix in confinio therapeutices posita neutrorum decidentia curam gerit, qui jam à sanitate deficere incipientes proximè in morbum ruituri sunt, nisi opportunè præcaveatur. Neutrum autem decidentia statum colligere, imò haud levi conjecturâ impendentes ægritudines subodorari, & prænoscere licet ex sequentibus signis: Primò, ex obscura tam corporis, quàm animi actionum læsione: dehinc vel ex vagis doloribus defultoriè modò contra illam, modò contra istam partem velitantibus, vel fixis, & determinatis certam aliquam sedem sine intermissione infestantibus: tum ex spontanea lassitudine totam artuum regionem occupante, ex collapsa habitûs mole, ex immutatis corporis qualitatibus, tandemque ex quolibet excrementorum vitio. Cum horumce signorum pleraque apparuerint, quæ proximam calamitatem minentur, tunc ut ei maturiùs occurratur, diætâ inter plenam, & tenuem mediâ utendum est: aliquid de diariis continuò detrahendum, donec è vadis emerſi in pristinae valetudinis portum se receperint; quin imò ad alia valentiora præsidia inferiùs dicenda confugiendum est, si ista non profuerint.

Neu-
trorum.

Nobis satis erit in præsentia eam tantùm analeptices partem attingere, quæ in reficiendis, & recorporandis (si fas sit hippocraticè loqui) convalescentibus unicè est occupata. Cum

Conva-
lescen-
tium.

Aph. 8.
lib. 2.

Aph. 7.
lib. 2.

prægressi vi morbi plurimum caloris avolarit, & spirituum evanuerit: cum multum carnosæ molis decesserit: cum omnes succi alibiles aut penè assumpti, aut penè dilapsi fuerint, & vires omninò perditæ, ac profligatæ: cum solidæ partes exaruerint, opus est profectò euchymis, eupeptis, & humidis alimentis, quæ fœneratò rependant quod periit. Talia sunt carniū juscula, & ossæ, ova sorbilia, gelatinæ, pulli, capi, perdices, vitulina, pisces saxatiles, & similia. Si verò morbis defuncti, bellè appetentes, & bellè comedentes amissa non recuperent, id est pristinas vires, & carnes, pristinum colorem, & characterem non recipiant, nec pristinas functiones repetant, nimio ingestorum onere corpus premi ostenditur, nec satis ad ea coquenda roboris superesse naturæ recens exhaustæ, quæ tam citò ab otio ad negotium traduci non potuerit. Quapropter tunc temporis pars quædam pabuli illis est subducenda, parciorque, sed melioris, & ad coctionem facilioris succi cibus exhibendus: monet Hippocrates corpora eorum, qui ex diuturnis affectibus evaserint, sensim esse refocillanda: confestim verò instauranda eorum, qui brevissimis correpti mox relevantur; illorum siquidem solida substantia pederentim exhausta non nisi longo temporis spatio, nec nisi euchymis, & eupeptis cibis modicè, & identidem oblatis reparari potest, ob infirmitatem caloris innati multa simul, & polytropa alimenta brevi conficere non sustinentis: horum autem substantia spirituosæ tantum, & humoralis

exinanita per insignes, & subitas evacuationes, sive sub sensum cadant, sive oculorum aciem fugiant, celerrimam exigit refectionem, & expeditam, quæ rite perficitur liquidis, & sorbilibus, polytrophis, & odoriferis in sanguinem mox convertendis, qualia sunt & jura ex succosis carnibus expressa, quæ tortiva vocant, & destillata cardiacis, & roborantibus aucta, quæ vulgò restaurantia appellantur, ova tremula, medulla filiginei panis carniū decocto, aut malvatico vino perfusa, & vinum ipsum purum, generosum, & nectareum.

CAPUT XXVII.

De diæta singulis ætatibus congruente.

ÆTatum mutatio diætæ mutationem necessariò affert, adeò ut sensim procedentibus annis, sensim quoque incunda sit diversa vitæ ratio. Alia pueros, alia senes decet. Sua cuique debetur ætati. Prioribus pedotrophice, posterioribus gerocomice præsidet. Infantuli ut primum in lucem emerferint ad biennium usque, aut circiter lacte alendi sunt, materno quidem, & gratuito: non alieno, seu precario, seu emptitio; quodnam enim quæso, illis accommodatius esse potest, & familiarius, quàm illud quod ex eodem sanguine proficiscitur, ex quo ipsi facti sunt, & quo per novimestre spatium in utero nutriti fuere? Quoniam verò sæpiùs mores cum nutricis lacte sugunt infantes, nunquid

Diæta
infan-
tium.

præstat eos probæ parentis virtutes maturè imbibere animo, quàm vitia depravatæ cujusdam alumnae, quæ vel levi datâ occasione nunquàm rixari desinet : quæ placitum alliatorum, & falsorum usum, amicas potationes, & conjugalem ludum (ne quid pejus dicamus) alumni sui gratiâ aliquantisper intermittere nollit ? Præterquàm quòd conductitiæ nutrices, quas solius mercedis, & compendii spes movet, & illicit, plerunquè lactentium curam negligunt, quam ardentius suscipiunt matres ingenti in prolem amoris stimulis concitæ. Novercarum potius, quàm parentum nomen meruere, quæ editum partum quæstuariæ lactandum tradunt, quem ipsæ lactare potuissent, nisi voluntas defuisset, aut pietas. Num liberis fas esse videtur in nutrices saltem transferre partem charitatis, quam unicè parentibus debent, si hæ maternum jus suum illis cessione visæ sint ? Quorsùm enixis natura largitur mammas nisi ut suos fœtus alant ? Ut quid propriis bonis affluentes aliena quærunt, & mercantur ? Si tamen delicatula sit mater, & tenuis valetudinis : si malè morata ; si morbis sæpiùs obnoxia, ità ut ipsamet citra sui, aut infantis perniciem lactationi operam dare nequeat, eo casu poterit id negotii committere mercenariæ nutrici, quæ non multò antè pepererit : quæ bellè se habeat, ætate floreat, optimis vescatur cibis, à pravis sibi temperet, moderatâ utatur exercitatione, cum conjuge per id temporis divortium faciat, & moribus tandem probetur. Nec magni refert venalitium, necne sit

lac, dummodò bonum, & iis omnibus ornatum dotibus, quas ei ejusdem sectionis decimo-quin- to capite assignavimus. Quandiù ex uberibus pendent infantes non aliis pascendi sunt cibis, quàm pulmentis ex mero pecorum lacte coctis, ne forsan solidiorum usu invalescens eorum calor in vermes lac animet, cujus puritatem aliena miscella corruperit. Ubi verò à mamma submoti lactere desierint, sensim & sine sensu ab imbecillioribus eduliis ad valentiora traducendi sunt, donec eam ætatem attigerint, quâ lentâ firmati consuetudine solidiora quæque conficere queant. Aph. 10
lib. 1. Primo itaque septennio liquidis, & humidis, euchymis, & eupeptis, ut jurulentis, offis, pultibus, elixis, & similibus alendi sunt, quæ blando, & halituoso eorum calori, mollibus, & flexibilibus organis respondeant, quæ humidam substantiam dilapsam reponant, & superstitem foveant, quæ sequaces partes in omnem dimensionem extendant, & amplificent.

Transacto hoc temporis spatio pueros obso- Puerorum. niis tantillùm calidis cibare expedit, quibus auctus eorum calor corporis molem quoquo- versus expandere possit, & dilatare. Ne tamen ille nimidò plùs effervescat, largo, & frequenti frigidaë potu temperandus est. Non licet pueris esse jejunis citra gravem offensionem, maximè- que iis, quibus ingenium inest acutius, & perspicacius. Cum plùs adultis appetant, & me- liùs coquant, plùs quoque illis ciborum, bre- vioribusque intervallis offerendum est, non solùm ut quod effluxit reparetur, sed ut partibus ad incrementum materia subjiciatur.

Adolescentiū. Pueris proximi sunt puberes, & adolescentes, qui ex ephebis excefferint. Nullus illis, ut potè temperatis, commodior victus præscribi potest, quàm temperatus, & similis, inter utramque exuperantiam medius.

Juvenū Juvenibus eadem diæta convenit, quæ calidis, & siccis temperamentis. Quia tamen asperiores, & crebriores labores exantlant, quàm aliæ ætates: quia acriori calore pollent, majoremque solidæ substantiæ jacturam faciunt, ita egent solidioribus alimentis, quæ illum reprimant, & hanc refarciant.

Ætate confiscentiū. Virilis, & mediæ ætatis homines inediæ magis patientes medio quoque modo se gerere debent, & cibis vesci temperatis, vel paulò plūs, aut paulò minūs ad caliditatem, aut frigiditatem vergentibus, prout vel longiūs à juventute distarint, & propiūs ad senectutem accesserint: vel prout illi proximiores, & ab ista remotiores fuerint.

In præscribenda diæta senectuti propria eó accuratior diligentia est adhibenda, quó postrema hæc ætas antea actis infirmior est, & languidior. Senectus (si metaphoricam locutionem usurpare liceat) est velut sentina quædam, in quam aliarum ætatum purgamenta derivantur: est velut stillicidium quoddam, in quod vitiosæ impluunt aquæ superioribus tēporibus collectæ. Næ deplorandum est illius fatum! Peccatorum, quæ non commiserit, pœnas iniquè sustinet. In eam confertim, & quasi ex condicto reliquarum ætatum mala conveniunt. Pravæ disposi-

tiones per juventutem contractæ, & quæ diu delituerant, accedente senectute in morbos erumpunt. Pravi humores, qui jampridem siluerant, tûm verò tumultuari incipiunt, atque sævire, eó quód præstò non sit vindex, qui eorum seditionem sedare queat; nec enim natura tunc effœta quidpiam grande, & generosum moliri potest. Quapropter in gubernanda senili vita cautioribus utendum est consiliis. Modò calidis, & humidis senes pascere oportet cibis, qui frigentes caloris innati penuriâ solidas partes foveant, & humoris primigenii inopiâ arescen-
tes alluant: modò falsis, & incidentibus, qui pituitosa excrementa huic ætati familiaria extenuent, & absorbeant, prout alterutrum siccitatis, aut pituitæ indicium prævaluerit. Primæ classis cibi sunt juscula carnum, ova forbilia, vitulina, vervecina, & omne gallinacearum, & montanarum avium genus. In secunda collocantur muriaticæ carnes, modicè salitus panis biscoctus, & probè fermentatus, aromata, & præcipuè incl singularis pro devexa ætate commendationis. Cruda, & viridis senectus alacri animo, & incolumi corpore jejunium tolerat: quód redundans in ventriculo pituita suctionis sensum obtundat, & innati caloris ignavia, diffilandorum excrementorum crassities, atque habitûs densitas nimiam solidæ substantiæ depopulationem impedian. At diverso planè modo agendum est cum decrepita, & capulari, quam vires jam defecere, & quam mox defecturus est ingenitus calor. Ad mensam sæpius invitanda

Senum.

Aph. I 5
lib. I.

est : sed liquidis tantum, & coctu facillimis cibariis parcè refocillandus exilis ejus ignis, & penè extinctus, cui paucus ad lucendum satis est fomes; alioquin si suppeteret uberior, hujus copiâ penitus obrueretur. Senectutem porro, cujuscunque sit ordinis, nihil perindè sustentat, ac meracum vinum moderatè epotum : non quaecunque quidem : non fumidum, ne caput nimio plus imbecille tentet : non crassum, aut ponticum, ne aditus obstruat, aut alvi, & vesicæ fluentia retardet : sed fulvum, tenue, generosum, & fragrans, cujus beneficio erigi, & repubescere videntur senes.

CAPUT XXVIII.

De servanda diæta per singulas anni tempestates.

Aph. I 5
lib. I.

Cum magnam ad immutanda humana corpora vim habeant anni tempestates vario à se invicem distinctæ temperamento, earum ratio in cibatu utiquè non est prætereunda. Quantus ille in singulis esse debeat, definivit Hippocrates. Nos verò ejus autoritate, & exemplo, qualem esse deceat, pariter definimus. Præcepit ille plus hyeme, & vere, minus æstate, & autumnno dandum esse alimentorum. Idem de hyeme decernunt Salernitani.

De mensa sume quantumvis tempore brumæ.

Diæta
hyema-
lis.

Augendus est ergo hyeme cibus, quia calor innatus brumali frigore intro coactus augetur,

& ad obeundam coctionem alacrius insurgit: sed longioribus tantum intervallis exhibendus, quia solida substantia tunc minus detrimenti patitur. Sit ille solidus, & polytrophus, calidus, & siccus actu, & potestate, assus potius, quam elixus, ut hisce præfidiis corpus adversus brumæ asperitatem tueatur, & muniat. Auferantur ab hyberna mensa olera quæcunque frigida, & acetaria. Potus verò hyeme imminuendus est. Tunc quidem meracius, & generosius vinum tutò potatur ad pituitæ eo tempore congeri solitæ mitificationem: sed minus plena, & rarius iterata pocula esse oportet.

Eâ veris parte, quæ hyemem proximè excipit, eadem ferè vivendi norma servanda est, quæ servatur in hyeme ipsa, quia eadem ferè est utriusque tempestatis constitutio: eo tamen levi adhibito discrimine, quòd ineunte vere & minus copiosus, & minus calidus cibus, magisque temperatus sit comparandus, ut liberior natura facilius mitificare queat crudos humores ex hyeme residuos, qui jam ambientis tepore liquescere, ac diffundi cœperunt, quique, nisi domiti fuissent, repentinâ irruptione forsan principi cuiquam parti funesti forent. Adulto autem vere, & jam ad æstatem vergente, quia tunc vasa plurimo sanguine effervescente gestienti conferta sunt, & quia calor innatus externi accitu ad corporis habitum evocatus jam fugam tentat, & aggreditur, tenuior, & pauló frigidior victus imperandus est, qui plethoram minuat, & instanti occurrat putredini. Permittendus est

Vernalis.

veró pauló plenior potus, dummodó dilutior, ut proximus sanguinis fervor avertatur.

Æstiva

Nulló alio anni tempore frugaliùs, & parciùs vivitur, quàm æstate. Potus quidem augetur, sed minuitur cibus. Pauca tunc edulia accumbenti offerenda sunt, quoniam plura conficere non sustineret internus calor ab externo totus penè exhaustus: sed sæpiùs accumbere expedit, ut saltem iterato, quamvis tenui, cibatu ingens præstetur damnum, quod humana substantia per sirios ardores fecit. Frigidus, & humidus sit victus oportet, ut corpus æstûs, & siccitatis vehementiâ languens, & defessum sublevert. In hunc finem exhibentur juscûla ex vitulina, & pullis parata, atque cichoraceis alterata, vitulinæ, & gallinacæ carnes frequenter elixæ, & rarò tostæ. Conceduntur etiam parcâ manu acetaria, olera frigida, sicut lactuca, & portulaca, fructus orarii, & fugaces. Eandem ob causam nunquàm largiùs, modò dilutiùs, quàm æstate bibendi facultas datur, quia nunquàm ardentius sitiunt homines. Poculis ergò ad summa usque labra ex ampulla vitrea infundatur frigida, quam undequaque concretæ nives aliquantisper ambierint, vel mera, vel quibusdam tantum oligophori vini stillis respersa: atque ex illis prorsus exulet meracum vinum, & falernum, quod æstate in venenis, ut hyeme in præsidiis est numerandum. Caveant tamen sitibundi ab immoderatori aquæ potu, nedum peregrinum calorem gelidâ frenare intendunt, ingenitum submergant, & extinguant.

Cum varius, & inconstans sit autumnus genius, satis arduum videtur certam, & constantem statuere victus rationem, quæ tamen ad dominantis qualitatis normam dirigi poterit. In universum Autumnalis. autumno tenuius, quam hyeme, & vere, sed crebrius cibandi sunt homines, ne vires superioris temporis ardoribus dissipatæ, & præsentis inæqualitate labefactatæ penitus concidant: rursus plenius, sed rarius quam æstate, quod deferbuerit æstus externus, & invaluerit calor innatus ad coquendum sufficiens. A siccioribus, crassioribus, & melancholicis obsoniis prorsus abstinendum, tam propter tempestatis siccitatem, quam propter congeneris humoris principatum. Capaciores, & frequentiores, quam hyeme, & vere calices sunt siccandi, modò liquor sit dilutior: non tamen eò usque, ut potione planè inundatus ventriculus officium suum renuat, & loco chyli nil nisi flatus reponat colicum dolorem mox parituros; sed paulò meracius, etsi parcius, quam æstate bibendum, tum ut frigidi aëris noxa vini calore propulsetur, tum ut ejusdem beneficio mitigetur nequitia fructuum autumnalium, quorū esum superius improbavimus.

CAPUT ULTIMUM.

De consuetudine.

Tanta est consuetudinis potestas in omnia, quæ in hac rerum universitate continentur, ut eam plerique non infra ditionem ipsius naturæ

duxerint, atque adeò consuetudinem alteram naturam appellaverint; quæ tamen appellatio de ingenita consuetudine, quam à vitæ primordiis contraxere mortales, intelligenda est: non de adscititia, & acquisita, quam propriâ posthac industriâ sibi fecere. Ut verè loquamur, consuetudo nihil aliud est, quàm habitus frequentibus actibus sibi semper constantibus, & eundem tenorem servantibus comparatus. Cum in aliis rebus non naturalibus, tum maximè in victu ejus elucet imperium. Et reverà cibi, cujuscunque sint conditionis, modò sint consueti, naturam nec multum, nec semper offendunt. Optimi eam non solum delectant, sed etiamnum tumentur. Pravi, imò & deleterii, etsi sub initia levibus injuriis in ejus odium incurrant, longiori tamen obsequio in gratiam tandem recipiuntur; quid enim aliud, quæso, quàm consuetudinem causari, & afferre licebit de Mithridate, & plerisque aliis, quos à longo tempore venenis adeò assuevisse vulgaris fama, & vetustissimi, ac fidelissimi annales referunt, ut ille epoto toxico mortem sibi consciscere non potuerit: hi verò non alio ferè cibo victitarint, quàm helleboro, cicutâ, serpentibus, muscis, ac locustis, & similibus venenatis? Rursum quot videre est, qui venena nocentissima interno humorum vitio intimis concepta præcordiis secum diù, & sine noxa ferant? Etiam si historiæ, & experientiæ fidem interposuerimus, nobis tamen non desunt rationes. Hæc una satis sit ad probationem: quòd cum passione tantum acqui-

acquiratur consuetudo, ubi venenata edulia à ventriculo, & interna venena à corde patiuntur, si aliquandò harumce partium robore superentur, homini utiquè familiaria, & innoxia evadunt. Quædam in primis inter agens, & patiens, modò inferius fuerit illud, initur societas, quæ dehinc quotidiano usu, & similitudine in amicitiam vertitur. Victa tandem venena, dùm fasces submitunt, veniam certè merentur, & gratiam, quam victrix natura extrà omnem aleam posita, nec amplius laceffita negare non potest.

Jam si ægris, & convalescentibus de diætæ severitate unius consuetudinis ergò nonnihil remiserit Hippocrates: si aliquantulum illis assuetorum ciborum condonaverit, quantò potiori jure sanis gratificaturus fuisset, quorum ventriculo diuturnus eos usus conciliarit. Nemo igitur usque adeò temerarius sit, ut deficere audeat à contracta semel consuetudine, quæ legitima est naturæ vicaria. Atque ut naturæ legum quemque observantissimum esse oportet, ità & consuetudinis, quæ dudum invaluerit: quòd pridem assueta sibi natura adoptet, & iis, etiamsi insuetis deteriora fuerint, minùs offendatur; eoque religiosiùs in cibis retinenda est consuetudo, quò laudabilior fuerit: imò quamvis vitiosa extiterit, non est protinùs repudianda; nec enim nisi abdicantis periculo tam festinanter deferri potest: sed ut tutiùs agatur, paulatim corrigenda, præsertim dùm viget juvenus, & curis, negotiisque vacat: gradatim immutanda, & ad meliorem frugem sensim transferenda, cum

Aph. 17
lib. 1.

Aph. 50
lib. 2.

natura novam, & inopinatam à solitis ad insolita, à contrariis ad contraria mutationem nunquam impunè sustinuerit.

Verùm etsi in consuetæ, & salubris diætæ constantia perseverandum sit, non ita tamen pertinaci gulâ uniusmodi victûs rationi insistentum, ut ad insolentem, & oppositam etiam insalubrem aliquandò citra scrupulum transire non liceat, ne si adversus, aut improvisus fortunæ casus diversam quandòque nos experiri coëgerit, huic tolerandæ simus impares. Verbi gratiâ qui multis, & exquisitis cibis ventriculum farcire consueverit, lautè vivere interdum desuescat, ut inediam ferre queat, ubi requireret necessitas. Vice-versâ qui parcè, & frugaliter hætenus vixerit, nonnunquam sobrius esse desinat, & ab Arabibus licentiam impetret saltem semel in anno ad crapulam usque bibendi. Vexanda est identidem natura, (ut loquuntur Germani) & ab expedito ac plano tramite ad arduum, & asperum deflectenda, ne molliùs tractata fortis injurias, quandò evenient pati nesciat. Insuetum cibum, etiam pravum subindè periclitari expedit, potissimum militibus, & peregrinatoribus, qui solum sæpiùs extemplò vertere coacti victum quoque mutare coguntur, quique ideò nullis se legibus obstringere debent, ut omnia experti edulia possint tutò, cum id tempus, & locus flagitarint, ad minùs consueta se convertere, quibus & minùs afficiantur, & minùs lædantur. Quapropter quisque cavere debet, ne obligationem sibi imponat, quam posthac citra periculum

dissolvere nequeat, ne gratiosi alicujus cibi eam sibi faciat consuetudinem, quam religiosè servare oporteat, & quâ neglectâ in gravem aliquam incurrat perniciem.

Ad consuetudinem referri potest celebre illud edictum, quo sanxit Hippocrates paulò pejorem, Aph.³⁸ sed suaviorem cibum, & potum meliori quidem, lib. 2. sed injucundiori esse præferendum. Si in ægros, & convalescentes indulgens aliquantò pejorum alimentorum, quia jucundiorum esum illis permiserit, an putatis eum in benè valentes fore severiorem, in quos prolixior esse debuit? Deteriores autem cibos gratiosos ideò melioribus ingratis congruentiores duxit; quòd avidiùs à ventriculo appetantur, arctiùs comprehendantur; & faciliùs coquantur. At undè, quæso, hæc illis accedunt beneficia, nisi ex ventriculi gratia, quam sibi compararunt? Undè porrò profecta istæc gratia, nisi à consuetudine, & familiaritate, quæ semper similitudinem, & amicitiam parit; nisi ab idiosyncrasia stomachi, & peculiari quadam, & inexplicabili ejus propensione in quosdam cibos, quibus & impendiò delectatur, & libenter assuescit? Econtrà meliores cibos fastidit, & averfatur, iisque velut alienigenis hospitium renunciare compellitur, tam propter insolentiam, quàm propter capitale, & ineffabile odium, quo ab eis diffidet. Non alios ad probationem testes adhibebimus, quàm eos, qui ne panis alimentorum omnium maxime necessarij micam in os unquam inseruere, & qui adeò immaniter ab optimis quibusdam eduliis

abhorrent, & refugiunt, ut vel solo eorum aspectu totis artubus contremiscant. De potu idem, ac de cibo dicendum: cum memoriæ proditum sit nonnullos olim extitisse, qui toto vitæ suæ curriculo ne primoribus quidem labris ullam liquoris stillam gustarint, quamvis falsis vescerentur.

Narrat Plinius Julium viatorem Equitem Romanum leucophlegmatiâ, cum adhuc esset ephebus, laborantem à Medicis vino, & aquâ penitus interdictum deinceps ad summam usque senectam impotum vixisse: sive alteram sibi naturam longâ fecisset assuetudine: sive sitim voluntatis suæ imperio subjecisset. Tradunt insuper gravissimi Scriptores Libycas feras toto æstatis decursu non bibere, hyeme verò potitare: quòd calcatum ab illis solum totum sit arenosum, & solis ardoribus tostum, nullisque per æstatem fontibus scaturiat, per hyemem autem imbribus subindè madeat: at si in regionem aquis irriguam commigrarint, non propterea à pristino more jamdudum in naturam verso deflectere.

SECTIO TERTIA.

De excretis, & retentis.

CAPUT PRIMUM.

De excretis.

Quemadmodum humorum symmetria sanitatem tuetur, sic & immoderatio labefactat. Ex illis alii utiles, quos natura partium nutritioni destinavit, & quos in decentibus vasis tanquam pretiosissimos liquores sedulo conclusit, & retinuit: alii excrementitii, & supervacanei, qui licet ad alendum inepti sint, suos tamen usus habent, quos ubi præstiterint, ex finibus corporis necessario sunt exterminandi. Quandiù naturæ legibus utrique tenentur, tandiù bellè constat œconomia naturalis; aliòquin funditus evertitur, cum ab illis dicefferint. Dum eâ copiâ, eo modo, eo tempore, quibus opus est, extrâ humanas ædes eliminantur, benè est corpori, quod gravi sarcinâ levatur: at si vel retinendi ejiciantur, vel ejiciendi retineantur, vel effusius prodeant, omnia in pejus ruunt.

Sanguis, cujus nomen cæteros omnes alibiles humores complectitur, intra alveos suos moderatâ copiâ contineri, & modesto pede circulos

Sanguis

suos, & orbes conficere debet. Verùm ubi redundarit, vel vasa implebit, atque distendet ad ruptionis, aut suffocationis usque periculum: vel vires gravabit, & multas cruditates, ac putredinem corpori invehet. Ubi verò concitatori gradu devolutus effractis omnibus repagulis extra ripam diffluxerit: sive ex naribus: sive ex utero: sive ex ano, aut alia sede affatim, & cum impetu cruperit, vires penitus dissolvit, vitale ærarium exhauriet, calorem, & spiritus dilapidabit. Si verò guttatim tantum, sed diù, & crebrò ex vasis exciderit: corpus aut genio fraudatum tabescet: aut crudis, & serosis duntaxat succis refertum in cachecticam, & hydropicam molem intumescet: aut frigidis ægritudinibus conflictabitur, donec intereat.

Fæces.

Lib. 4.
c. 19.

Quî fieri posset, ut innocuum esset sanguinis effluvium, cum profusior ipsorum excrementorum evacuatio sit exitiosa? Fæces, quæ sunt ciborum reliquiæ, & quasi scorix, quotidie semel, aut bis, prout moris erit, egeri debent consueto tempore, & eâ quantitatis proportionem, quæ pridianis ingestis respondeat. At licet alvus ex celso pluribus diebus fluxerit, modò tamen intra septimum diem fluere desinat, & febris absit, pro beneficio potiùs, quàm pro invale tudine fluor iste habendus est, quia velut alter scoparius omnes corporis quisquiliis intus læsturas verrit, & foras expellit. Si verò ulterius progressus nullum amplius modum tenuerit, tunc virium fulcimenta diruit, & excindit: facultatibus omnibus suos adimit ministros,

calorem nempe, & spiritus, qui unà cum super-
vacaneis aufugiunt, & quorum absentia pluri-
mæ collectæ cruditates in ægrotudines frigidas
posthac germinant.

Nec minùs immodici sudores, & diutini, aut
copiosæ inaspectabilium retrimentorum exhalationes corporis robur elidunt. Immoderata urinæ
mictio diabetem, & maciem tandem accersit. Sudo-
res, trās-
piratio,
& urina
Ne eorum quidem, quæ toto genere sunt præter
naturam, ut puris, & feri immodesta, & repen- Aph. 27
lib. 6.
tina excretio empyicis, & hydropicis unquam
saluti fuit.

Cum omnes isti effrænati fluxus, si persistant,
pericula, & morbos intentent, opus est prophylactices præfidiis, quæ illis occurrant, quæque
sunt desumenda ex curatrice Medicina, quæ
magnam cum præservatrice affinitatem habet.
Sic plethora, tam ad vasa, quàm ad vires demit-
tur, aut saltem imminuitur largâ, & iteratâ ve-
næsectione, inediâ, exercitatione, frictioni-
bus, diaphoreticis, & purgantibus. Sic hæmor-
rogia compescitur revellentibus, repellentibus,
emplasticis, incrassantibus, catharticis, refri-
gerantibus, demulcentibus, astringentibus, &
roborantibus opportunè adhibitis. Nimia alvi
dejectiones frenantur frequentibus catharticis,
quæ comprimendo (ut aiunt) purgant, quibus
subindè astringentia, roborantia, & alterantia
pro dominantis humoris charactere interferenda
sunt. Uberiores sudores, transpiratio, & mictio
inhibentur eccoproticis, revellentibus, alteran-
tibus, inspissantibus, astringentibus, roboran-

Reme-
dia.

ribus, & bubuli lactis chalybeati potu. Interdum ad narcotica veniendum est, ubi cætera non profuerint.

CAPUT II.

De retentis.

Vitium nimiae recrementorum excretioni oppositum suppressio est. Si præter modum in corpore omnino subsistant, & retineantur excrementa, aut ab eo parcius exeant, multis illud, gravissimisque incommodis afficient. Nullam extare frequentiore morborum causam, quam sensim cumulatorum excrementorum proventum uno omnium Medicorum ore prædicatur: sive quod eorum pondere corpus opprimatur: sive quod eorum putredine inficiatur: sive quod eorum crassitie nutritii tubuli oppleantur, & chyli commeatus penitus intercipiatur.

Mens-
trua.

Mulieribus benefica natura capacissimam sentinam largita est, per quam omnia eluantur inquinamenta, quæ congesserint. Periodicum illis fluxum concessit, cujus beneficio una cum superfluo sanguine expurgeretur quælibet alia impura, quæ in corpore succreverit illuvies. Quid multis opus? Bellè constitutus uterus firmior est basis, quâ muliebris salus fulcitur. Malè moratus una est fermè omnium calamitatum origo, quibus fœmineus sexus affligitur. Atque ut integrâ, ac florenti valetudine fruuntur mulieres, nec solum à morbis ex sanguinis redundantia profectis, sed etiam à quibuscunque penè aliis

vindicantur, si menstrua purgatio ritè processerit: ita ex adverso, hâc vel suppressâ, vel parciùs stillante, & in totum corpus refluyente, nonnisi perditâ esse possunt, aut incommodâ in posterum valetudine, omnigenisque patere ægreditudinibus.

Apertis, & moderatè fluentibus hemorrhoidibus salutaris nihil, per quas serosa illuvies, & melancholica fæx amandantur, quæ & plurimos, eosque gravissimos affectus imminentes arcent, & præsentis fugant, maximè verò pleuritidem, peripneumoniam, nephritidem, insaniam, epilepsiam, elephantiasim, quartanam febrem, lienosas omnes, & melancholicas ægreditudines, scabiem, & alia quæcunque cutanea dehonestamenta. Econtrâ occlusis, exsiccatis, & flaccescentibus hæmorrhoidibus nihil periculosius; intùs enim retinentur purgamenta, quæ excerni consueverant, ita ut pristina remeteri cogantur vestigia, & vel in conditoria sua pedem referre, vel in sanguineum laticem, ex quo emanarunt, remeare, vel in alias sedes diffundi. Longiori inibi morâ aut incalescunt, aut putredinem, aut alienam qualitatem naturæ infensam acquirunt, & enumeratis antea morbis, quos inferunt, novos tandem adsciscunt, hydropem nempe, & tabem.

Hæmorrhoides

Aph. 12
& 21.
lib. 2.

Aph. 12
lib. 6.

Fæces in alvo diutiùs, quàm par est, detentæ, vel parciùs egestæ anorexiam, nauseam, vertiginem, & cephalalgiam pariunt maleficis auris, quas ventriculo, & capiti afflant. Colicum prætereà dolorem excitant, quia flatibus fugam intercludunt. Si verò adeò obstructus sit aquali-

Fæces.

culus, ut omninò præterlabi nequeant, tùm abominando fœtore suo totum corpus inficiunt, donec violato peristaltico intestinorum motu ad ventriculum averso pede remeantes turpissimo, & luctuoso planè modo evomantur.

Urina.

Imminuta miçtio vesicam gravat, suppressa crudelissimè vexat. Nisi intrà septimum diem pristinum cursum repetat, periit homo; urina siquidem causticam, & calcanticam vim adepta quoquoersús exundat. Si in pulmones irruerit, interciso spiritu planè suffocat: si in venas, & jecur refluat, incendium facit, & vastitatem: si fursúm tendat, convulsionem, & typhomaniam afferet, tandemque necessariò mortem. Rursúm si in lymphaticis vasis copiosius serum restiterit, mox illis vel disruptis, vel reſeratis aut in abdomen, aut in ambitum effunditur: illic ascitem creat: hic phlyctenas excitat, & pustulas.

Bilis.

Imputris bilis folliculo suo conclusa, nec in duodenum traducta hepatis tumorem, & icterum parit, in aliam sedem excussa erysipelas, aut herpetem efficit: putrescens verò febres ardentes, & tertianas accendit.

Melancholia.

Melancholicus succus putredinis expers, nec sufficienter, nec congruenter expurgatus elephantiasis autor est: lienem in scirrhum attollit, & indurat: stomachum ad ingluviem, & absurdorum appetitum provocat: mentem tenebris suis obscurat, & evertit: cutim nigro ictero, aut nigrâ vitiligine contaminat: quascunque demùm corporis partes cancrodæis ulceribus

depascit, ubi in favillas, & carbones abierit. Si autem putredinis particeps fuerit, febres quartanas excitat.

Exitu prohibita imputris pituita leucophlegmatiam, & œdematosos tumores gignit, febrem verò quotidianam, cum putredinem conceperit.

Pituita.

Quandoquidem cæteras omnes corporis evacuationes una transpiratio superat: ita nulla est, cujus suppressio tot, tantasque calamitates importet. Vix ægrotat, cui habitus pervius, & pori cutis patentes contigerint, atque etiam si ægrotarit, omni facilè liberatur periculo. Vix econtrariò benè valet, cui densa cutis, & clausa spiracula fuerint, & ubi in morbum inciderit, ægrè revalescit. Ab intercepta difflatione plures emergunt ægriitudines. Cohibita halituosa, & tenuiora retrimenta, ac intùs repulsa, si blanda fuerint, synocham febrem, si acria, tertianam accendunt, aut sedem, in quam decubuerint, inflammant; si in media cute hæserint, eam pustulis, scabie, tuberculis, papulis, & similibus pro varia, & vitiosa sui indole deturpant.

Transpiratio.

Mucus, si solito minùs è naribus extillarit, aut ex ore rariùs expuatur, aut si per has vias omninò effluere cessarit: vel in cerebrum remigrans comatosos accersit affectus: vel in subjectas partes depluens eas pituitoso cataclysmo inundat, & molestis doloribus affligit.

Mucus.

Sputa denique, nisi consuetâ excreatione è pectore educantur, vel copiâ suâ pulmones suffocabunt, vel putredine, quam inibi cunctando contraxerint, inquinabunt.

Sputa.

Remedia.

Nusquam opportuniùs prophylactices opéra potest adhiberi, quàm dùm excrementa à diuturno tempore uberiùs congesta, & penitùs suppressa proximum morborum adventum portendunt, ac denunciant. Eadem penè in præcavendis imminetibus, ac in profligandis præsentibus tenenda est methodus, quam idcò à therapeutice mutuari, & excerpere oportet: eo tamen discrimine, quòd leviora esse debeant præsidia, quibus in hoc casu utendum est. Molestum esset singula recensere, quæ singulis humoribus exturbandis conveniant: satis erit de universalibus aliquid obiter dixisse. Cessanti periodicæ, & consuetæ sanguinis excretioni, tam per uterum, quàm per anum, superiorum primò venarum, & mox inferiorum sectione providetur, & suppletur, præsertim in virginibus chlorosi tentatis. Etiam citra scrupulum prægnantium basilicam modestâ manu incidere fas est, non solum semel medio graviditatis tempore, sed quotiès plethora indicarit, & vires permiserint, potissimùm instante partu, ne foetus materni sanguinis colluvie obrutus pereat, antequàm lucem aspexerit. Reliquorum verò humorum excrementitiorum in corpore diutiùs cunctantium depulsio evacuantibus molienda est debitâ quantitate, & per vias convenientes, ac consuetas. Si quando tamen viscida pituita in helluonum ventriculo constanter resederit, modò sint amplo pectore, & validis lateribus, blando, & particulari emetico etiam iterato poterit hyeme extrudi. Ubi porrò in neutro decidentiae statu ad impen-

dentium ægritudinum præcautionem venæsec-
 tione, vel purgatione opus est, nunquam hæc
 præsidia ex Hippocratis consilio tutius, & op- Aph. 47
 portuniùs, quàm vere usurpari queunt: quòd eà lib. 6.
 anni tempestate humores liquati præcipuè mo-
 veantur, ac fermentescant, & spontaneam fugam
 parent, quòdque non aliàs magis natura vigeat,
 dummodò ætatis, temperamenti, & aliarum
 circumstantiarum ratio habeatur. Hyeme purga-
 tione supersedendum est, quòd sui exterminato-
 rem sequi renuant humores, tunc temporis con-
 tumaciores, quàm ut pellenti cathartico obtem-
 perent lubenter, & obsecundent. Autumno verò, Aph. 5.
 & æstate, maximè sub caniculam natura infir- lib. 4.
 mior est, quàm ut ejus vim sustinere queat.
 Verùm prophylacticæ Medicinæ locus non est,
 ubi integra adest, & inculpata valetudo. Temerè,
 & inconsultò propinantur cathartica admodum
 sanis, quos vexant magis, quàm juvant: quos Aph. 36
 probis, & utilibus succis potiùs, quàm super- & 37.
 vacuis, & vitiosis exhauriunt: quibusve demùm lib. 2.
 nihil afferunt præter ventris tormina, stomachi
 morsus, animi deliquia, & vertigines. Reservanda
 sunt igitur remedia in usus tantum eorum, qui
 in morbum lapsi sunt, aut proximè lapsuri, ne
 in secunda valetudine frustra consumantur, quæ
 in adversa tantum adhiberi debuerant.

CAPUT III.

De venere.

EXcretis, & retentis non immeritò Venus
 annumeratur, cum sine seminis emissionem

Semi-
nis re-
tentio.

exerceri nequeat. Semen autem vel præter naturæ leges in corpore diutiùs remanet, vel largiùs ex eo profunditur. Utrumque vitium utrique sexui commune cæterorum omnium retentorum, & excretorum vitiis longè nocentius est. Etsi vasa virorum spermaticâ semine plerunquè turgiant, insolenter tamen evenit tandiù illud ibidem commorari, ut corrumpatur. Venus, & natura huic prospexere incommodo. Illa repetitâ ludi sui exercitatione vasa spermatica satis, superque deplet, & exonerat: hæc feminis, si quandòque exuperet excretionem per nocturnam pollutionem tentat, quam si moliri nequeat, tunc viri de totius corporis gravitate, ac lassitudine, & de lumborum conqueruntur doloribus, dùm tandem in incubum, aut melancholiam incidant. At in mulieribus, quæ viris sunt imbecilliores, & continentiores, sæpiùs retinetur semen, & diuturniori morâ demùm vitiat, venenique malitiam induit, juxta illius effati auctoritatem, *Optimi pessima corruptio*. In suis conceptaculis tunc effervescentes, & exitum affectans tetras quoquo versùs expirationes spargit, atque diffundit, quibus omnes corporis partes unâ cum laborante utero condolentes & inquinantur, & graviter offenduntur, propter arctissimam communionem, quâ tam vasorum, quàm structuræ, officii, & confinii ratione mutuò junguntur. Hinc innumera, & horrenda prodeunt symptomata, à nobis prætermissa, unius hystericæ passionis nomine comprehensa, inter quæ majori mulierum periculo in nequitia

eminent spiritus interceptio, metromania, syncope, & convulsio.

Seminale profluvium quacunque aliâ excretionem multò perniciosius est, quippè quòd genitalem thesaurum diripiat, puriorem, elaboratior, & calore, ac spiritibus locupletior torius machinæ laticem profundat. Excretio.

Castitas magnoperè commendatur à Medicis, de cœlibis vitæ opportunitate magnifica prædicantibus. Pro omni encomio satis erit dixisse nihil illâ sanitati, & longævitati conducibilius esse: quippè quæ vitalem thesaurum auget, & locupletat: vires fartas rectas tuetur: spiritus, quos in obscœnos usus veneris dissipat, atque profundit ludus, in nobiliores animæ functiones reservat, vacuumve ab impuris perturbationibus mentem ad sublimiora quæque cogitata erigit. Verùm quia inter mortales vix alibi castitatem reperias, quàm apud Sacerdotes, & Cœnobitas, quosque cæteris hominibus vivaciores utiquè videas, ideò Hygieines, cum licito in libidinem opus est remedio, suadet connubium, quod Deus ad humanæ gentis propagationem instituit, quod inter Divina Sacramenta numeravit Ecclesia, & in quo etiam in tuto potest esse continentia, si suscipiendæ tantùm prolis gratiâ sobriè, & modestè suo jure utantur conjuges.

Si ergò plerisque viris castis esse non liceat, continentibus saltem esse licet; quidni enim possint homines in conjugio servare continentiam, ad quam certum est plures utriusque sexûs animantes à natura institutas fuisse, modò verum

dixerint naturalis historiæ Scriptores, qui tradunt mares naturali quodam instinctu ductos suæ speciei fœminas convenire statò tantùm eo anni tempore, quo libidinis cœstro perciti lascivire cœperint, eoque elapso sibi in proximum usque annum à venereis penitùs temperare: fœminas verò nunquàm, nisi dùm catuliunt, mares admittere, eosque non sine fastidio, imò & stomacho repellere, statim atque se concepisse senserint, obscœno tunc supersedentes amore, castæque tantùm parentis curam suscipientes. Narrant insuper fidelem, & solitarium turturem contentum fociâ, quam sibi semel adjunxerit, & quam velut in conjugem adoptarit, ad alienos amplexus neutiquàm convolare. Produnt denique continentes animantes, putà elephantes, & cervos longâ annorum serie à natura beari, & econtrâ salacibus, sicuti gallis, ac passeribus ab eadem senium, obitumque maturari. Nonne igitur hominem rationis participem suæ pudere debeat incontinentiæ, cum ipsi continentiæ exempla præbent bruta rationis expertia, & hanc etiam muta loquantur operibus suis?

Venus porrò alia est moderata, & legitima: alia immoderata, turpis, & illicita. Nedùm
 Venus modesta, & licita omnibus conducibilis est, imò
 quibusdam adversa. In præscribendo illius usu
 attendere oportet sexum, naturam, ætatem, &
 tempus. Viris in universum minùs accommodata
 est venus, quàm mulieribus: quòd virilis actio
 plùs de viribus, & substantia deperdat, quàm
 muliebris patientia. Deindè uteri carcerem ad
 deten-

detentorum menstruorum effugium aperit hymenæus. At vice-versâ ex denegata venere, ubi concedi oportuit, multò plura, & graviora ad mulieres, quàm ad viros redundant incommoda, quæ alacriter tolerare nequeat sexus infirmæ constitutionis, & humilis, ac demissi animi. Petulcæ omnes mulieres, quibus inest calidioris sanguinis, ac flatuum copia, & quibus fervet humor genitalis falsuginosi feri asperione acerrimus, si votis fraudentur, omni premuntur ærumnarum genere, quibus sublevandis una venus satis, superque foret. Virgines plenis nobiles annis, quæ cupidini nondum litarint, nec in illius palæstra exercitæ fuerint, quæque dulcius putant omne quod nesciunt, expertæ voluptatis frustratione in contumacem chlorosim, & melancholicam insaniam potissimum incidunt. Fœminæ verò, quæ ignavo conjugii nupserint, qui pensioni solvendæ non sit satis: & viduæ, quæ quondam sub amoris vexillis militavere, nec ulla modò merentur stipendia, in histericos præsertim affectus, & nymphomaniam ruunt.

Temperamentum ad exercendam venerem aptius est eucraturum, aut saltem paulò calidum, & humidum, quia femine magis abundat, quo corpus tanquàm importuno, quo premebatur onere excussio levius factum sibi videtur. Melancholicis, & atrabilariis, ut potè flatuum copiam turgidis, & sponte suâ ad libidinem propensis permittuntur nuptiæ, quarum beneficio flatus, & tenebricosi halitus discutiuntur: crassi succi

exteruntur, & educuntur: animus, & sensus omnes exhilarantur. Nec pituitosis quoque naturis, etiamsi frigidis tententur affectibus (dummodò eas robur non defecerit) vetantur illæ, quòd calore, quem excitant frigidos humores luxuriantes coquere possint, & absorbere: calidis verò, & siccis corporibus, ac biliosis viduas, & pudicas potius, quàm geniales noctes agere præstat, quòd ea propter texturæ tenuitatem nihil perindè dissolvat, ac salacitas.

Non quælibet ætas ad conjugalia munia exequenda idonea est. Puberes, & adolescentes ignari quid sibi mali impendeat ex præcoci connubio, dùm commodioris temporis moram antecedunt, & intempestiva præcipitis naturæ desideria fatiant, multis interim se implicant calamitatibus, à quibus nunquàm posthac se explicare queant: sibi ipsi crescendi occasionem eripiunt, & pabulum subtrahunt, quia succos partium incremento, & nutritioni dicatos in obscænos usus impendunt, undè infra legitimam magnitudinem reliquo vitæ tractu subsistunt, semper macilenti, & strigosi. Eorum corpora propter ætatem jam satis mollia mollioribus adhuc voluptatibus adeò effœminantur, ut operosa succedentis juventutis negotia gerere non sustineant. Idcirco culpâ non vacant parentes, qui crudam adhuc liberorum ætatem non expectatâ maturiori in matrimonium propellunt. Atque ut juniores, necdùm adultæ arbores non nisi immaturos, aut fluxos utiquè fructus ferunt, ità nec nisi infirma soboles ab ephebis gigni potest. Senibus

verò, quos calor, & spiritus jam deseruerint, residuis viribus suis admodum tenuibus opus est ad fovendas potiùs calamitosæ vitæ reliquias, quàm ad exercendum ludum venere suâ superiorem. Ut quid prole bearentur, quibus pauca tantum, eaque infœcunda superest genitura, & corpus elumbe, ac enervatum? Aut paternæ dignitatis spem omnem perdant oportet, aut si unquàm fortuito casu ad eam pervenerint, profectò infelix erit, quandiù vita suppeditabit, nec non ægrâ valetudine progenies, quæ ab effœta, & vieta stirpe nascitur. Ætate provecti cum nubere properant, ad capulum festinant: mortem uxoris loco ducunt, & thalamum sibi, ac tumultum eodem temporis articulo extruunt. Næ illis epicedium potiùs, quàm epithalamium canendum esset! Sola est ergò ætas florens, & juvenilis, supremum definitæ magnitudinis, & roboris gradum jam adepta, quæ satis sit solvendis matrimonii debitis.

Quod ad venereorum tempus spectat, aliud est universale, aliud particulare. Universale ad quatuor anni tempestates refertur. Verna profectò ad colendos venereos agros cæteris opportunior est, cum nusquàm aliàs ad ferendum suppetat uberius, & laudabilius semen, nec fator unquàm valentior sit. Ad hancce culturam minùs commodus est autumnus, tam propter ambientis, & dominantis humoris siccitatem, quàm propter genitalis roris, & virium superioris æstatis ardoribus consumptarum inopiam. In venereis viri hyeme vigent ob caloris, spirituum, & sanguinis

copiam: æstate languent ob eorundem penuriam, & æstus exuperantiam. Econtrà mulieres hyeme ad congressum segniores existunt, quòd nativæ frigiditati suæ ex brumæ accessu aliquid accreverit: æstate verò alacriores, & procaciores, quòd aëris fervor sopitam exciat, & stimulet libidinem. Tempus autem particulare ad faci-
tanda venerea aptius est illud, quod præcesserit somnus; siquidem non est metuendus ex concitiori corporis motu præposterus crudioris chyli in suos canales raptus, cum jam sit peracta coctio. Verùm ut somnus venerem antecire debet, ità & subsequi: in viris quidem, ut contracta lassitudo quiete demulceatur, & deperditæ vires reparentur: in mulieribus verò, ut mascula genitura faciliùs retineatur. Prætereà mulieres; si concipere velint, expectare debent, dùm menstrua fluere cessarint, ut ab omnibus fordibus expurgatus uterus virile semen meliùs excipiat, arctiùs complectatur, & foveat, tandemque in fœtum animet.

Non omnibus ergò indiscriminatim, nec quocunque anni tempore (ut patet ex dictis) venerem adire licet. Propriè ad solos temperatos, & benè valentes, sanguineos, & carnosos, ætate florentes, euchymis, & polytrophis cibis modicè pastos pertinet procreationi operam dare; nec enim intemperati, macilenti, jejuni, saturi, operosis laboribus fatigati, pueri, & senes, cæterique omnes, quos aut infirma valetudo conjugali toro impares reddiderit, aut in quos alicujus tam gentilitiæ, quàm adscititiæ labis

suspicio cadit^{ur}, ne vitia sua & morbos transfe-
rant in liberos.

*Humanitatem
vitiis saltem
debent,*

Nuptis jure suo parcius utentibus à Medicis
quidem permittitur venus, sed ex adverso pro-
hibetur abutentibus, qui salacitate suâ conjugii
dignitatem dehonestantes ex licita voluptate
illicitam faciunt; crebrius enim, & immodestiùs
celebratus hymenæus non solum coctionem in-
terturbat, sed etiam funditus evertit: humanæ
structuræ fundamenta diruit: nervos, quibus
sustinetur corporis moles, succidit: vitale pa-
trimonium in nativi caloris, & spirituum uber-
tate consistens decoquit, atque dilapidat, &
quod adhuc pejus est, sensuum, ac mentis aciem
hebetat. Artuum insuper tremorem, paraly sim,
arthritidem, calculum, tabem, quam dorsalem
appellat Hippocrates, & plerasque alias accersit
ægritudines, sensim laborantes ad immaturum
perducentes interitum. Et sanè vidistis unquam
falaces homines ad canos tempestivè pervenisse?
Verùm quot, & quantis (proh Deus immortalis!)
turpis, & effrænata libido ærumnis affligit eos,
qui cupidini suæ inservientes omnes verecundiæ,
& moderationis metas transiliere? Præter enu-
meratos morbos omnibus incontinentibus com-
munes, mulierosos adhuc inficit temporis tem-
poris progressu impura illa lues, quam cultori-
bus suis pestiferum meretriciæ veneris sidus
afflare solet, quam scortarorum flagellum diser-
tus vocat fernelius, quæque ubi semel in venis,
& medullis penitiùs insederit, non nisi valentis-
simis præsidiis, & periculi plenis, ipsâ ægritu-

*Immo-
derata
venus,
& illi-
cita.*

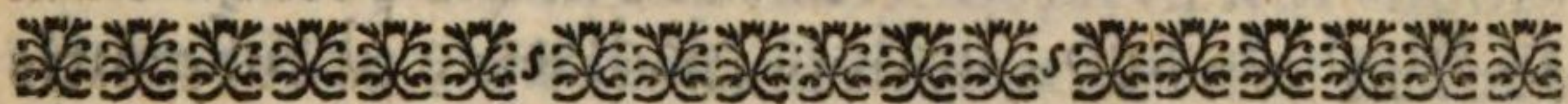
Turpis.

dine foedioribus expugnari potest, & profligari. Adhæc ingruit spurcissimorum agmen symptomatum, quibus stipatur istæc lues, quæque humanus pudor, & castiorum Lectorum reverentia nominare vetant. In comitatum demùm, & malorum cumulum accedunt acerbissimi dolores, qui ad tumulum usque sævire non desinunt, & quos extra legem viventibus in multam impuditiæ vindex numinis dextra inflixit. Adeò novit Venus jucunda amarioribus temperare, & modicæ voluptati plurimùm molestiæ aspergere.

Incon-
nentiæ
reme-
dia.

Incontinentibus autem subducunt Medici cibum, libidinis fomitem: sanguinis petulantiam iteratis venæsectionibus coërcent, & turgentis in oculis suis prolifici laticis aculeos refrigerantibus obtundunt potionibus, balneisque sæpius repetitis. Quid porrò agendum, ubi venas, & præcordia semel invaserit lues illa, quam ini quo nomine Gallicam appellavere Hispani, atque Itali, & quam Galli meliori jure (si fas sit Christianis injuriam retorquere) Hispanicam, aut Italicam vocare potuissent, quoniam ex India ab Hispanis scortis in Italiam primùm advecta in Galliam per Milites in patriam reversos tum demùm permeavit, cum regnante Carolo octavo Neapolis obsideretur? Confugiendum fanè ad hydrargyrum, quod (licet quocunque deleterio nocentius sit) unicum tamen est, & quidem præsentissimum antivenereum, sed heu quàm turpe, & quàm periculosum, nisi accuratissimâ præparatione castigatum fuerit? Quibus non torquentur cruciatibus qui lustra

frequentant, postquam in clinicorum manus inciderint? Quam non subeunt carnificinam? Devenustatur eorum facies, & lurida apparet ad instar ænearum statuarum: eroduntur gingivæ: perennes densæ, tenacis, spumosæ, putidæ, & virulentæ salivæ rivulos indecorè fundit oris hiatus: sordidis palatum, & fauces scatent ulceribus: dirutis fulcimentis suis nutant dentes, ex alveolis suis penè dimoti, & atrâ obliti fuligine: universum denique corpus tetrum quoquoersus expirat odorem astantibus, & ipsismet ægris intolerabilem.

SECTIO QUARTA.

De motu, & quiete.

CAPUT PRIMUM.

De motu.

SOLA est gymnastica, quæ omnia corporis motuum voluntatis imperio susceptorum genera noverit, atque tractarit. Hanc in athleticam, bellicam, & medicam tripartiri solent. De athletica silebimus, quòd exoleverit apud Christianos, quos non delectat humani cruoris effusio. De bellica illud tantum obiter dicemus in gratiam Gallorum, qui propter generosos, quos à natura accepere, spiritus nunquam fermè

Varia
exerci-
tationū
discrimina.

bellare desistunt, per eam juvenes non solum ad bella gerenda, arma tractanda, & pericula quæque adeunda erudiri, sed etiam comparari ad quoslibet hauriendos labores, ad quos impigrum esse decet militem. Medicæ verò potissimum insistemus, quæ docet omnigenum corporis exercendi modum, tam ad sanitatis conservationem, quàm ad boni habitûs adeptionem. Varia porrò sunt exercitationum genera, ex quibus in Galliis tantum usitatiores seligemus. Aliæ sunt veloces, quæ solâ celeritate perficiuntur, ut chorea, & saltatio, quæ propriè mulieribus convenit, pedestris cursus in stadio, equestris in hippodromo, ludicra gladiatura obtuso ense, aut rudibus in palæstra, equorum domitus in area, saltus in sublime, aut in porrectum, parvæ pilæ ludus, & similes. Motus isti celeres insitum calorem in intimis partibus quasi sopitum, atque torpentem suscitant, perindè ac ventilatio flammam, foràs evocant, & quoquo versûs expandunt: influentibus spiritibus pennas addunt, ut ad sua organa citiùs pervolent; calor autem, & spiritus his concitati stimulis alacriùs dehinc omnia naturæ, cujus sunt præcipui ministri, mandata curant, & exequuntur. Sanguinis præterea circuitum urgent veloces corporis exercitationes: humorum crassitiem exrerunt: cruda quæque concoquunt: superflua quæque dissipant: artubus firmitatem comparant: quoscunque meatus dilatant: sudores eliciunt: fuliginibus viam perhiantia cutis spiramina patefaciunt, & ità morbis ab interclusa distillatione aliàs nascituris occasio-

nem adimunt: floridum tandem colorem curi suffundunt. Hujusmodi exercitationes hyeme repetitæ obesis conducunt ad molis imminutionem, & puberibus ad augmentum. Aliæ sunt rursus robustæ, & validæ, ad quas obeundas non celeritate, sed corporis robore, & strenuo conatu opus est. Istius generis sunt agrorum, & vinearum cultura, gravis oneris gestatio, & elatio, longinquum pedibus iter emensum, pedestris venatio, metallica fossio, remigatio, & pleraque alia opera mechanica, maximè verò fabrilia: ex quibus omnibus muscoli, & articuli præter enumerata jamjam beneficia majores sibi in posterum vires acquirunt ex mutuo attritu, & uberiori halituum dissipatione. Robustis istis motibus frigentia pituitosorum membra hyeme præsertim recalescunt, & crudi digeruntur humores: imò & juvantur hydropici, si tolerando satis sint. Aliæ sunt tandem exercitationes vehementes, quæ ex valida, celerique constant: quæ respirationis officia geminant, tamque robur, quam velocitatem requirunt: & ideò eadem solæ præstant, quæ validæ, & celeres simul præstarent, sicuti gravi sarcinâ onustum, vel cataphractum currere, aut saltare: ingens, & ponderosum jaculari telum: ex catapultis, & balistis igniarias glandes vibrare, & saxa excutere: armis undique tectum ficto equestri certamine ludere hastis, & acinacibus. Soli sunt juvenes, & adolescentes, qui talibus, nec nisi hyeme, citra exhaustum tolerandis laboribus suffecturi sint.

Velocibus motibus, robustis, & vehementibus

opponuntur tardi, imbecilli, leves, & languidi, quales sunt ambulatiuncula, aucupium, piscatio, rhedæ, aut lecticæ vectura, cunarum, aut pensilium lectorum motitatio, navigatio fluvialis, fartorum, phrygionum, & aliorum sedentiorum artificum opera, missilis pinnati folliculi ludus, & similes motus, qui gracilibus tantum, & macilentis, delicatulis viris, ac mulierculis, pueris, & senibus ob virium imbecillitatem æstate præsertim conveniunt. Inter præfatas exercitationes aliæ interjacent mediæ, ad extremorum neutrum vergentes, quibus omnes omnino naturæ, & ætates bellè se habentes quâcunque anni tempestate ex æquo juvantur. Tales sunt equitatio, mediocris rusticatio, nec longinqua peregrinatio, navigatio maritima, eburneorum, & ligneorum globulorum ludus, potissimumque deambulatio omnium saluberri-
ma, peripateticis (sic dictis quòd olim in porticu, aut lyceo inter docendum spatiarentur) adeò familiaris, quæ non solum corpus recreat, sed animum etiam oblectat.

Exerci-
tatio
mode-
rata, &
consue-
ta.

Omnis porro exercitatio, quæ honestatem non læserit, cum sit bonæ mentis soror, si moderata fuerit, & consueta, laborantisque viribus accommodata, multa secum apportat commoda. Præter mox enumerata corporis habitum à fuliginosis quibusque, & tenuioribus retrimentis otio congestis expurgat, juventutem prorogat, & senectutem retardat; quapropter à pubertate laboribus assuescendum est, ut continuo usu optimus comparetur habitus, qui posthac deperdi

nequeat; tanta est enim vis consuetudinis, ut etiam invalidi, & senes quotidie exerceri soliti consuetorum operum molestiam facilius tole-
rent, quàm laborum insueti juvenes, & robusti, Aph. 49
lib. 2. qui eos tolerare nunquàm didicerint. Induran-
dum est ergò ad externarum omnium injuriarum patientiam corpus: imò & asperioribus identi-
dem exercendum operis, quibus nihil humanæ sanitati firmandæ opportuniùs est, ut pater
exemplo clitellariorum, & veterinorum jumen-
torum, quæ nunquàm meliùs corpore valent, quàm dùm tergo graviùs onerantur, modò benè
pasta fuerint, & benè curata. Undè quamcunque
aëris inclementiam maturiùs periclitari, quos-
cunque labores tentare, & suscipere debent, qui
se militari disciplinæ addixerint, propter fre-
quentem cœli mutationem, quam subire, &
gravia opera, quibus aliquandò perfungi cogun-
tur: propter varios, & incertos inconstantis
fortunæ casus, quibus obnoxii sunt, ut asperiora
quæque expertis nihil deinceps arduum videatur,
ut longâ exantlatarum molestiarum tolerantia,
quam sibi assiduo usu fecerint, præmuniti ad
omnia postmodum obdurescant, & adversa for-
tuita, quæ contigerint, minori periculo sustineant.
Nedùm delicatulis, & genialibus hominibus pla-
nè infructuosum istud putamus consilium, quos
identidem exerceri expedit, ut quandò operis
necessitas inciderit, nullo post damno otium
labore commutent.

Verùm immoderata exercitatio, nec intermissa, Immo-
cum sit naturæ viribus superior, illam penitùs derata.

enervat : totum corpus frangit , & delumbat : præcordia concutit : habitum in liquamina solvit : calorem , & spiritus vastat , & decoquit : articulorum compagem dissuit : voluntarii motus instrumenta conterit : abdominis membranas interdum adeò laxat , aut divellit , ut ileum in scrotum præcipitet , atque deturbet.

Remedia ad-
versus
nimios
labores

Nullum aliud opportunius laborum diuturnitate , & vehementiâ defessis mihi videtur perfugium ad contractæ lassitudinis lenimentum , & amissarum virium recuperationem , quàm meliore , & pauló pleniore victu uti , ab omni opere aliquandiù cessare , & placido indulgere somno , hypnoticis conciliando , si sponte suâ non obrepserit.

CAPUT II.

De modo in exercitiis adhibendo.

Præparatio ad
exercitationē

Medica gymnastica in unius tuendæ valetudinis gratiam instituta ex tribus constat partibus , præparatione nempe , ipsâ exercitatione , & frictione. Præparatio in duobus consistit universalibus præsiidiis , venæsectione nimirum , & purgatione. Plethorici nunquàm se vehementi exercitationi committunt , nisi sectâ prius venâ ; alioquin tenuia vasa quassatis validiori motu præcordiis elidi possent , aut aperiri , ex quibus sanguis calens , & liquatus vel datâ portâ foràs rueret , aut intus irrumpens principem aliquam sedem inflammaret : sin verò integris adhuc

ergastulis suis coërceretur, profectò vel in synochæ modum effervesceret, vel caput, & tempora molestâ pulsatione vexaret. Impurum verò, & cacochimiâ fœtum corpus ad exercitia præparatur præviâ alvi, ac vesicæ subductione, & accommodatâ catharsi; impurgatum enim nimio labore periclitatur, quòd corrupti humores impensius agitati è suis conditoriis, in quibus antea pacificum habebant domicilium, mox quasi furore perciti profiliant, & motâ camarinâ universam machinam tetro halitu undiquè sparso inficiant. In vasa rapti, aut in aqualiculum transvecti putridas febres, vomitus, & diarrhœas excitant: in habitum effusi cutim scabiosis gemmis, extuberantibus pustulis, & abscessibus dehonestant.

Jam circa ipsam exercitationem duo sunt potissimum observanda, tempus scilicet, & modus. Rursus aliud est tempus universale, aliud particulare. Universale ex anni tempestatibus metiendum est. Vitanda utraque cœli inclementia in adeundis laboribus. Æstate oriente tantum, aut occidente sole exerceatur corpus metu caloris: vere, & autumnò sesqui-horâ post solis exortum metu frigoris: hyeme verò paulò ante meridiem, cum frigus mitescere cœperit, & quidem sub recto, ne sanguis motu attenuatus, & fervens è vasis aliquò excidat, & nimia dehinc aëris asperitate subito refrigescat, & coaguletur, inique concretus putrescat, & incendatur. Denique motus virium ratione æstate sit remissior, hyeme concitator. Particulare tempus exercendo

Tépus
exerci-
tationis

corpori opportunius illud est, quod aliquanto tempore pastum præcedit, ut suprà dictum est, dùm tamen priùs sedata fuerit spirituum, & sanguinis perturbatio, quam motus excitarit, ne cibus in ventriculo fluitet, & fumos capiti offundat. Sic alimentum brevi interpositâ morâ oblatum vires reficiet, quas labor dissipavit. Nihilominùs à mensa permitti potest levis deambulatio, quæ ingesta edulia in ventriculi fundum sensim pellit, nec tamen semi-cocta præproperè in chyli receptaculum trudit, nec calorem nativum à penetralibus abducit. Ubi verò

Aph. 16
lib. 2. fames urget vehementi exercitatione omninò supersedendum, ne corporis inediâ simul, & labore vexati robur planè intercidat. Modum autem exercitationis nos docet Hippocrates, de

Aph. 48
lib. 2. cuius consilio tùm à labore desistendum est, cum muscoli jam detumescunt, & subsident: cum roseus coloris flos evanescit: cum corpus fumare, & modico sudore manare, vel dolere, aut defatigari cœperit, ne ulteriori motu ejus substantia foràs evolet.

Denique postquàm corpus exerceri desierit

Frictio. protinùs adhibenda est mediocris frictio, quæ recrementorum sub cute latitantium reliquias discutiat, & contractam lassitudinem demulceat. Mos fuit antiquorum athletas ad luctam in arenam descensuros fricare, & oleo ungere: sed nostrâ ætate post laborem utimur tantùm frictione, quæ etiam in infirmis exercitationis vices supplere potest, & in ægris, ac convalescentibus venæsectioni, & catharsi imparibus locum tenere.

revellentis, vacuantis, & adjuvantis præsidii; siquidem quod ex morbo residuum est foras evocat, apertisque cutis meatibus digerit, & in defrictas partes spiritus derivat, ac sanguinem, cujus appulsu carnea moles augetur. Frictionis eadem est mensura, quæ laboris.

Immoderatis porrò, & insuetis exercitationibus succedit tensiva lassitudo, quâ muscoli, & tendones ob nimiam, & assiduam contentionem quasi franguntur, totumque corpus ingravescit. Languentia, ac defessa membra potissimum levant quies, mollis frictio, unctio ex oleo, & aquæ dulcis tepidæ balneum. Si impura, & gracilia corpora impensius exerceantur, in ulcerosam, aut ostocopam incident lassitudinem: si plethorica in phlegmonosam.

Lassitudo.

CAPUT III.

De quiete.

EO sanè fine motus, & quietis usum prudens alternavit natura, ut attritum laboribus corpus otio recrearetur, & resumptis hoc interim spatio viribus à cessatione ad opus revocari posset. Quies igitur nihil aliud est, quàm laboris intermissio, & solatium lassitudinis. Alia est moderata, & intervallata, quæ motum proximè excipit: alia immoderata, & perpetua, aut saltem diuturna, nullis unquam, aut rarò interrupta exercitiis. Moderata quies membrorum defatigationem lenit, tensionem relaxat, ardorem

Quies moderata.

temperat, ariditatem humectat, innatum calorem, & influentes spiritus exhaustos reficit. Hanc delicatulis, gracilibus, biliosis, juvenibus calidis, & siccis imperat Hippocrates. Non sic tamen ejus interpretandum est mandatum, ut illi desidia se planè dedant, & ab omnibus operis cessent, sed ut in negotioso otio vitam degant, & se levibus tantùm laboribus exercent; ab immodicis, & vehementibus æstate præsertim abstinentes, ne in biliosos morbos incurrant.

Immoderata.

Immoderata verò, aut nimis longa quies nemini certè prodest, multaque secum trahit incommoda. Et primò universum corpus aggravat, emollit, & enervat: incrementi fines ocyùs terminat: canos, & rugas præmaturiùs accersit: sensuum, & animi aciem hebetat: spiritibus suam aufert alacritatem, & segnitiam impertit ad omnia vitalia munia obeunda prorsùs ineptam: non finit excrementa difflari, quæ dehinc uberius congesta calorem nativum obruunt, ductus omnes obsepiunt, & quoquo versùs diffusa omnigenis affectibus, præcipuè frigidis materiam suggerunt. Quapropter frigidis, & obesius interdicenda sunt sedilia, & umbracula, ne eorum abdomen collectis ob intermissam exercitationem plurimis cruditatibus, & flatibus in immensam molem augeat. Mulieres pariter à molli otio, in quo hætenùs vixere, debent (si sapiunt) ad domesticorum negotiorum gestionem posthac se convertere: debent colum, & acum, quibus diutiùs affixæ fuerunt, aliquandò dimittere, instrumentaque capeßere sanitati suæ conducibilia.

Nunquàm

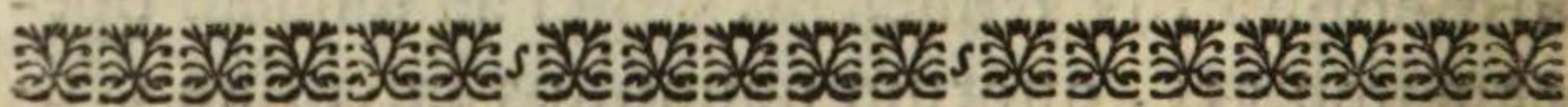
Nunquam eis melius erit, quam dum abjectis muliebribus operis viriles pro nervorum suorum mensura susceperint, instar priscarum illarum, & celebrium viraginum, Semiramidum, Nitocridum, Zenobiarum, Thomiridum, & Amazonum, quæ virosum more bellando eorum quoque constitutionem, & robur sibi comparaverant. Heroïnam tulit ætas nostra præfatis haudquaquam inferiorem, Christinam nempe, Sueciæ Reginam, in equitando, & venando indefessam.

Quorsum porrò evaderent Literati Viri, Reipublicæ administratores, & artifices, nisi eos studia, politica negotia, & opificia continuo detinerent occupatos. Corpori, perindè ac animo aliquâ opus est exercitatione, quæ vitæ tædia fallat, & ætatem quoque protrahat. An voluptarius, & infamis Sardanapalus, numeroso formosarum pellicum grege undiquè circumseptus, & in perpetuo languens otio suavius olim, & diutius vixit, quam modò vivunt Cœlibes illi Cœnobitæ, & tenues illi villici ad omnem operam impigri, quorum nonnullos interdum centenos videas superare annos, quique in angustis cellulis suis, & tuguriolis magis deliciantur, quam in vastissimis, & magnificis basilicis suis proceres.

Ut nihil moderato labore salubrius, ita nihil ex adverso nimio insalubrius otio. Natura, quam non minùs actiuosa delectat vita, quam offendit desidiosa, laboriosas animantes multo longiori donavit Ævo, quam oscitantes, & pigras, ut plurimis Physicorum observationibus constat.

Reme-
dia ad-
versus
otium.

Et sanè uter quæso plures vivit annos : an generosus equus moderatè pastus , atque curatus in equili tantùm pernoctans , & diurnis exercitus vecturis : an bellulus , & delicatulus , molliùs tractatus , hordeo fartus , præsepio jugiter ferè affixus , vix semel , aut bis in mense sessorem ferens , raróque calcarium stimulos sentiens ? Ille ætatis suæ curriculum vegetâ terminat senectute : hic brevi perit , nimiâ laborans faginâ. Observaverunt etiam Medici multò breviorẽ fuisse mortalium vitam , multóque magis morbis obnoxiam , postquàm in rustica prædia relegato labore molle in urbibus regnare cœpit otium ; ideóque cessatoribus , & feriatis , umbratilem , & sedentariam degentibus vitam imperavere , ut sibi de diariis aliquid surriperent , ut vigilarent , & moderatis laboribus corpus exercerent. Insuper alvi purgamenta ex diuturniori otio coacervata frequentibus catharticiis educi curarunt , pluraque alia usurpavere remedia , quæ longius esset persequi.

SECTIO QUINTA.

De somno , & vigilia.

CAPUT PRIMUM.

De somno.

Eâdem eundem in finem vicissitudine utitur natura in vigilando , & dormiendo , quâ in movendo , & quiescendo. Ideò somnus , & vigilia

alterno sibi succedunt ordine, ut quidquid hæc interdiu ex sanctiori naturæ ærario dissiparit, non solum ille noctu cumulatur rependat, sed etiam insuper largiatur, quod novis sumptibus sufficere queat. Somno confopitur ad aliquod tempus cerebrum mentis sedes, & domicilium: illaqueantur spiritus animales ex vigiliis residui: alligatur animalis facultas quasi injectis levibus vinculis, quibus solutis ad pristina revertitur munera. Somnum itaque sensus, & motus, omnisque animalis functionis quandam intermissionem, aut remissionem aptius dixerimus, quam absolutam cessationem: cum inter dormiendum plerique non sine clamore, & querela se vel tantulum vellicari patiantur, se huc, & illuc in lecto versent, ex eo subito ad deambulationem interdum surgant, & plura garriant: cum phantasia in insomniis multa, licet absurda, fingat, imò & mens ipsa obscure ratiocinetur, quamvis ineptè. Postquam sat vigilatum fuerit, & laboratum, tum demum optatus advenit somnus, ubi calor innatus ex ambitu, & sensoriiis ad arcis penetralia se receperit, & vasa propter spirituum inopiam subsederint, maximè dum blandus ex alimentorum reliquiis halitus in cerebrum obrepserit, qui superstites spiritus animales irretiat, iisque ad sua organa aditum intercludat. Si audiantur mulieres, imò si quodcunque ferè hominum genus consulatur, sive otio, & pigritiâ torpentium, sive laboribus, & literarum studiis deditorum, sive divitum genialiter, & sine cura viventium, sive egentium, & miserorum, quos

Quid
somnia

Somni
com-
moda.

Aph. 2.
lib. 2.

graves urgent calamitates, aut assiduæ sollicitudines angunt, aut acerbi vexant dolores, somnus erit pars humanæ melior vitæ, corporis, & animæ requies, laborum, & lassitudinis lenimentum, curarum perfugium, & adversus omnes animi tempestates tutissimus portus. Et reverà somnus meliùs adhuc, quàm quies, sensuum, & artuum omnium, præcipuèque nervorum, musculorum, & tendonum defatigationem mulcet, & sublevat: obscuratam, apricatione ustulatam, & squalidam muliebre faciem in antiquum nitorem restituit. Quid non nocti debent ii, quibus corpus, aut animus dolet? Placidus ejus adventu oculis infusus sopor vigiliarum tædia, & doloris sensum aliquantisper fallit: sive quòd ejus perceptionem illigato principe sensorio impediat: sive quòd sensiferorum spirituum illapsam interim suspendat. Nec minùs ille animi ægritudines per id temporis lenit, & elevat. Si jactato, & oppugnato perpetuam tranquillitatem, & pacem non afferat: at certè non breves dat inducias. Nihil phreniticis, & delirantibus opportuno somno utilius, quo humoris insaniam committentis petulantia reprimatur. Præter bona mox enumerata, quæ nobis impartit moderatus somnus, alia denuò prædictis haudquaquàm inferiora gratificatur. Corpori inprimis vires, quas labores, & vigiliæ abstulerint, reddit: languentes redintegrat facultates, recentibus ad functionum gestionem in locum dissipatorum suffectis spiritibus. Viscera deindè novis munit, & firmat præsidiis, ac copiis, innato nempè calore in

cubilia sua reduce. Inter vigilias ille huc, & illuc vagatur muneris sui immemor : at per somnum circum præcordia se colligens, & viribus auctus naturalia omnia officia strenuùs suscipit, & exequitur, potissimum verò ciborum coctionem, & etiamnum quorumcunque crudorum, & viscosorum humorum, qui morbis posthac fomitem suggesturi fuissent. Si Vallesii valeat autoritas, infantibus, & pueris ægrotantibus unus est crisis loco somnus, ita ut interdum, imò sæpiùs citra ullam manifestam excretionem exporrecti convalescant : diffatis nempe, cum dormiunt, tenuioribus per patentiores cutis hiatus humoribus, & quasi in auras evanescentibus. Somnus insuper arecentem corporis substantiam humore perfundit, & dilapsam reficit alimenti jam confecti in singulas partes vecturâ, & distributione : levem quoque sitim depellit. Tandem somnus humores unâ cum calore intus cogit, ac retinet, omnesque immoderatas evacuationes coercet præter transpirationem, & sudores, qui commeatum in corporis extima comitati illinc postmodum abundantius emanant.

Et si moderatus somnus naturæ adeò conducibilis videatur, sunt tamen quidam casus, in quibus non conveniat. Jejunis, & exinanitis nocet, quia dum nullus est in corpore cibus, aut humor, qui calorem nativum occupatum teneat, & impeditum, tunc ille vim suam in seipsum retorquens proprium pabulum, & solidiorem partium substantiam conficit. Veratur epoto toxico, perindè ac cathartico cum opus

κότρον.
Medic.
& Phil.
Lib. 10
c. 11.

quibus
noceat
somnia

Aph. I 5
lib. 4.

suum incœperit : illic , ne virus in cordis arcem insinuet : hic , ne medicamento actionem retardet , aut inhibeat : demùm ubi princeps aliquod viscus incaluerit , aut paroxysmus febrilis ingruerit , arcendus est somnus , ne incendium augeat.

Somni
tempus

Quatuor in moderato somno requirit Hygieines , opportunum videlicet tempus , commodum locum , idoneum spatium , & convenientem decubitus. Noctem ad solis usque ortum quieti , & somno natura , & consuetudo destinavere , ut potè quocunque alio tempore accommodatorem , cum tunc nocturni , & matutini frigoris adventu à corporis habitu repulsus calor innatus ad viscera uberius recurrat , longiusque ad trianam coctionem absolvendam spatium habeat. Præterquàm quòd morpheus , quem somno præesse sinxerunt Poëtæ , eo duntaxat tempore papavera sua spargere soleat , quo tenebræ , silentium , & tranquillitas ubiquè regnant. Quapropter nocte , & manè capiendus est somnus , nec tamen adeundus lectus nisi duabus , aut tribus à cœna horis , quas jucundis colloquiis , aut studiis , aut honestis animi relaxationibus dare expedit. Diurnus improbatur somnus , quem non longiùs pergere sinit lux oculis illapsa , & quem brevi excutit vigilantium strepitus dormientium aures undequaquè feriens. Sed præcipuè meridianus à pastu initus à Salernitanis infamatur.

Somnum fuge meridianum ,

Quòd universum corpus grave reddat , & torpidum : caput fumis impleat : coctionem interpellet :

acidas moveat eructationes, & omnigenas fluxiones. Attamen duo sunt casus in quibus permitti debet: unus, dum ingens præcessit labor, aut nox insomnis, cujus loco dies esse potest: alter, si ab aliquot annis, æstate præsertim, consuetus fuerit propter rationes à nobis de consuetudinis vi superiùs allatas, dummodò tamen erecto capite non dormiant, & una, aut altera hora à prandio intercesserit in levem aliquam exercitationem insumpta ad digestionis rudimentum, & densiorum halituum ad caput, & nervos rectà tendentium difflationem.

Locus ad dormiendum opportunior est obscurus, solaribus, & lunaribus radiis impervius, procul ab hominum frequentia sepositus, & temperatus, frigidiusculus tamen potiùs, quàm calidus, ne luce, tumultu, & calore externo ad extima, & sensuum organa evocatus internus somnum abigat.

Spatium. Quamvis certa non possit statui somni mensura, ejus tamen spatium ex coctionis tempore in universum definire solent Medici, ita ut unius finis alterius terminus esse debeat. E lecto non priùs surgendum jubent, quàm sit peracta terna coctio. Verùm quia non in omnibus pari intervallo absolvitur propter temperamentorum, habituum, & ætatum discrimina: ideò in quosdam indulgentiores, in alios autem severiores existunt. Helluonibus, pituitosis, agricolis, fabris, & mercenariis, quibuscumque literatis, & studio deditis, mulieribus, pueris, & senibus, ac quibuscumque frigentem, & imbecillum ventri-

culum nactis paulò longiorem somnum concedunt, ut longius quoque spatium naturæ detur, tam in nonnullis ad virium instaurationem, quàm in cæteris ad crudorum humorum mitigationem: breviorē verò suadent athleticis, plethoricis, obesis, & strenuè, ac citò digerentibus: medio-crem tandem benè valentibus, & temperatis, quibus septem, aut octo horas continuas dormire sat est.

Decu-
bitus.

Denique non parùm interest, quis in recumbendo situs teneatur. Commodior, & salutarior censetur ille, in quo dormiens est erectâ cervice, sublimi capite, & reliquo corpore molliter, ac paulò obliquiùs reclinato, ut cibus in imum ocyùs descendat, & faciliùs ducatur spiritus. In utrumque latus leniter, & alternatim flectendum est corpus: in dextrum quidem primis, & ultimis somni temporibus, ut ventriculus incumbens sibi jecoris lobuli igniculis recalescens, & adjutus alacriùs suum expleat officium: mediis verò in sinistrum defatigationis metu, Plerisque pronus non placet decubitus, quia ad spirandum parùm opportunus, quanquam ad chylosim multùm conducat. A nemine autem probatur supinus: tum quòd cerebri, & alvi excrementorum cursum ad consuetos meatus aliò avertat, eaque exitu prohibeat: tum quòd plurimam saburram in calculos mox compingendam in renes attrahat. Huc accedit, quòd castitati refragari, & veneri favere videtur.

Prædictis legibus initus somnus, cum sit continuus, lenis, tranquilluss, & moderatus in omni-

bus non nisi saluberrimus esse potest. At si ab illis in alterutrum extremorum desciverit, insalubrem eum, & perniciosum evadere necesse est. Brevior, quàm par sit, aut interruptus, nec ad lucis confinia productus reficiendæ substantiæ, & instaurandis viribus, ac spiritibus per vigilias dissipatis non sufficit. Præterquàm quòd benigni, & somniferi halitûs inopiam, ac biliosi superiora petentis copiam declarat: viscera, potissimumque cerebrum calidioris, & siccioris arguit intemperiei; furorem, & deliria minatur. Longior, & arctior modum omnem prætergressus, etsi quod moles perdidit abundè reparet, attamen improbatur ut signum, & ut causa. Ut signum denunciat pituitosâ illuvie totum madere cerebri meditullium, & oppleri ventriculos. Ut causa spiritibus animalibus torporem, sensibus stuporem, menti hebetudinem, capiti gravitatem, totique corpori ignaviam, ac languorem importat. Vetera excrementa prius congesta retinet, & nova, omnigenaque denuò congerit, quorum multitudine opprimitur, & suffocatur calor natus: nec leviores intentat affectus, quàm comatosos, quàm frigidas destillationes, & apoplexiam ipsam, ita ut jure, & meritò eum cum antiquis mortis imaginem, & simulacrum appellare possimus. Intercisus tandem somnus, aut suspensus, in quo turbulentis visis animus pulsatur, insignem humorum commotionem, & procacitatem indicat, proximamque portendit insaniam.

Aph. 30
lib. 2.

Immoderatus
somnia

CAPUT II.

De vigilia.

Mode-
rata vi-
gilia.

Immo-
derata.

UT somnus in temporaria animalium functionum cessatione consistit, sic lege contrariorum vigilia in perpetua corporis, & animi actione. Atque ut ille oritur à caloris, & spirituum in interiora secessu, ita hæc ab eorundem excursionem in exteriora. Rursus quemadmodum nocturnæ tenebræ, & silentium nos ad dormiendum invitant, pariter lumen, & strepitus interdiu ad vigilandum sollicitant. Quod somnus coxerit alimentum, vigilia distribuit: quos ille per otium in corporis centro cuderit spiritus, hæc subito, & affatim refundit in ambitum: quæ congefferit ille excrementa, hæc digerit. Si moderata fuerit, nihil eâ corpori, & animo utilius; siquidem appetentiam excitat: vires erigit: articulos roborat: sanguinem lento nimis pede circumferentem in congruentes motus impellit: vitales, & animales omnes functiones perficit: sensibus novam alacritatem, novumque robur suggerit: imò ipsius mentis perspicacitatem acuit, & frequenti exercitatione absterget rubiginem, quam illa inter somnum feriando contraxerat. At si immoderata fuerint vigiliæ, ingenitum calorem inprimis, & spiritus dissipabunt: ventriculum perdent, ex cujus offensione copiosa emerget cruditarum soboles. Humores dehinc inflammabunt: cerebrum exsiccabunt: sensuum, & mentis aciem obtundent: tum alibiles succos, & vitale humi-

dum, imò ipsam solidam substantiam absument, & vires labefactabunt: tandemque bile vel in venas, vel in cerebrum, & nervos raptâ ardentes febres accendent, convulsionem, & insaniam, aliosque complures morbos acutos invehent. Tàm calidis naturis, gracilibus, & jejunis nocent immoderata vigilæ, quàm moderatæ profunt frigidis, obesis, & feriatis.

*Aph. 18
lib. 7.*

Quemadmodum laboriosæ animantes diuturniori lucis usurâ fruuntur, quàm otiosæ: ità vigiles somniculosis longè vivaciores sunt, si physiologis habenda sit fides; tradunt enim cervos, qui citato, & quasi pennato pede per patentes campos quotidie volitant, potiùs quàm curstant, duorum plerunque seculorum stadia emetiri: glires verò, qui arctissimo, perpetuoque somno sepulti in latibulis suis per totam hyemem immoti jacent, quasi funerati essent, intra verrentis anni finem crescente in dies pinguedinis suæ, & setarum suarum pondere suffocari. De hominibus idem, quod de brutis, sentiendum. Qui laborant, & vigilant, longiorem profectò vivunt ætatem, quàm qui jugiter otiantur, & dormitant.

Somnus verò ultra congruam temporis mensuram provectus, jam ad veterani naturam accedens, & comatosarum affectionum præcursor, à pituitoso, aut seroso anæ totum cerebri tractum alluente profectus maximè phlegmagogis, aut hydragogis abigitur: breviori, interciso, & aliquot intervallis repetito, vel turbulentis, aut horridis, luctûs, ac terroris plenis interpellato

*Somni,
& vigi-
liarum
præsi-
dia.*

insomniis, à seditiosa bile, aut melancholica
fæce caput versús fumantibus, proximamque
minitantibus insaniam orto, per cholagoga, &
menelagoga occurritur medicamenta. At verò
nimis vigiliis modum imponunt, inprimis ve-
næsectio; dehinc remedia calidam viscerum in-
temperiem emendantia, & bilem superiora peten-
tem aliò avertentia, vel potius è corporis finibus
exterminantia: tandemque placidus sopor som-
niferorum ope advocatus. Præter solita præsidia
à therapeutice mutuanda, immodicis vigiliis,
productiorique somno (quamvis inter se pugnare
videantur) perindè tamen musica convenit.
Morpheus modò accersit, modò fugat:
tùm dat quietem, tùm adimit, prout tulerit
modus toni, quem adhibuerit: si molli, &
canoro, quocunque hypnotico valentiore,
utatur, tranquillum, & ad multam usque lu-
cem sine intermissione duraturum soporem
conciliat, irretitis nempè sensibus externis,
repigratoque spirituum animalium motu. Si
acutum, & perstreptentem usurpet, somnum
quantumlibet arctissimum, imò veterum ipsum
excudit, externis nimirum sensibus excitis,
spiritibusque animalibus ad organa vehemen-
tius impulsis, & ad munia aliquandò intermissa
cursim redeuntibus.

SECTIO ULTIMA.

De animi pathematis.

CAPUT PRIMUM.

De affectibus appetitus concupiscibilis.

DIversa longè est ratio animi pathematum à prægressis aliis quinque rebus non naturalibus, quarum usus ad sanitatis conservationem absolutè necessarius est. At illis citra corporis dispendium faciliè carere posset humanum genus. Nulla ferè ullius alterius affectûs, etiam si moderatus fuerit, utilitas præterquàm gaudii. Si tales essent homines, qualem suum stoïci finxere sapientem, qui vel nullas, vel saltem domitas haberet cupiditates, integrâ utiquè valetudine sine animi perturbationibus vitam traducere possent. Verùm ubi, quæso, apathen istum reperire liceat, nisi in civitate Platonis, aut Idearum regione? Altero sanè luto, alteroque figulo prometheo opus foret. Ex universa mortalium summa nullus est, qui omnibus omninò curis vacet, & saltem non aliquo ægritudinis genere teneatur; quotus enim quisque est, qui gaudio interdùm non exultarit, qui irâ non exarserit, quem metus non exanimarit, aut quem mæror, aliufve affectus non attigerit? Pauci sunt, qui cupidinibus suis moderentur, & imperent. Unius

est Adami inobsequium, quod posteros ejus turbulentis hisce procellis obnoxios reddiderit, quibus non solum jactatur animus, sed etiam corpus validè concutitur, pulsantur humores, & insigniter immutantur ob repentinos, & vehementes caloris, & spirituum impetus, & incursiones, modò intra arcis penetralia, modò extra pomœria. Quapropter de animi pathematis, à quibus nos immunes esse non finit humana fragilitas per continuatam majorum successiōnem in nepotes primi parentis peccato transfusa, agemus eo minùs fine, ut aliquem ex eorum usu fructum percipiamus, quàm ne aliquid indè detrimenti patiamur. Cum illa ad destruendam potiùs, quàm ad tuendam valetudinem comparata sint, satis erit enumerasse mala ex illorum immoderatione nobis impendentia, & docuisse modum quo declinari queant, aut saltem demulceri.

Effrenatas istas perturbationes in anima, quâ vivimus, & sentimus, non in ea, quâ sapimus, & intelligimus, insidere ethici prodiderunt, nec ad eum pertinere appetitum, qui consilii, & rationis est compos, nobisve cum Angelis communis, sed ad eum, qui ratione caret, quem nobiscum belluæ participant, & quem in concupiscibilem, & irascibilem vulgò bipartiri solent. Omnium animi affectuum, qui à bino isto appetitu, tanquàm à gemino, & planè stygio fonte manant, naturam scrutari, sedem, & causas investigare nostri non est instituti. Hanc physiologis, & ethicis inquisitionem relinquimus: quod medicarum est partium laconicè attingemus,

varios tantum illorum effectus, & varia, quæ corpori inferunt, damna persecuti. Amplum porro satis est hocce theatrum, ut omnes omnino actores capiat, & complectatur: sed pretiosius utique tempus, quam ut singulos, quorum plerique nullius sunt nominis, declamare patiatur. Illi duntaxat in scenam modo prodibunt, qui insignem aliquam personam sustinent, quales sunt ex classe appetitus concupiscibiles amor, ambitio, avaritia, mœror, & gaudium, de quibus sigillatim, & compendiario dicemus initio ab amore ducto, velut à chorago, & duce cæteris ad comœdiam præeunte.

Illum reliquorum omnium animi affectuum Amor. longè principem, eorumque parentem esse in scholis pro confesso habetur. Et reverà ab una illa radice tanquam surculi pullulant omnia alia animi pathemata, ab una illa scaturigine tanquam rivuli manant: atque idcirco cum amor, quatenus dux, & princeps, cæteris animi ægritudinibus multò valentior sit, & vehementior, majores quoque, quam illæ, corpori clades allaturus est, quando humana corda semel incefferit. Plura sortitur amor nomina pro rerum, quas prosequitur, discrimine. Si gloriæ studio flagret, ambitio appellatur: si opum cupiditate ardeat, avaritia dicitur: si pulchritudinis illecebris captus impotenti ejus desiderio teneatur, & æstuet, amor per excellentiam nuncupatur, qui sive voris potiatur, sive fraudetur, mille in animo molestias experitur quâcunque corporis pœnâ sæviores. Quot curis, & sollicitudinibus angun-

tur, quot doloribus cruciantur, qui efflictim depereunt, dùm pro amore, quem impenderunt, nihil præter odium, & contemptum ab amata sibi rependi sentiunt, solumque esse sæpius indignum rivalem, qui omnium, quæ ipsi præstiterint, officiorum fructum colligat? Quam miserè interim pernoctant? Quam parùm tranquillum dormiunt somnum, cujus placidus arcetur illapsus ab indefinente placitæ formæ cogitatione, blandi illius halitûs, à quo manat, rorem absorbente? Temporis progressu succedit cibi fastidium ob attritum curis, & vigiliis fermentum illud, quod est ventriculo ad appetendum stimuli, & ad coquendum subsidiarii ministri loco. Dejectam appetentiam excipit pallor, & macies totius corporis. Singulæ quæque partes decolores videntur, & exangues: eò quòd non eâ, quâ decet, copiâ in illas ampliùs influat ostrum istud exquisitum, sanguis nempè calore, & spiritibus perfusus, qui roseum illis colorem impertire solebat; & idcirco genio fraudatæ, & inediâ penè enectæ contabescunt. Verùm ubi eroticus ille affectus invaluerit, nisi sævientis impetum Medicina represserit, furorem tandem invehit, imò & interitum aliquandò malè sanis suis cultoribus parat, & affert; quot enim sibi necem conscivere eorum, quos suæ veneris spes frustrabatur? Quot demùm amantium cervices irretivit, quot elisit laqueus? Si verò amor ita sibi propitiam habuerit venerem, ut votorum compos factus fuerit, non propterea deluso, & contempto amore fortunatior erit censendus, cum

eum procum, qui effrenatis desideriis suis ad fatietatem usque indulserit, idem maneat fatum, quod mulierosos, & salaces manere supra denunciavimus.

Etsi ambitio, quæ solos decet heroës, præclaris quibusdam, & speciosis dotibus, putà magnanimo, audaci, & impavido ad pericula animo ex una parte instructa videatur: ex altera tamen pluribus stipatur malis mox enumerandis. Sectatoribus suis in crucem, atque flagellum vertitur. Nihil illâ corpus vexat impensius: nihil animum acrius torquet. Utriusque vera est carnificina ambitio. Cæcus est ignis venas, viscera, & medullas continuò depascens. Vermis est cor perpetuò erodens, & lacerans. Arcanum est quoddam virus: pestis quædam occulta, quæ furtim sub initia in animum serpens, & exertis postmodum viribus grassans illum de sua sede dimovet, ejusque domicilium longè, latèque depopulatur. Spiritus inprimis accendunt, & inflammant ambitionis igniculi, & accensos dissipant: calidum innatum diripiunt: mox humores vehementiùs agitant: ex alveis, in quibus assiduo cursu volvuntur, deturbant: & partes, quibus eos impegerint, phlegmonosis, aut erysipelatosiis incendiis vastant. Perennes aliquandò torrent, & exurunt latices illos, qui corporis hortum irrigant, quibusve exustis furere demùm hominem, & insanire necesse est. Cerebrum prætereà exsiccat gloriæ imago phantasiæ jugiter obversans, somnumque excutit. Sic olim Themistocles gloriæ stimulis concitus quærentibus

Ambi-
tio.

amicis cur insomnes ageret noctes, causatus est trophæa, & victorias Miltiadis. At si quando fortè somnus irrepperit, protinùs turbulentis interpellatur insomniis nihil aliud imaginationi oggerentibus, quàm feralia bellorum simulacra, urbium nempè deflagrationes, & excidia, campos hostili sanguine inundatos, jacentia passim cadavera, laceros artus ubiquè sparsos unà cum armis, universas acies fusas, & profligatas, eversa Imperia, & cæsos Reges. Temporis tandem decursu maciem importat ambitio, eamque hecticæ febris speciem, quam leoni generosorum, & audacium spirituum animali peculiarem esse tradunt physiologi. Sed interim dùm nominis sui memoriam immortalitati consecrare cupit ambitiosus animus, corpori molitur exitium: dùm nihil sibi arduum, nihil impervium, & ineluctabile putat ambitio cum audacia conjuncta, in effundendo sanguine suo prodiga, vecors, & præceps ruit in ferrum, & medios ignes. Quot exercitus periere unâ ducis temeritate rerum momenta non prudenti consilio, sed solo impetu metientis? Quot Tempia, quot Aras polluit, & cruentavit ambitio? Quot Urbes perdidit, & funestavit: quot Provincias vastavit: quot Respublicas, quot Imperia funditùs evertit inanis ementitæ gloriæ cupiditas?

Avari-
tia.

Neque ambitione mitiùs cum mortalibus agit inexplibilis auri sitis, & inexhausta cumularum opum aviditas, quam vocavere avaritiam. Multi vivunt hodiè Jafones, quos ad Colchos trahit aureum vellus, qui Mercurio vota

continuò faciunt, aut Herculi dona promittunt, ut ditescant, & quorum pectus tantâ coacervandi fervet cupiditate, ut etiam à statuis, & mortuis tributum exigent, ipsosque viventes (si liceret) eviscerarent, ut aurum alvi purgamentis obduc-tum eruerent : quod in Indiis perhibetur conti-gisse quibusdam Hispanis forsân illud Vespasiani facetè dictum usurpantibus. *Lucri bonus est odor ex re qualibet.* Dùm omnia tanquàm Larus hians concupiscit avarus : dùm omnia spe devorat, se ipsum conficit. Eodem, quo ardet incendio dissipat, & exhaurit cœlestem illum, & purissimū ignem, quo tanquàm vicario ad munerum ges-tionem utitur anima, illiusque ignis pabulum eodem haustu absorbet. Quot noctes pervigilat : aut si paulisper dormit, quæ non somniat ? Etiam dormitans thesauros effodit, quos semel inven-tos, ut tutò recondere queat, latebras quasque remotiores quærit. Jam quos non exantlat la-bores ? Quas non suscipit peregrinationes ad augendam rem domesticam ? Quibus ad eam ser-vandam curis non exeditur ? Quo metu non percellitur ? Timet, ne congesta, & parta amit-tat : continuò suspicatur furem, qui postliminii jure sibi rapiat, quod ipse malis, & compendio-sis artibus corrasit. Quibus non objicitur peri-culis, dùm peregrinatur ? Si equitat, excurrunt ubiquè prædones, in quorum manus incidere queat : si infido spem suam commiserit elemento, impendet naufragium, impendent piratæ. Quo-tiès in crucem ivit, dùm in alienas fortunas in-minens incautis pecunias, & vitam ademitt ? Ne

sibi quidem ipsi parcit avarus, cum factâ bonorum jacturâ aut gladium jugulo, aut trabem, & restim suspendio quærit. Jam si illiberalis avaritia in sordidam abierit parcimoniam: si in media rerum copia omnibus egeat: si naturæ deneget ea, quæ ad victum necessariò postulat: si fabas, & lupinos arrodât avarus: si crudis oleribus vescatur: si vappam, aut acetum potet: si in stramine jaceat: si nihil præter lacinias, & detritos centones induerit, ut se à cœli inclementia tueri prorsus nequeat, in quot, quæso, non offendet ægritudines, pravâ victûs ratione contractas?

Tristitia.

Non minùs sævit mœror, quàm prægressi actores: hoc tantum discrimine, quòd pedetentim, & segniter peragat, quòd nonnulli alii derepentè, & impetu quodam peragunt. Morosum, ac tetricum, aut quasi nuper è Trophonii antro reversum videas semper eum, quem semel tenuerit tristitia. Hac mentis ægritudine laborantes perpetuò lugent, ingemiscunt, conqueruntur, dolent, nec nisi Admæti nœniam canunt: atreis, torvis, & defixis oculis obvium quemque intuentur: frontem contrahunt, & obducunt: supercilium demittunt: diù, noctûque flere non desinunt: demùm pectus jugiter plangunt, passosque discerpunt crines. Sed hæc utiquè minima sunt damna, quæ creat tristitia, si cum majoribus conferantur. Et reverà dùm à corporis habitu ad cordis sinus calorem, spiritus, & humores paulatim retrahit mœror, arteriæ interim pulsationem moratur, ac deprimit: & quia morpheum

sibi iratum habet, nullâ papaverum suavitate noctû fruitur, aut demulcetur: corpus minuit, & attenuat: insitum calorem obterit: concoctionem labefactat, nectareumque illum rorem à natura singulis quibusque partibus abortu infusum stillatum sorbillat, & sensim exhaurit, quo defectæ liquecunt, squalent, atque marcescunt. Pituitosos præterea succos tartareis denuò cumulat, quibus infartus lien tumet, & obdurescit. Hinc frigidarum, & melancholicarum passionum soboles propagatur. Tristitia (si mortaliû sapien-
tissimo Salomoni credatur, ut certè credendum est) nulli prorsus est usui: cor ipsum, vitæ originem, & sedem pederentim lacerat, & conficit, sicut tinea vestes rodit, & cossus ligna, tandemque canitiem, & mortem solito maturiùs advocat. Quapropter autor est idem Salomon, ut quicumque sibi consultum voluerit longiùs illam à se repellat. Nec minùs cerebro, animæ domicilio, quàm cordi infesta est mœstitia, quæ spiritibus animalibus tenebras offundens, & phantasiæ attris, ac inanibus spectris illudens mentem obscurat, somnumque, optimum curarum solatium, ab oculis arcet. Testudineo demùm gradu homines ad occasum sæpenuerò ducit, & interdum repentino casu opprimit, cum insolens, & inexpectata dolendi causa fuerit. Verùm si eò usque processerit, ut animum ad desperationem adigat, tunc insaniens æger sibi manus affert, & vel prærupta, aut maleam, terræque hiatus ad præcipitium adit, vel aquas ad submersionem.

Pro-
verb.
c. 25.

Solum est inter animi pathemata gaudium, Gaudiû

quod (si moderatum fuerit) universo hominum generi utile sit, & salutare; siquidem cor exhilarat, spiritus illustrat, & quoquo versum, etsi sensim, derivat, atque diffundit: sopitum calorem innatum suscitatur, aut languentem recreat; facultates omnes erigit; humoribusque tenuitatem, puritatem, & constantem motum conciliat. Nemini autem damnosum, & exitiale gaudium existit, nisi ex eventu tantum, dum insolens fuerit, atque profusum; nec tunc quidem aliis nocet, quam mulieribus, pueris, senibus, & effæctis syncope, vel morte repentinâ ideò corruentibus aliquandò, quòd cum eos omne robur defecerit, cumque exigua duntaxat in illis vitalis ignis scintillula luceat, tam subitam caloris, & spirituum in summa corporis effusionem, dissipationemve non impunè sustineant.

CAPUT ULTIMUM.

De affectibus appetitus irascibilis.

INter irascibilis appetitus perturbationes potissimum eminent ira, & metus. Ira quovis torrente concitatio est, & quavis flammâ vehementior. Maximas excitat tempestates: continuo tumultuatur: in omnes promiscuè debacchatur: cælumque terris miscet. Iratos cum insanis confundit Galenus, & utrosque à se invicem non nisi brevi temporis morâ distinxit olim Cato. Et reverà ubi quis illius cestro percitus stomachatur, apud se ampliùs non est, sibi non constat, & extra se exilire videtur. Tunc more belluarum

fremit, ac efferatur, & tanquàm leo frendens furere incipit. Protinùs genæ purpurascunt: frons caperatur: erigitur supercilium: rigent capilli: dentes in se se mutuo cum stridore arietant: tument labra, & tremulo motu subsultant: vox ad ravim usque clamat: os ringitur, & spumescit: lingua balbutit: exerti, & emissititii oculi ignes, & flammæ vibrant, trucesque diramitantur: pressus sibilat spiritus: arteria vehementiùs pulsatur: concussi artus tremunt: & labantes demùm pedes reliquam corporis molem non sustinent. Hisce notis quis lymphatum, sui-que impotem non noverit? Atque ut ex Hippocrate morbus ille portendit exitium, in quo æger subindè mutat oris habitum, ac sui dissimillimus evadit: ità nulla est animi ægritudo irâ periculosior, quæ succensentis vultum, vocem, & incessum sic immutat, ut idem alius esse videatur. Quapropter prudenter nos monet Schola Salernitana, ne unquàm stomachum nostrum commoveri sinamus.

Irasci crede profanum.

Verùm ut puer, aut insanus sibi vulnera incauti, & incogitantes infligunt, dùm alios ferro lædere conantur: eodem prorsùs modo sibi sæpè numero iracundia nocet, dùm aliis nocere studet; cum enim cor bile fervet, effervescent pariter cum eo spiritus, & humores, qui præpostero motu, & promiscuo abrepti universam perturbant œconomiam naturalem, moræque impatientes mox in corporis extrema quæque cæco prorumpunt impetu. Indè sæpiùs excitatur

ephemera : indè plerunquè synochus accenditur, nec rarò febris putrida, si fœda subsit in vasis illuvies : indè vel emergit icterus, si bilis ad cutim delata fuerit : vel colicus dolor, aut ileus, aut cardialgia, aut ille affectus, quem barbaro vocabulo choleram morbum dixere, si in ventriculum, aut intestina confluxerit : vel arthritis, si in articulos decubuerit. Stomachosas tandè, & rixosas mulieres, leviorique ex causa irritabiles subitò ingruens iræ æstûs aliquandò absorbit, quòd cum caloris, spirituumve inopiâ laborent, tam repentino impetui sustinendo impares existât.

Metus.

Metum deniquè, quem sive præsens, sive impendens periculum incusserit, excutiamus. Quàm ærumnosam degit vitam animus turpissimi timoris sibi conscius, & ad formidinem natus? leviora quæque expavescit : sæpiùs prætervolante muscâ, aut inani umbrâ terretur : ante tubam (ut aiunt) trepidat, & ad omnem speciem instantis procellæ horrescit. Fulgentem in cœlo, & tonantem jovem pertimescit, quamvis nihil indè fulminum jaciat : similis avibus, quas fragor sclopi sæpiùs perculit, quàm ictus. Si porrò levis fuerit metus, & opinione potiùs quàm reipsâ consistat, cibum adimit, ac somnum, quibus diù citra perniciem carere non possumus. Si verò gravis fuerit, atque vehemens, ab urgenti profectus discrimine, & cæco, repentinoque impetu animum percutiat, numerosam ærumnarum cohortem secum trahit. Et inprimis calorem, spiritus, & sanguinem ab externis ad interna subitò revocat : arteriæ deindè motum

minuit, & intervertit: alvum, & vesicam turpiter nonnunquam exonerat: dentes ad stridorem usque quatit, & articulos ad tremorem usque contundit: vires posthac exolvit: gelido rore extrema perfundit: crines erigit: vocem præcidit: atque corpori stuporem, torporemve infert, quasi objecto Medusæ capite: ipsius etiam mentis statum acriter convellit: tandemque calore nativo spirituum, & humorum in cordis arcem undequaque confluentium copiâ obruto vel syncope inducit, vel nobile viscus omninò suffocat, & interimit.

In censum, & ordinem pathematum venire possunt acriores omnes animi curæ, & contentiones, præsertimque assidua in rerum investigatione contemplatio, assiduaque in excolendis studiis, & evolvendis libris opera. An non videtis negotiosos illos homines, & reipublicæ administrationi præpositos, quos arduarum, & operosarum, aut politicarum rerum moles obruit, plerunque antequam virilem ætatem attigerint, jam consenuisse, videlicet curis sensim spiritus, & succum vitalem exhaurientibus? Quamobrem qui valetudini suæ prospicere voluerit, omnes abigat molestias, omnes deponat angores juxta Salernitanorum consilium.

Curæ,
& studia.

*Si vis incolumem, si vis te reddere sanum,
Curas tolle graves.*

Sed quid proferemus de studiosis illis, qui primam ætatem in addiscendis disciplinis olei interdum, & somni jacturâ conterunt: qui

suavissimam vitæ partem continuis vigiliis, & elucubrationibus perdunt: qui ne tantillum quidem, quandiù vivunt, voluptatis degustant: semper mæsti, tetrici, & morosi: sibi ipsis iniqui, ac duri, aliis graves, & invisi. Vel una Grammatica, ne quid Philosophiam commemorem, abundè satis est ad sempiternam carnificinam. Dùm animus quasi perpetuo torquetur eculeo, socium interim corpus pallore, macie, lippitudine, aut etiam cæcitate confectum canitie multò ante diem contractâ, ante diem quoque ad mortem ire properat. Assidua nempe, & acer cogitationum agitatio spiritus discutit, ingenitum calorem dilapidat, humidumque primigenium decoquit. Tot sudoribus, tot laboribus, tot crucibus valetudinis, voluptatum, & etiamnùm vitæ dispendio famam, nescio quam, brevique evanituram, quâ nihil potest esse futilius, redimendam putarunt Literati, forsânque ut unius, aut alterius insulsi scioli, insulfas quoque laudes, aut certè inanem profani vulgi plausum captent.

Ex superiori præcipuorum animi pathematum inductione, quâ nulla profectò demonstratio valentior est, satis, superque convincitur inter res non naturales nullam majoris esse pernicipis, & minoris utilitatis, quàm bruti appetitûs perturbationes, ad conservandam sanitatem rarò opportunas, & ad labefactandam semper paratissimas, ita ut animus illis mancipatus sit Lerna malorum, quæ corpus inundant. O! fortunatos pueros, quos non conscientia carnificina, non

curarum, aut ægritudinum aculeis torquet, si unum metum exceperis: & tamen nihil aliud illi, quàm leonis larvam à nutrice jactatam, aut virgas à pædagogo ostentatas reformidant, aut ad summum solis spectris, lemuribus, vel anilibus manium figmentis terrentur. O! beatos senes capulo jam proximos, qui cum ad lethæum fontem venerint, inibique longa potarint obliviam denuò repuerascentes omnibus animi affectionibus, & curis vacui omni quoque malorum sensu carent. O! beatissimos rusticos illos, quos nunquàm pupugere cupidinis tela: qui nec honores, nec dignitates venantur, nec Principum gratiam aucupantur, nec opes quærunt: quos nullæ movent injuriæ, nulli perturbant adversi casus. Cum sint suâ sorte contenti, de fortunæ iniquitate minimè conqueruntur, nec de sua mœrent tenuitate: cum nemini sint infesti, non habent inimicum, à quo sibi metuant: cum sibi benè conscii sint nullis exulcerati sceleribus suis animi stimulis exagitantur. Non est certè quod pueris teneræ ætatis suæ beneficium, & suos filicerniis annos invideamus, cum non sit quod diù invideamus: pueris quidem, quòd ad pubertatem mox perventuri sint, in quam albis (ut aiunt) quadrigis concurrunt animi molestiæ: capularibus verò, quòd jam ad mortem vergant, omnibus pejorem ægritudinibus. Sed est quòd similium rusticorum innocentiam, & tranquillitatem nobis optemus.

Quibus porrò præsidiis perturbati animi securitati consulat Hygieines, ut indè ortos corporis

Pathematu re media.

morbos depellat? Si quæ profectò valeant, ea præsertim ex Religionis, quam colimus, præceptis excerpenda sunt, partimque ex Philosophiæ, & Medicinæ fontibus haurienda. A libidinis fœditate, ab inani ambitionis aura, ab odii & invidiæ acerbitate æternæ pœnæ comminatione passim nos dehortantur, & deterrent Sacrae Literæ. Nos verò docet ethica quibus frenis domanda sit ira, & reprimenda, quibusve armis profligandus sit in discrimine metus: adeoque bonis rationem nostram regit, & temperat institutis, ut ejus consiliis adjuta posthac dominaturos alioquin affectus planè coërcitura sit, aut certè moderatura. Una est avaritia, in quam jus nullum habeant, & potestatem ethices monita. Non est quòd ullam ab ætate Medicinam expectet inexplibilis illa cumulandi, & fœnerandi cupiditas, quæ cum sit perpetua animi ægritudo, si semel illum incesse-rit, jam inveterata nullâ amplius arte nisi divinâ sanari potest; nec enim ut alia animi vitia inclinantibus annis consenescit: quin imò repubescit, & invalescit, novisque temporis interventu collectis viribus revirescere videtur. Medicina tandem adversus omnes animi affectus varia suggerit remedia. Et primò juxta authenticū illud dogma, *Contraria contrariis curantur*, ambitioni honorum contemptum: desperationi, spem, & fiduciam: ignaviæ, & timiditati iram, & audaciam, vicissimque iracundiæ, & temeritati sordiam, & metum: tandemque tetricam effusiori, & gestienti lætitiæ mœstitiam, pariterque

festivum morosæ tristitiæ gaudium opponit. Alia deindè peculiaria ad ægrotantis animi sanationem adhibet auxilia. Verbi gratiâ ad depressendum nimidò plus elatorum spirituum tumorem, ad frangendam audaciam, ad compescendum iracundiæ impetum, dominantem bilem, quæ animos ad aggredienda præclara facinora, viribus suis plerunquè superiora erigit, quæque ad indignationem provocat, refrigerantibus temperat potionibus, cholagogisve subducit. Insano verò amore, & melancholiâ laborantibus suadet, ut juxta antiquorum proverbium, *Navigent Antyciras*, ubi optimus crescit helleborus, efficacissimum utiquè remedium adversus omnia dementiæ ab atro humore profectæ genera.

Verùm inter omnia præsidia ad mentis ægritudinum curationem à Medicina in universum comparata duo nobis potissimum cæteris præstantiora videntur, musica nempe, & hilaritas. Et primò symphonia non solum jucundos, & Musica. salutares affectus, qualis est lætitia, excitat, sed etiam nocentes, & morbificos, qui ingruerint, sedat, quales sunt timor, ira, & tristitia. Nonne pæanes triumphantium voluptatem, & gloriam ob partam victoriam renovant? Nusquam aliàs magis gestiebat, nusquam effusiùs exultabat Populus Romanus, quàm audito pæanis cantu sæpiùs iterato. Quid acriùs militum animos ad pugnam accendit: quid potiùs mortis metum excutit, quàm tympanorum crepitus, & tubarum clangor? Nunquid mollis, & suavis

harmonia iratum, & tumultuantem animum placat? Non aliâ arte quàm lyrâ usi sunt quondam Clineas Medicus, & Achilles: ille ad alienam compescendam, hic ad suam frenandam iracundiam, quâ crebriùs solebat exardescere. Ideò autem iratis conducit, atque medetur symphonia, quòd cum ira expressa sit brevis cujusdam furoris, & insanix imago, dulci modulamine suo norit spiritus animales per varias cerebri, nervorumque sedes desultoriè vagantes coërcere, in devias semitas abreptos ad frequentatam viam revocare, & momentaneam animi commotionem pacare. Nec minore industriâ musica vitalium spirituum in transversum currentium agitationem tranquillat: vibrantem sanguinem, & ex orbibus suis egressum in pristinos, & compositos revolvit circulos: pulsum extra cordis, & arteriarum mensuram longiùs aberrantem in antiquum rhytmum reducit, & quasi ad numeros suos concinnat. Hilaris tandem concentus organis præsertim comitatus tristitiam, & indè natam quamcunque affectionem melancholicam depellit. Cum enim ista sedem suam habeat in humore tartareo, & constanti metûs, ac mœroris satellitio stipeatur, ille utiquè profuturus est; non quòd ex se fœculentum succum atterendi, densam, & tenebricosam caliginem cerebro offusam discutiendi, & spiritus animales iisdem nubilis irritos extricandi, ac in pristinam motuum libertatem vindicandi potestatem habeat: sed quòd melancholicis spem injiciat, & lætitiâ inspiret.

Atqui spes, & lætitia contrariorum lege formidinem, & tristitiam abigunt, mentem blanditiis suis à depascentibus curis abducunt, turbulentamque, quâ jactatur procellam sedant. Sic olim quoties fureret Saül dæmoniacâ vexatus melancholiâ, toties præsto erat cytharista David, qui lyræ suæ, & modulatorum psal-morum suavitatem furentem permulceret. Harmonia insuper, dum ad tripudia, & choreas provocat, idem præstat quod supra diximus præstare moderatam, & celerem exercitationem, cujus est saburram melancholicam attenuare, defæcare, domare, & expellere.

Musica porro multo adhuc valentior est hilaritas ad compescendas quascunque animi perturbationes. *Cognovi*, aiebat quondam mortalium sapientissimus Salomon, *quod non esset melius quàm letari, & facere benè in vita sua.* Nihil Deo gratius est, & acceptius, quàm hominis lætitia, non qualiscunque certè: non ea, quæ à caducis corporis, & fortunæ bonis, à forma nempè, & firma valetudine, ab opibus, dignitatibus, imperio, & fœdis voluptatibus proficiscitur: sed ea, quæ à solidis, & constantibus animi ornamentis, à ritè gestis, à conscientia securitate, & mentis tranquillitate nascitur, quæque Christiano viro inprimis convenit. Nihil hilaritate humanæ naturæ congruentius, & familiarius. Nihil juxta antiquiores Hygieines canones salubrius gaudio, quod curas omnes diluit, quod mœstitiam inhibet, aut fugat, quod sollicitudines lenit,

Hilari-
tas.Eccles.
c. 3.

& mitígat, quod sanitatem ab omni morborum injuria vindicat, atque defendit, quod denique mortalium ætatem ad summam usque senectam provehit. Cuilibet ergò, cui sua sibi curæ est valetudo, & cui multos annos vivere placuerit, autor sum, ut ablegatis, aut saltem temperatis animi sui pathematis, omnibus curis vacuâ mente, & ab omnibus molestis expeditâ negotiis se totum moderatæ, & innocenti lætitiæ dedat. Jam si Salernitano usus consilio modicam quietem, idoneamque victûs rationem cum hilaritate conjunxerit, cuncta sanè, quæ præscribit Hygieines, adèd cumulatè præstitit, ut ipse futis sibi inposterum possit esse Medicus, & artis ope carere.

Sì tibi deficiant Medici, Medici tibi fiant

Hæc tria, mens hilaris, requies moderata, diæta.

FINIS.

1111

#5

B 68.

Dissertatio de Hygieine

Valentia Cavarum 1710

Path. 325

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10471504-5